ТРИТѢ ДѢЛА

ПРАГА-ТАБОРЪ — ВИЕНА — МИЛАНО

(СТРАНИЦИ ОТЪ БОРБАТА НА МАКЕДОНИЯ)

СОФИЯ
ПЕЧАТНИЦА „ПРѢПОРЕЦЪ“, ПЛОЩАДЪ СЛАВЕЙКОВЪ № 1
1927

ТРИТѢ ДѢЛА

ПРАГА-ТАБОРЪ—ВИЕНА—МИЛАНО

СТРАНИЦИ ОТЪ БОРБАТА НА МАКЕДОНИЯ

(ПО СТЕНОГРАМИ, ОТЧЕТИ, КОМЕНТАРИИ НА ВЕСТНИЦИТѢ И ДОКУМЕНТИ НА ВЪТРЕШНАТА МАКЕДОНСКА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ)

Предговоръ

Тритѣ дѣла, които се описватъ въ тая книга, сѫ три скрѣбни момента отъ македонската борба следъ Европейската война, когато *Вѫтрешната Македонска Революционна Организация* (В М Р О) въ дейностьта си срещу днешното робство бѣше заставена да отдѣля усилия и за да прекрати предателството било на свои измѣнници, било на други отговорни лица, които съ престѫпническо заслѣпение бѣха се поставили въ услуга на поробителитѣ на Македония.

Но тия епизоди отъ освободителното движение на Македония, които въ общъ изгледъ сѫ прояви и на тежката духовна криза следъ войната, заедно съ това свидетелствуватъ за издръжливостьта на движението, за здравитѣ сили у него, които можаха да преодолѣятъ преградитѣ и да го запазятъ като чистъ националенъ стремежъ на единъ подтиснатъ народъ, достоенъ за исканитѣ права на свобода и независимость. Оттукъ е голѣмото значение на тия процеси, които чрезъ патриотическото самопожертвуване въ Прага, Виена и Милано — дадоха доказателства предъ Европа за несъкрушимостьта на националната воля у македонцитѣ, способна да премахне всѣка прѣчка, за да реализира тѣхното освобождение. Предъ сѫдебнитѣ заседатели въ тия градове, предъ цѣлото европейско обществено мнение, следъ изстрелитѣ къмъ предателството, се издигна незабравима защита на Македония, благороденъ гласъ за нейнитѣ вѣковни мѫки, за хероизма на нейния народъ, за дълга на човѣчеството къмъ тая хубава, поробена земя, която трѣбва да бѫде свободна.

За да се разбератъ по-добре причинитѣ за тритѣ смъртни наказания: на *Райко Даскаловъ* въ Прага, на *Тодоръ Паница* въ Виена и на *Петъръ Чаулевъ* въ Милано — необходими сѫ предварително нѣколко думи за тъй нареченото македонско „федеративно" течение, чието начало и цели сѫ най-близката атмосфера на престѫпленията къмъ Македония.

Историята на „федеративитѣ" е кѫса и ясна. Когато следъ мира В М Р О начело съ убития по-късно отъ болшевизиранитѣ „федеративти" Тодоръ Александровъ поднови своята дейность срѣдъ гнетеното отъ сръбски и гръцки режимъ македонско население, Организацията, поради трудностьта на новитѣ условия, бѣше принудена да приеме участието само на изпитани и некомпрометирани въ една или друга посока свои членове, както и веднага да отстранява ония, които се провинѣха къмъ нея или общо къмъ македонското освободително дѣло. Благодарение на тази строга дисциплина, прилагана неуклонно отъ Т. Александровъ — самоотверженъ революционеръ съ желѣзна воля, идеализъмъ и необоримъ духъ—въ скоро време В М Р О издигна своя престижъ и значение както въ Македония, така и въ чужбина.

Бързитѣ успѣхи на Организацията, съ възстановяване на революционната мрежа въ Македония твърде много загрижиха бѣлградското правителство, станаха важна пръчка въ политиката на тогавашнитѣ български управници, начело съ Стамболийски — Димитровъ — Даскаловъ, които съ жертва на националнитѣ интереси искаха да бждатъ въ повече отъ добри отношения съ Сърбия. Отъ друга страна тѣзи успѣхи възбудиха завистьта и амбицията на нѣкои македонци въ България, къмъ услугитѣ на които — по изтъкнатитѣ съображения— ВМРО не желаеше да прибѣгне. Тия недоволници се увеличаваха и съ подкупници отъ софийското и бѣлградско правителства. За да дадатъ нѣкаква идейна окраска на своята опозиция къмъ Организацията, тѣ измислиха политическия абсурдъ: понеже въ Македония има нѣколко народности (българи, турци, власи и др.), тя трѣбвало вбждеще да се организира като федерация, която пъкъ да стане часть отъ обща югославянска федеративна държава. Абсурдъ, защото народноститѣ въ Македония не населяватъ отдѣлни области, а сѫ примесени по села, градове и околии, тъй че не може да става дума за нѣкакво нейно федеративно устройство. Скоро, обаче, се видѣ, че идейностьта на тѣзи окаяници е една маска, за да прикриватъ своята користь и лошитѣ си инстинкти. Повечето отъ тѣхъ, осѫждани отъ В М Р О за вулгарни престѫпления въ Македония или отъ българскитѣ сѫдилища, както е

случаятъ съ Тодоръ Паница, — се отдадоха въ пълна служба на правителството Стамболийски, което преследваше истинскитѣ революционери. Отъ тѣзи федератисти то вербуваше шайкаджии и убийци, щедро заплащани, въ разразилата се борба между В М Р О и угодническото спремо Бѣлградъ българско правителство. Сродството между „федератиститѣ“ и поробителитѣ на Македония се манифестира въ факта, че следъ разбиването на тѣхния отредъ въ неврокопско мнозина избѣгаха въ Гърция, а отъ тамъ се прехвърлиха въ Сърбия.

Следъ падането отъ власть на земедѣлската партия (9 VI 1923 г.) нейнитѣ водачи емигрираха и образуваха съ комуниститѣ т. н. единенъ фронтъ, дирижиранъ отъ Москва. Къмъ него, естествено, се присъединиха и „федератиститѣ“, които взеха комунистическата идеология, приспособиха я къмъ своята антинационалистична пропаганда и почнаха по-оживѣна задгранична работа като влѣзоха въ контактъ и съ болшевизирани емигранти отъ други балкански държави. Въ самата Македония тѣ нѣматъ връзки, освенъ съ нѣколцина свои „федератисти“, които следъ превратa на 9 Юний избѣгаха въ Сърбия, и Гърция, дето, както и трѣбваше да се очаква, постжпиха на официална служба, за да преследватъ революционното движение, като по тоя начинъ бѣха най-лошитѣ носители на терора въ Македония. На тѣхъ се дължатъ тамъ масови гонения, малтретирания и убийства. Фактитѣ за това сж изобилни и достжпни за всички, защото се изнасятъ не само отъ българския, но и отъ сръбския печатъ. Постжпката на тия „федератисти“ е напълно характерна за идеитѣ и манталитета на хората отъ цѣлото това движение.

Третиятъ интернационалъ, следъ като претърпѣ извънредно тежки несполуки съ болшевишкитѣ бунтове въ България — страната, която на Балканитѣ най-много го интересува поради силната ѝ преди 9 юний комунистическа партия - - схвана правилно за себе си, че на „федератиститѣ“ трѣбва да се даде широка подръжка, да се привлѣкатъ къмъ тѣхъ нѣкои членове и водачи на В М Р О съ цель самата тя постепенно да се болшевизира и да стане пръвъ силенъ врагъ на новата власть въ България. Така бѣше спечеленъ и купенъ за болшевизма като „федератистъ“ и П. Чаулевъ ;

така почнаха и преговори съ Централния Комитетъ (Ц К) — съ Ал. Протогеровъ и Т. Александровъ, които не се съгласиха тя да се болшевизира, за да сваля български правителства, да се обвързва съ цели и задачи, лежащи вънъ отъ освободителната и революционна работа въ Македония. Защото, каквото и да се говори съ хубави думи за балканско федеративно устройство при борба съ империалистични правителства и съ подкрепата на Съветска Русия, на езика на политическата балканска действителность това значи преди всичко нова борба за настаняване на болшевишка власть въ България, разоренията отъ която борба не биха държали никаква смѣтка за македонскитѣ интереси. Ц К на В М Р О не прие болшевизирането. Следъ този отказъ дойде убийството на Александровъ, наредено отъ болшевизирани „федератисти". Но въпрѣки убийството на голѣмия водачъ, организацията успѣ да запази своята независимость, благодарение енергията на новитѣ водачи, като се видѣ принудена да накаже съ смъртъ по-видните измѣнници на националната революция. Следъ убийството на Даскаловъ, осѫденъ на смъртъ още презъ преме на властвуването му за неговитѣ престѫпления противъ В М Р О, последва наказанието на болшевизиранитѣ Чаулевъ и Паница, на последния отъ които тежеше и това, че лично бѣ убилъ въ 1907 г. задграничнитѣ представители на В М Р О Иванъ Гарвановъ и Борисъ Сарафовъ.

Органъ на болшевизиранитѣ „федератисти" е виенското списание *„Балканска федерация"*, редактирано отъ Димитъръ Влаховъ, когото е вѣнчалъ и издържа Кръстю Раковски, съветски посланникъ сега въ Парижъ. Раковски е може би най-важниятъ и въ парично отношение най-сѫществень водачъ на балканскитѣ „федератисти". Това скѫпо списание, излизащо едвали не на вички европейски езици, всецѣло финансирано отъ болшевишки срѣдства, официално отрича своя болшевизъмъ, за да намира по-широкъ достѫпъ и влияние; — такава е обикновенно съветската тактика за пропаганда отъ Третия интернационалъ. Всѫщность то е напълно комунистическо и насочено противъ демокрацията въ България споредъ казанитѣ интереси на Москва. Но за да прикрива това, за да го подпомага и всепакъ да разнася съветски духъ, списанието се застѫпва за „трудя-

щитѣ се и подтиснати маси" въ другитѣ страни въ и около Балканитѣ. Днешнитѣ правителства за „Балк. Федерация" сѫ безъ изключение реакционни; спасението е въ революцията на комунизма, като дори умѣренитѣ социалисти въ Европа не сѫ пощадени, смѣтани наредъ съ буржуазнитѣ партии, за орѫдие на капиталистическата реакция. Специално за бѫдещата балканска федерация списанието сочи примѣра на рускитѣ съветски републики, които били носители на свободата на всички подтиснати народи.

Както е ясно, че въ едната страна на вѫтрешнитѣ македонски борби застана Третиятъ интернационалъ, който въ болшевизирането на В М Р О търсѣше първостепенна опора за болшевишка революция въ Балканския полуостровъ, сѫщо така е ясно, че срещу тия домогвания се издига една централна личность, личностьта на *Тодоръ Александровъ*, чиято смъртъ стана изкупителна жертва преди всичко за запазването независимостьта на македонското освободително движение, а по-нататъкъ — и за предохранения отъ много по-широка и значителна мѣрка. Презъ следващитѣ описания постоянното противопоставяне, най-категорично изразено въ Миланския процесъ, — това е: Третиятъ интернационалъ и Тодоръ Александровъ. И всички описани борби естествено възвеличаватъ дѣлото на македонския водачъ до степеньта на крупенъ исторически фактъ, далече минаващъ границитѣ на македонската действителность. Тя роди, създаде и пожертвува тоя избранникъ на национално съзнание и дългъ, носитель наистина на една необикновена духовна сила, която го поставя въ редицата на голѣмитѣ борци за свободата на българския народъ.

Само враговетѣ на Македония и нѣколцина продажници оспорватъ днесъ величието на тая личность. Знае се какъвъ култъ къмъ паметьта на Тодоръ Александровъ се създаде въ Македония, въ сърцата на всичкитѣ ѝ жители. Почувствувано отъ всички, неговото значение можеби най-добре бѣше изразено отъ покойния *Никола Милевъ*, когото сѫщо не пощади куршумътъ на Третия интернационалъ. Следъ известието за убийството на Александровъ, даровитиятъ български ученъ и общественикъ писа:

„Извършено е едно отъ великитѣ престжпления въ българската история. Тодоръ Александровъ е убитъ. Единъ голѣмъ човѣкъ на нашето племе и на нашето време си отиде, последванъ отъ скръбьта и сълзитѣ на цѣлъ народъ.

Защото цѣлиятъ му животъ бѣ една непрекжсната и фанатична служба на единъ народенъ идеалъ.

Народътъ въ Македония, емиграцията македонска тукъ въ България и далеко отвждъ океана, пъкъ и цѣлиятъ български народъ не жалятъ само за трагичния край и за загубата на Тодоръ Александровъ, легендарния вождъ на македонското революционно движение. Тѣ дигатъ ржце къмъ небето и съ библейски гнѣвъ сипятъ проклятие къмъ новитѣ Иванковци, които отъ користь и отъ завистъ погубиха човѣка, който олицетворяваше борбата за единъ благороденъ човѣшки идеалъ.

Историята само ще прецени напълно личностьта и ролята на тоя човѣкъ. Но фактътъ, че той още при живота си триумфално влѣзе въ областьта на легендата, показва, колко е голѣмо неговото мѣсто въ живота на съвременницитѣ му.

Това мѣсто Александровъ бѣ си извоювалъ съ своитѣ лични качества: непреклонна воля, силенъ характеръ и прозорливъ умъ, туренъ въ пълна служба на единъ голѣмъ народенъ идеалъ: освобождението на Македония. На едно необикновено трудно поприще, каквото е едно революционно освободително движение, кждето опасноситѣ и смъртьта сж постоянни спжтници на работницитѣ, той се прояви много рано и много ярко. Роденъ презъ 1888 г. той въ 1903, когато бѣха живи още повечето отъ голѣмитѣ водачи на Македонската Организация, играе вече роля; а на 1908. е членъ на Централния Комитетъ. Оттогава името и деятелностьта му изпълватъ страницитѣ на македонската история, докато, презъ последнитѣ години, той и организацията, която ржководѣше, станаха символъ и убѣжище не само на македонскитѣ идеали, но и на общобългарския духъ.

Такъвъ човѣкъ, поставенъ на таково поприще и при това фанатикъ на моралната истина на Организацията и на нейнитѣ членове, готовъ да накаже найстрого и най-малкото престжпление, врагъ на фанфаронството и на кафеджийското политиканство — не можеше да не възбуди срещу себе си зависти, недоволства и

умрази. Но такова бѣше неговото обаяние, щото никога тия лоши чуства не биха дръзнали да се проявятъ въ действия противъ него.

Стана, обаче, нѣщо друго, и това нѣщо е, което всѣки българинъ трѣбва да разбере.

Въ връзка съ македонското движение ние, при различни обстоятелства, сме казвали на нашитѣ политически фактори и на нащето общество истини, безъ да се спираме предъ неприятноститѣ или предъ рисковетѣ, които тия истини можеха да иматъ лично за насъ. Дългътъ ни на българи и на публицисти ни налага това. Ще го изпълнимъ и сега.

Македонското движение, насочено днесъ къмъ придобиване на основни права на национално сѫществуване и развитие и за социално добруване на македонското население въ държавитѣ, които му отричатъ това, е единъ фактъ, който трѣбва да се има предвидъ. Македонската Вѫтрешна Организация, рожба на условията и на македонския духъ, има задъ себе си една тридесетгодишна история и едни традиции, които нищо не е въ състояние да заличи. Тя е една сила, за която трѣбва да се държи смѣтка и за която наистина днесъ и въ чужбина се държи смѣтка. Несериозно е, когато водачитѣ на тая организация се таксуватъ като разбойници и бездѣлници, навикнали да гледатъ на четничеството като занаятъ. И Лойдъ Джорджъ нарече Мустафа Кемалъ разбойникъ, но Лордъ Кързонъ отиде въ Лозана да сложи подписа си редомъ съ представителитѣ на „разбойника". Отъ българско гледище извънредно пакостно е да се подържатъ по отношение на Македонското движение погрѣшни възгледи и да се насаждатъ заблуждения, защото тъкмо тѣ сѫ, които пакостятъ на българската вѫтрешна и външна политика, на България изобщо. Българскитѣ обществени деятели сѫ длъжни добре да познаватъ и правилно да преценяватъ македонското движение, както и македонскитѣ деятели сѫ длъжни правилно да преценяватъ положението на България.

Тодоръ Акександровъ бѣ отъ ония македонски деятели, който най-грижливо се е пазелъ да не създаде съ своята деятелность опасности за България. И въ това отношение той бѣ единъ прозорливъ и голѣмъ българинъ.

Нека българското общество си даде точно смѣтка за това: Тодоръ Александровъ е най-скжпата жертва, която е дадена не само за спасението на Македонската Организация, но и за спасението на България. Ние мислехме покрай една пропасть: мжченическиятъ ореолъ на Александровъ хвърли достатъчна свѣтлина, за да освѣтли пжтя ни и да ни открие пропастьта, въ която щѣше да пропадне цѣлостьта, независимостьта на отечеството. За предвидливитѣ хора не бѣха тайна опититѣ на болшевицитѣ да вематъ въ своитѣ ржце Вжтрешната Организация и чрезъ нея да раздрусатъ България, безъ да искатъ да знаятъ за последствията. Александровъ видѣ опасноститѣ и имъ се противопостави решително. Измѣната посегна на неговия животъ. Но тя остави непокжтнато неговото дѣло. И съ смъртьта си той извърши спремо сждбинитѣ на племето най-високия дългъ. България е запазена. Националниятъ характеръ, независимостьта и цѣлостьта на македонското движение сж недосегаеми. Всичко друго е поправимо и постижимо" (в. Слово отъ 16. IX. 924).

А колко високо се цени и въ чужбина вече дѣлото и личностьта на Тодоръ Александровъ, показватъ следнитѣ думи на известния австрийски историкъ проф. д ръ *Хансъ Юберсбергеръ*:

„Тодоръ Александровъ принадлежеше къмъ ония рѣдки, всецѣло изпълнени отъ своята мисия мжже, които не живѣятъ свой животъ, а само живота на своя народъ. Непретенциозенъ, скроменъ, но при това съ непреклонна енергия и студена размисъль, винаги имащъ великата цель предъ очитѣ си, — всеоще виждамъ тоя рѣдъкъ човѣкъ ясно и отчетливо предъ себе си, макаръ да се изминаха вече близо десеть години, откато го видѣхъ и говорихъ съ него за пръвъ и последенъ пжть. Освенъ Левъ Толстой никой другъ не ми е оставялъ тъй неизгладимо впечатление както Тодоръ Александровъ. Следъ разцеплението и измѣната въ собственитѣ му редове само личностьта на Тодоръ Александровъ можа, ако не съзсемъ да отстрани, поне да възспре отчаянието, обезсърдчението и престжпнитѣ инстикти и, въпрѣки всички прѣчки отъ правителството на Стамболийски и Югославия, да извика В М Р О къмъ новъ животъ. Разбира се, паритѣ на неговитѣ врагове бѣха силно изкушение, и Третиятъ интернационалъ, който за целитѣ

на революционнитѣ действия по цѣлъ свѣтъ винаги има достатъчно злато, не се скжпѣше. Така Москва успѣ да подкупи двама отъ неговитѣ сътрудници Алеко Василевъ и Георги Атанасовъ, за да убиятъ тѣ коварно на 31 августъ 1924. почитания като светецъ и пророкъ македонски водачъ. Цельта на това убийство бѣше да се даде В М Р О на комуниститѣ, сиречь на Третия интернационалъ, за да получи той следъ това на Балканитѣ единъ инструментъ, който би можалъ да употрѣбя по единъ и сжщъ начинъ срещу всички некомунистически правителства" (Neue Freie Presse отъ 13. VI. 1925.).

Такъвъ бѣше човѣкътъ, който поднови и спаси борбата за освобождението на Македония — и постоянното споменаване на името му въ тая книга нека бжде винаги примѣръ за ония, които вървятъ въ неговия пжть, за да бждатъ по-щастливи и видятъ свободна своята Родина.

Прага и Таборъ

Йорданъ Цицонковъ

Йорданъ Цицонковъ

Предателътъ и наказанието

Като най-близъкъ сподвижникъ на Стамболийски и особено като министъръ на вѫтрешнитѣ работи въ България презъ 1922 година, Райко Даскаловъ носи голѣма отговорность предъ ВМРО и Македония за онова, което съ неговото съдействие властьта и родоотстѫпници „федератисти“ извършиха противъ македонското освободително движение, както и за чисто вулгарни престѫпления надъ беззащитно македонско население въ България и оттатъкъ нейнитѣ граници. Този дружбашки водачъ, който къмъ края на европейската война бѣше единъ отъ главнитѣ заговорници за пробива при Добро поле и който при отстѫплението поведе деморализирани войнишки групи, за да обяви прословутата Владайска революция, се опита като министъръ на вѫтрешнитѣ работи да довърши по-рано замислената и неуспѣла напълно измѣна въ полза на Сърбия. Въ негово време се почва и срещу ВМРО подлата борба, въ която изпълнителни бѣха нѣколцина паднали хора водачи на „федератиститѣ“, които искаха на всѣка цена да унищожатъ ВМРО. Райко Даскаловъ бѣше слѣпо привързанъ къмъ тая безумна замисъль, която преди това бѣше накарала министъръ Александъръ Димитровъ да прати въ Македония убийци на Тодоръ Александровъ и която отнесе живота на тоя нещастникъ попадналъ на министерско мѣсто въ мѫтнитѣ времена за България следъ войната. Примѣрътъ съ Ал. Димитровъ не отклони празителството на Стамболийски. Не по-сполучливо повтори опитътъ Райко Даскаловъ. който, макаръ и по-късно, сѫщо заплати съ живота си.

Презъ пролѣтьта 1922 — министъръ на вѫтрешнитѣ работи е Райко Даскаловъ — въ Кюстендилъ предъ очитѣ на властьта, открито за всички, т. н. „федератисти“ формиратъ една чета отъ 50—60 души, която тръгва за Македония подъ сръбска власть, за да се „разправи“ съ Тодоръ Александровъ. Къмъ границата четата бива из-

пратена отъ кюстендилския околийски началникъ, който държалъ насърдчителна речь, като подчърталъ задачата на четата: да убие Т. Александровъ и да превземе ВМРО. Още при заминаването си, водачитѣ на четата поржчали въ София да се пръсне слѣдъ нѣколко дена слухъ, че македонскитѣ войводи били се събрали въ Македония на конгресъ, скарали се, сбили се и между убититѣ падналъ Т. Александровъ *). Като влизатъ вжтре и слѣдъ като не успѣватъ да измамятъ Александровъ, викайки го насреща ужъ за да се спразумѣятъ, биватъ прогонени отъ огъня на организационнитѣ чети и милицията и съ усилено бѣгство се връщатъ безъ водача си Крумъ Зографовъ, който падна убитъ отъ защитницитѣ на ВМРО.

Но и това не спира пъкленитѣ намѣрения на Райко Даскаловъ, единъ отъ злитѣ гении на Стамболийски. Министърътъ на вжтрешнитѣ работи покровителствува разбойницитѣ „федаристи", настанява ги на служба, за да имъ плаща предателството. — „Презъ августъ сжщата 1922 година въ Македония бѣ изпратена втора експедиция отъ разбойници федератисти: слѣдъ като опожариха с Кощево, дето падна убитъ по-рано Крумъ Зографовъ, и убиха нѣколно селяни, тѣзи пехливани се върнаха назадъ" (цит. кн. с. 15).

Все по-енергичнитѣ предупреждения и противомѣрки, които взе ВМРО, не отклониха Райко Даскаловъ и изобщо кабинета на Стамболийски отъ гибелния пжть, въ който бѣха тикнати още отъ Ал. Димитровъ и първитѣ врагове на организацията слѣдъ мира. Тогава тя се видѣ принудена отново да прибѣгне до крайни срѣдства, едно отъ които е била и смъртната присжда срещу Райко Даскаловъ, издадена — както отпосле стана известно — на 3 мартъ 1923 година отъ Централния Комитетъ. Съгласно чл. 252 отъ правилника на ВМРО Райко Даскаловъ, е билъ осжденъ на смъртъ, задето си позволилъ да организира банди отъ разбойници и да ги праща въ Македония съ цель да избиятъ ржководнитѣ лица на Организацията и задето си е послужилъ съ българската администрация да преследва членоветѣ и съчувственицитѣ на сжщата организация — престжпления

*) Виж. „Правителството на Стамболийски и Македнското освободително движение. Споредъ данни на Вжтрешната Македонска Революционна Организация". Май, 1923, с. 14 сл.

които лишиха отъ животъ и здраве стотици невинни македонци (изъ окржжното на Ц. К. №631 отъ 15 XI 1923).

Отъ обвинителния актъ и отъ следващитѣ страници, които възпроизвеждатъ процеситѣ противъ изпълнителя на тая присжда, се вижда какъ и отъ кого е била наложена волята на Централния Комитетъ.

Обвинението

На 27 августъ 1923 г. въ Холечкова улица, на Смиховъ (предградие на Прага) — пише пражкиятъ вестникъ Народни Листи въ броя си отъ 13 X 1923 г.— биде извършенъ атентатъ върху живота на бившия български представитель въ Прага, Райко Даскаловъ, който заедно съ Георги Босоловъ и Иванъ Бояджиевъ отивалъ отъ вилата си въ града. Неизвестенъ младъ човѣкъ стрелялъ върху него отзадъ, съвсемъ близо 3 пжти, а когато върху му се нахвърлятъ Босоловъ и тайниятъ агентъ Калина, който доста отдавна, по искането на българската легация, следилъ за безопасностьта на Даскаловъ — чулъ се и четвърти изстрелъ при борбата, който, по твърдението на Босоловъ, ударилъ въ близката стена. Тритѣ изстрела постигнали цельта си — олучили Даскаловъ. Първиятъ куршумъ проникналъ въ лѣвата задна половина, ранилъ слѣпото черво и лѣвия бжбрекъ и излѣзълъ отъ лѣвата страна на хълбока; вториятъ — въ дѣсната задна половина, и не влѣзълъ въ коремната кухина, а презъ мекитѣ части излѣзълъ презъ дѣсната гръдна часть, а третиятъ миналъ презъ лѣвото бедро. Даскаловъ билъ пренесенъ въ санаториума въ Подоли, дето веднага го оперирали, но умрѣлъ презъ време на операцията, поради тежката рана въ бжбрека. Единъ отъ тритѣ изстрела или четвъртиятъ закачилъ въ лѣвия хълбокъ и Ив. Бояджиевъ, та получилъ тежка рана.

Предъ полицията обвиняемиятъ твърдѣлъ, че се нарича Атанасъ Николовъ, че се е родилъ на 9 септември 1901 г. въ Македония, която днесъ принадлежи на Сърбия, но отрекълъ да каже кжде, — заради старата си майка, за да не ѝ причини мжки съ сждбата си. Съмнително е, дали казва сжщинското си име, защото е посочено само отъ паспорта му, издаденъ на 26 май 1923 за Австрия, за който твърди, че го е получилъ съ подкупъ отъ 2,000 лева въ София. На 8

юлий напусналъ България и за 8 дена презъ Ромъния и Маджарско стигналъ въ Прага съ цель да убие Даскаловъ, при когото като министъръ на вѫтрешнитѣ работи загинали много македонци. Не го познавалъ и не знаелъ кѫде живѣе, затова причаквалъ предъ българската легация чиновницитѣ и следѣлъ, кѫде ходятъ. Забелѣзалъ, че ходятъ въ Винохрадъ, въ ресторана Беранекъ, та три пѫти ходилъ тамъ да обѣдва и вечеря, като си купилъ в. Ческе Слово съ фотографията на Даскаловъ, но направилъ впечатление на присѫтствуващитѣ, та главниятъ келнеръ го попиталъ кой е. Даскаловъ тамъ не видѣлъ. Най-после разбралъ, кѫде живѣе; като следѣлъ чиновницитѣ на 26 августъ, миналъ край вилата, дето живѣе Даскаловъ около 9 часа сутриньта, върналъ се къмъ Тефиниковитѣ казарми, после презъ Холечкова улица, миналъ край нѣкогашната Кинска градина нагоре. На кръстопѫтя между ул. Холечка и Шведска видѣлъ трима мѫже, които говорили български, следвани на петь-шесть крачки отъ четвърти човѣкъ. Сторило му се, че позналъ по фотографията Даскаловъ, та като го отминалъ двадесетина крачки, извадилъ Ческе Слово и като се увѣрилъ, че срѣдниятъ е Даскаловъ, надминалъ полицейския агентъ Малина и срелялъ три пѫти по Даскаловъ, който падналъ веднага, но не изгубилъ съзнание, а извадилъ револверъ за отбрана. За това деяние противъ съмнителния Атанасъ Николовъ на 12 октомврий е било приготвено обвинение отъ държавния прокуроръ за умишлено убийство, споредъ чл. 134 и чл. 135 за престѫпление противъ безопасностьта на живота (раняването на Бояджиевъ) и за престѫпление противъ закона за въоржжаването отъ 24 октомврий 1852, чл. 223.

Процесътъ въ Прага

Разглеждането на дѣлото въ Прага — на 13 XI 1923 — почва при твърде повишенъ интересъ. Какво ще се разкрие, какъвъ ще бѫде изходътъ? Дали убийството се дължи на новото правителство въ София, както твърдятъ българскитѣ политически емигранти, или то е чисто македонска присѫда къмъ единъ заслужилъ участьта си родоотстѫпникъ? Ще бѫде ли осѫденъ обвиняемиятъ, или ако бѫде оправданъ, какъвъ би билъ ефектътъ

отъ това въ Бѣлградъ, едничкиятъ съюзникъ на младата Чехословашка република. Тоя голѣмъ политически процесъ привлича въ сждебната зала представители на печата отъ Англия, Франция, Холандия, Германия, да не споменаваме журналисти отъ Балкана, наредъ съ които е и югославянскиятъ аташе по печата. Процесътъ при това, както изтъкватъ пражкитѣ вестници, представя рѣдка сждебна сензация поради особенитѣ

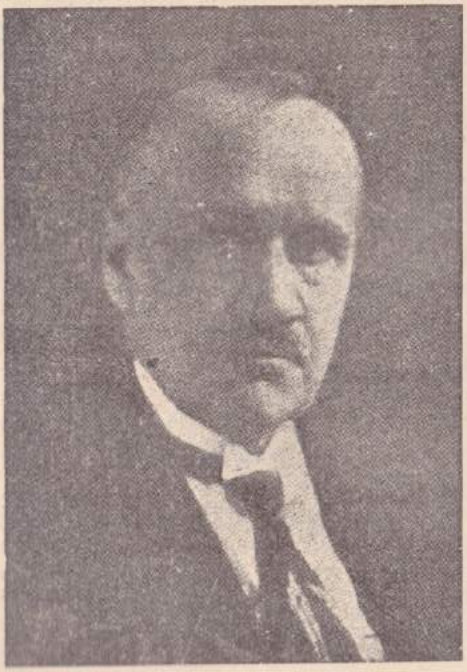

Д-ръ Кратохвиль

председатель на Пражкия сждъ

условия на деянието, което ще преценятъ пражкитѣ сждебни заседатели. А надъ всичко отгоре — слуховетѣ, че при разглеждането на дѣлото могатъ да станатъ неочаквани и опасни инциденти. Ето защо зданието на сжда е заобиколено отъ силна охрана. Още рано сутриньта стражата при двата входа е много уси-

лена. При входа на самата зала — сѫщо тъй. Влизането се контролира най-внимателно. Въ самата зала сѫ пръснати около 30 детектива, готови всѣка минута да попречатъ на каквото и да е простѫпка.

Съставътъ на сѫда е следниятъ: председатель *д-ръ Кратохвиль;* членове: *д-ръ Кроуски* и *д-ръ Микула;* прокуроръ *д-ръ Томза;* граждански ищецъ *д-ръ Циглеръ;* защитникъ на обвиняемия *д-ръ Янъ Ренеръ;* преводачъ *д-ръ З. Прошекъ.* По жребий сѫдебнитѣ заседатели се опредѣлятъ: седемь жени и петима мѫже съ една запасна заседателка. (— Младиятъ защитникъ д-ръ *Янъ Ренеръ,* който прояви такова човѣколюбие и усърдность, за да облекчи участьта на обвиняемия, е вече виденъ адвокатъ и общественикъ въ Чехословашко. Роденъ е на 31 августъ 1895 год. въ Ухерски Бродъ, моравско, синъ на сѫщо тъй известенъ адвокатъ и общественикъ. Следъ гимназиалното си образование Янъ Ренеръ свършилъ юридическия факултетъ въ Прага, като училъ и въ Виена. Още като студентъ взима участие въ обществено политическия животъ особено въ Съюза на чехословашкитѣ правници, на който е билъ две години председатель, както и на студенската организация на демократическата партия. Сега живѣе въ Ухерско градище (моравско) и е членъ въ управителното тѣло на сѫщата партия, познатъ като виденъ политикъ и адвокатъ въ Чехословашко).

Заседанието почва съ

Разпита на обвиняемия

Той е високъ младъ момъкъ, черноокъ, съ изпито блѣдо лице, буйна коса, симпатична външность. Говори съ тихъ, сподавенъ гласъ, който почти се губи въ просторната сѫдебна зала.

Подсѫдимиятъ дава отначало сведения за себе си. Роденъ е въ Македония, но не иска да съобщи точно родното си мѣсто, защото тамъ има родители и сестра, за които се страхува да не бѫдатъ преследвани. Родилъ се е въ 1901 г., билъ е и чиновникъ въ Сърбия.

Следъ справката за самоличностьта на обвиняемия защитата предлага да се отложи разпитътъ, докато се намѣри единъ свидетель, комуто призовката не е връчена, но сѫдътъ следъ кратко сѫвещание отхвърля това искане. — Сѫдебнитѣ заседатели и преводачътъ пола-

гатъ клетва, прочита се обвинителниятъ актъ и председателътъ обявява, че протестътъ на защитата противъ обвинението билъ отхвърленъ отъ Върховното земско сѫдилище.

Председателътъ (къмъ обвиняемия): — Виновенъ ли сте?

Подсѫдимиятъ: — Признавамъ действията, въ които ме обвинявате.

Председателътъ: — Кѫде сте училъ?

Подсѫдимиятъ: — Отговаря, че училъ въ Македония — до 3 гимн. класъ. Но когато въ 1918 г. Македония падна подъ управлението на Сърбия и Гърция, неискайки да посещава сръбскитѣ училища, напусналъ ученето и пожелалъ да бѫде назначенъ чиновникъ; назначили го — не казва кѫде. Всички македонци, извикани въ Сърбия за военна служба, бѣгали въ България. Той не се явилъ въ наборната комисия на прегледъ и заедно съ другари побѣгналъ за България. По пѫтя се срещналъ съ Тодоръ Александровъ. Всѣки селенинъ познавалъ водителя на възстаницитѣ, който работи за свободата, та когато попитали за него, кѫде ще го намѣрятъ, казали имъ това точно. Преди да се срещне съ Т. Александровъ, билъ членъ на легалната организация, съ задължение да подкрепя революционната организация. Следъ срещата си съ Александровъ встѫпилъ въ редоветѣ на тайната нелегална организация, която е длъжна при заповѣдь да вдигне оружие за възстание и дава нареждания на отдѣлнитѣ си членове.

Председателътъ: — Знаелъ ли е тогава обвиняемиятъ целитѣ на организацията?

Подсѫдимиятъ: — Знаехъ, че цельта на организацията е освобождението на Македония отъ сръбско иго.

Председателътъ: — Известно ли ви бѣше, съ какви срѣдства организацията иска да постигне това?

Подсѫдимиятъ: — По сѫщия начинъ както презъ турското робство: чрезъ агитация по селата и приготвяне на въоружено възстание въ удобенъ моментъ. Постѫпилитѣ въ тайната организация били разпредѣлени по отдѣлнитѣ чети, и Николовъ билъ пратенъ въ четата на Величко Веляновъ въ околностьта на Скопие. Презъ пролѣтьта на 1923 г. по вина на Райко Даскаловъ били убити другаритѣ на Николовъ отъ чета-

та — Илия Петровъ Кратовски и Кирилъ Джидровъ Кочански. На 10 май 1923 получили писмо отъ Т. Александровъ: на 15 май всички да бѫдатъ въ Скопска Черна гора, между Куманово и Скопие. Съобщили това на всички селени, които били членове на Организацията. Когато стигнали, тамъ вече билъ Т. Александровъ съ другаритѣ си. Той произнесълъ речь, въ която описалъ положението при сърбитѣ, казалъ, че македонцитѣ сѫ българи, които сръбскиятъ тероръ иска да погуби, че съ робството, което извършва, сръбското правителство не позволява на македонцитѣ да признаятъ, че сѫ българи, че не имъ позволява и молитвитѣ въ черква да произнасятъ и обредитѣ си да изпълняватъ на свой езикъ и обичай. Между присѫтствуващитѣ се явило извънредно въодушевение. После Александровъ изтъкналъ силно, че българското правителство на Стамболийски започнало преследване на македонцитѣ и че много македонци възстанници били избити тайно въ България. Александровъ казалъ, че това е работа на четирима български министри, които затова били осѫдени на смърть. Не ги наименувалъ, но веднага прочелъ присѫдата. Пръвъ билъ Райко Даскаловъ, осѫденъ на смърть, защото, за да постигне неограничена власть, организиралъ масово изтребение на македонскитѣ борци, които отивали въ България на почивка и защото работилъ за Нишката спогодба, която цели преследването на македонцитѣ; освенъ това като български министъръ изпращалъ банди въ Македония, които подъ рухото на македонски пратеници избивали македонското население и му ограбвали златото. — Водители на тѣзи разбойнически банди, които петнили хубавото име на македонския четникъ, били: Пандурски, Ст. Мишевъ, Ст. Добревъ и др. Следъ превратa въ България тѣзи разбойници минали въ Сърбия и постѫпили тамъ на официална служба.

Като свършилъ, Александровъ извадилъ отъ чантата си листъ и прочелъ името Атанасъ Николовъ отъ скопската чета. Николовъ отишълъ при него и Александровъ му казалъ: „На тебе се падна жребий да убиешъ Даскаловъ. Ще отидешъ въ Прага“. Тогава Николовъ отговорилъ, че не знае чуждъ езикъ, нито положението тамъ и за него е мѫчно изпълнението на тая заповѣдь — нека отиде другъ. Александровъ само

го попиталъ, челъ ли е Устава и извадилъ отъ чантата си една книжка, отъ която прочелъ: „Всѣки членъ на Организацията, комуто се възложи да изпълни смъртна присѫда, а откаже да я изпълни, въ 24 часа бива застрелванъ. Бива застрелванъ и онзи, който следъ изпълнението на присѫдата издаде Организацията". — Сега вече Николовъ не можалъ да откаже и обещалъ да отиде въ Прага. За това обещание подпомогналъ и споменътъ за смъртьта на другаритѣ му Илия и Кирилъ, станали жертва поради Даскаловъ.

Председательтъ: — Прочетениятъ членъ отъ Устава казва, че ще бѫде застрелянъ онзи, който издаде Организацията. Не се ли боите днесъ отъ това?

Защитникътъ д-ръ Ренеръ: — Тайната на Организацията се отнася само до мѣстопребиването ѝ — известно е, че тя сѫществува.

Следъ петь минути почивка защитникътъ д-ръ Ренеръ предлага да бѫде повиканъ генералниятъ консулъ Шакъ за преводачъ, вмѣсто д-ръ Прошекъ, за когото сърби и българи му казали, че не превежда буквално. Но държавниятъ обвинитель (прокуроръть) д-ръ Томза и д-ръ Циглеръ (граждански ищецъ) се противопоставятъ, като изтъкватъ, че консулътъ Шакъ не билъ обективенъ при дознанието и билъ привърженикъ на днешното българско правителство. Сѫдътъ отказва предложената промѣна поради това, че Прошекъ вече е положилъ клетва, че преводътъ става на малки части отъ показанията и че подсѫдимиятъ разбиралъ малко чехски, за да следи думитѣ си.

Председательтъ: — Казахте, че преди да ви се възложи изпълнението на смъртната присѫда надъ Райко Даскаловъ не сте знаелъ точно Устава на Организацията. Когато ви прочетоха Устава и въ душата си бѣхте противъ изпълнението на заповѣдьта, защо не казахте, че — незнаейки по-рано Устава — излизате изъ редоветѣ на Организацията?

Подсѫдимиятъ: — Отъ патриотически подбуди не можахъ да излѣза отъ Организацията. Това би хвърлило върху мене най-голѣмъ позоръ. – Следъ като приелъ изпълнението на присѫдата, съпровождалъ Т. Александровъ около 15 дена по селата. На първи юний тръгналъ за София, дето хора на Организацията му

дали унгарски, ромънски, австрийски и чехски пари и револверъ.

Председателятъ: — Този ли е револверътъ?

Подсъдимиятъ: — приближава, взима оръжието въ ржка и потвърждава. — Въ София облѣкълъ днешнитѣ си дрехи и като получилъ паспорта си, тръгналъ. Не знаелъ какъ ще пжтува и мислилъ, че лесно ще стигне въ Прага. Миналъ презъ Русе — Гюргево за Ромъния. На 10 юний стигналъ унгарската граница, дето му поискали виза, но като показалъ портмонето си и видѣли, че има доста пари, казали му, че ще му дадатъ виза въ Буда-Пеша. Тамъ отишълъ на хотелъ, а на другия день по указанията на стражара, все покрай Дунава, стигналъ отдѣлението за визитѣ, намѣрилъ чиновникъ, който знаелъ полски, та се разбрали и, като си платилъ, получилъ виза. На 12 юний билъ за виза въ Виена; тръгналъ за Прага, като казалъ на полицията, че отива по работа. Въ Прага, понеже не му давали виза, казалъ, че билъ дошълъ при брата си за 15 дена. На 16 юний стигналъ въ Прага. Слѣзълъ въ хотелъ „Роялъ". После се запозналлъ съ български студенти, които го завели въ академическата менза (ефтина студентска гостилница). Дружилъ съ сърби, предъ които минавалъ за сърбинъ, както предъ българитѣ за българинъ, за да не се издаде. Когато му се привършили паритѣ, по съветъ на студентитѣ си наелъ отдѣлно жилище. Писалъ на хората на Организацията за пари; тѣ му изпратили 1000 чехски крони съ бележка да не се връща преди да убие Даскаловъ. — Въ в. Чехске Слово намѣрилъ фотографията на Даскаловъ, когото преди това не познавалъ.

Когато председателятъ му показва вестника, Николовъ го взима, вдига го нагоре, сочейки фотографията и извиква съ развълнуванъ гласъ: „Вижте злодея!"

Николовъ следъ това си купилъ Чехске Слово съ фотографията на Обовъ, та да може да ги различава, защото мислѣлъ, че тѣ ходятъ заедно.— Повечето пжти се хранилъ въ студентския домъ, но нѣколко пжти билъ и въ ресторана Беранекъ, дето ходили чиновницитѣ отъ българската легация. При това все си продължавалъ разрешението за пребиване въ Прага, защото все не можалъ да изпълни присждата. — Веднъжъ срещналъ г-жа Даскалова съ две деца, придружена съ единъ

българинъ. Проследилъ ги. Но когато ги срѣщнала дъщерята на Стамболийски и ги попитала, кой е този, който ги следи — като видѣлъ, че го забелѣзали, изчезналъ.

Въ дена на убийството станалъ въ осемь часа и отишълъ при вилата на Даскаловъ, която вече знаелъ. Предъ вилата стоялъ автомобилъ. Мислилъ, че е на Даскаловъ и го чака. Николовъ почналъ да обикаля насрѣща, гледайки автомобила предъ кжщата. Като стигналъ на жгъла на Холечкова и Шведска улица, видѣлъ трима мжже, срѣдниятъ отъ които му се сторило, че е Даскаловъ. Като ги заминалъ, бутналъ съ лакътъ Даскаловъ, минавайки между него и съседа му; дочулъ, че говорятъ български по обществени работи. После видѣлъ, че на десетина крачки следъ тѣхъ върви единъ мжжъ. Като се увѣрилъ при срещата, че това е Даскаловъ, за да бжде още по-сигуренъ, погледалъ и фотографията въ Чехске Слово и, напълно сигуренъ вече, върналъ се назадъ, билъ на около 30 крачки отъ тѣхъ — стигналъ ги при министерството на пощитѣ, но понеже насреща имъ се задали хора, за да не нарани нѣкого, продължилъ да ги следва. При това детективътъ на два пжти се обръщалъ по него.

Когато чуждитѣ хора отминали, Николовъ бързо тръгналъ къмъ Даскаловъ и наблизо отъ него извадилъ револвера си, после съ нѣколко крачки надминалъ детектива и отъ 2—3 крачки стрелялъ по Даскаловъ нѣколко пжти — собствено спомня си само два изстрела. Миналъ предъ детектива, макаръ да знаелъ, че ще бжде хванатъ — по-скоро застрелянъ — само за да не засегне никого освенъ Даскаловъ. Ако би стрелялъ и върху другитѣ, навѣрно би могълъ да избѣга, защото по улицата нѣмало хора. Но той изпълнявалъ точно заповѣдьта — трѣбвало да застреля само Даскаловъ — и затова не се смѣта обикновенъ убиецъ. Билъ хванатъ отъ хората, които придружавали Даскаловъ.

За раняването на Бояджиевъ обвиняемиятъ твърди, че не знае нищо друго освенъ това: когато му взимали револвера, чулъ изстрелъ, билъ разтревоженъ; мислѣлъ, че веднага ще го застрелятъ и не помни подробности.

Разпитътъ се прекжсва за следъ обѣдъ.

Въ следобѣдното заседание председательтъ чрезъ въпроси къмъ обвиняемия иска да разясни нѣкои несъ-

ответствия между показанията му предъ следователя и предъ сѫда. Тѣзи несъответствия се дължатъ на тревогата у Николовъ при следствието и сега се уясняватъ достатъчно пълно.

Председателятъ: — Паспортътъ бѣше ли издаденъ още при старото софийско правителство ?

Подсѫдимиятъ : — Да, чрезъ подкупване на двама чиновници съ 2,000 лв.

Прокурорътъ : — Защо е постѫпилъ на сръбска държавна служба и защо е приемалъ сръбски пари, като мрази толкова много сърбитѣ.

Подсѫдимиятъ : — Бедниятъ човѣкъ търси работа и взима възнаграждение за труда си.

Адв. Циглеръ пита, дали обвиняемиятъ познава редица българи живущи въ Прага, между които и слугинята Антония, преди служаща у г-жа Даскалова, а сега въ българската легация; познава ли генералния консулъ Шакъ и най-после знае ли, какво е станало съ братъ му Павелъ Николовъ.

Подсѫдимиятъ отговаря отрицателно на първитѣ въпроси и твърди, че нѣма братъ, а само сестра.

Адв. д-ръ Речеръ задава редица въпроси за родното мѣсто и родителитѣ на обвиняемия, за живота имъ дома и дали има членове В М Р О извънъ Македония.

Подсѫдимиятъ отговаря, че и у тѣхъ хората живѣятъ споредъ положението си. Нѣкои членове на Организацията въ България отпочиватъ и после се връщатъ да работятъ въ Македония. В М Р О е била основана противъ Турция, но когато Македония мина подъ сръбско и гръцко иго, Организацията почна да се бори противъ новитѣ угнетители. — Лично обвиняемиятъ не е ималъ нищо противъ Даскаловъ, не го познава. Изпълнилъ само присѫдата на Организацията. — На въпросъ отъ защитника, обвиняемиятъ отговаря, че кочанскиятъ войвода Симеонъ е билъ убитъ отъ Стойчо Добревъ по поржка на българското правителство.

Адв. д-ръ Ренеръ пита, кой е Панчо Михаиловъ, кочански окржженъ войвода.

Председателятъ : — Това не ни интересува.

Адв. Ренеръ: — Собствено обвинена е Организацията.

Председателятъ: — Съвсемъ не! Противъ това протестирамъ. Обвиненъ е само Николовъ.

Адв. Ренеръ: — Искамъ да кажа, че Организацията е осждила Даскаловъ на смърть, значи вината пада върху нея. — (Къмъ обвиняемия). Какво би станало, ако излѣзехте отъ Организацията.

Подсждимиятъ:—Щѣхъ да бжда осжденъ на смърть, защото бихъ могълъ да я издамъ.

Адв. Ренеръ: — Та нали навсѣкжде се пише явно за Организацията, за нейнитѣ стремежи и за водителя й Тодоръ Александровъ?

Подсждимиятъ обяснява, че предателство би било да се дадатъ подробности по Организацията, мѣстата за съвещанията, предметитѣ, съ които разполага и. т. н.

Показанията на свидетелитѣ

Свидетель Георги Босоловъ, 27 годишенъ, студентъ по земедѣлие, преди това чиновникъ при министерството на земедѣлието въ София. — Не познава Николовъ. Пръвъ пжтъ го видѣлъ въ навечерието на убийството предъ хотелъ Беранекъ.—На 26 августъ, 10 ч. сутриньта отишълъ при предишния министъръ Обовъ да му представи нѣколко приятели, избѣгали отъ България, Поного Обовъ съобщилъ на Даскаловъ, кжде да се срещнатъ. Отишълъ при Даскаловъ, който предложилъ да се срещнатъ у Обовъ. Тръгнали. Свидетелътъ вървѣлъ отлѣво на Даскаловъ. Като стигнали до задната стена на Кинската градина, погледналъ часовника — било 11 ч. безъ 20 минути. Въ този мигъ чулъ изстрелъ; Даскаловъ отскочилъ; раздали се още два изстрела. Свидетелътъ се обърналъ и на 3—4 крачки видѣлъ единъ младежъ съ револверъ въ вдигната ржка. Хваналъ го при третия изстрелъ; това било възможно, защото Николовъ се спъналъ въ нѣщо; после хваналъ Николовъ и за врата отзадъ, а въ това време дошълъ и детективътъ Малина. При борбата се отмѣстили чакъ до срѣдата на улицата; въ това време билъ даденъ и четвърти изстрелъ.

Обовъ и Даскаловъ били получили писма и телеграма съ предупреждение, че сж осждени на смърть отъ Организацията, която свидетелътъ познавалъ отъ вестницитѣ и по борбата между автономисти и федератисти.

Гражданскиятъ ищецъ прави подмѣтания съ въпроси за съучастничество на българската легация въ убийството на Райко Даскаловъ и съ ироничната си усмивка предизвиква бележката на председателя — да не се смѣе, защото моментътъ е много важенъ. — На въпросъ отъ председателя, свидетелтъ казва, че Тодоръ Александровъ е известенъ като човѣкъ много строгъ и съ желѣзна воля.

Адв. Циглеръ пита, знае ли свидетелтъ, кога Стамболийски е щѣлъ да провъзгласи републиката и федерацията съ Югославия?

Свидетелтъ: — Това е програмата на Земедѣлския съюзъ.

Следъ разпита на първия свидетель сждътъ отхвърля предложенията на защитника за допълнение на доказателствата въ полза на защитата. Защитникътъ си запазва правото да обжалва това решение.

Свидетель Йосифъ Малина, полицейски агентъ, на който било възложено да пази Даскаловъ, описва какъ е изпълнявалъ службата и какъ е станало убийството, като преповтаря известнитѣ случки.

Защитникътъ д-ръ Ренеръ представя на сжда документи отъ Организацията, отнасящи се до предисторията на атентата — предупрежденията къмъ кабинета на Стамболийски.

Третиятъ свидетель е раненията при атентата

Иванъ Бояджиевъ, 23 годишенъ, студентъ по държавни науки. Показанията му съответствуватъ на казаното отъ Босоловъ. На въпросъ отъ председателя, отговаря, че останалъ съ впечатлението, че Николовъ е решенъ на всичко.

Гражданскиятъ ищецъ д-ръ Циглеръ пакъ заплита името на българския пълномощенъ министъръ въ Прага проф. Михалчевъ.

Свидетелтъ Йосифъ Хорникъ, полицейски инспекторъ, разправя какъ се притекълъ на мѣстопроизшествието, какъ запазилъ атентатора отъ нападение на насъбралата се тълпа. Единъ българинъ се приближилъ до Никоповъ, попиталъ нѣщо, на което атентаторътъ отговорилъ въ смисъль: „Това е за убититѣ македонци!“

Следъ това се прочитатъ показанията на лѣкаритѣ за ранитѣ на Даскаловъ и Бояджиевъ.

Пледоариитѣ и присѫдата

Адв. Ренеръ предлага да се допуснатъ доказателства за това, че Николовъ е действувалъ въ състояние на непреодолима принуда, изпълнявайки заповѣдь на ВМРО. Защитникътъ изтъква, че Райко Даскаловъ е билъ осѫденъ отъ македонцитѣ за бунта при Владая въ 1918 и за други престѫпления, които вредятъ на Македония. Предлага доказателства за това, че проститѣ

Д-ръ Янъ Ренеръ

редници въ македонскитѣ чети слушатъ безусловно заповѣдитѣ на началницитѣ си. Сѫщо тъй предлага доказателства и за това, че следъ излизането си отъ София Райко Даскаловъ е живѣлъ при постояненъ страхъ и че като участникъ въ правителството на Стамболийски се е отнасялъ жестоко къмъ интелиген-

цията, като се е стремѣлъ освенъ това да премахне Македонската Организация. Съ запитване до съответнитѣ правителства, казва защитникътъ, нека се установи, че сѫществуватъ чети и въ България и въ Гърция и въ Сърбия. Необходимо е да се знаятъ мотивитѣ, които сѫ довели Николовъ до убийството. — За посоченитѣ доказателства д-ръ Ренеръ иска да бѫдатъ призовани редица свидетели отъ Лондонъ, Парижъ, София и другаде; между свидетелитѣ посочва проф. Милюковъ, проф. С. С. Бобчевъ, Ал. Малиновъ, д-ръ Даневъ, проф. Л. Нидерле, генер. Томсонъ, Н. Брайлсфордъ, Мърквичка и др.; той иска да се прочетатъ извадки и отъ нѣкои задгранични вестници, затова моли дѣлото да се отложи.

Прокурорътъ отхвърля предложението на защитата, като казва, че предъ сѫда е сложенъ въпросътъ: искалъ ли е Николовъ да убие Даскаловъ?

Следъ доста дълго съвещание председателтъ отхвърля предложението за повикване на посоченитѣ свидетели като несѫществени за присѫдата надъ деянието и понеже сѫдътъ билъ достатъчно освѣтленъ отъ разпита на обвиняемия и на свидетелитѣ.

Адв. Ренеръ обръща вниманието на факта, че нито единъ отъ свидетелитѣ, посоченъ отъ защитата, не билъ призованъ. Той иска да бѫде повиканъ поне М. Бончевъ, който пребивава въ Прага, за да докаже, че при управлението на Стамболийски и Даскаловъ били погубени много македонци.

Прокурорътъ и гражданскиятъ ищецъ се противопоставятъ на предложението, което сѫщо бива отхвърлено отъ сѫда.

Следъ ново съвещание сѫдътъ предлага на сѫдебнитѣ заседатели следнитѣ три главни въпроса:

1. Виновенъ ли е Ат. Николовъ, че на 26 августъ, стреляйки върху Райко Даскаловъ, съ цель да го убие, е причинилъ смъртьта му?

2. Виновенъ ли е Ат. Николовъ, че на 26 августъ стреляйки върху Р. Даскаловъ, е извършилъ деяние, отъ което е могла да произлѣзе опасность за живота и е причинилъ така раняването на Ив. Бояджиевъ?

3. Виновенъ ли е Атанасъ Николовъ, че на 26 августъ въ Смиховъ е носилъ оржжие безъ разрешение?

Адв. Ренеръ иска да се прибави къмъ първия главенъ въпросъ допълнителенъ въпросъ: извършилъ ли е Николовъ деянието си по непреодолима принуда?

Прокурорътъ се обявява противъ прибавянето на тоя въпросъ, като казва, че Николовъ е постжпилъ доброволно въ Организацията, а споредъ едно по-раншно решение на сжда, ненаказуемостьта, предвидена при непреодолима принуда, пада, ако обвиняемиятъ е дошълъ въ безизходно положение по своя вина.

Адв. Ренеръ напротивъ твърди, че тукъ е налице психическа принуда, при която законътъ предвижда ненаказуемость.

Граж. ищецъ отрича това, понеже обвиняемиятъималъ достатъчно време да се спаси съ бѣгство като не изпълни присждата на Организацията.

Сждътъ отхвърля допълнителния въпросъ, понеже обвиняемиятъ не е твърдѣлъ, че действува подъ влиянието на страхъ и че надали мотивъ за деянието му е била опасность, която би го застрашавала въ Чехословашко.

Следъ това почватъ речитѣ на обвинението и защитата.

Прокурорътъ: За непреодолима принуда не може да става ни дума, защото това положение допуща физическо, а не психическо насилие, когато става споръ между два интереса. А изобщо не е доказано, че Николовъ е членъ на нѣкаква организация. Що се отнася до твърдението, че деянието било извършено отъ идейни подбуди, прокурорътъ всепакъ допуща, че обвиняемиятъ по такива подбуди е могълъ да влѣзе въ тайната македонска организация. Като споменава накрай Нишката спогодба, сключена отъ правителството на Стамболийски съ сръбското правителство, която щѣла да уреди отношенията между българи и сърби, прокурорътъ иска на всѣка цена наказанието на обвиняемия — смърть.

Гражданскиятъ ищецъ описва положението въ България следъ Балканската война, говори за предателството извършено къмъ славянството отъ кржговетѣ, които подкрепяли Фердинандъ, възхвалява политиката на Стамболийски и, обратно, хули правителството на Цанкова, което било противъ славянството. Припомня нѣкои убийства следъ превратa на 9 юний въ България, къмъ които причислява и убийството на Даскаловъ. Предявява искъ да се плаща на вдовицата 150 ан-

глийски лири месечно, каквато заплата Даскаловъ получавалъ като министъръ.

Адв. Ренеръ говори дълго, твърде красноречиво и сърдечно. Хубавата му речь намѣста стига високъ патосъ, който завладява слушателитѣ. Изслушанъ изцѣло съ внимание, той започва съ протестъ противъ гражданския ищецъ, който приписва деянието на българското правителство и изказва съжаление, че не сж били допуснати предложенитѣ отъ защитата доказателства. По-нататъкъ д-ръ Ренеръ обрисува подсждимия като македонецъ, описва положението на неговата страна подъ турското, а сетне подъ сръбско робство — еднакво непоносимо. Обяснява обширно дейностьта на В М Р О съ картината на националната борба въ миналото и сегашното. Спира се по-внимателно върху моралната стойность на В М Р О и отношението й къмъ режима на Стамболийски при всички негови престжпления къмъ революционнитѣ движения и отдѣлни тѣхни дейци. Когато казва, че „Македония е страна напоена съ кръвь и сълзи“ — нѣкои отъ сждебнитѣ заседатели заплакватъ. — По-нататъкъ защитникътъ изтъква, че въпрѣки всичко, обвиняемиятъ не е престжпникъ. Действувалъ е по нареждания на В М Р О и значи наистина се е намиралъ подъ непреодолима принуда, защото инакъ споредъ Устава на Организацията би билъ наказанъ съ смъртъ. Деянието му не е обикновено убийство, а деяние на човѣкъ фанатикъ за известна идея. Д-ръ Ренеръ припомня подобни процеси за убийцитѣ на Есадъ паша и Талатъ паша.— Обвиняемиятъ е дете на Балкана, фанатикъ, но ако бжде освободенъ, може би ще схване величието на любовьта и ще работи за помирението на балканскитѣ славяни. Накрай д-ръ Ренеръ апелира къмъ сждебнитѣ заседатели: „Една цѣла страна, единъ цѣлъ народъ — Македония чака вашата присжда!“

Следъ кратки реплики между ораторитѣ, председателътъ резюмира процесътъ като изтъква тезата на заседателитѣ, и прибавя, че деянието е извършено по заповѣдь на В М Р О на Т. Александровъ — „а всички българи знаятъ, кой е Тодоръ Александровъ — човѣкъ суровъ и съ желѣзна воля“; накрай обявява, че дѣлото е разгледано и дава отдихъ.

Въ 2 ч. и 10 с. сждебнитѣ заседатели се връщатъ отъ съвещанието и главната заседателка, Ана Кутилова обявява отговоритѣ на въпроситѣ. По първия въпросъ обвиняемиятъ се оправдава съ 8 гласа срещу 4; по втория сжщо съ 9 срещу 3, а по третия се обявява виновенъ съ всички 12 гласа; — съ осемь гласа сждебнитѣ заседатели признаватъ обвиняемия невиненъ.

Той изслушва решението спокойно и съ видима радость.

Прокурорътъ става и моли сжда да постанови Ат. Николовъ да бжде предаденъ на полицейскитѣ власти, които да се погрижатъ за безопасното му престояване и екстерниране по най-сигуренъ пжть вънъ отъ предѣлитѣ на Чехословашко.

Въ 2 часа и половина сждътъ произнася следната присжда изслушана на крака:

Възъ основа вердикта на сждебнитѣ заседатели, сждътъ освобождава отъ отговорность Атанасъ Николовъ по първитѣ два въпроса, намира го виновенъ по третия въпросъ (носене оржжие безъ разрешение) и го осжжда на 48 часа затворъ, който се смѣта за излежанъ съ предварителния арестъ, 20 крони глоба и конфискация на револвера. Сждътъ решава Николовъ да бжде предаденъ на полицията, съгласно искането на прокурора, за да бжде екстерниранъ по най-безопасенъ пжть.

Единъ отъ публиката се провиква: „Сега и ние можемъ да стреляме“. Веднага бива арестуванъ и полицаитѣ се погрижватъ за безинцидентно изпразване на залата.

Следъ оправданието

Присждата на пражкитѣ заседатели бѣше продиктувана несамо отъ едно благородно съчувствие къмъ участьта на подсждимия и неговата родина, но и отъ едно прѣко, ясно разбиране сжщностьта на процеса. Отъ морална, пъкъ и юридическа гледна точка — това е присждата на обвиняемия; всичко друго по нататъкъ, отъ подновяването на дѣлото до смъртьта на Цицонковъ е политика и престжпление. Думата на чехския сждъ и народъ за Македония се чу въ Прага — после дойде позоръть на чехскитѣ управници, които

се опитаха да оскверн‍ятъ името на Македония и на ВМРО и които погубиха нейния достоенъ членъ.

Пражката присѫда бѣше правилно оценена въ съвестьта на всички, които познаваха дѣлото, но тя дойде въ явно противоречие съ политиката на чехското правителство. Каква е сѫщностьта и значението на това противоречие, ще се види по-сетне, при речитѣ на прокурора и гражданския ищецъ въ Таборъ; тукъ само го отбелѣзваме като причина за престѫплението надъ Ицонковъ. Единственъ съюзникъ на Чехословашко бѣха сърбитѣ — а тѣ срещнаха пражката присѫда съ крайно недоволство и обида. Какъ може, какъ бива да бѫде оправданъ въ съюзна Прага единъ борецъ отъ днешното освободително движение на Македония, която за сърбитѣ дори не сѫществува? Въ Бѣлградъ се почувствуваха застрашени въ най-чувствителната пукнатина на новата, уголѣмена Сърбия. Ако и въ Прага признаватъ правото на Македония да се бори за своята свобода и независимость, на каква външна подкрепа може да се надѣва Бѣлградъ, пазейки плячката въ т. н. „Южна Сърбия"? Сърбскитѣ шовинисти вдигнаха тревога. Въ печата изказаха несамо недоволство и злоба, а дори заплашвания къмъ Чехословашко. Енергичниятъ представитель на бѣлградския шовинизъмъ, в. Време отъ 14 IX 1923 г. ясно запита: „Пражкиятъ сѫдъ съ тая присѫда признава на Тодоръ Александровъ едно чудно право надъ живота на противника на сегашния български режимъ. Означава ли тя още и това — понеже чрезъ сѫда е заговорила и народната симпатия — че Чехословашко храни особени симпатии къмъ македонствуващия режимъ на г. Цанковъ? Това би означавало неприязненость къмъ нашата държава, която никога не ще може да има добъръ съседъ и приятель една България на Тодоръ Александровъ."

Тия думи на бѣлградския вестникъ, чиито връзки съ външното министерство сѫ известни, сѫ достатъчно ясни. Политическиятъ фонъ на процеса въ Прага следъ присѫдата се затъмни съ застрашаваща буря, пръвъ веститель на която се яви бѣлградскиятъ печатъ. Той поиска смѣтка за тая присѫда надъ себе си, подтикна обществото да иска новъ обратъ на работата. И както винаги. Бѣлградъ съумѣ да употрѣби разни срѣдства. Ето между другото единъ примѣръ за това, докѫде е

стигнала възбудата и ядътъ на сръбския шовинизъмъ: бѣлградчанкитѣ свикали веднага на заседание управителния съветъ на Народния си женски съюзъ и билъ изработенъ единъ протестъ противъ чехскитѣ жени, пратенъ на г-ца Алиса, дъщеря на чешкия председатель на републиката г. Масарикъ, и на председателкитѣ на женскитѣ организации въ Чехословашко.

Не стига това, Бѣлградъ предприема и дипломатически постжпки по поводъ присждата. Сръбскиятъ пълномощенъ министъръ въ Прага открито изказалъ очудването си отъ присждата, а това накарало чехското правителство да нареди и до своя посланикъ въ Бѣлградъ г. Янъ Шеба да се яви предъ министъра на външнитѣ работи г. Нинчичъ и да му съобщи, че присждата е обжалвана и че Атанасъ Николовъ ще бжде наново сжденъ.

Така и стана. Споредъ решението на сжда подсждимиятъ е трѣбвало да бжде веднага освободенъ отъ отговорность и екстерниранъ отъ Чехословашко. Вмѣсто това, поради усилията на Бѣлградъ и приятелитѣ на Райко Даскаловъ, които успѣли да открияатъ, че обвиняемиятъ не се нарича Атанасъ Николовъ, а Йорданъ Цицонковъ, последниятъ бива задържанъ и подложенъ на новъ разпитъ. Въ това време печатната кампания отъ Бѣлградъ продължава усилено, къмъ нея се присъединяватъ и нѣкои чехословашки вестници, които виждатъ застрашени политическитѣ отношения на младата република. А това дава поводъ, естествено, на други чехословашки вестници да защитятъ пражката присжда особено срещу клеветитѣ на сърбитѣ. Д-ръ Б. Бучекъ, напримѣръ, пише статия въ Прагеръ Пресе отъ 20 XI, въ която отхвърля обвиненията на сръбския печатъ като въ заключение казва: „Нека оставимъ нашитѣ сждии да решаватъ по съвесть. Тѣ като хора могатъ да грѣшатъ, обаче добросъвестность не имъ липсва. Никой не трѣбва да иска отъ тѣхъ нѣщо друго освенъ това — законътъ да се приложи добросъвестно. За грѣшкитѣ въ него тѣ не сж виновни. Измѣненията сж въ ржцетѣ на законодателя.“ — Въ услуга на Бѣлградъ се явяватъ и видни политически лица въ Прага, за да подготвятъ по-нататъшния вървежъ на процеса. На 21 XI депутатътъ Дубински прави интерпелация въ чехската камара като напада остро пражкия сждъ и

българската легация и обръща внимание, че присѫдата извикала гнѣвъ въ Югославия и срещу тогавашното българско правителство.

Юридически подновяването на процеса е било обосновано така: — Споредъ чехската углавна процедура, следъ като бѫде издадена една оправдателна присѫда, връщане на дѣлото въ първоначалното му положение е възможно, само ако следъ тая присѫда излѣзатъ налице факти, които на сѫда сѫ били неизвестни при издаването ѝ. Въ дадения случай такъвъ фактъ се посочва въ това, че подсѫдимиятъ укрилъ името си, не казалъ мѣсторождението и имената на родителитѣ си, а следъ присѫдата се установили сѫщинското му име, мѣсторождението и имената на родителитѣ. Позовавайки се на това, прокурорътъ обжалва присѫдата предъ земския сѫдъ въ Прага, който вече на 20 XI 1923 г. съобщава, че е допусналъ да се възобнови дѣлото споредъ чл. 359 отъ закона за углавното сѫдопроизводство, като дѣлото се върне въ положението на предварително следствие. Този членъ, обаче, има предвидъ разкриване на нови факти, които сѫществено биха измѣнили въпроса за виновността и наказанието на подсѫдимия, каквито факти за Цицонковъ липсватъ; — нищо не се измѣня отъ това, дали обвиняемиятъ се нарича Николовъ или Цицонковъ. Ето защо решението на земския сѫдъ (по-висша сѫдебна инстанция) е неправилно и извика протеста на защитника д-ръ Ренеръ.

Следъ като при новия разпитъ се установило, че обвиняемиятъ се нарича Йорданъ Цицонковъ, родомъ отъ Щипъ, бѣлградското министерство на вѫтрешнитѣ работи уведомява за това по телефона жупана въ Щипъ— прочутия Матковичъ — и го задължава да провѣри показанията. Жупанътъ съобщава, че щипскиятъ гражданинъ Мито Цицонковъ заявилъ, че наистина има синъ Йорданъ, който преди две години изчезналъ, отишълъ въ България; оттогава бащата и снаха му, Йордановата жена, не знаели нищо за него. При тоя разпитъ бащата предалъ на великия жупанъ портрета на сина си, който портретъ веднага билъ изпратенъ въ Бѣлградъ за понататъшна справка съ Прага. Докато въ Щипъ се води издирването за семейството на Цицонковъ, бѣлградското министерство на външнитѣ работи си набавило отъ

Прага портретъ на Цицонковъ и чрезъ министерството на вжтрешнитѣ работи го препратило въ Щипъ, за да бжде посоченъ на Цицонковия баща и той да каже, този ли е синьтъ му. По поводъ това установяване самоличността на обвиняемия, чехословашкиятъ пълномощенъ министъръ въ Бѣлградъ се споразумѣлъ съ бѣлградското външно министерство върху по нататъшнитѣ разследвания, които да се препратятъ на пражкитѣ следствени власти и да се използуватъ въ новия процесъ. — Бащата призналъ, че лицето въ посочената фотография е неговиятъ синъ Йорданъ.

Близо една година Цицонковъ стоя отново затворенъ да чака втория процесъ и понесе това несправедливо изпитание съ бодро, макаръ и огорчено спокойствие. Презъ това време както сърбитѣ, така и приятелитѣ на Райко Даскаловъ, а за жалость сжщо така и пражкото правителство направиха всичко възможно да осигурятъ осжждането на Цицонковъ при повторното разглеждание на дѣлото. Това даде поводъ на покойния водачъ на ВМРО Тодоръ Александровъ да отправи писмо до председателя г. Масарикъ, въ което казва: „Ако е въпросъ да се задоволи жестокостьта и отмъстителностьта на югославянската легация въ Прага, найдобре би било подсждимиятъ да се изпрати въ Бѣлградъ, за да бжде изгоренъ на клада. Въ всѣки случай, това би било по-логично, отколкото да се терзае подсждимия отъ чехословашкитѣ власти по заповѣдь на една чужда, макаръ съюзническа легация". Дѣлото бѣше назначено на 22 X 1924 въ гр. Таборъ, въ провинцията, за да не се вдига шумъ — по-тихо да се осжществи начъртания планъ за въвежа и изхода на процеса, по-спокойно да се извърши престжплението спрямо Цицонковъ и Македония. Заинтересуванитѣ емигранти мобилизираха всичкитѣ си усилия, за да клеветятъ и отмъщаватъ, а за още по-голѣма сигурность въ позорния успѣхъ, сръбскитѣ вестници непосрѣдно преди разглеждането на дѣлото раздухаха политическата му стойность и заявиха, че оправдаването на Цицонковъ би отслабило приятелскитѣ връзки между Чехословашко и Сърбия.

Така бѣше подготвенъ и при такава атмосфера на скандаленъ политически натискъ се извърши процеса въ Таборъ.

Процесътъ въ Таборъ

Таборскиятъ сждъ въ съставъ: председатель Карелъ Скура, членове — Новотни и Рапоуски, прокуроръ д-ръ Стреръ, защитникъ д-ръ Янъ Ренеръ, граждански ищецъ д-ръ Ярославъ Странски, при сждебни заседатели 11 мжже и една жена — започва на 22 X 924 г., въ 9 ч. сутриньта, разглеждането на дѣлото при стечение на много публика въ залата, дето личатъ 30-тина души журналисти, главно чехи, сърби и българи. — Още при сждебното установяване самоличностьта на обвиняемия защитникътъ д-ръ Ренеръ заявява своя протестъ.

Д-ръ Ренеръ: — Има цѣла година, откакъ подсждимиятъ е свободенъ. Следъ това бѣ направено предложение да се поднови дѣлото, понеже възникнали съмнения за вѣрностьта на показанията, дадени отъ подсждимия. Но понеже основанията за това обвинение падатъ, предлагамъ въ духа на закона — предъ сждебнитѣ заседатели да не бжде поставянъ на разлеждане въпросътъ за виновностьта на Цицонковъ, а да се издаде присжда за неговото освобождаване.

Следъ кратко възражение отъ прокурора, председательтъ на сжда съобщава, че предложението на защитника се отхвърля и на дѣлото се дава ходъ.

Обвинителниятъ актъ повтаря фактитѣ отъ първото разглеждане на дѣлото, като мотивира подновяването му съ това, че подсждимиятъ въ Пражкия сждъ скрилъ истинското си име, „а и датата на раждането си не посочилъ вѣрно, така че и вѣрностьта на останалитѣ показания не е сигурна".

Подсждимиятъ се отказва да говори тоя пжть по обвинението; затова отново взима думата защитникътъ, който припомня, какъ Цицонковъ е влѣзълъ въ ВМРО и каква отговорность е поелъ предъ нея, когато му е било възложено да изпълни присждата надъ Р. Даскаловъ. Д-ръ Ренеръ припомня сжщо присждата на Пражкия сждъ. Въ връзка съ това

Председателятъ дава следнитѣ обяснения: — Противъ Цицонковъ, погрѣшно Николовъ, е подадено обвинение за предумишлено убийство, съгласно § 134 и 135 № 1 отъ Наказателния законъ — за престжпление противъ сигурностьта на живота — въ съответния областенъ сждъ, но отнесено въ окржжния сждъ въ Таборъ, за да се избегнатъ опасенията, че общественитѣ прояви въ Прага биха наложили своя възгледъ въ нѣкаква посока, било въ полза, било въ вреда на обвиняемия. Върховниятъ сждъ взелъ решение, споредъ което дѣлото трѣбвало да се отнеме отъ съответния углавенъ сждъ въ Прага и противъ което Цицонковъ подалъ жалба. Но тая жалба била отхвърлена, защото пренасянето на дѣлото се смѣта обосновано, съгласно § 62 отъ Наказателния законъ. И въ интереса на самото дѣло е да бжде осигурено спокойствие при разглеждането му, като се отнеме възможностьта на странични елементи да се бъркатъ въ него. Ето защо била отхвърлена жалбата на подсждимия.

Защитникътъ д-ръ Ренеръ предлага за по-пълно освѣтление на дѣлото да се прочетатъ въ преводъ нѣкои документи преди разпита — документи за подсждимия, произхождащи отъ ВМРО. На това предложение се противопоставя прокурорътъ, въ полза на който и сждътъ взема решение.

Председателятъ (къмъ Цицонковъ): — Споредъ съдържанието на обвинението, признавате ли се виновенъ?

Цицонковъ: — Каквото казахъ предъ сждебнитѣ заседатели, то е истина. Азъ застреляхъ Даскаловъ. Всичко казахъ и бѣхъ освободенъ.

Председателятъ: — Но сега имаме новъ сждъ и нови сждебни заседатели; невъзможно е да се облѣгате на това, което сте казалъ въ Прага.

Цицонковъ: — Нѣма да казвамъ вече нищо, защото бѣхъ освободенъ. Моля да се прочете каквото съмъ казалъ въ Пражкия сждъ.

Председателятъ чете показанията на Цицонковъ предъ Пражкия сждъ, като всепакъ упорито се мжчи да изтръгне нѣкои нови отговори отъ подсждимия, който, естествено, чувствува голѣмо вжтрешно угнетение отъ извършената неправда следъ оправдателната присжда. Но това угнетение не прѣчи на Цицонковъ

решително да защищава Македония и ВМРО винаги, когато въпроситѣ на председателя ги засегнатъ. — Между другото председателтъ особено се интересува отъ дисциплината на Организацията и затова запитва: Знаехте ли, че трѣбва да се подчинявате на войводата си (— думата е за Величко Веляновъ —) и въ случай, че би ви заповѣдалъ да застреляте нѣкого?

Цицонковъ: — Бихъ го послушалъ. Това и направихъ.

Председателтъ: — Ако би ви казалъ да застреляте приятеля си?

Цицонковъ: — И това бихъ направилъ. Тамъ се работи по заповѣдь.

Председателтъ продължава да чете показанията, като се спира на всѣки пунктъ съ единъ или нѣколко въпроса къмъ обвиняемия; нѣкои въпроси се отличаватъ съ твърде прекалена придирчивость, която цели да смути обвиняемия или да го въведе въ противоречиви показания. Разпитвайки подсѫдимия около самото убийство, председателтъ установява, че Цицонковъ е ималъ заповѣдь да се предаде веднага доброволно на полицията и че той тогава е можалъ да избѣга, ако би стрелялъ и по лицата, които сѫ придружавали Даскаловъ, понеже по улицата не е имало други хора, но не постѫпилъ така, защото е изпълнявалъ точно дадената заповѣдь за Даскаловъ и не се е чувствувалъ като обикновенъ убиецъ, комуто първата грижа е да помисли за бѣгство и спасение. Установява се сѫщо (— това потвърждаватъ и техническитѣ експерти —), че не е ималъ намѣрение да нарани нѣкой другъ и че нараняването на Бояджиевъ е случайно.

Нищо друго сѫществено, освенъ познатитѣ факти, не изнасятъ многобройнитѣ въпроси на прокурора и гражданския ищецъ д-ръ Странски; само нѣколко въпроса на зашитника обясняватъ още веднъжъ дисциплината въ ВМРО, постѫпването въ която е доброволно, нейната дейность и значението ѝ за македонския народъ.

Разпитътъ на свидетелитѣ

Отначало се рапитватъ свидетелитѣ, които установяватъ, какъ е извършено убийството, разпитани сѫщо предъ Пражкия сѫдъ. Свидетелтъ *Малина*,

таенъ полицай, който е охранявалъ Даскаловъ, повтаря предишнитѣ си показания, като между другото казва, че следъ стрелбата Цицонковъ не се е съпротивявалъ при обезоржжаването и арестуването му и билъ твърде спокоенъ. — Полицейскиятъ инспекторъ *Хорникъ* описва случката и какво е направилъ като се явилъ на мѣстото, дето насъбрани граждани се опитали да нападнатъ Цицонковъ, незнаейки, кой и защо е убитъ.

Следъ разпита на двамата полицаи се явява първиятъ нещастенъ свидетель на обвинението.

Стефанъ Загорчичъ, младъ сърбинъ, медикъ въ единъ югославянски пансионъ. Билъ сръбски комита презъ време на войнитѣ и претендира да познава Скопския край.

Председателятъ: — Подсждимиятъ казва, че на 15 май 1923 Т. Александровъ направилъ четнишка сбирка въ Скопска Черна Гора и тамъ произнесълъ речь; знаете ли тѣзи мѣста?

Свидетелятъ: — Да. Това е малка, хълмиста мѣстность отъ дѣсната страна на Вардаръ, но тамъ нѣма никаква гора.

Председателятъ: — Твърдѣли сте при следствието, че подсждимиятъ не е македонецъ, защото нѣма особения изговоръ на македонцитѣ.

Свидетелятъ: — Така ми се стори, понеже говори на щипски диалектъ.

Председателятъ: — Значи, не отричате, че е македонецъ.

Свидетелятъ: — Не.

По-нататъкъ свидетелятъ се мжчи да докаже, че въ Македония нѣмало четнишко движение, понеже, когато идвала българска чета, сръбскитѣ отдѣления винаги били готови да я преследватъ.

Председателятъ: — Но ако македонцитѣ правятъ тайнитѣ си съвещания на сръбска земя, сигурно биха си избрали мѣсто, дето нѣма да бждатъ застрашени.

На въпроса на председателя, какво е съотношението на националноститѣ въ Македония, този бившъ сръбски комита отговаря: — Не зная; сега по-голѣмата часть сж сърби, а не българи.

Председателятъ: Какво собствено вършатъ четитѣ въ Македония?

Свидетелятъ: — Тѣ иматъ за цель освобождението на Македония.

Д-ръ Ренеръ: — Вие казахте, че сте билъ комита. Значи билъ сте членъ на такава организация, такава чета. Защо се създаватъ комити у васъ?

Свидетелятъ: — Изпращатъ се на границата. Тѣзи чети не се създаватъ, тѣ сами се образуватъ.

Д-ръ Ренеръ: — Но нали тамъ има войска?

Свидетелятъ: — Пращатъ се, защото идватъ български комити.

Д-ръ Ренеръ: — Защо воювате, щомъ въ Македония не срѣщате никакъвъ отпоръ?

Свидетелятъ: — По-рано вървѣхме заедно противъ турцитѣ.

Д-ръ Ренеръ: — Какъвъ е общиятъ брой на българскитѣ комити?

Свидетелятъ: — Само съмъ челъ за нѣкои чети.

Д-ръ Ренеръ: — Дали сж само нѣколцина комити или сж нѣколко хиляди?

Свидетелятъ: — (Не отговаря).

Следъ това се разпитва свидетелятъ *Босоловъ*, който въ общи чърти повтаря казаното отъ него въ Пражкия сждъ, само че този пжть е по словоохотливъ и окураженъ, та използува разпита си предъ сжда, за да наговори купъ клевети и глупости за В М Р О съ едно ласкаещо се родоотстжпничество на морално загубенъ човѣкъ. Думитѣ на самозабравилия се свидетель даватъ поводъ на председателя да забележи, че „свидетелитѣ въ всѣки моментъ говорятъ иначе", а на защитника д-ръ Ренеръ—да поиска да се прочетатъ показанията на свидетеля при първото сждебно дирене, за да се установи, доколко таборскитѣ сждебни заседатели могатъ да вѣрватъ на свидетеля. Следъ като голословнитѣ клевети на последния доста дотегватъ, председателятъ го освобождава и се пристжпва къмъ четене на документи, отнасящи се до самото убийство и оржжието.

Д-ръ Ренеръ предлага да се прочетатъ нѣколко важни статии на английски и френски отъ видни чуждепци, между които и генералъ Томсонъ, но следъ възражението на прокурора сждътъ отхвърля и това искане на защитата.

Разпитва се свидетелътъ *Шварцъ*, нѣмецъ, който е далъ стая на подсѫдимия. Сведенията за Цицонковъ сѫ благоприятни; хазаинътъ отъ нищо не се оплаква, наемателътъ си плащалъ редовно и се държалъ прилично.

Свид. Иванъ Бояджиевъ зетъ на Стамболийски — сѫщо повтаря показанията си предъ Пражкия сѫдъ и разказва нѣкакви слугински истории, за да хвърли подозрението, че въ убийството на Даскаловъ била замѣсена българската легация въ Прага. Разправя подробно за предупредителни писма, пращани на земедѣлски емигранти, като придружава тѣзи сведения съ нападки противъ българското правителство.

Д-ръ Ренеръ изказва удивлението си, че всички свидетели на противната страна говорятъ не тъй, както сѫ говорили по-рано, макаръ да сѫ положили клетва. Той съобщава, че свидетелътъ при първото разглеждане на дѣлото е казалъ: „Мисля, че бѣхъ засегнатъ отъ куршума, който се отплесна отъ стената. Азъ съмъ далеченъ роднина на Даскаловъ, но мисля, че всички куршуми бѣха отправени само срещу него". А сега свидетелътъ казва, че останалъ съ впечатлението, каточели и срещу него било стреляно. Защитникътъ иска да се освѣтлятъ тѣзи противоречия и отъ самитѣ протоколи да се констатира разликата.

Следъ това се прочита лѣкарската експертиза; тя между другото установява, че раняването на Бояджиевъ е причинено при отплѣсване на куршума отъ стената, което се потвърждава и отъ посоката на куршума.

Свид. Иванъ Мърквичка, 62 годишенъ, професоръ по живопись, живѣлъ 42 години въ България, учитель и директоръ въ Софийското рисувално училище.

Отъ македонския въпросъ и дейностьта на В М Р О не се е интересувалъ специално, но за тѣхъ знае това, което е известно на всѣки интелигентенъ човѣкъ въ България. Сведенията, които дава проф. Мърквичка, накѫсо сѫ следнитѣ:

Правителството на Стамболийски — Даскаловъ заплашвало преди превратa на 9 юний 1923 г., че, ако на нѣкой членъ отъ кабинета се случи нѣщо, македонцитѣ ще бѫдатъ жестоко наказани; сѫщо преди превратa било известно, че Даскаловъ и Стамболийски сѫ осѫдени на смъртъ отъ В М Р О, а всѣки въ Бълга-

рия знае, че македонцитѣ членове на В М Р О сж длъжни безусловно да изпълняватъ нейнитѣ разпоредби и присжди. — Проф. Мърквичка излага сбито историята на македонското освободително движение и споменава за дейностьта на Т. Александровъ, когото лично познавалъ и съ когото една нощь се срещналъ въ София преди да дойде въ Чехия. Т. Александровъ му описалъ тогавашното състояние на македонския въпросъ и му казалъ, че Цицонковъ е човѣкъ на Организацията, която прави всичко възможно, за да облекчи неговата участь.

Председательтъ: — Вие казвате изрично, че Цицонковъ е изпълнитель.

Проф. Мърквичка: — Да, Александровъ ми каза: „Той е нашъ човѣкъ и ние се гордѣемъ съ него".

Председательтъ: — Знаете ли съ положителность, че е казалъ това?

Проф. Мърквичка: — Александровъ казваше, че Цицонковъ е изпълнитель на тѣхната воля.

Д-ръ Ренеръ: — Знаете ли нѣщо за оранжевата гвардия на земедѣлцитѣ въ София?

Проф. Мърквичка: — Точно тогава не бѣхъ въ София, но жена ми разказваше, че тамъ било ужасно: оранжевитѣ гвардейци ходили изъ улицитѣ и разбивали магазинитѣ, поради което дoайенътъ на чуждитѣ дипломатически представители заплашилъ правителството, че ще напуснатъ страната, ако тия гвардейци не бждатъ изтеглени отъ столицата и разпръснати.

Д-ръ Ренеръ: — Вие познавате Александровъ; — какво впечатление ви правѣше?

Проф. Мърквичка: — Правѣше впечатление на сериозенъ, образованъ човѣкъ. По-рано е билъ учитель.

Председательтъ: Въ обикновено ли облѣкло дойде при васъ?

Проф. Мърквичка: — Да.

Председательтъ (съ явна ирония): — Но тогава, защо се е боялъ и е ходилъ нощемъ, като е правилъ впечатление на приличенъ човѣкъ?

Д-ръ Ренеръ: — Протестирамъ противъ тоя начинъ на разпитване.

Председательтъ: — Напомнямъ на д-ръ Ренеръ да не бжде толкова смѣлъ. Моля да мълчите.

Д-ръ Ренеръ: — Моля да бъде протоколирано, че съмъ поканенъ да мълча.

Председателятъ: — Нѣмамъ никакво намѣрение да питамъ нѣщо предизвикателно. Азъ само попитахъ, защо тази срѣща е станала нощемъ и искамъ да не бъда нападанъ.

Свид. Лукашъ, чиновникъ въ Прага, роденъ въ България, дето живѣлъ до 1921 година. — Отначало неговитѣ сведения за устройството и дейностьта на ВМРО повтарятъ изнесеното отъ Мърквича, като посочватъ примѣри, отъ които се вижда, че присѫдитѣ на Организацията винаги сѫ били изпълнявани било съзнателно и доброволно, било подъ страха на отговорность предъ нея за непокорство. По-нататъкъ свидетелятъ говори за режима на Стамболийски—Даскаловъ, който повдигналъ срещу себе си интелигенцията въ България и чувството за национално достоинство

Владимиръ Сисъ, журналистъ, 31 годишенъ, билъ е въ Македония нѣколко години по нѣколко месеца. Още презъ 60—70-тѣ години — казва свидетелятъ — сѫ били водени въ Македония отдѣлни възстанически борби, но не сѫ били отправени къмъ обща цель и така се разпръсвала народната сила. Ето защо покъсно нѣколцина родолюбци, които взимали участие въ тия борби, почнали да образуватъ тайни революционни комитети, които въ скоро време създали въ цѣла Македония мрежа за отбрана. Въ всѣки районъ имало комитетъ, начело на който стоялъ войвода. Тѣзи комитети били подчинени на единъ Централенъ комитетъ. По-късно тѣ били наречени Вжтрешна Македонска Революционна Организация, която вдигна известното голѣмо възстание презъ 1903; въ него взеха участие 23 комитета, срещу които бѣше изпратена около 350 хиледи турска войска.

Въ ВМРО членоветѣ сѫ легални и нелегални. Членъ може да бъде всѣки македонецъ, безъ разлика на вѣроизповѣдание и народность. Легалнитѣ членове сѫ работили при избори, черковни настоятелства, окржжни съвети като подържали будно народното съзнание и подкрепяли училищата. А нелегални сѫ били тѣзи, които излизали открито противъ правителството, отивали въ горитѣ, организирани чети, за да бранятъ съ оржжие сигурностьта и правата на населението. Не-

легаленъ членъ можалъ да бѫде всѣки, който грабвалъ пушката доброволно.

Като споменава развитието на македонската освободителна борба и масовото участие на македонцитѣ въ българската армия презъ време на войнитѣ, свидетелътъ казва, че поради строгия моралъ въ Организацията отъ нея за безпѫтенъ животъ били изключени следъ европейската война нѣкои членове, които минали на страната на „федератиститѣ".

Председателътъ: — Билъ ли е нѣкой преследванъ за това, че е миналъ отъ автономиститѣ къмъ федератиститѣ?

Вл. Сисъ: — Можалъ е да направи това, но да не излиза много открито противъ ВМРО; въ противенъ случай тя го е смѣтала свой врагъ. — Дисциплината въ тази Организация била твърде строга, и непокорнитѣ бивали наказвани. За измѣна на Организацията сѫ били наказвани съ смъртъ, бой и парична глоба. Въ случай на споръ не имъ било позволено да се обръщатъ къмъ държавнитѣ сѫдилища. Организацията имала свой сѫдъ, свои войска. Смъртни наказания издавали само членоветѣ на Централния комитетъ, който стои начело на Организацията. Нелегалнитѣ членове за измѣна се наказватъ съ смъртъ. Нелегалниятъ членъ трѣбвало да положи клетва, веднага щомъ вземе пушката; тогава преставалъ да принадлежи вече на семейството си, а само на родината и трѣбвало слѣпо да изпълнява заповѣдитѣ на Организацията.

Запитанъ отъ председателя за Устава на ВМРО и нейнитѣ смъртни присѫди, свидетелътъ казва: „Когато е издадена заповѣдь да се изпълни смъртна присѫда, избирали се съ жребий още двама души, за да контролиратъ нейното изпълнение. Членътъ, на който е било възложено да изпълни заповѣдьта, ако не я изпълни, самъ бивалъ наказванъ съ смъртъ. Сѫщо издавани били смъртни присѫди и срещу лица нечленове на Организацията, които сѫ се вмѣсвали въ нейнитѣ вѫтрешни работи.

Председателътъ: — Но може би не всѣки е знаялъ, че за неизпълнена такава заповѣдь се налага смъртно наказание. И какво би направилъ, ако му се каже, че трѣбва да убие приятеля си?

Вл. Сисъ: — Ако е роднина — не, ако е приятель — да. Знамъ такива случаи.

Председателтъ: — Какво е вършила федеративната организация?

Вл. Сисъ: — Съ помощьта на българската власть федератиститѣ искали да компрометиратъ ВМРО, като вършели нападения и грабежи по македонски села, които престжпления да се смѣтатъ нейно дѣло.

Председателтъ: — Познавате ли добре Александровъ?

Вл. Сисъ: — Добре го познавамъ. Той възобнови Организацията следъ войната. Познавамъ го като човѣкъ на енергичнитѣ действия, аскетъ, който живѣе само за своята идея, за своята мисъль, съ животъ извънредно строгъ. Бѣше справедливъ и никому не увреждаше безъ право.

Председателтъ: — Слушали ли сте да е предприемалъ нѣкакви пжтувания?

Вл. Сисъ: — Да, като водачъ на Организацията. Нищо не можеше да се направи безъ негово разрешение.

Прокурорътъ: — Водѣше ли Организацията борба и противъ тѣзи, които сж се противопоставяли на нейнитѣ стремежи. Тази Организация осждила Даскаловъ и Стамболийски. Какъ е могло това да стане, щомъ нейна заповѣдь не е могла да засѣга човѣкъ извънъ нея.

Вл. Сисъ: — Въ устава на Организацията има постановления, споредъ които се наказва съ смъртъ всѣки, който работи противъ ВМРО, билъ или не билъ неинъ членъ.

Прокурорътъ: — Отговаря ли още вашата книга на днешнитѣ условия?

Вл. Сисъ: — Познавамъ Македония отъ времето на турското робство. — Свидетелтъ дава нѣкои етнографически сведения за Македония, като изтъква, че и предишни сръбски свидетелства посочватъ населението ѝ българско. — На въпроса отъ прокурора, каква е мѣстностьта между Куманово и Скопие, свидетелтъ отговаря, че краищата сж гористи.

Поради несъответствието на това показание съ думитѣ на предишния свидетель Загорчичъ, той бива отново извиканъ и пакъ твърди, че тамъ нѣмало гора. Вл. Сисъ съ карта посочва гористата мѣстность, изобличавайки сръбския „комита".

По въпроса за народностьта на македонцитѣ Вл. Сисъ продължава: „До 1912 година никога не бихъ се осмѣлилъ да твърдя, че въ Щипъ има поне единъ сърбинъ. Македонцитѣ тамъ сж българи."

При тия думи Загорчичъ подмѣта, че нѣкои вестници обвинявали Вл. Сисъ въ подкупничество; председательтъ веднага го смъмрва, а Вл. Сисъ казва: „Интересно е, какво търси въ сжда сръбски комита!"

Председательтъ: — Казахте, че Щипъ билъ срѣдище на македонскитѣ българи?

Вл. Сисъ: — Да, съ най-много жертви и съ най-тежъкъ гнетъ.

Д-ръ Ренеръ: — Какво можете да кажете за Т. Александровъ? Чувствуваше ли, мислѣше ли той като славянинъ?

Вл. Сисъ: — Неговитѣ искания бѣха минимални. Искаше закрила на малцинствата, свобода на печата, право на събрания, училища, културенъ напредъкъ. Не искаше разпокжсването на Югославия, защото виждаше, че земитѣ ѝ сж свързани съ Македония. Той имаше предвидъ необходимото, за да се дойде до съгласие съ държавата. Не бѣше настроенъ враждебно къмъ сръбския народъ, нито бѣше политически шовинистъ.

Запитанъ за смъртьта на Т. Александровъ, свидетелтъ обяснява, какъ и отъ кого е билъ извършенъ заговорътъ надъ македонския водачъ.

Д-ръ Ренеръ: — Срѣщали ли сте хора, знаещи и предишнитѣ и сегашни обстоятелства, при които работи Организацията? Казватъ ли тѣ, че предишнитѣ обстоятелства и наредби сж други или че сж останали сжщитѣ?

Вл. Сисъ: — Казватъ, че дисциплината сега е още по-строга.

Д-ръ Ренеръ: — Подсждимиятъ се защищава, като казва, че се страхувалъ отъ смърть, ако не изпълни присждата.

Вл. Сисъ: — Членъ на Организацията, който не изпълни нейна заповѣдь, и да не бжде екзекутиранъ, е морално умъртвенъ.

Д-ръ Ренеръ: — Има ли ВМРО свои агенти въ чужбина?

Вл. Сисъ: — Има свое Задгранично предсгавителство, което още отъ 90-тѣ години на миналия вѣкъ издава вестници въ чужбина.

Следъ още нѣколко допълнителни въпроса върху показанията на свидетеля, разпитътъ му свършва.

Свид. Вацлавъ Визнеръ, живѣлъ въ България, напусналъ я въ 1921 година, дава показания повърхностни, черпени отъ втора и трета ржка, затова и несигурни. За Организацията знае, че нейнитѣ членове сж постжпвали доброволно и сж били длъжни да изпълняватъ заповѣдитѣ ѝ; въ последнитѣ години не е следилъ революционното движение.

Свид. Янъ Плоха, полицейски агентъ, се е грижилъ за безопасността на Даскаловъ; той му съобщилъ веднъжъ, че щѣлъ да бжде убитъ — получилъ билъ предупредителна телеграма.

Свид. Петъръ Цоковъ, 29 годишенъ, българинъ, живѣе въ Прага. — Обяснява, какъ следъ убийството на Даскаловъ били събрани сведения по частенъ редъ, които едва следъ присждата въ Прага разкрили сжщинското име на подсждимия. — Дава показания противъ ВМРО, която обвинява безъ доказателства, че искала присъединяването на Македония къмъ България. ВМРО мислѣла, че ѝ пречи политиката на Стамболийски и затова била противъ него. Говори въ защита на „федеративитѣ".

Ал. Обовъ, бившъ български министъръ отъ кабинета на Стамболийски — е най-дръзкиятъ свидетель на обвинението, който държи дълга политическа речь въ сжда съ непростени измислици и хули за ВМРО, за подсждимия, за когото ималъ частни сведения и най-сетне изобщо за българския народъ. Въ нахалството си тия показания не знаятъ граница: Т. Александровъ билъ обикновенъ престжпникъ, който вършилъ разбойничества за пари, и т. н.

Граждански ищецъ д-ръ Странски: — Даскаловъ отъ българското правителство ли бѣше убитъ?

Ал. Обовъ: — Както всички наши приятели. — По-нататъкъ Обовъ разправя какъ избѣгалъ отъ Парижъ, дето щѣли да го убиятъ и си позволява лични нападки противъ подсждимия, при които председательтъ на сжда не намира за нужно да се намѣси. Освенъ това свидетельтъ използува случая да се оправдава за аферитѣ, по които въ България го обвиняватъ, представяйки се за голѣмъ мжченикъ. Увлѣченъ въ злобата на оправданията си тоя жалъкъ човѣкъ отправя обида и

къмъ защитника на обвиняемия: — „Вие сте чехъ, азъ съмъ българинъ; утре ще бжда убитъ, и вие ще защищавате моитѣ убийци".

Д-ръ Ренеръ напомня да се обърне внимание на свидетеля за тази обида.

Председательтъ : — Когато намѣря това за удобно.

Д-ръ Ренеръ : — Предлагамъ да се направи на свидетеля бележка — въ противенъ случай ще се откажа отъ защитата.

Председательтъ : — Когато намѣря за удобно.

Д-ръ Ренеръ става да излѣзе отъ сжда, като иска да бжде извиканъ адвокатъ на подсждимия ex oficio (по назначение отъ сжда).

Председательтъ: — Добре, щомъ настоявате.

Това поведение на председателя предизвиква остра препирня, при която Обовъ заявява, че не билъ искалъ да обиди д-ръ Ренеръ, а говорилъ това, което пи али българскитѣ вестници и пита подсждимия, дали е ималъ заповѣдь да убие и него.

Председательтъ чете въ протокола показанията на Цицонковъ, който заявилъ, че не е ималъ такава заповѣдь и че Обовъ е простакъ злодеецъ, който не заслужава куршумъ.

Ал. Обовъ разказва по-нататъкъ историята на земедѣлската партия въ България и развива партийната си програма. Партията искала споразумение съ Сърбия и винаги се борѣла срещу царь Фердинандъ, срещу „Кобургитѣ", а пъкъ срещу нея било нѣмски възпитаното офицерство, македонцитѣ и — останалитѣ партии. Правителството на Стамболийски не било противъ интелигенцията — за това примѣръ е самъ той, Обовъ; „та нима азъ не съмъ интелигентъ?" се запитва свидетелтъ.

Прокурорътъ: — Вчера бѣше изслушанъ свидетелътъ г. Вл. Сисъ, който се смѣта за добъръ познавачъ на българскитѣ работи. Той описва Т. Александровъ като херой и казва, че би искалъ неговиятъ моралъ да бжде примѣръ за всички.

Ал. Обовъ — Щомъ е вѣрно това, което казва г-нъ Сисъ, значи трѣбва да се оставя да ме убиятъ.

Прокурорътъ: — Осведоменъ ли е г. Сисъ или не?

Ал. Обовъ обвинява г. Сисъ въ подкупничество, а когато му възразяватъ, че и свидетелтъ Мърк-

вичка говори съ голѣма похвала за Т. Александровъ, свидетелътъ хвърля една празна клевета и противъ стария общоуважаванъ професоръ живописецъ.

Д-ръ Ренеръ протестира за това, че свидетелътъ си позволява да подхвърля такива обиди къмъ други свидетели.

Ал. Обовъ разказва по-нататъкъ съ увлѣчение за оранжевата гвардия, която за жалость не могла да спаси правителството на Стамболийски. Качеството си на свидетель Обовъ използува, за да държи една агитационна речь, изтъквайки постоянно свои лични заслуги. Тая речь трае повече отъ половина часъ, докато най-сетне съдебнитѣ заседатели и председателътъ не изтърпяватъ, прекъсватъ забравилия се оратора, който въпрѣки това продължава още десетина минути въ същия духъ. Показанията му съ тия вмъкнати речи между малкото, което има действително отношение къмъ дѣлото, траятъ три часа и половина.

Следъ това проф. Мърквичка оборва съ нѣколко думи клеветата срещу него отъ Обовъ.

Свид. Недѣлко Атанасовъ, бившъ министъръ отъ кабинета на Стамболийски. — Знаелъ отпорано, че Даскаловъ ще бѫде убитъ, защото се подготвяло убийството на всички би-ши министри земедѣлци. — И той започва дълга речь съ исторически уводъ за царь Фердинандъ, династията и земедѣлската партия. Следъ увода говори противъ В М Р О и Александровъ, когото нарича убиецъ и разбойникъ. Разказва между другото разни басни за министерски съвети, въ които се решавало убиването на земедѣлски първенци, за съвещания между водачитѣ на В М Р О, въ които съвещания се взимали решения само за убийства. Докато земедѣлцитѣ винаги водили борба съ „Кобургитѣ", Т. Александровъ пъкъ билъ винаги подържалъ двореца.

Д-ръ Ренеръ задава редъ изобличителни въпроси: за преследването на журналиститѣ при режима на Стамболийски, за убийството на Грековъ, директорътъ на в. Слово, на журналиста Петковъ, за събора въ Търново и т. н., на които свидетелътъ отговаря съ различни извъртания.

Свидетель Вл. Лебедевъ, руски журналистъ емигрантъ, бившъ министъръ отъ кабинета на Керенски. Както се знае, Лебедевъ е предаденъ защитникъ на

земедѣлцитѣ, близъкъ приятель на Коста Тодоровъ, съ когото е билъ заедно на Солунския фронтъ противъ българската войска. Показанията му сж, естествено, насочени да обезценятъ дейностьта на В М Р О и Т. Александровъ въ духа на онова, което твърдятъ земедѣлскитѣ емигранти и „федеративститѣ". Ето защо и въ тия показания се явява кобургската династия, а наредъ съ нея и сръбската теза за неопредѣлената национална принадлежность на македонцитѣ. Разправя подробно за участието си съ Коста Тодоровъ на Солунския фронтъ и „революцията" на Райко Даскаловъ въ края на войната, политиката на земедѣлцитѣ съ нейнитѣ вжтрешни реформи и външни стремежи за сближение съ сърбитѣ. Разказва сжщо, какъ билъ арестуванъ на 9 юний въ София като приятель на земедѣлцитѣ и после освободенъ.

Писмени показания

Сетне въ сжда се прочитатъ още нѣкои документи, като напримѣръ протестътъ на В М Р О отъ 30 XI 1923 г. срещу произволното затваряне на Йорданъ Цицонковъ, който действувалъ подъ категоричната заповѣдь на Организацията. Въ едно писмо до сжда Т. Александровъ удостовѣрява, че Цицонковъ е членъ на Организацията, комуто е възложена мисия отъ нея; а писмото на Организацията изпратено отъ Швейцария удостовѣрява, че Цицонковъ е четникъ отъ четата на скопския войвода Величко Веляновъ. Сждътъ отказва да вземе подъ внимание тия два документа, като заявява, че не е увѣренъ въ автентичностьта на Александровиятъ подписъ въ първото писмо — макаръ че свид. Лебедевъ я установява — а писмото на В М Р О отхвърля съ твърдението, че подобна организация не сжществувала въ Швейцария.

Освенъ това се прочитатъ изпратени писмени показания на свидетели — видни публицисти и политици.

Шарлъ Риве, известенъ френски журналистъ, съобщава съ писмо отъ 2 VI 1924 г., че условията въ Македония сж му познати много добре. Презъ времето на Стамболийски македонцитѣ въ България били преследвани главно по вина на Райко Даскаловъ и тѣ съ

право се обърнали противъ него. Македонцитѣ сж въодушевени привърженици на Организацията — както потвърждаватъ това всички познавачи на балканскитѣ отношения между френскитѣ журналисти.

Ал. Малиновъ, български държавникъ, знае, че В М Р О е обнародвала своитѣ присжди и че не може да се спре предъ по-нататъшни действия.

Допуска, че понѣкога изпълнението на дадена присжда може да бжде доброволно, но това сж рѣдки случаи. Дисциплината въ Организацията е желѣзна; ако нѣкой членъ не изпълни присждата, която му е възложена, бива наказанъ безусловно.

Прочитатъ се показания на свидетели отъ Щипъ, които подъ давлението на сръбската администрация свидетелствуватъ противъ обвиняемия — че не се грижилъ за семейството си, билъ въ лоши отношения съ баща си и жена си; последнитѣ сжщо сж били принудени да дадатъ подобни показания. Все пакъ единъ отъ разпитанитѣ въ Щипъ роднини на Цицонковъ свидетелствува, че членоветѣ на В М Р О заплащатъ съ главата си за измѣна и че изпълнението на присждитѣ става по жребий.

Д-ръ Ст. Даневъ, български държавникъ, знае, че В М Р О е била въ конфликтъ съ правителството на Стамболийски. Сведенията му за Организацията сж аналогични на тия, дадени отъ Ал. Малиновъ. Не вѣрва Цицонковъ да е извършилъ убийството по своя воля.

Професоръ П. Милюковъ, руски държавникъ, емигрантъ въ Парижъ, — познава отъ дълго време Македонската организация. Тя има свои тайни учреждения, които сж напълно независими. Не знае, по какъвъ начинъ се добива членство въ Организацията, но знае, че никой въ нея не смѣе да се откаже отъ задачата, която му е възложена; инакъ би билъ наказанъ. Свидетелтъ мисли, че подсждимиятъ е действувалъ подъ натискъ, отъ който не е могълъ да избѣгне, безъ да бжде самъ застрашенъ съ смърть.

Проф. Фаденхехтъ, български държавникъ, знае по слухъ целитѣ и състава на В М Р О. Изпълнението на нейни решения се дава на членове подъ страхъ на наказание; това знае отъ лица, за които мисли, че сж членове на Организацията. Дисциплината въ нея е доста строга.

Илия Бобчевъ, български общественикъ, съобщава, че за целитѣ си В М Р О си служи съ революционни срѣдства. Членоветѣ, които влизатъ въ нея, полагатъ клетва, че ще изоставятъ, ако има нужда, семейство, майка и т. н. и ще изпълняватъ само заповѣдитѣ на Организацията, а на който се падне да изпълни смъртна присѫда — за непослушание той би заплатилъ съ собствена смърть.

Проф. Кацаровъ, отъ Софийския университетъ, съобщава: Интересувалъ се отъ Организацията само като човѣкъ на науката. Организацията и членоветѣ ѝ се отличаватъ съ своя високъ патриотизъмъ. Не вѣрва, че нѣкой членъ отъ Организацията би извършилъ такова дѣло безъ знанието на самата Организация, самъ, по своя воля, защото би нарушилъ дисциплината.

Проф. Ивановъ, отъ Софийския университетъ, описва Организацията така: Това е държава въ държава. Терориститѣ се избиратъ измежду членоветѣ и иматъ задача да отстраняватъ всички, за които се знае, че пакостятъ на македонското дѣло. Нѣма съмнение, че и Цицонковъ е билъ така избранъ. Въ терористическитѣ групи може да влѣзе нѣкой членъ само по указание на водачитѣ. Повечето отъ членоветѣ на Организацията сѫ интелигентни хора. Въ случай, че опитътъ да се изпълни една присѫда излѣзе несполучливъ, натовареният съ нея трѣбва да го повтори. Неуспѣхътъ не е наказуемъ, освенъ ако се касае за нерешителность и непослушание.

Петъръ Рисъ, руски журналистъ, съобщава: Знае, че ВМРО начело съ Т. Александровъ има за цель освобождението на Македония. Нейнитѣ членове се заклеватъ, че ще бѫдатъ послушни. Тѣ се отказватъ отъ всѣка лична свобода и ставатъ изпълнители на волята на ВМРО, евентуално и на нейнитѣ присѫди; инакъ се смѣтатъ измѣнници. Цицонковъ би билъ наказанъ съ смърть, ако не изпълнѣше задачата си. Заповѣдьта, дадена веднъжъ отъ началника, трѣбва да бѫде изпълнена безусловно; членоветѣ действуватъ винаги само по заповѣдь на началницитѣ.

Следъ прочита на тия показания председателътъ обявява свършено сѫдебното дирене.

Заседанието се вдига за 27 понедѣлникъ сутриньта.

Въпроситѣ на сѫдебнитѣ заседатели и пледоариитѣ

На 27, понедѣлникъ залата на сѫда е препълнена още отъ сутриньта. Това е деньтъ на речитѣ и, както пише пражкиятъ в. Лидове Новине — той завърши дѣлото, което не ще се забрави съ години. Председателтъ открива заседанието и следъ съвещание на сѫда прочита въпроситѣ, на които трѣбва да отговарятъ сѫдебнитѣ заседатели.

Първи главенъ въпросъ: Виновенъ ли е Йорданъ Цицонковъ въ това, че на 26 августъ 1923 г. въ Смиховъ — Прага стрелялъ коварно откъмъ гърба три пѫти върху Райко Даскаловъ и действувалъ така, че отъ това последвала смъртьта на последния?

Втори главенъ въпросъ: Виновенъ ли е обвиняемиятъ, че на 26 августъ 1923 год. стреляйки върху вървещия по улицата Р. Даскаловъ, съпровожданъ отъ двама души, е предприелъ деяние, което е опасно за човѣшкия животъ и отъ което е произлѣзла тежка тѣлесна повреда на Иванъ Бояджиевъ?

Д-ръ Ренеръ предлага още два допълнителни въпроса:

1. Въ случай че на първия въпросъ бѫде отговорено поне съ осемь гласа „да", — да се постави въпросътъ: Дали деянието на Й. Цицонковъ е станало по неодолима принуда?

2. Въ случай че на първия главенъ въпросъ бѫде отговорено поне съ осемь гласа „да", а на първия допълнителенъ въпросъ — поне съ седемь гласа „не", — да се постави въпросътъ: изчезва ли наказуемостьта на обвиняемия съ присѫдата произнесена надъ него въ Прага?

Прокуроръть отхвърля предложенитѣ два въпроса на защитника; първиятъ — защото не отговарялъ на това, съ което обвиняемиятъ се защищава. Въ своя защита обвиняемиятъ посочва послушанието си спремо ВМРО. А който действува отъ послушность, не може да се подвежда подъ постановленията на закона за неодолима принуда. — Що се отнася до втория допълнителенъ въпросъ — дали е престанала подсѫдимостьта следъ присѫдата отъ първото разглеждане на дѣлото— това е въпросъ юридически, които не може да се решава отъ сѫдебни заседатели.

Следъ кратко съвещание на сѫда председателтъ съобщава, че сѫдътъ отхвърля предложенията на защитника, като мотивира решението си съ доводитѣ на прокурора.

Д-ръ Ренеръ си запазва правото на апелативна жалба, следъ което почватъ пледоаритѣ.

Речьта на прокурора

Прокурорътъ: — „Господа сѫдебни заседатели!

Смъртното наказание на Даскаловъ слага предъ очитѣ ни ужаситѣ на Балканитѣ, и наша длъжность е да съдействуваме тия ужаси да не бѫдатъ довличани у насъ. Днесъ вие сте призовани да се произнесете, и въ чужбина чакатъ вашия отговоръ, за да разбератъ, какво е нашето правно чувство: дали нашиятъ народъ безнаказано търпи да ставатъ на негова земя убийства или иска да каже: „Не!“ — Искамъ отъ васъ да отговорите съ наказание, а на предложенитѣ въпроси — утвърдително. Моля това не само при съзнание за длъжностьта на всички ни — балканскитѣ ужаси да не се пренасятъ у насъ, но и поради лично убеждение.

Възразява се и ще се възрази, че сѫдътъ съ заседатели вече се е произнесълъ въ Прага. Но това бѣше грѣшно решение, злощастна грѣшка на осемь лица, които простодушно гласували за невинностьта на обвиняемия, които успѣли да се измамятъ съ приказки и басни за нравствената сѫщность на Цицонковъ и Т. Александровъ. Оправдателната присѫда е анулирана и днесъ никого не задължава. Решението на пражкия сѫдъ извика всеобщъ ужасъ, който намѣри изразъ въ всички вестници, тукашни и чужди, обявяващи се противъ тази прасѫда“.

Тукъ прокурорътъ прочита извадки отъ вестници — въ услуга на сръбската пропаганда — които сѫ се изказали отрицателно следъ пражката присѫда и продължава: „Господа, трезво и безъ фалшива симпатия трѣбва да сѫдите и вие; а вие сега сте улеснени отъ това, което следъ оная нещастна присѫда биде установено и разкрито предъ васъ“.

По-нататъкъ прокурорътъ споменва, че показанията на свид. Босоловъ при първия процесъ били зле преведени, приповтаря, какъ е било извършено убийството и казва:

„Цицонковъ се защищаваше въ Прага съ народенъ фанатизъмъ; — Даскаловъ билъ врагъ на македонцитѣ и тѣхнитѣ чети, избивалъ тѣхни хора. Но това не е вѣрно — Даскаловъ билъ тъкмо човѣкъ доста кротъкъ и излѣзълъ отъ кабинета, защото не билъ достатъчно решителенъ въ преследването на македонскитѣ чети подъ водителството на Т. Александровъ. По-нататъкъ Цицонковъ се защищава съ това, че Даскаловъ станалъ причина да бѫдатъ убити близки хора на обвиняемия, че Даскаловъ билъ избѣгалъ отъ фронта, после сключилъ спогодба съ сърбитѣ (въ Нишъ) и измѣнилъ на своя народъ. Но наказателниятъ законъ нищо подобно не извинява, при това остава недоказано обвинението, че Даскаловъ е причинилъ смъртьта на хора близки на обвиняемия. Никаква неправда не е извършена надъ неговитѣ роднини. — Ясно е за насъ, че имаме работа съ политическо убийство".

Като припомня, че Даскаловъ е билъ убитъ следъ като е падналъ отъ власть, при това въ чужбина, прокуроръть намира, че деянията, въ които се обвинява, не били тъй страшни. Обективни наблюдатели като Лебедевъ (!) посочвали напротивъ голѣми заслуги на Даскаловъ и режима въ България преди 9 юний, миролюбивъ, антимилитаристиченъ и реформаторски. На Даскаловъ дори не биха могли да се откажатъ известни симпатии, въпрѣки присѫдата на Организацията, която действувала въ интереса на новото българско правителство.

Прокуроръть стига до дейностьта на ВМРО и тукъ се очъртава сѫщинската теза на неговата обвинителна речь. — „Тази Организация — казва той — има за цель откѫсването на българската часть отъ Сърбия, а тукъ му е мѣстото, въ навечерието на 28 октомврий, нашия великъ праздникъ на народното освобождение, да си уяснимъ обратната страна на присѫдата, която трѣбва да бѫде произнесена. Оправдаемъ ли обикновенъ убиецъ — обидено е общото чувство, семейството на убития; оправдаемъ ли го поради политически мотиви — покрай това се одобряватъ и политическитѣ тенденции на убиеца. Ние, които сме благодарни за своята свобода сѫщо така и на сръбскитѣ юнаци, бихме ли одобрили тенденциитѣ на македонскитѣ терористи, които искатъ да имъ измъкнатъ това,

което по право имъ принадлежи? Само една мисъль за това ни принуждава да бъдемъ крайно загрижени да не наранимъ нашитѣ братя на най-чувствителното мѣсто и да не турнемъ на челото си Каиновия знакъ на измѣнника".

Това е главниятъ, ако не и единственъ аргументъ на държавния обвинитель: сърбитѣ трѣбва да бъдатъ удовлетворени, не бива да се повтори жестоката обида, която Пражката присѧда имъ нанесла миналата година; тукъ се пренася тежестьта на дѣлото, тъй както е и насочено — да се повтори, за да бъде произнесена осждителна присѧда, която да задоволи Бѣлградъ. Другитѣ аргументи на прокурора иматъ второстепенно значение.

Гражданскиятъ ищецъ

Д-ръ Странски: — „Господа сѧдебни заседатели! Защитата на подсѧдимия въ този процесъ може накратко да се изрази съ слѣднитѣ думи: „Азъ не съмъ убиецъ! Азъ съмъ организиранъ убиецъ, дисциплиниранъ убиецъ. Убийството, което извършихъ, не е обикновено, а политическо убийство. Азъ съмъ революционеръ; простѫпката ми е революционно дѣло". А всичко това, което единъ нормаленъ човѣкъ при тия думи чувствува, може да се изрази пакъ накратко: „Тогава ти си виновенъ!" — Не преувеличавамъ като казвамъ, че никога презъ своя животъ не съмъ взималъ думата съ чувство на такава отговорность, съкаквато я вземамъ днесъ. Азъ, както и вие, съмъ за първи пѫть свидетель на този процесъ. Не бѣхъ защитникъ никому въ Прага, нѣмамъ никаква заслуга за подновяването на дѣлото. Но когато прочетохъ въвестницитѣ, че дѣлото ще се гледа отново, самъ се предложихъ за граждански ищецъ, за да съдействувамъ съ всички сили да се дойде до другъ резултатъ".

Този усърденъ защитникъ на правото започва да убеждава заседателитѣ съ слѣдния аргументъ: „Ако азъ бѣхъ извършилъ въ България убийство и ако тамъ бѣхъ сѧденъ и освободенъ и слѣдъ това се върнѣхъ въ Чехия, споредъ чехословашкия законъ тази оправдателна присѧда тукъ не би имала значение и азъ ще бѫда отново сѧденъ. Въ България не е така. И ако подсѧдимиятъ бѫде тукъ оправданъ и се върне въ

България, тамъ той е честенъ и почтенъ гражданинъ, на когото евентуално е осигурена държавна кариера, и ние не бихме могли нищо да му кажемъ, ако се върне при насъ като пълномощенъ министъръ".

Д-ръ Странски намира несъстоятелни обясненията, че Цицонковъ изпълнилъ по жребий заповѣдь на Организацията. Намира по-нататъкъ, че подновяването на дѣлото е станало напълно законно по инициатива на прокурорския паркетъ, а не на правителството. „Но защо сега дѣлото не се разглежда предъ пражкитѣ сждебни заседатели? — Ще ви кажа само едно нѣщо. Вие знаете, че у насъ сжщо тъй единъ като Цицонковъ уби едного отъ нашитѣ най-добри хора, представитель на държавата. И когато въ Прага се извърши това грозно деяние, правителството не посмѣ да изправи убиеца предъ Пражкитѣ сждебни заседатели, защото не бѣше сигурно, че тия неизброими заседатели ще осждятъ убиеца на д-ръ Рашинъ — единъ отъ основателитѣ на нашата държава. А понеже би било голѣмъ срамъ, ако се окажеше, че е необходимо убиецътъ да се изправи предъ провинциаленъ сждъ, трѣбваше да се издаде новъ законъ — за защита на държавата — съ който такъвъ процесъ се отнема отъ сждъ съ сждебни заседатели, и убиецътъ бѣ сжденъ отъ държавенъ сждъ. Но понеже този законъ не засѣга чужденцитѣ, а държавата не трѣбваше да се засрамва, като прибѣгва къмъ делегиране на дѣлото въ другъ сждъ, при първото разглеждане на процеса държавата се дезинтересира. Не бива да се мисли, че пражкото сждебно заседателство е комунистическо. Комуниститѣ представятъ въ Прага малка часть. То е само образъ на своята срѣда. Прага боледува като деца, които много бърже растатъ и затова присждата, която произнесоха Пражкитѣ заседатели, е болнава. И ето защо сме тукъ, ето защо дѣлото се разглежда отново"!

Следъ това твърде интересно обяснение, д-ръ Странски минава къмъ сжщностьта на дѣлото като се спира на живота на подсждимия, отъ който животъ не искалъ да изкове обвинение срещу него, но всепакъ коментира нѣкои показания въ вреда на Цицонковъ. Гражданскиятъ ищецъ допуска, че той не билъ истински членъ на Организацията, а неинъ наемникъ, за което

сждн отъ неговата безсърдечность, и като убиецъ той трѣбва да бжде наказанъ безусловно.

И тукъ се явява едно ценно признание, а заедно съ него и „добросърдечието“ на гражданския ищецъ, което сега, следъ мжченишката смърть на Цицонковъ въ Таборския затворъ, звучи като страшна, подла ирония. — „Наблюденията, които правихъ надъ подсждимия — казва д-ръ Странски — ме убеждаватъ, че той не е човѣкъ напълно загубенъ. Вие не знаете като насъ, които сме изучвали книжата по дѣлото, не знаете и не можете да прецените, колко надаренъ и уменъ е този момъкъ, какъ владѣе този процесъ; а тъкмо това го характеризира. Наказание би било за него само едно — да бжде пуснатъ на свобода. Мисля, че следъ нѣколко години, прекарани въ работа, въ друга срѣда, той може да излѣзе като човѣкъ, когото безъ страхъ можеме да срѣщаме не само изъ пражкитѣ улици, но дори и въ македонскитѣ гори. Само наказанието може да направи отъ него порядъченъ човѣкъ“.

По-нататъкъ д-ръ Странски се спира на личностьта на Райко Даскаловъ поради твърдението на подсждимия: „Азъ убихъ, но убихъ убиецъ“. Д-ръ Странски описва живота на Даскаловъ, когото възхваля съ едно можеби съзнателно незнание; възхваля по сжщия начинъ и земедѣлската партия заедно съ нейната Владайска революция.

Речьта на д-ръ Ренеръ

Адв. Ренеръ: „Господа сждебни заседатели!

Искамъ да се занимая съ случая преди всичко като защитникъ на подсждимия за убийството и ще разгледамъ цѣлата работа откъмъ правна страна. Старателно искамъ да избѣгна всичко, което би се схванало като най малка проява на недовѣрие къмъ който и да било славянски народъ. Ако днесъ има спорове между славянскитѣ народи на Балкана, вѣрвамъ, че скоро ще минатъ и ще победи общата воля за сговоръ между отдѣлнитѣ славянски народи. И ако днесъ тоя процесъ е и малко повече политически, отколкото преди година, това не е по вина на защитата“.

Като изтъква значението на сжда съ сждебни заседатели, които сждятъ по чиста съвесть и предъ никого не сж отговорни за своята присжда, г. Ренеръ

казва: „Сждебното заседателство, както и защитата на обвиняемия, сж две еднакви придобивки на свободнитѣ народи — това сж едни отъ първитѣ истински граждански свободи. И тукъ съмъ длъженъ да изтъкна, че това, което стана следъ първата освободителна присжда, е въ противоречие съ основнитѣ принципи на свободата, съ независимостьта на сжда и съ нашата конституция".

Следъ това защитникътъ се занимава подробно съ цѣлия развой на процеса при първото разглеждане като изтъква, че възобновяването на дѣлото не било мотивирано отъ закона и че при възобновяването и още преди това подсждимиятъ е билъ затворенъ и разследванъ, въпрѣки изричното постановление на закона. Д-ръ Ренеръ осжжда сжщо така похода противъ сждебнитѣ заседатели, които изпълняватъ само своята тежка повинность, сждейки по най-чиста съвесть; а за това тѣ били заплашвани, ругани, като имъ били пращани и много анонимни писма. Той прочита едно такова писмо, което било изпратено направо въ сжда и наричало „разбойници" сждебнитѣ заседатели. . . По-нататъкъ подробно се спира върху допълнителния въпросъ за неодолимата принуда, който предложилъ и миналата година, но билъ отхвърленъ заедно съ предложението за изнасяне доказателства въ полза на обвиняемия. И ако обществото е критикувало решението на сждебнитѣ заседатели, причината е тази, че не били допуснати доказателствата на защитата и едничка защита на обвиняемия останала защитителната речь на неговия адвокатъ.

„Въ цѣлия процесъ — казва д-ръ Ренеръ — трѣбва да се прави разлика между деянието и дееца. Нѣма съмнение, че Даскаловъ е билъ умъртвенъ, ала голѣмъ въпросъ е, кой е виновенъ за това деяние. Азъ казвамъ повторно, че това не е обвиняемиятъ".

„Позволението, което се даде да се възобнови процеса, изненада цѣлото правно-мислещо общество и е единствено, изключително явление, защото се отнася за присжда, произнесена отъ сждебни заседатели". Защитникътъ посочва нѣкои случаи въ чужбина: освобождението на албанеца, който уби Есадъ паша въ Парижъ, на арменеца, който уби Талатъ паша въ Берлинъ и др. като изтъква, че и въ тоя случай прокуро-

ръть е трѣбвало да се преклони предъ волята на съдебнитѣ заседатели.

Подсѫдимиятъ не е извършитель на деянието, а орѫдие на други лица, на чужда воля. Не е действувалъ свободно, а е билъ принуденъ къмъ деянието отъ смъртното наказание, което го заплашвало, ако не изпълни присѫдата на революционния сѫдъ на Организацията. Цицонковъ не трѣбваше да бѫде обвиняванъ; не е действувалъ противъ Даскаловъ като частно лице, а противъ човѣка, който е билъ държанъ отговоренъ отъ македонцитѣ за жестокия режимъ въ България.

Следъ това защитникътъ говори обширно за историята на Македония, дето — споредъ него — нѣма значение политиката на разума, а важи политиката на пушката. Говори за избиването на балканскитѣ славяни подъ турско иго и за възстанията, до които трѣбвало да прибѣгватъ и които били потушавани въ кръвь.

Защитникътъ говори по-нататъкъ за личнитѣ отношения на обвиняемия, за неговото семейство и отношение къмъ ВМРО като опровергава изводитѣ на прокурора и гражданския ищецъ. За ВМРО той припомня свидетелствата на чужденцитѣ и българскитѣ държавници, чиито показания и авторитетъ стоятъ надъ всѣко съмнение. Следъ това се спира на режима на Стамболийски, на безогледния походъ на това правителство срѣщу интелигенцията и македонцитѣ. И тукъ д-ръ Ренеръ опровергава твърденията на гражданския ищецъ, като особено възстава противъ това — да се вмъква въ процеса новото българско правителство, което тукъ нѣма нищо общо, и следъ като споменава насилията надъ опозицията по Търновския митингъ, изтъква аргументиранс, защо Даскаловъ е билъ осѫденъ на смъртъ отъ македонцитѣ. Д-ръ Ренеръ разказва, защо и какъ е билъ избранъ обвиняемиятъ да изпълни присѫдата на ВМРО; — той собствено подъ натиска на неодолима психическа принуда е извършилъ екзекуцията надъ осѫденъ човѣкъ отъ нелегалната организация.

„Случаятъ, казва защитникътъ, е особенъ; въ него има много нѣщо романтично и може да бѫде правилно обсѫденъ, когато се вематъ предъ видъ всички обстоятелства и подтици, а особено като се вематъ подъ внимание условията, при които живѣе Македония, бо-

реща се съ оржжие за своята свобода и независимость. Само когато се разбере срѣдата, въ която обвиняемиятъ е израсълъ, той може да се съди справедливо". Д-ръ Ренеръ завършва своята дълга, аргументирана и прочувствувана речь съ повторенъ апелъ къмъ съдебнитѣ заседатели да съдятъ свободно, безъ каквито и да било давления. „Днешниятъ день е изпитъ за чешкото правосъдие. Цѣлиятъ свѣтъ гледа нашия Таборъ. Не се касае вече толкова за самия случай и за балканскитѣ условия; въпросъ е преди всичко за това, дали човѣкъ, който веднъжъ е билъ законно освободенъ отъ съдебнитѣ заседатели, може да бъде отново затворенъ, разследванъ, съденъ и осъденъ, когато не е имало никакъвъ законенъ доводъ за възобновяване на дѣлото. Народнитѣ съдиитрѣбва да съдятъ свободно. А свободенъ съдия не може да осъди човѣкъ, който веднъжъ е билъ освободенъ отъ съдебнитѣ заседатели и въпрѣки това е билъ затворенъ цѣла година, и въ чиято невинность съдията е напълно убеденъ. Моля отново съдебнитѣ заседатели: съдете справедливо, ала съдете като горди, свободни и независими народни съдии!"

Възражението на гражданския ищецъ

Д-ръ Странски взима отново думата и възразявайки на защитата казва между другото: — Не всичко, което реши народенъ съдъ е непремѣнно право и добро; подновяването на дѣлото не може да се дискутира, защото е правенъ въпросъ, решенъ законно другаде. Подсъдимиятъ е отнелъ живота на другиго и трѣбва да бъде наказанъ при смекчаващи вината обстоятелства, защото е действувалъ по чужда поржка, но не подъ неодолима принуда, съ каквато неумѣстно се защищава. Той е можалъ и да не изпълни възложеното му деяние, което не е било свързано и съ опредѣленъ срокъ. Никой въ Прага не може безнаказано да стреля въ гърба на никого. Политиката трѣбва да се остави настрана, тя не е работа на съдебнитѣ заседатели, които трѣбва да решаватъ за виновността на посъдимия, която е безсъмнена. Той не бива да бъде освободенъ — като въ Прага — по политически причини. Д-ръ Странски завършва: „Съ всичката пламеность, на която съмъ способенъ, азъ ви моля: Не повтаряйте Прага въ Таборъ!"

Присѫдата

При напрегнато очакване на всички следъ приключване на пледоариитѣ, присѫдата се прочита сѫщия день вечерьта: Сѫдебнитѣ заседатели намиратъ виновенъ подсѫдимия съ пълно болшинство (12 : 0), а следъ кратко съвещание сѫдиитѣ, възъ основа на това решение, опредѣлятъ наказание 20 години строгъ тъмниченъ затворъ.

Присѫдата е произвела въ залата най-тежко впечатление, и мнозина честни хора още тамъ сѫ изразили негодуванието си отъ нея.

Отзиви следъ присѫдата

Една преценка

Ето какво пише въ частно писмо единъ безпристрастенъ свидетель на цѣлия Таборски процесъ за него и присѫдата:

„Размѣрътъ на наказанието не е важенъ; важното е, че присѫдата е обвинителна, присѫда тъкмо противоположна на онази, която миналата година произнесе Пражкиятъ сѫдъ върху сѫщото деяние, сѫщия фактъ при съвсемъ сѫщитѣ доказателства: но не при сѫщата атмосфера въ сѫда и нѐ при сѫщата организация на защитата отъ страна на обвинителитѣ. Това трѣбва да се има предвидъ — признава го и задграничното представителство на земедѣлцитѣ въ Зем. Знаме: „Този пѫть защитата на Райко Даскаловъ се организира добре“ ... Добре и на сцената и задъ кулиситѣ въ сѫда.

Поради всичко, което стана въ сѫда, Таборската присѫда е една тежка присѫда върху чехословашкото правосѫдие, защото отъ юридическо гледище не търпи критика. И днесъ чехословашкото общество говори съ жаръ за присѫдата и въ своето голѣмо мнозинство я осѫжда, защото вижда уязвено своето чувство за справедливость. Най-силно негодува общественото мнение за начина, по който се води дѣлото, та се допусна да се измѣстятъ отъ базата на предмета показанията на свидетелитѣ и пледоариитѣ на обвинителитѣ. Трѣбваше ли председательтъ на сѫда да допусне това? Трѣбваше ли прокуроръть, официалниятъ бранитель на закона да забрави, че въ този голѣмъ политически процесъ има само отъ една страна Ципонковъ и ВМРО, а отъ друга Р. Даскаловъ и режимътъ, на който бѣше представитель — и да насочва стрелитѣ си противъ българското правителство следъ 9 юний? Ето черното петно въ този шуменъ процесъ, което замрачи присѫдата и нанесе обида на чехословашкото общество, още помнещо много добре своитѣ вѣковни корави борби за национална свобода и почитащо своитѣ народни херои, които сѫ ра-

ботили тъй самоотвержено, както работятъ и свѣтлитѣ херои на македонския народъ. Особено силно почувствуваха този обида Таборчани, които и днесъ съ голѣма любовь тачатъ култа къмъ своето борческо минало — тѣ дадоха изразъ на възмущението си противъ присѫдата както въ сѫдебната зала, така и въ разгорещенитѣ разговори изъ града.

Ако вестницитѣ не станаха тълкуватели на общественото възмущение, причинитѣ за това се знаятъ. И вестникаритѣ бѣха подъ сѫщото внушение, подъ което се намираха сѫдиитѣ — внушение, което намѣри най-непосрѣденъ изразъ въ думитѣ на прокурора. И тѣхъ само мисъльта, че може да бѫде освободенъ отъ сѫда *македонецътъ* Цицонковъ, ги караше да си представятъ „колко силно ще бѫдатъ наранени братята сърби". Подъ това знушение тѣ изнасилиха своята съвесть въ продължение на седемь дни при разглеждане на процеса и най-после си отдъхнаха на 29 октомврий, когато по даденъ знакъ всички вестници отведнъжъ престанаха да пишашъ по дѣло въ Таборъ. — А това хвърли още едно черно петно върху този процесъ" . .

Чехски гласъ

Чехското списание Нова Сила (декемврий 1924) въ статия „Кризата въ институцията на сѫдебнитѣ заседатели", поставяйки се на обективна почва, пише: . . . „Отъ държавно гледище подновяването на дѣлото бѣше много нетактично. Политически дѣла, които иматъ центъръ на тежестьта си въ чужбина, винаги биватъ извънредно деликатни, когато се разглеждатъ въ държава безъ потрѣбнитѣ политически предпоставки и никога не могатъ да доловятъ напълно вината или невинностьта. Идейната борба, кристализирала до момента на злодеянието, изгубва отъ своята правдивость, щомъ се разглежда дѣлото при други условия, за които характеръть, полезностьта или вредата отъ тия идеи е нѣщо неизвестно. Осѫждането на Цицонковъ означава поскоро нашитѣ политически убеждения, а не показва вината му. Не може да се откаже убийството, но не може да се откаже и заповѣдьта, дадена за него. Цицонковъ е действувалъ подъ натиска на водачитѣ на македонското движение, чийто членъ е билъ и той. Не намъ принадлежи правото да решаваме, прави ли сѫ или не

идеитѣ, въ името на които е било извършено убийството. Това могатъ да решатъ българскиятъ и македонскиятъ народъ".

Д-ръ Странски се оправдава

Следъ процеса д-ръ Ярославъ Странски пише въ Лидове Новине (отъ 30 X 1924) дълга статия, въ която се оправдава за участието си като граждански ищецъ като се опитва и да оправдае Таборската присжда. Тукъ той повтаря тезитѣ си за земедѣлското правителство и между другото пише:

„Въ политическо отношение присждата на Пражкия сждъ бѣ чешка санкция на македонското твърдение, че Македония, изкупена при Куманово съ рѣки отъ сръбска кръвь отъ турско иго и запазена съ нови рѣки отъ кръвь при Добро-поле въ навечерието на нашето освобождение и не безъ добри последици за него, не принадлежи на Сърбия, и че убийството е освободително дѣло. Общественото мнение въ Югославия — а нѣмаме другъ съюзникъ въ свѣта! — отговори съ буря отъ протести. Това не бѣше право, защото гласътъ на пражкитѣ сждебни заседатели не е гласътъ на народа и държавата, но съ това пакъ не се намаляватъ политическитѣ вреди, които платихме въ Сърбия заради Пражката присжда".

Жертва и победа

Устремъ органъ на македонската младежь г. II, бр. 10 (отъ 1 XI 1924) подъ заглавие „Дѣлото Цицонковъ" пише:

„За насъ, македонцитѣ, впечатлението е, че чехското правосждие се пречупи, опорочи своята самостойность подъ натиска на една чужда държава и предъ искането на една предателска клика отъ нѣколко обезбългарени българи. Впечатлението е тежко, защото Сърбия днесъ е носитель на най-черния режимъ, който помни Македония" . . .

„Но въпрѣки тая опорочена присжда, ние сме доволни отъ едно: Македония и нейното дѣло одържаха блѣскава морална победа и въ тоя случай. Пражката присжда показа на чия страна е правото, а Таборската — подчърта по единъ несъмненъ начинъ, че стремежътъ на македонскитѣ врагове да осждятъ самото македон-

ско освободително движение и да го отрекатъ, не щеимъ се удаде никога. Предъ сѫда въ Таборъ и Прага минаха най-свѣтлитѣ умове на Европа и на самата Чехославия, за да кажатъ коя е Македония и колко е свето нейното дѣло. Следъ тоя процесъ, срѣдъ чешкия народъ, който познава много добре цената на свободата и народната независимость, Македония добива нови искрени приятели. И това за насъ е една победа.

Йорданъ Цицонковъ се жертвува съ пълното съзнание на македонски революционеръ, който се е клелъ да мре за родината си. Неговиятъ подвигъ е близъкъ на всички македонци, които го чувствуватъ като народенъ херой—спасилъ честьта и дѣлото на своята земя отъ предателство и похищение".

Благодарность къмъ д-ръ Ренеръ

Студентското македонско дружество „Вардаръ" следъ Таборската присѫда отправи едно благодарствено писмо до защитника д-ръ Ренеръ, въ което се казва:

„Съ избликъ на радость посрещнахме още миналата година Вашето благородно предложение да вземете защитата на скѫпия ни съотечественикъ Цицонковъ. Съ избликъ на сълзи отъ възторгъ и умиление четохме Вашата последна защита".

„Нѣма по-благородно отъ това — да се притечешъ на помощь на страдащия; а македонскиятъ народъ е истински страдалецъ. Защитата Ви на Цицонковъ предъ сѫда бѣ защита на правата на македонската кауза срещу козинтѣ на нашитѣ палачи сърби и гърци, подпомогнати отъ родоотстѫпници, които не закъснѣха да се явятъ съ утроени сили въ Таборъ, отколкото миналата година въ Прага. Шовинистическиятъ бѣсъ на нашитѣ подтисници отиде дотамъ, че се опита да отрече сѫществуването на Вѫтрешната Македо ска Революционна Организация — единствената подкрепа и утеха на мѫченицитѣ отъ македонската Голгота, следъ като на сѫщитѣ тия мѫченици се отрече правото да говорятъ и да се молятъ на свой роденъ езикъ, да пѣятъ своитѣ китни пѣсни.

Ние си давахме смѣтка за трудната Ви задача при това положение, но ние дълбоко вѣрвахме, че върху челата на борцитѣ за свобода, изъ чиито редове изхожда Цицонковъ, нѣма да се позволи да се хвърля

калъ и че следъ мрачната атмосфера въ Таборъ тѣ ще бждатъ очъртани въ истинското си сияние. И надеждитѣ ни не останаха напразно. Всеобщото неудобрение на присждата отъ публиката въ сжда и обществото е достатъчно доказателство за това, че Вие сте пожънали успѣхъ въ своитѣ усилия, че родоотстжпницитѣ и народнитѣ ни врагове, въпрѣки всичко, сж повалени".

„Фактътъ, че сжществува една мощна Революционна организация въ размѣритѣ, които Вие очъртахте предъ сжда, при пълната подкрепа на населението въ Македония, говори най-красноречиво, че надъ нашия народъ тегне едно непоносимо робство въ XX вѣкъ, за срамъ и позоръ на културна Европа."

Смъртьта на Цицонковъ

Гордото и буйно сърце на македонския революционеръ не можа да понесе мжката на затвора Картоузи въ Ичинъ. На 25 януарий 1926 г. Йорданъ Цицонковъ турна край на живота си, защото вече не е виждалъ какъ тоя животъ може да бжде полезенъ на Македония. И смъртьта му бѣше още една незаличима Каинова дъмга върху челата на ония, които въ Таборъ осждиха единъ истински революционеръ и родолюбецъ. Отбелѣзвайки самоубийството на Цицонковъ, чехскитѣ вестници смутено припомниха неговата сждба въ Чехия и думитѣ му следъ втората присжда, че не ще остане живъ въ затвора. Тая весть е минала като тежка гузна тръпка въ съвестьта на Таборскитѣ сждии. Таборскиятъ сждъ наистина си сложи на челото Каиновия знакъ на измѣната, отъ който толкова се боеше прокурорътъ, защищавайки сърбитѣ. Защото, каква измѣна противъ тѣхъ би било оправдаването на оня, който изпълни наказанието надъ единъ български предатель? Въ това не би имало никаква измѣна, то би било по-скоро единъ укоръ къмъ сръбския режимъ, който гнети Македония. Но истинска измѣна бѣше и остава осжждането на Цицонковъ — измѣна къмъ чувството за право и справедливость, измѣна къмъ свещената дума на закона и народна а съвесть, която оправда обвинения македонецъ въ Прага, измѣна къмъ неговия, братски славянски народъ. Наистина Каинова измѣна, която постави на младата република едно срамно петно предъ културното човѣ-

чество. — Не е славянинъ онзи, който потиска брата славянинъ, — бѣше казалъ на славянския конгресъ въ София презъ 1910 г. Крамаржъ, а въ неговата освободена родина трѣбваше да се докажатъ думитѣ му. Македония носи въ сърцето си тежко огорчение и скръбь отъ властьта въ родината на Крамаржъ, въ която подло бѣ осжденъ и умъртвенъ Йорданъ Цицонковъ.

Виена

Менча Кърничева

Менча Кърничева

Краятъ на Тодоръ Паница

Старата хубава столица на Австрия бѣше потресена вечерьта на 7 май 1925 година отъ единъ необикновенъ атентатъ. Група българи отишли тая вечерь въ Бургтеатъръ въ една ложа и гледали Ибсеновата драматическа приказка „Перъ Гинтъ". Къмъ края на представлението едно младо момиче отъ групата убива съ нѣколко револверни куршума единъ отъ мжжетѣ. Скоро следъ общата тревога се установява: Това е единъ злодеецъ, Тодоръ Паница, наказанъ отъ ржката на една македонска дъщеря за безчовѣчнитѣ престжпления извършени отъ него къмъ Македония.

Главно орждие на земедѣлския и после болшевишки походъ срещу ВМРО, единъ отъ най-опаснитѣ й врагове поради дяволската си хитрина, безогледна упоритость и злоба, Тодоръ Паница дълго време успѣваше да се запази отъ наказанието и при удобни моменти да пакости предателски на македонското освободително дѣло, което преди години бѣше напусналъ като убиецъ и разбойникъ. Но наказанието трѣбваше да дойде и дойде тъй неочаквано и завършено отъ една жена македонка, Менча Кърничева, която съ рѣдъкъ хероизъмъ принесе голѣма услуга на своята родина.

Менча Кърничева

Родителитѣ й, отъ аромънски произходъ, живѣли отначало въ Крушево, дето е родена на 16 мартъ 1899. Макаръ по договора за миръ тя, като родена въ Македония, да се смѣта югославянска поданица, аромънскиятъ й произходъ й дава ромънско поданство и паспортъ. Тя е единствено дете на родителитѣ си. Въ Крушево баща й търгувалъ съ турски златни везби. Поради преследванията на турцитѣ надъ македонското население той се видѣлъ принуденъ да избѣга отначало въ София, а после въ Цариброд, но малката Мелпомена (Менча) останала въ Крушево при баба си. Следъ потушаването на Илинденското възстание и тя трѣбвало

да избѣга отъ Македония; презъ време на възстанието, за да я скриятъ отъ жестокоститѣ, Менча е стояла подъ моста на една река, откогато е началото на нейното тежко боледуване: остъръ ревматизъмъ, туберкулоза и бжбречно заболяване. Въ Цариброд е учила до пети класъ включително и е прекжснала поради лошо здраве.

Въ желанието си да продължи образованието, тя следъ това склонила родителитѣ си да я изпратятъ въ чужбина да следва висшо търговско училище. Презъ септемврий 1918 заминала за тая цель за Мюнхенъ. По пжтя Кърничева се запознала съ Магдалена Измирлиева, балдъза на Тодоръ Паница, съ която въ Мюнхенъ живѣла заедно четиринадесеть дена въ една квартира. Въ търговската академия не я приели, понеже нѣмала завършено срѣдно образование и тя решила отново да се върне при родителитѣ и да помага на баща си въ неговата търговска работа. Тръгнала презъ ноември сжщата година, но поради военнитѣ действия била принудена, заедно съ голѣма група българи, да престои три месеца въ Будапеща. И тоя пжть съ нея пжтувала Магдалена Измирлиева. Презъ януарий дошла въ България, като прекарвала ту въ Цариброд, ту въ София при баба си, помагайки въ бащината търговия. Съ това се е занимавала до отиването ѝ въ 1925 въ Виена, като следъ сръбската окупация на Цариброд по-рѣдко ходѣла въ София. — За да се лѣкува отъ ревматизма, лѣтно време правила бани, и презъ 1920 на банитѣ въ Лъджене се запознала съ самото семейство Паница. Но тия лѣкувания не ѝ помогнали. Освенъ отъ ревматизъмъ, почнала да страда и отъ възпаление на бѣлитѣ дробове, а презъ 1924 заболѣла тежко и отъ възпаление на бжбрецитѣ. Въ такова лошо състояние се намирала и въ Виена, преди и следъ убийството.

Следъ като напълно се увѣрила въ това, че дейността на Паница е предателска и че той би продължавалъ да причинява нови бедствия на македонското население, използувайки връзкитѣ си за услуга на разни правителства, Менча Кърничева се зеклела презъ зимата на 1923 г. да премахне тоя опасенъ човѣкъ. Решила при това да запази въ тайна своето намѣрение, като не скжсва връзкитѣ съ семейството на Паница. Презъ 1924 боледувала и затова не могла да изпълни решението си. Никому не го е съобщила, не е имала ни-

какви съучастници — освенъ чистия патриотизъмъ. Презъ лѣтото 1924 г. решила да премахне Паница като при удобенъ случай го застреля. Купила си револверъ отъ София — маузеровиятъ, съ който е стреляла въ театъра за пръвъ пѫть. Следъ като дошла въ Виена, за да изпълни решението си, намислила да го отсрочи подиръ сватбата на Магдалена Измирлиева за Бумбаровъ, за да не остане семейството на Паница, ако предателътъ бѫде убитъ, безъ мѫжка подкрепа. Презъ сватбенитѣ дни не успѣла да убие Паница поради това, че не ѝ се удалъ подходенъ случай и поради веднага настѫпило у нея тежко заболѣване отъ простуда, отъ което трѣбвало да остане нѣколко дена вкѫщи на легло. Револвера носила постоянно скритъ въ дрехитѣ си, а по-сетне си купила и малка кожена чантичка, въ която при случай да го постави, та оттамъ веднага да може да си послужи съ него. Така и направила на 8 май вечерьта въ Бургтеатъръ, дето отишла заедно съ семействата Паница, Бумбарови и Яне Богатиновъ на „Перъ Гинтъ", пиеса, която познавала отъ София и която ѝ дала възможность да изпълни вече решението и да предвиди нѣкои подробности за успѣха. По тоя поводъ предъ следователя атентаторката казала изрично: „Едва когато ми се каза да се погрижа за билетитѣ, у мене се яви мисъльта, че мога да използувамъ случая въ театъра, за да изпълня плана си".

Какъ е извършено убийството

На 7 май 1925 г. Менча Кърничева предложила на младоженцитѣ Бумбарови и на съпрузитѣ Паница да отидатъ на другия день въ Бургтеатъръ на представлението на Ибсеновия „Перъ Гинтъ". Предложението ѝ се приело, и на нея възложили да се погрижи за билетитѣ. Този случай ѝ се видѣлъ удобенъ да осѫществи плана си. Ето защо тя не купила отдѣлни мѣста отъ балкона, както ѝ поржчали, а взела ложа № 2, III ранкъ вдѣсно. Освенъ това взела още два отдѣлни билета — две мѣста въ срещуположната ложа (№ 2 влѣво), понеже се опасявала, че едната ложа ще бѫде малка за всички. Но тя скѫсала единиятъ отъ тия отдѣлни билети, защото си помислила, че, поради тѣснотата въ ложата, може да бѫде поискано Менча Кърничева и

Магдалена Бумбарова да заематъ двѣтѣ мѣста въ отсрещната ложа. Като скжсала билета, Кърничева се осигурила, че ще остане съ Паница. На 8 май вечерьта тя отишла заедно съ Бумбарови, съ Паница, мжжъ и жена, и Яне Богатиновъ въ Бургтеатъръ, дето всички се настаняватъ въ ложа № 2 III рангъ, дѣсно, близо до сцената. Следъ като почнало представлението Кърничева подава билета за отсрещната ложа на Магдалена Бумбарова, която отива тамъ. Презъ голѣмия антрактъ между 3-о и 4-о действие тамъ отива и съпругътъ Бумбаровъ, а Менча Кърничева поставя скрито револвера си въ ржчната чанта. Сега тя седнала въ ложата на задното мѣсто на по-високия столъ задъ Тодоръ Паница, който билъ отпредъ до преградата, като отлѣво на него седѣла жена му, а отдѣсно Богатиновъ. На сцената се представяло потъването на кораба, съ който Перъ Гинтъ се връща въ родината си, при което се вдигало голѣмъ шумъ и свирѣла музика. Въ залата било съвсемъ тъмно. Било около 10 часа. Тогава Менча Кърничева изважда револвера отъ чантата си и стреля смъртоносно два пжти по Паница, следъ което става и вървейки гърбомъ къмъ вратата изгърмява и последнитѣ петь патрона къмъ злодееца, отъ които биватъ ранени жена му и Богатиновъ, Като излиза отъ ложата, среща я единъ изтичалъ натамъ прислужникъ, който безъ да й отнеме револвера, хваща я за ржка здраво, държи ржката съ револвера наведена и повежда атентаторката въ полицейската стая долу, въ партера на театъра. Въ това време отъ ложата изтичватъ облѣни въ кръвь жената на Паница и Богатиновъ, които веднага биватъ отведени, за да имъ се даде медицинска помощь. Около ложата се натрупватъ полицаи, актьори (нѣкои както сж били облечени и дегизирани за представлението). Единъ лѣкарь констатира смъртьта на Паница, настжпила моментално; трупътъ оставятъ въ ложата до идването на официалнитѣ власти за огледъ.

Поради шума отъ потъващия корабъ на сцената, отъ който изстрелитѣ почти не сж били различени, въ театъра е била избѣгната една страшна паника. Гордостьта на Виена, единъ отъ първитѣ театри въ Европа като постройка и особено по сценично изпълнение, Бургтеатъръ за пръвъ пжть е билъ опръсканъ съ кръвь —кръвьта на единъ измѣнникъ. Та и Виена не била

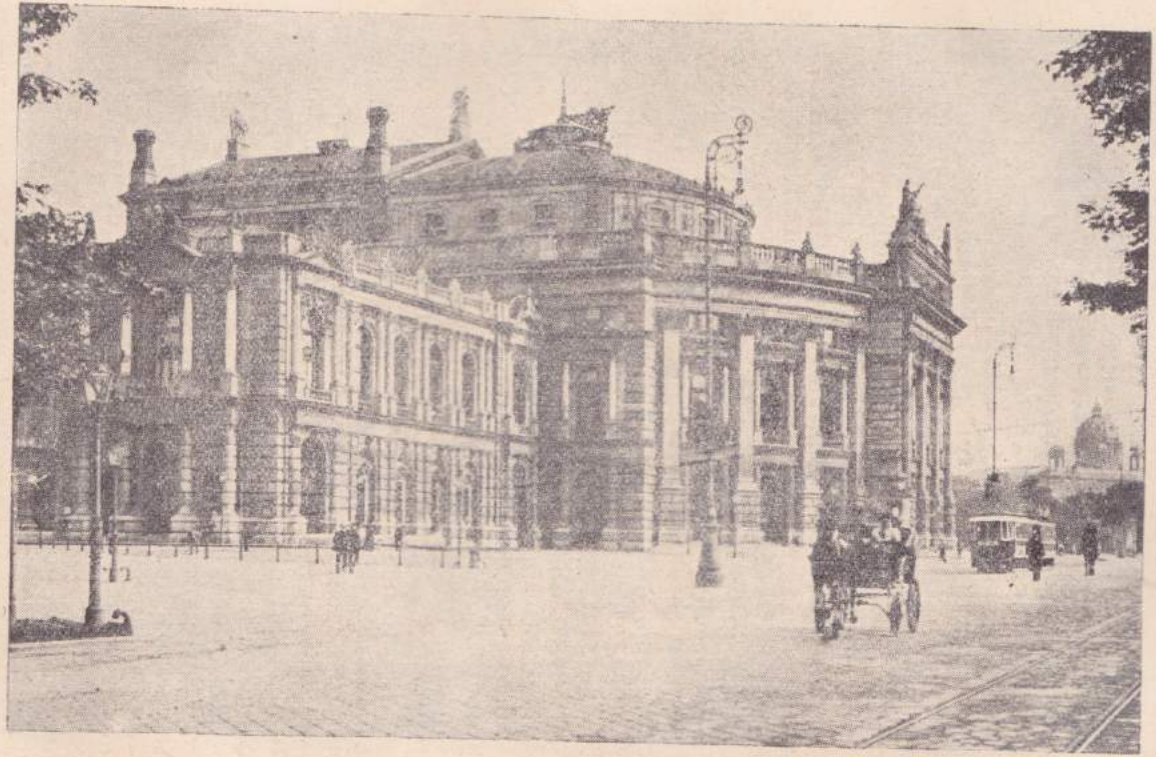

Виенскиятъ Бургтеатъръ

свидетелка другъ пѫть на такава разплата. Веднага следъ първитѣ изстрели отъ ложата се зачуватъ викове на уплаха и за помощь на неразбираемъ за публиката езикъ, но тя предугажда, че въ театъра е станало нѣщо страшно. Мнозина стават; нѣкои жени побѣгватъ отъ залата, последвани отъ придружаващитѣ ги. Завесата веднага се спуща, нѣкои артисти тъй както сѫ въ ролитѣ си изтичватъ при ложата. Зрителната зала се освѣтлява и паниката бива избѣгната, като се разбира, че е извършено политическо убийство. Всепакъ мнозина напущатъ театъра, и представлението се доизпълнява при оредѣлъ салонъ.

Въ полицейската стая на театъра Кърничева е била веднага и набързо разпитана. „Той бѣше единъ лошъ македонецъ“ — билъ първиятъ ѝ отговоръ. Била спокойна — So wie jemand, der sein Ziel erreicht hat und nun zufrieden ist (Neue Wiener Abendblatt, 9 V 1925 г). Нѣмала намѣрение да стреля по жената на Паница и Богатиновъ, засегнати отъ неспокойнитѣ ѝ изстрели и отъ това, че, както ѝ се сторило, жената на Паница я хванала за ржка следъ първитѣ гърмежи. „Доволна съмъ, че го убихъ — сега на драго сърце бихъ умрѣла“ — заявила атентаторката, която не е могла да бѫде по-подробно разпитана тогава, поради силното физическо изтощение настѫпило у болното ѝ тѣло следъ сътресението отъ случката. Отъ театъра тя вече била предадена на властьта и отправена въ затвора.

Когато презъ нощьта дошли официалнитѣ власти, за да огледатъ мѣстото и трупа, въ дрехитѣ на Паница билъ намѣренъ зареденъ револверъ, много пари въ разни валути и сръбски паспортъ съ фалшивото име Димитъръ Арнаудовъ. Трупътъ е билъ отнесенъ да се аутопсира и нѣколко дена следъ това, на 15 май, е станало въ Виена погребението на Паница, „чествувано“ отъ „федератиститѣ“ начело съ Славе Ивановъ, Кочо Х. Риндовъ и болшевишки представители.

Въ затвора Менча Кърничева отново заболѣва тежко и, поради опасность за живота ѝ, става нужда да се изведе отъ арестантската болница и да се настани при особенъ полицейски режимъ въ единъ частенъ санаториумъ (Himmelhof, Wien XIII). Подписалиятъ направената експертиза лѣкарь казва дословно, че оставането на Кърничева въ арестантската болница представя

непосрѣдна опасность, и така тя едвали би преживѣла повече отъ три-четири месеца. Сѫщото констатира и направената втора експертиза (16 VII 1925). — Но тукъ се явяватъ трудности за извеждането ѝ въ санаториумъ, понеже австрийскитѣ закони не допущатъ това при предварителенъ арестъ на обвиняемъ за престѫпление наказуемо съ повече отъ 10 години затворъ. Освенъ това трудноститѣ идватъ и поради необходимостьта отъ сигурна охрана за подсѫдимата въ санаториума. Следъ много настоявания, съ много мѫчнотии, съ молби отъ македонската емиграция особено отъ София, сѫдътъ разрешилъ отиването на Менча Кърничева въ санаториума, което станало на 31 юлий сѫщата година.

Ето какъ описва пренасянето и състоянието на болната единъ виенски вестникъ: —

Отъ вчера следъ обѣдъ Менча Кърничева се намира въ санаториума Химелхофъ въ Хицингъ. Пренасянето ѝ отъ лазарета на затвора до новото мѣстонахождение стана при пълно спазване на предохранителнитѣ мѣрки, както ги е предписалъ сѫдътъ. Единъ автомобилъ закара намиращата се подъ следствие затворница въ санаториума. До Кърничева седѣха натоварентѣ съ охраната ѝ двама тайни полицаи, а срещу нея — главниятъ директоръ на затвора Хофманъ, и нейниятъ защитникъ д-ръ Розенфелдъ.

Въ Химелхофъ Менча Кърничева е настанена въ широка стая съ балконъ, изложена на слънце и съ гледка къмъ парка. Разбира се, че въ санаториума знаеха за предстоящето пристигане на интересната гостенка. Много любопитни лѣкуващи се и болнични сестри чакаха при входната врата новопристигащата.

Менча Кърничева прави впечатление на тежко болна. Тѣлото ѝ е отслабнало, движенията бавни, отпуснати. Само въ голѣмитѣ черни очи се чете животъ, страсть. Тѣ пламватъ отвреме-навреме, когато тя заговори за кървавата сцена въ Бургтеатъръ; когато слуша съ видима гордость и задоволство за проявената къмъ нея обичь отъ страна на привърженицитѣ ѝ, които я величаятъ като мѫченица за едно голѣмо дѣло, като хероиня.

„Едничкото ми желание е, казва тя отпаднало засмѣна: да преживѣя деня на главния разпитъ предъ сѫда, за да мога публично да оправдая деянието си".

Тя постоянно повтаря, че мисълта за принесената къмъ народа ѝ жертва я кара да живѣе. И тъкмо за това тя буквално купнѣе да дочака да види деня на своето съдене: „Тогава ще кажа на свѣта, защо трѣбваше да убия Паница, какъвъ човѣкъ бѣ той, колко е вредилъ на дѣлото ни".

Ако ѝ кажете за утешение, че не бива да се предава толкова на такива черни мисли, тя отвръща съ безнадеждие: „Вижте белезитѣ на смъртьта по бузитѣ ми — розитѣ на България, които съ разцъвтѣли предъ смъртьта."

Кърничева ревностно учи нѣмски, може да се изказва достатъчно и се надѣва до почване на процеса да усъвършенствува езика си дотамъ, че да може на нѣмски, безъ помощьта на преводачъ, да се защищава. Тя признава, че личната ѝ защита на нѣмски ще въздействува по-силно върху съдебнитѣ заседатели, отколкото изложението ѝ чрезъ преводачъ. Надѣва се още, че така съдебнитѣ заседатели ще разбератъ подобре мотивитѣ на деянието.

Менча е напълно отдѣлена отъ външния свѣтъ: освенъ защитникътъ ѝ, лѣкаритѣ и болничнитѣ сестри, никой не се допуща при нея. Никакви посещения не се позволяватъ. Тя чете много — Достоевски, Зомбратъ и Шпенглеръ, сѫщо и социалистическа литература.

Санаториумътъ Химелхофъ е построенъ въ обширенъ паркъ съ старъ лесъ. Стаята на Менча е изложена на югъ, съ изгледъ къмъ зеленината. По цѣлъ день тя може да си отпочива на дълго канапе върху терасата. Току до нейната стая бдятъ за сигурностьта ѝ. Санаториумътъ вече е подъ зависимостьта на затвора. Въ всѣки случай Менча Кърничева тукъ ще получи подобри грижи за здравето си, отколкото въ лазарета на затвора. Самъ професоръ докторъ Вилхелмъ Шлезингеръ признава необходимостьта да се подложи Кърничева на санаториумно лѣкуване, ако се иска да ѝ се запази живота. Освенъ лѣкаритѣ, за здравето на Кърничева се грижи още и една специално назначена санитарка (Wiener Allgemeine Zeitung отъ 2 VIII 1925).

Въ санаториума тя е била сравнително по-добре и бавно почнала да заздравява отъ болеститѣ, които въ затвора сѫ я направили да прилича по-скоро на призракъ, отколкото на живъ човѣкъ — както констатира

и лѣкарската експертиза отъ 19 май. Само силниятъ духъ, необикновената воля сж крепили това до край изтощено тѣло да оцѣлѣе, за да стигне до подсждимата скамейка и да каже публично истината за убития и за Македония.

Режимътъ, при който е била поставена Менча Кърничева въ санаториума, е билъ особено строгъ — съ извънредни охранителни мѣрки. Били наети тамъ две съседни стаи съобщаващи се съ врата. Въ първата стая имало две легла: за болната арестантка и една милосердна сестра, която се отличавала съ херкулесовско тѣлосложение. Вратата на стаята къмъ коридора, а сжщо и прозорцитѣ били замрежени отъ яка желѣзна решетка. Въ съседната стая имало легло и диванъ; тукъ непрекжснато дежурували двама полицаи, смѣнявани на дванадесеть часа. Други двама патрулирали предъ стаитѣ, а освенъ това третата смѣна полицаи (пакъ двама) отпочивала, готова за всѣко повикване, въ отдѣлна стая на санаториума, която имала специална телефонна връзка съ най-близкия участъкъ. Бдителностьта надъ атентаторката се усилвала и отъ това, че постовиятъ стражарь, който по-рано билъ на стотина крачки отъ зданието, сега се премѣстилъ до вратата. Никога таково полицейско внимание не било оказвано на санаториума Himmelhof. И за цѣлата тази голѣма охрана се намирало оправдание въ това, данеби отмъстители да посегнатъ върху живота на болната (Wiener Allgemeine Zeitung, 26 VIII 1925).

Благодарение на санаториума Менча Кърничева всепакъ можа да се яви въ сждебната зала, да изпълни горещото си желание — предъ сжда да говори за дѣлото на своето родолюбие. На 27 септември тя е била взета отъ санаториума и откарана съ автомобилъ отново въ болницата на сжда, отдето се яви въ заседателната зала.

Защитата

Докторъ *Рихардъ Пресбургеръ* е най-известниятъ адвокатъ въ Австрия. Никой другъ не владѣе като него изкуството да проникне съ симпатично разбиране въ душата на повѣрения му обвиненъ — да разкрие коренитѣ на деянието и да посочи, колко вѣрни сж думитѣ: всичко да разберешъ, — значи всичко да простишъ. Неговиятъ

езикъ е богатъ съ образи, но заедно съ това — ясенъ; разбира го и простиятъ човѣкъ отъ народа, като едновременно задоволява и най-голѣмитѣ естетически изисквания на образованитѣ хора. На малцина е дадена въ такава мѣрка дарбата да съединяватъ въ една личность пламтеща страсть и обмислена съдържателность на речьта. Той е роденъ ораторъ и защитникъ. Думитѣ

Д-ръ Рихардъ Пресбургеръ

му идатъ непосрѣдно отъ сърцето; тѣ сж деца на мига, и въпрѣки това всѣка негова речь е една затворена въ себе си, завършена по форма художествена творба. Самъ той се е училъ по велики образци. Но никога не си служи съ клишета, никого не подражава и затова е неподражаемъ. Ето защо неговото име е познато и далекъ извънъ границитѣ на Австрия, и той е успѣлъ да завладѣе симпатиитѣ и признателното очудване на масата.

Поискаме ли да изброимъ имената на ония, които иматъ корени въ народа, името на Пресбургеръ не бива да бжде забравено. То сигурно е най-популярното.

Още като гимназистъ се е училъ той по речитѣ на великитѣ държавни мжже и защитници на Римъ и Атина. Цицеронъ, Демостенъ сж били неговитѣ свѣтещи образци. Но и образцитѣ на френската революция сж го привличали твърдѣ много; животътъ и речитѣ на ржководнитѣ лица сж оставили дълбоко и трайно впечатление въ душата на енергичния младежъ. Радостьта отъ ораторското изкуство и дълбокото вжтрешно задоволство отъ това да се въздействува чрезъ думи върху хората — сж го накарали да се отдаде на адвокатското призвание. Въ началото на своята кариера той е ималъ случай да се запознае съ тогавашнитѣ свѣтила на адвокатството, та по тоя начинъ, било чрезъ приятелски връзки, било чрезъ състезания въ процеси, е можалъ да изостри своитѣ оржжия.

Младиятъ адвокатъ, който вече е билъ добре познатъ въ срѣдата на колегитѣ си, за пръвъ пжть възбужда върху себе си вниманието на обществото при защитата на рутенеца Владиславъ Чичински, който по политически причини билъ убилъ полския намѣстникъ Потоцки. Обвиняемиятъ билъ осжденъ на смърть отъ сжда съ заседатели въ Лемберг. Д-ръ Пресбургеръ поелъ защитата на Чичински предъ Касационния сждъ. Защитата му се увѣнчала съ успѣхъ; присждата била отмѣнена и било разпоредено ново разглеждане на дѣлото. Навремето си то вдигнало голѣмъ шумъ въ европейския печатъ и дало първата по-широка слава на Пресбургеръ, която следъ това непрекжснато расте, защото при всички тежки криминали случаи, съ които се е заемалъ като защитникъ, е успѣвалъ да предизвика оправдателна присжда. Презъ време на войната се е развила въ пълната си мощь неговата голѣма ораторска дарба, благодарение на която сж били избѣгнати не малко крайни присжди. Особено значение между военнитѣ процеси, въ които е участвувалъ, е добилъ процесътъ противъ генералъ Ауфенбергъ, когото е успѣлъ да спаси отъ смърть, приготвена му отъ апасенъ шантажъ. Аферата Ауфенбергъ издига високо и моралната личность на Пресбургеръ като човѣкъ, който предъ съзнанието за справедливостьта и дълга е готовъ на крайно

самопожертвувание. Но тази благородна човѣщина у Пресбургеръ намѣри най хубавото си проявление въ процеса на Менча Кърничева, на която даде несамо едно бележито оправдание, а и бащински грижи презъ цѣлото тежко време следъ убийството въ Бургтеатъръ до отпжтуването й отъ Виена.

Помощникъ на Пресбургеръ въ дѣлото бѣше младиятъ даровитъ адвокатъ д-ръ *Игнацъ Куртъ Розенфелдъ*.

Постановката на процеса и дейността на Паница

Процесътъ по убийството на Паница — политически par excellence — завари Виена въ единъ моментъ, когато съвсемъ не бѣше въ интереса на Австрия да се развие това дѣло въ цѣлата му политическа широта и значение, тъй както се е очъртало при полицейското и следователско издирване отъ получените показания и документи. Причинитѣ за това сж следнитѣ. Главно следъ атентата въ Света Недѣля (14 IV 1925) отъ много страни почнаха да се отправятъ недоволни погледи и сериозни упрѣци къмъ австрийската столица, която бѣше станала свърталище на разни болшевишки съзаклетничества. Обвинението срещу прекаленото толериране на известни политически емигранти и допущане на широка конспиративна пропаганда чрезъ многобройнитѣ членове на съветската легация въ Виена — създадоха значителни неудобства за Австрия въ това време, когато тя трѣбваше да урежда свои жизнени въпроси предимно съ силитѣ победителки, които не можеха да търпятъ разрушителнитѣ опити на Третия интернационалъ. Отъ друга страна, обаче, Австрия се чувствуваше въ сериозна зависимость отъ отношението на Съветска Русия, поради създалитѣ се търговски връзки и за интереситѣ на своя износъ. Ако процесътъ по убийството на Паница бѣ се разгърналъ напълно, съ всичкитѣ му подробности, биха се почувствували засегнати и Съветска Русия и Сърбия, защото Паница служеше и на двѣтѣ страни — колкото парадоксално да изглежда това на пръвъ погледъ.

Ето защо процесътъ трѣбваше да бжде лишенъ отъ политическата си атмосфера, да се сведе до едно юридическо и психологическо изясняване на случката, при

което обективнитѣ факти на политическата действителность нѣматъ значение сами по себе си, охотно предоставени на бъдещия историкъ. За това ограничение, разбира се, веднага се намиратъ достатъчни юридидически основания и можеби отъ юридическа гледна точка процесътъ да е напълно издържанъ — Виена за своя честь не повтори позора на Таборъ — но затова пъкъ нравственото съзнание вижда въ тая процедура

Д-ръ Игнацъ Куртъ Розенфелдъ

едно несправедливо окастряне на цѣлость, която трѣбваше да се яви ненакърнена въ своето единство и общоевропейска стойность.

Но онова, което въ ущърбъ на нравственото съзнание се извърши въ развитието на процеса и въ края му съ присѫдата, бѣше веднага компенсирано съ освобождаването на Кърничева. Защото справедливостьта,

която остана надъ буквата на закона въ тоя процесъ, не можеше всепакъ да не бѫде зачетена въ австрийската република, дето много добре знаятъ правото на македонската борба за свобода и независимость.

Виенскиятъ сѫдъ — както ще се види по-нататъкъ — ограничи разпита на обвиняемата, когато се докосваше предателската работа на Паница въ Виена, и не допусна доказателствата на защитата, които доблестниятъ адвокатъ Пресбургеръ поиска при сѫдебното дирене. Но не само това. Не бѣха допуснати и предварително посоченитѣ отъ защитата свидетели, които трѣбваше да установятъ по безспоренъ начинъ моралния образъ на убития престѫпникъ. И не само не бѣха допуснати — надъ тѣхъ се извърши и единъ полицейски скандалъ: тѣ бѣха арестувани отъ виенската полиция, която поискала да знае, какви ще бѫдатъ тѣхнитѣ показания! А тѣ щѣха да посочатъ Паница преди всичко като авантюристъ, за когото при известни политически обстоятелства, които обещаватъ материални облаги на умната му предвидливость — не сѫществуватъ морални и патриотически ограничения. За да се реабилитира, следъ като е билъ изгоненъ за безнравственость отъ Организацията, той приема коварно да изпълни присѫдата на Сандански надъ Гарвановъ и Сарафовъ като при това налага да бѫде убитъ предишния му войвода Михаилъ Даевъ. За услугитѣ къмъ младотурцитѣ, чийто превратъ бѣше параванъ за поздраво задържане на робството въ Македония и Одринско, Паница получи голѣмъ чифликъ въ Драмско. Презъ време на европейската война, като разузнавачъ въ щаба на 2-ра българска армия, той използува служебното си положение и организира цѣла тайфа около себе си, за да добие голѣмо богатство чрезъ изнудване на мѣстното население, особено на гръцкото, което е заплашвалъ съ интерниране и обявяване на имотитѣ за безстопанствени. Занимава се съ престѫпна търговия и контрабанда, взима безаконни комисиони отъ голѣмитѣ тютюневи фирми въ тоя край. И на всичко отгоре обира единъ монастиръ въ Драмско, дето населението трепери отъ неговата сѣнка. За тия престѫпления Паница бѣ осѫденъ задочно отъ Пловдивския воененъ сѫдъ (присѫда № 668 отъ 20 XII 1921) по чл. 4-и отъ Закона за народната катастрофа на $3^1/_2$ години строгъ тъмниченъ

затворъ и завинаги лишенъ отъ граждаиски и политически права (той е български поданикъ, роденъ презъ 1878 г. въ Рахово). За да се освободи отъ присѫдата при режима на Стамболийски той отново е въ услуга на властьта, която тероризира и ограбва населението въ Неврокопско, докато следъ безуспѣшни протести предъ властьта това население решава да се разправи само съ разбойницитѣ и единъ день прогонва угнетителитѣ начело съ Паница. Следъ превратa на 9 юний 1923 минава на сръбска служба и пѫтува съ официални сръбски документи — въ Нишъ, Солунъ, Бѣлградъ, Виена. Въ Бѣлградъ противобългарската си дейность урежда съ Жика Лазичъ, началника на обществената безопасность, и Недѣлко Атанасовъ, познатия родоотстѫпникъ отъ тайфата на Стамболийски. Организира противочетнически и разбойнически банди за Македония и България. Изпълнители на замислѝтѣ му сѫ Стоянъ Мишевци, Пандурски, Георги Янчевъ. Поради вродената си интелигентность и единъ импониращъ съ коравината си характеръ, той успѣва да привлѣче около себе си престѫпници или наивни хора, които не могатъ да разграничатъ нелегалната политическа дейность отъ обикновеното разбойничество. — Мѣстни хора отъ Неврокопско имаше да установятъ, че презъ априлъ 1923 съ въоръжена отъ правителството (на Стамболийски) шайка Паница се яви въ Неврокопско, за да се наложи на населението, което открито се разбунтува срещу земедѣлската власть поради нейната корупция и тероръ и че е билъ прогоненъ отъ населението и избѣгалъ въ София, а мнозина отъ хората му се предали на гърцитѣ като минали българската граница. Часть отъ тѣхъ после се предали на сърбитѣ и тероризиратъ населението въ сръбска Македония. Въ неговия отредъ сѫ влизали и лица прогонени отъ ВМРО заради престѫпленията имъ, а цѣлото население е знаело, че ВМРО се бори за автономията на Македония и симпатизира напълно на тая борба. Ето защо презрението къмъ Паница е било голѣмо. Че презъ октомврий 1922 г. организирани македонци нападнаха гр. Неврокопъ, за да изловятъ приятелитѣ на Паница, които тероризираха околията. Въ числото на тия организирани македонци имаше мнозина граждани, които тогавашната администрация отдавна бѣ подгонила,

подпомогната отъ Паница. Такъвъ бѣше и Атанасъ Вълчевъ, единъ интелигентенъ и всеобщо уважаванъ гражданинъ, когото Паница е убилъ тогава изъ засада за общо възмущение на града и околията. Че въ Неврокопско на Паница се гледа като на разбойникъ, кървопиецъ и продажникъ, който за пари е готовъ на всичко, и че населението — и турци и българи — което живѣе съ мисълта за свободна цѣлокупна Македония, вижда въ негово лице една голѣма спънка и единъ голѣмъ позоръ.

Тукъ трѣбва да се прибавятъ и думитѣ на Менча Кърничева за онова, което е видѣла въ Виена отъ продажната дейность на Паница и което сждътъ отклони да чуе. Въ изложението си, печатано въ македонскитѣ вестници подъ заглавие „Защо убихъ Паница", тя казва:

„Видѣното съ собственитѣ ми очи илюстрира по най-поразителенъ начинъ на първо мѣсто предателството на Паница, но наблюдавахъ и нѣща, които дотогава не предполагахъ. Невъзможно ми е да изреда всичко, що видѣхъ; ще спомена само нѣкои най-характерни факти, безъ особена класификация, тъй като деянията, отъ които се гнуся и сега, излишно е да класифицирамъ.

Семейството разполагаше съ много пари. Тодоръ Паница почти презъ цѣлото време отсжтствуваше отъ Виена, обикаляйки ту въ Солунъ, ту въ Бѣлградъ, ту въ Нишъ. Той бѣше въ непосрѣдна връзка съ шефоветѣ на сръбскитѣ контрачети въ Македония. Тѣ редовно му пишеха и въ Виена. Никола Ивановъ Дерменджиевъ, войвода на 50 членна такава чета въ Берово, излагаше въ едно писмо какъвъ съставъ имала четата му, какви пушки притежавала, какво уговарялъ съ сръбския околийски началникъ по работата си. Когато дойде въ Виена, Паница донесе фотографията на тази чета. Магдалена (неговата балдъза) има куража да признае, че това е чисто сръбска чета; предъ мене и Магдалена сжщото призна Василъ Манолевъ, агентъ на Паница въ Солунъ, който бѣше заболѣлъ и настаненъ въ една Виенска болница. На Дерменджиевъ редовно се изпращаха по сто броя отъ в. Македонско Съзнание; експедираше вестника Магдалена отъ стаята, въ която живѣеше. Праткитѣ стигаха на мѣсто; спомнямъ си, че съ едно писмо Дерменджиевъ съобщаваше за получаването на бр. 4 и че околийскиятъ началникъ го

извикалъ, за да му бъде нѣщо прочетено отъ вестника. На Великдень 1924 г, въ квартирата ни на ул. Seidengasse, въ присѫтствието на г-жа Паница и студентитѣ Миладиновъ и Тренчевъ — Тодоръ Паница запита, къде се продаватъ телефонни слушалки, за да купи една и я изпрати на Никола Дерменджиевъ въ Берово. Съ тази слушалка Дерменджиевъ щѣлъ да подслушва разговоритѣ на българскитѣ погранични войски; — само по себе си е ясно, че това щѣше да става съ помощьта на сръбскитѣ военни постове.

Другъ приятель на Паница, Георги Веневъ бѣше войвода на сръбска контрачета съ седалище Радовишъ. Нему пишеха писма на следния адресъ: „Георги Венѣв, войвода — Радовиш С. Х. С". Веневъ е награденъ отъ сръбския краль съ медалъ за заслуга.

Илия Пандурски, известенъ ренегатъ и сръбски потераджия (наскоро наказанъ съ смъртъ отъ ВМРО въ Малешевско), бѣ убитъ въ с. Джбочица — българска погранична територия — нѣкой си селенинъ Димитрачко. Новината е била съобщена отъ самия Пандурски на намиращия се тогава въ Бѣлградъ Паница и на Кочо х. Риндовъ, редакторъ на в. Македонско Съзнание въ Виена. Съ особена гордость биде помѣстено въ тоя вестникъ известието и окачествено убийството като „подвигъ на федеративна чета".

Въ Нишъ се намираше другарьтъ на Паница — Димитъръ Арнаудовъ, когото назоваваха „членъ на централния комитетъ".

Презъ лѣтото на 1924 г., въ едно сражение съ сърбитѣ македонскиятъ войвода Панчо Михайловъ си изгубилъ чантата съ книжа. Едно писмо изъ между тия книжа, писано отъ Тодоръ Александровъ, се пазеше въ дома на Паница въ Виена. Сърбитѣ предали писмото на Паница, а той го даде после на българскитѣ емигранти земедѣлци. Излизащиятъ въ Прага тѣхенъ органъ Земедѣлско Знаме помѣсти това писмо.

Паспортътъ на Паница бѣше сръбски, веднъжъ съ име Николичъ (бащата на Паница се е казвалъ Никола), а другъ пѫть подъ името Арнаудовичъ. А още при срещата ми съ Паница въ Цариброд видѣхъ у него специаленъ открить листъ за свободно движение изъ Южна Сърбия, т. е. Македония. Тогава той дори се заканваше на нѣкакъвъ сръбски полицай, който вл-

зълъ въ пререкание съ него по поводъ този откритъ листъ, издаденъ отъ жупана въ Нишъ.

Въ сръбскитѣ вестници бѣше се появило съобщение, че видниятъ македонски войвода Тодоръ Паница се намиралъ вече на сръбска земя и почвалъ сериозна борба противъ македонския комитетъ.

Отъ писмата на Паницови приятели зная, че сж били въ непрекжснати връзки съ офицеритѣ на Солунския гръцки гарнизонъ. Самиятъ Паница е правилъ посещения на губернатора въ Солунъ. Заедно съ Недѣлко Атанасовъ е ходилъ въ Атина, за да уговорятъ противъ македонския комитетъ и противъ България. Г-жа Паница сжщо ходи съ мжжа си въ Атина и тамъ се бѣха фотографирали: тя, Т. Паница, тѣлохранителтъ му Яне Богатиновъ, живѣещиятъ въ хотелъ „Ермисъ" въ Атина емигрантъ Кантарджиевъ и неговата жена. Тази фотографическа снимка биде намѣрена отъ австрийската полиция въ дома на Паница, както и другитѣ споменати фотографии. Въ постоянна връзка съ Паница бѣха и братя Калайджиеви, които сигурно и до днесъ стоятъ на гръцкитѣ погранични постове при с. Ловча, преоблѣчени съ гръцки войнишки дрехи и мислятъ за нападения въ Българска Македония надъ невинни селени. Много често братя Калайджиеви пишеха писма до Магдалена, за да ги препраща на Паница. На Василъ Манолевъ, докато се лѣкуваше въ Виена, сътрудницитѣ му отъ Солунъ съобщаваха, че изпратили презъ гръцката граница лице, което да убие Филиповъ въ Неврокопъ. Предлагани сж били на Паница гръцки анадолски бѣжанци, съ които да нападне въ българска Македония. Ако бѣше живъ, навѣрно щѣше да се възползува отъ тая помощь.

Земедѣлско-комунистическата чета на известния въ България нелегаленъ Георги Янчевъ е била подпомагана отъ хората на Паница въ Гърция за свободно минаване презъ гръцко-българската граница. Не можахъ да разбера, защо и тази чета Паница наричаше „федеративна". Понятието „федеративъмъ" го разпъваха по тактически съображения на македонска земя, но каква македонска федеративна акция имаше да прави Георги Янчевъ нѣкжде въ източна България—близо до Черно море? . . . За тази чета Паница разправяше предъ цѣла компания въ хотелъ Mariahilf въ Виена.

Преди заминаването на Паница въ Сърбия и Атина презъ януарий 1925 въ хотела Herzoghof въ Баденъ при него бѣха Димитъръ Влаховъ, видниятъ болшевикъ Черски съ свитата си и „федаратистътъ“ д-ръ Атанасовъ. Това поне не може да е тайна за Виенската полиция.

Около 20 мартъ с. г. въ Бѣлградъ е станала конференция на българскитѣ емигранти въ присѫтствието на Паница. Водачитѣ на емигрантитѣ Обовъ и Коста Тодоровъ съ своитѣ привърженици се изказали за поширока акция противъ правителството на Ал. Цанковъ въ България, като изтъквали, че Сърбия обещава въоръжена помощь за тази цель срещу отстѫпването на мината Перникъ и унищожението на македонскитѣ организации. Друго крило, обаче, начело съ бившитѣ министри Н. Атанасовъ и Хр. Стояновъ, искало да се подържа въ България четничеството и да се предприематъ повече терористични акции. Паница лавиралъ между еднитѣ и другитѣ, но близкитѣ му го представяха повече като сътрудникъ на комуниститѣ.

Годеникътъ на Магдалена, Бумбаровъ по едно време замина за Прага, за да купува или приема картечници. По разказитѣ на Магдалена, разчитали много и на едно възстание въ България, подкрепено съ навлизане на въоръжени емигранти. Смѣтало се за възможно заемането на важенъ желѣзопѫтенъ центъръ въ западна България, навѣрно Враца, откѫдето щѣли да пратятъ телеграми изъ цѣлата страна, че правителството на Цанковъ е свалено.

Отправяха се постоянно закани къмъ видни лица въ България и македонци; не оставаше съмнение, че тѣ сѫ въ течение за всички терористични замисли. Останали сѫ въ паметьта ми заканитѣ къмъ македонцитѣ Ив. Михайловъ, Йорданъ Бадевъ, Наумъ Томалевски, Ал. Протогеровъ, Баждаровъ, Пърличевъ, Моневъ; сѫщо помня имената Гр. Василевъ и Пане Бичевъ. Въ хотелъ Mariahilf предъ мене и семейството си Паница каза: „Когато веднъжъ се установи селско-работническо правителство въ България, такава сечь ще падне надъ македонцитѣ, че и онія, които биха останали живи, не ще посмѣятъ да се наричатъ македонци“.

Съ болшевишкитѣ голѣмци въ Виена, главно съ Черски и Влаховъ, Паница бѣше сѫщо въ голѣма дружба. Влаховъ и Черски знаеха винаги и най-подробно

за цѣлата дейность на Паница съ потераджиитѣ въ Македония. Семействата Влаховъ и Паница бѣха нераздѣлни. Болшевикитѣ даваха пари за вестникъ Македонско Съзнание. Магдалена, която бѣше назначена касиерка на „федеративната организация" въ Виена, получаваше паритѣ за вестника и подписваше разписки. Месечно се отпущаха 22,000,000 австрийски крони. На 13 II 1925 въ гостилницата, дето се хранѣхме, въ мое присѫтствие й донесе 22 милиона крони Кълевъ, анаркокомунистъ, роднина на Влаховъ и неговъ човѣкъ. Втори пъть такава сума предъ мене й бѣше донесена въ квартирата на Seidengasse 32. Магдалена отъ своя страна предаваше сумитѣ на Кочо х. Риндовъ, редакторъ на вестника. Магдалена получаваше като заплата 2 милиона крони месечно, Х. Риндовъ — 4 милиона, студентътъ Атанасъ Миладиновъ — 3 милиона, Григоръ Костовъ 3 милиона. Споредъ Магдалена още нѣколко души студенти се издържатъ съ болшевишки пари; тѣ сѫ навѣрно сѫщитѣ, за които у семейството на Паница се хвалѣха, че успѣли да ги отцепятъ отъ общото македонско студентско дружество въ Виена, главно анархокомунисти. Вънъ отъ заплатата си Магдалена взимаше и други суми. Димитъръ Влаховъ веднъжъ лично й даде 150 долара, въ квартирата на Antoniegasse 32, макаръ че по това време тя имаше въ сандъка си около 500—600 долара. Другъ пѫть Кълевъ й донесе 50 долара. Споредъ думитѣ на Магдалена, Влаховъ получавалъ по 60,000 лева на месецъ. Тя и г-жа Паница се възмущаваха, задето Влаховъ разполагалъ съ много срѣдства. „Знаешъ ли, защо Влаховъ се отдѣли отъ Тодоръ Александровъ? — ме запита единъ пѫть Магдалена. — Защото болшевикитѣ иматъ повече пари отъ македонската организация — за плячка".

И останалитѣ „федератисти" въ Виена пилѣеха много пари. Недоразумения сѫществуваха между Влаховъ — Паница, отъ една страна, и д-ръ Атанасовъ — Славе Ивановъ, отъ друга зарадъ пари. Обвиняваха Атанасовъ, че не е далъ смѣтка за една сума отъ два милиона и четиристотинъ хиледи лева. Славе Ивановъ намираха неполезенъ и нѣмало защо да го хранятъ. Влаховъ и Паница казваха, че го държали още, защото имъ билъ разкрилъ нѣща, които тѣ използували противъ Тодоръ Александровъ. И д ръ Атанасовъ и Славе Ива-

новъ бѣха смѣтани за безнравственици. Самъ Черски е казалъ на Магдалена, че д-ръ Атанасовъ е нeмораленъ и не желае дори да се ръкува съ него. Атанасовъ обвиняваха и въ шпионажъ — издалъ билъ на Пашичъ срещата, която е станала въ Баденъ между Черски, Влаховъ, д-ръ Атанасовъ, Т. Паница и Кръстьо Раковски преди близо една година. Въ квартирата си на Antoniegasse 32 Димитъръ Влаховъ потвърди, че такава среща е имало. Паница се срещаше съ Черски чрезъ Влаховъ.

Отъ Паница научихъ, а отпосле и Магдалена ми каза, че когато Тодоръ Александровъ е билъ въ хотелъ Бристолъ въ Виена, Черски и Влаховъ наредили да отидатъ при него съ фалшиви полицейски значки двама комунисти хървати и поканвайки го да се яви въ полицията да го отвлекатъ нѣкжде съ автомобилъ и да го убиятъ. Подиръ атентата въ софийската катедрала Магдалена ми каза, че Паница се заканвалъ да устрои на Цанковъ нѣщо сто пъти по-страшно отъ този атентатъ. Нѣколко дена преди атентата г-жа Влахова каза, че известниятъ нелегаленъ комунистъ въ България Коста Янковъ е пристигналъ тайно въ Виена. Изглежда, че не се е бавилъ много тамъ, защото скоро следъ атентата стана известно убийството му въ София.

Много се радваха за убийството на проф. Никола Милевъ и казваха, че това е ударъ за македонцитѣ, по-тежъкъ отъ този съ убийството на Т. Александровъ. Съжаляваха като чуха, че убиецътъ на Милевъ — Миланъ Манолевъ, е билъ наказанъ отъ ВМРО. Магдалена ми каза, че отъ Влахова чула за идването на Миланъ Манолевъ въ Виена и че между Влаховъ, д-ръ Атанасовъ и Манолевъ било уговорено убийството на Милевъ — Влаховъ и Манолевъ били отдавнашни познати и съграждани, и двамата отъ гр. Кукушъ.

Презъ априлъ т. г. Паница получи последователно две телеграми отъ Бѣлградъ, съ които Н. Атанасовъ и Хр. Стояновъ го викаха тамъ, за да направили преоценка на положението. Паница, обаче, не отиде, а изпрати приятеля си Яне Богатиновъ.

Паница бѣше много недоволенъ отъ нѣкои бивши министри въ кабинета на Стамболийски, заради недостатъчния имъ куражъ въ борбата срещу македонцитѣ. Съ Ал. Стамболийски Паница е ималъ уговорена среща

на 12 юний 1923, но превратътъ стана на 9 юний и срещата не могла да се състои. Двамата щѣли да приказватъ за необходимитѣ решителни мѣрки противъ македонцитѣ. Паница признаваше, че по едно време успѣлъ да постави за окржженъ управитель въ Петричъ своя другарь Ал. Буйновъ, за да създаде силни земедѣлски ядра и съ тѣхъ да дава отпоръ на македонцитѣ, но Буйновъ не можалъ да направи нищо.

Казаното по-горе е достатъчно, за да се види, какво представяше и вънъ отъ България политическата и морална физиономия на Паница. — Едни отъ факторитѣ, на които Паница скжпо се продаваше, не сж имали и никога не ще иматъ нѣщо общо съ Македония; други сж прѣко заинтересувани въ нейното окончателно поробване. Смѣтката на Паница бѣше да получава пари. А съображенията на казанитѣ фактори, за да му плащатъ, сж твърде ясни. Сърбитѣ иматъ охота да възстановятъ въ България на власть свои орждия и подпомагатъ емигрантитѣ; а особено за денационализаторскитѣ си планове въ Македония тѣ иматъ нужда отъ хора като Паница. Гърцитѣ отъ своя страна иматъ еднакви съ сърбитѣ смѣтки противъ македонскитѣ борци и съ радость приемаха при себе си Паница, когото използуваха и срещу омразната имъ България. Болшевикитѣ пъкъ се надѣваха Паница да допринесе много за болшевизирането на балканитѣ чрезъ тероръ и смутове.

Така лесно се продаваше Паница. А презъ това време Македония, замята за смѣтка на чието робство той, пришелецътъ отъ България, бѣ придобилъ нѣкога известность, продължаваше да се превива отъ болки и да се кжпе въ сълзи.

Този Тодоръ Паница застреляхъ въ Бургтеатъръ и смѣтамъ, че съ това изпълнихъ само дългъ къмъ Македония".

И за тоя подвигъ Кърничева бѣше изправена да отговаря предъ виенски сждебни заседатели.

Развитието на дѣлото

Първи день. — Разпитъ на обвиняемата

Сждътъ почва разглеждането на дѣлото при следния съставъ: председатель: придворниятъ съветникъ докторъ *Шнеевайсъ*; членове: придв. съветникъ д-ръ *Вайрингеръ* и околийскиятъ сждия д-ръ *Щраснеръ*; секретарь: д-ръ *Цьохлингеръ*; прокуроръ: придворниятъ съветникъ д-ръ *Шварцъ*; защитници: д-ръ *Рихардъ Пресбургеръ* и д-ръ *Игнацъ Куртъ Розенфелдъ*; представители на гражданския искъ: д-ръ *Алфредъ Марилъ* и д-ръ *Емилъ Мауреръ*; сждебни лѣкари: проф. д-ръ *Бишофъ* и върховниятъ медицински съветникъ д-ръ *Хьовелъ*; преводачи: *Светославъ Тошевъ* и *Алфредъ Нойманъ-Фурнаковичъ*.

Първото заседание се открива преди обѣдъ на 30 септемврий. Голѣмата зала на сжда е препълнена, макаръ че достжпътъ въ нея е билъ крайно ограниченъ. Допуснати сж били само посетители съ входни карти. А съ каква страсть сж се търсели тѣ, показва фактътъ, че една такава карта е била продадена за единъ милионъ крони*). Влизащитѣ въ залата биватъ най-грижливо претърсвани. Изключителнитѣ мѣрки сж взети главно поради болшевишкия шантажъ въ навечерието на процеса, раздуханъ умишлено отъ болшевишката преса въ Виена, която разказваше, че отъ България били пратени хора да убиятъ съветския посланикъ Иванъ Березинъ, а отпосле се установи, че тѣ сж били болшевишки провокатори. Сжщо съ такава тенденция сж били разпространени и тревожни слухове, че въ деня на процеса македонцитѣ се готвѣли да направятъ атентатъ въ сжда, ако М. Кърничева бжде осждена и че имало сериозна опасность отъ кървави инциденти, за което подсещало и идването на Ал. Протогеровъ въ Виена. Ето защо входоветѣ на залата сж заети отъ силна ох-

*) За отбелѣзване е тази любопитна подробность: картитѣ сж имали знаци или O или G; първата буква е означавала: oberfdächlich zu untersuchen — (повърхностно да се обискира), а втолата: genau zu untersuchen (щателно да се обискира).

рана, каквато този сѫдъ, споредъ виенскитѣ вестници, сигурно пръвъ пѫть вижда. Претърсванията на посетителитѣ ставатъ въ две съседни на залата стаи — по отдѣлно за мѫже и жени. — Между посетителитѣ въ залата сѫ и множество чужди кореспонденти, дори отъ Англия и Америка.

Въ 10 и половина часа се явява сѫдътъ и следъ малко подсѫдимата бива докарана на кресло съ колело. Подпомогната отъ служащи, тя влиза въ залата. Всички присѫтствуващи наставатъ отъ любопитство и смѫтна тревога да я видятъ, но стражата енергично заповѣдва да седятъ, — стоенето е забранено въ залата. — Менча Кърничева сѣда на столъ съ облегало съ погледъ къмъ публиката. Спокойна е, но извънредно слаба. Ни капка кръвь по лицето ѝ. Само голѣмитѣ ѝ черни очи, които правятъ необикновено силно впечатление на всички, горятъ съ пламъка на родолюбието и саможертвата. „Сигурно — пише Нойе Фрайе Пресе отъ 1 октомврий — това е най-бележитата жена, която тази зала е виждала".

Започва дѣлото — и сѫдътъ, както казва единъ виенски вестникъ, става голѣмъ театъръ, на който не може да съперничи никоя драматическа сцена.

Следъ обикновенитѣ формалности въ началото на процеса, при предупреждението на председателя къмъ свидетелитѣ за вѣрностьта на показанията имъ, единъ отъ приятелитѣ на Паница проявява нервната несигурность у тѣхъ. Бумбаровъ отправя на български искане до преводача да предава на нѣмски точно думитѣ му и иска при това и още трима или четирима българи, които знаятъ нѣмски, да провѣряватъ превода. По желание на защитника Пресбургеръ това се вписва въ протокола, тъй като, разбира се, свидетелитѣ не могатъ да правятъ никакви искания въ сѫда. — Секретарьтъ на сѫда прочита обвинителния актъ, следъ което председателътъ поканва Менча Кърничева да даде своитѣ показания, като и позволява, поради болезненото състояние, да говори седнала и подчъртава, че е за предпочитане тя да се изразява на нѣмски езикъ, съ който може да си служи.

Но показанията на Кърничева минаватъ твърде бавно и мълчително. Болестьта не ѝ позволява да говори дълго, а вродената ѝ стѣснителность я кара да си слу-

жи съ български езикъ, макаръ че би могла да говори достатъчно ясно на нѣмски, както при отдѣлни случаи прави, та затова и председателтъ, и защитницитѣ постоянно я подканятъ да се избегне посрѣдничеството на преводача. Ето защо, при невъзможностьта сждътъ да получи единъ цѣлостенъ разказъ, председателтъ се вижда принуденъ и съ множество подробни въпроси да добие необходимитѣ сведения. Отначало въпроситѣ сж отъ чисто биографиченъ характеръ и ставатъ особено подробни отъ момента, когато подсждимата се запознава съ семейството на Паница чрезъ Магдалена Измирлиева, негова балдъза въ Мюнхенъ, дето презъ септември 1918 г. отишла да учи въ търговска академия. Всичко онова, което съдържатъ разпокжсанитѣ отговори на Менча Кърничева тя следъ дѣлото разказа въ изложението си: „Защо убихъ Тодоръ Паница", публикувано въ македонскитѣ вестници. Въ Мюнхенъ Измирлиева й говорила често за македонскитѣ борци и тѣхнитѣ спорове, като не пропущала да подчъртае, че нейниятъ зетъ билъ голѣмъ идеалистъ, че всѣкога билъ привърженикъ на самостойностьта на македонското движение и противникъ на намесата въ него отъ страна на България. Дотогава подсждимата чула само, че преди години е застрелялъ двамата известни революционери Иванъ Гарвановъ и Борисъ Сарафовъ, на раздѣляне съ тѣхъ презъ една нощь, подиръ дълъгъ разговоръ. Измирлиева пояснявала, че това убийство Паница извършилъ въ името на хубавитѣ начала, които го въодушевявали като защитникъ на македонската борческа самостойность. По-късно, презъ лѣтото на 1920 год., Кърничева се срещнала въ Лъджене съ самия Тодоръ Паница и отъ него чула, че той нѣмало никога да се постави въ служба на което и да е българско правителство. Отъ всичко чуто тя оставала съ уважение къмъ тоя човѣкъ.

Въ Лъджене Паница се криелъ отъ преследванията на правителството Стамболийски, което го търсило да отговаря за незаконно придобити презъ войната богатства. По адресъ на правителството Паница и семейството му отправяли своето недоволство; ругаели министри и сждии, които се осмѣлявали да сждятъ единъ херой. Измирлиева не отричала, че зетъ й на-

правилъ крупно състояние въ Драмско презъ войната, но не билъ изнудвалъ населението, както се разправяло, а просто голѣмитѣ тютюневи фирми му давали добри комисиони. Но Измирлиева премълчавала, срещу какво му сж давани тия комисиони и подобавало ли е да се занимава съ гешефти въ време на война, когато хиляди хора умираха на фронта, а населението въ Драмско гинѣше отъ гладъ. Тогава, казва подсѫдимата, образътъ, създаденъ въ въображението й за революционера Паница, загубилъ много отъ обаянието си.

Следъ известно време Паница съ семейството си заминалъ за София, дето продължавалъ да се укрива отъ властьта, съ която отношенията му ставали повече отъ враждебни. Срѣдъ семейството все още се чували критики срещу правителството, докато единъ день тя узнала отъ Измирлиева, че той отишълъ при министра на вѫтрешнитѣ работи Ал. Димитровъ и ималъ разговоръ съ него. Тъй като Кърничева била изненадана отъ тази среща, попитала за причинитѣ, и жената на Паница казала, че му било дотегнало да се крие постоянно и да бѫде преследванъ. Затова той взелъ съ себе си оржжие, отишълъ при министра и въ разговора го заплашилъ. Министрътъ обещалъ да спре по-нататъшното преследване. И наистина следъ това за Кърничева не останала скрита промѣната въ семейството на Паница: критикитѣ изчезнали, и самъ той вече не се криелъ усърдно, но опровергавалъ слуховетѣ, че билъ вече въ услуга на властьта. Собственитѣ му дѣла скоро показали истината.

Събитията около Неврокопъ, дето населението влѣзе въ открито стълкновение съ органитѣ на властьта, затвърдили у Кърничева убеждението, че Тодоръ Паница наистина служи на земедѣлското правителство, което неотдавна ругаелъ. Ясно било, че мотивитѣ за такава промѣна въ поведението му сж само отъ личенъ характеръ и, естествено, твърде непочтенъ — да не бѫде преследванъ като незаконно забогатѣлъ. Презъ тия събития около Неврокопъ Паница е стоялъ начело на правителствения отредъ, екипиранъ и изпратенъ отъ София. При село Сатовча, Неврокопско, Паница е билъ разбитъ отъ автономиститѣ и съ двама—трима другари едва се спасилъ. Всички македонци били възмутени отъ поведението на Паница. Кѫде оставаше прословутата

независимость на Паница отъ българскитѣ правителства, за защита на която той ужъ бѣ убилъ хора? Можеше ли той — се пита подсѫдимата — да стане полицай на българското правитетство и да тръгне срещу едно население, срѣдъ което съ години бѣ работилъ и и го е възпитавалъ „за бунтъ срещу неправдитѣ". Въ Българска Македония Стамболийски бѣ повдигналъ възмущението на масата, благодарение безправието и произволитѣ, които тамъ се насаждаха отъ страна на властьта. Тамошното население, като македонско, недвусмислено проявяваше симпатии къмъ започналата се отдавна македонска освободителна борба — това съобщаваше и печатътъ на самото правителство—Паница бѣ тръгналъ съ оржжие да разруши тия симпатии и, ако може, да застави македонцитѣ да подкрепятъ политиката на Стамболийски. Тази политика всѫщность се насочваше направо срещу македонското движение; знаятъ се тайнитѣ преговори съ сърбитѣ въ Нишъ за обща борба противъ ВМРО, както и многобройнитѣ прояви на враждебность къмъ легалнитѣ организации на македонцитѣ въ България.

Председательтъ: — Принадлежахте ли тогава на нѣкоя опредѣлена партия?

Кърничева: — Не принадлежахъ на никоя партия и сега не съмъ отъ никоя партия; азъ имамъ само свое мнение за нашата политическа борба.

Председательтъ: — Това мнение е най-близо до кое мнение?

Кърничева: — Това, което сѫществува въ нашия народъ. . .

Председательтъ:—Искате да кажете: Македония за македонцитѣ. Вѣрно ли ви разбрахъ?

Кърничева: — Да.

Председательтъ: — Но на коя партия бѣхте близка? По това време е имало две партии, имало е вече разцепление: федератисти и автономисти.

Кърничева: — Федератиститѣ сѫ партия, а ние имаме организация, която се бори за свободата. Това не е едно и сѫщо.

Следъ тая странична реплика продължава отново разказътъ на подсѫдимата всетака откѫслеченъ и чрезъ забавящата помощь на преводачъ. — Неврокопската експедиция свършила съ неуспѣхъ, и Паница искалъ да

се оттегли на спокойствие. Следъ падането на Стамболийски избѣгалъ въ Сърбия, понеже се боелъ да не бжде изпълнена надъ него присжда̀та, издадена отъ В М Р О следъ убийството на Гарвановъ и Сарафовъ, а сжшо се страхувалъ отъ последната зарадъ извършеното въ Неврокопъ. Домашнитѣ на Паница говорили тогава, че ще отидатъ да живѣятъ въ Виена. Въ началото на 1924 г. подсждѝмата била при родителитѣ си въ Царибродъ; тамъ дошълъ Паница и я замолилъ, като се върне въ София, да каже на домашнитѣ му по-скоро да тръгнатъ за Виена. Кърничева му казала, че тѣ сж много радостни, задето най-после той ще се установи съ тѣхъ въ Виена, но той отговорилъ, че въпрѣки очакванията на домашнитѣ, нему лично е невъзможно да остане въ Виена, защото билъ поелъ ангажименти къмъ Жика Лазичъ, началникъ на сръбската обществена безопасность, за засилване контрачетитѣ въ Македония — сиречь подвижнитѣ бойни отдѣления, насочени противъ македонскитѣ революционни чети.

Тукъ отново председателтъ и защитникътъ Пресбургеръ настояватъ Кърничева да отговаря на нѣмски, поради извънредната важность на показанията, но тя следъ нѣкои опити, които я притѣсняватъ, пакъ заговорва на български.

Паница й съобщилъ, че вече били направени два опита съ четитѣ на Стоянъ Мишевъ и резултатитѣ възхитили Жика Лазичъ, а неговата, на Паница, опитность направила силно впечатление. Стоянъ Мишевъ билъ всесиленъ въ Щипъ, и Паница прибавилъ, че тя, ако би имала нѣкаква работа въ тоя градъ, могла да получи препоржка до Мишевъ, за да й услужи. Стоянъ Мишевъ и нѣколцина негови другари заедно съ Паница се сражаваха противъ автономиститѣ при с. Сатовча и следъ пораженнето избѣгаха въ Гърция, а оттамъ минаха ан сръбска полицейска служба. И Паница, значи, бѣше станалъ сръбски потераджия.

„Самопризнанието му — казва подсждѝмата — ме порази като гръмъ, не искахъ да повѣрвамъ на ушитѣ си; цѣлото ми сжщество бѣ възмутено; у мене се породи желание да го унищожа, но замълчахъ. Азъ стояхъ предъ единъ мизеренъ-предатель, който се готвѣше да избива мои съотечественици и имаше дър-

зостьта още да разправя за идеализъмъ. Въ нѣколко секунди решихъ, че съмъ длъжна да премахна при пръвъ удобенъ случай това окаяно сжщество. Решихъ сжщо да подържамъ връзкитѣ си съ семейството му, за да мога да се добера наново до самия него. Като се прибрахъ въ София, предадохъ поржката на Паница до домашнитѣ му. Тѣ се приготвиха и заминаха презъ Сърбия за Виена".

Председателтъ: — Веднага ли дойдохте до решението да го убиете?

Кърничева: — Въ момента, когато чухъ признанието на Паница, въ въображението ми се появиха като въ действителность всичкитѣ ужаси на моитѣ сънародници, и азъ твърдо решихъ да го премахна, но за начина, за подробноститѣ на изпълнението нѣмахъ още никаква представа. — По-нататъкъ тя описва, какъ все повече се е оформяло това решение, какъ отъ София е купила револвера презъ лѣтото на 1924 год.

Председателтъ на сжда забелѣзва, че отъ разпита подсждимата е твърде уморена и дава отдихъ десеть минути.

Подиръ отдиха, по сжщия начинъ както и по-рано, тя разказва следното: — Отъ Магдалена Измирлиева получила нѣколко писма отъ Виена. Но поради заболяване презъ лѣтото и есеньта на 1924 г. кореспонденцията за известно време се прекжснала. Това боледуване отложило и изпълнението на решението за убийството на Паница. По съветитѣ на лѣкаритѣ тя трѣбвало да отиде нѣкжде въ чужбина да се лѣкува, и заминала презъ Букурещъ за Виена, съ намѣрение тамъ да извърши убийството. Пристигнала къмъ срѣдата на януарий 1925 г. и останала да живѣе при Магдалена Измирлиева, като подържала съ семейството на Паница непринудени отношения въ продължение на четири месеца. Въ Виена освенъ това тя се срещала съ г. Н. Антоновъ и сестра му, съ които била позната отпорано. Здравето ѝ не било добро, и тя на нѣколко пжти трѣбвало да не излиза отъ кжщи, въ което време при нея идвала Измирлиева. Кърничева отложила убийството и поради това, че последната била сгодена за Бумбаровъ; не искала преди сватбата да убие Паница и по тоя начинъ да напакости на Измирлиева, неговата балдъза, издържана отъ него, която могла да остане безъ

срѣдства. Сватбата станала на 26 априлъ (1925 год.) — По-нататъкъ Кърничева подробно разказва, какъ е приготвила и извършила убийството: какъ е носила револвера, какъ се е наредило отиването въ Бургтеатъръ, какъ е стреляла и сетне арестувана. На въпроса на председателя на сѫда, дали се разкайва за деянието си, подсѫдимата отговаря отрицателно.

Следъ това на нея почватъ да задаватъ въпроси прокурора и адвокатитѣ. Интересътъ е насоченъ главно върху времето въ Виена, презъ което Кърничева е прекарала съ семейството на Паница и вече е била решена да го убие. Впечатленията и отъ него тогава сѫ били още по-лоши; видѣла е неопровержими факти за неговото предателство, връзкитѣ му съ болшевикитѣ, отъ които получавалъ пари. Семейството е разполагало съ много пари. Паница почти презъ цѣлото време отсѫтствувалъ, ходилъ ту въ Солунъ, Бѣлградъ, Нишъ като билъ въ непосрѣдна връзка съ водачитѣ на сръбскитѣ контрачети. Но тъкмо тия сведения на подсѫдимата биватъ ловко избегнати чрезъ въпроситѣ на прокурора, който — зарадъ своята теза — отклонява сведенията, които уличаватъ Паница въ измѣна и връзки съ болшевикитѣ. При тоя уморителенъ разпитъ, постоянно подпомаганъ съ обяснения на председателя, между другото се формулира отъ него въпросътъ за точнитѣ причини на убийството.

Председателятъ: — Предъ следователя вие на нѣколко пѫти сте казали, че сте застреляли Паница, незащото е билъ въ връзка съ болшевикитѣ, а главната причина е била, че билъ на сръбска служба и въпрѣки това винаги се е представялъ за борецъ на македонската свобода.

Кърничева: — Казахъ, че не съмъ го убила само като комунистъ, защото, ако искахъ да го убия като комунистъ, можехъ да убия други комунисти, а не него. Убихъ го затова, че въ интереса на Сърбия и съ контрачетитѣ работѣше противъ нашето освободително движение.

Разпитътъ на предобѣдното заседание трае вече късно следъ обѣдъ. Председателятъ вдига заседанието въ 2 ч. 35 м. и следъ пладне го подновява въ 4 ч. и 25 м., когато почва въпроситѣ си защитника г. Пресбургеръ. Той подробно извиква отново ония моменти отъ

живота на Кърничева, които било като лични нещастия, било като страшни бедствия на македонския народъ, сж направили отъ нея фанатична служителка на дълга.

Тукъ тя разказва нѣкои наистина покъртителни случаи. Презъ зимата 1923 г. срещнала въ Скопие едно семейство, жена и мжжъ седемдесетгодишни, които въ една нощь трѣбвало да се раздѣлятъ съ цѣлия си имотъ. „Отъ това, което бѣха спестили презъ живота си — казва подсждимата — тѣ можеха да взематъ съ себе си само едно възпоче. Жената бѣше цѣла ревматична. Едничкиятъ грѣхъ на това семейство бѣше единственията му синъ и неговиятъ произходъ. Тѣ не можеха да забравятъ, че сж македонци и знаеха да говорятъ само македонски. Това бѣше цѣлиятъ грѣхъ на семейството. — Презъ лѣтото на 1922 г. се върнахъ въ Крушово и въ влака между Велесъ и Скопие видѣхъ едно дванадесетгодишно дете, единъ македонецъ, ученикъ въ сръбско училище. Когато дойде единъ воененъ полицай да вземе паспортитѣ, той попита това дете, какъвъ паспортъ има и отъ каква народность е. Детето отговори, че е македонецъ и даде едно училищно свидетелство. Той почна да ругае съ долни думи, да псува родителитѣ, отечеството, езика, всичко; каза на детето, че не говори истината, че то е сърбинъ. Детето бѣше тъй спокойно, че азъ се очудихъ, и все отговаряше, че е македонецъ, а не друго. То не можеше да продължи пжтя си, трѣбваше да слезне на следната станция — защото е македонецъ. Това не сж единични случаи. Въ сръбския опозиционенъ печатъ постоянно се пише за тоя тероръ, за безчовѣченъ тероръ и страшна инквизиция. Такава е картината на Македония, моята родина. Въ България има повече отъ 400,000 емигранти. Тѣ не могатъ да се върнатъ въ родината си, защото ще бждатъ преследвани, арестувани, избивани".

Запитана, какво впечатление ѝ е направило признанието на Паница, че се е поставилъ въ услуга на сръбската полиция и организира контрачети въ Македония, подсждимата отговаря: „Когато ми описа намѣренията и дѣлата си, отначало у мене настжпи силно разочарование, следъ което решихъ да го убия. Тогава видѣхъ, че Паница взима единъ страшенъ бичъ, за да нанесе ударъ на народа ни. Всички натрупани страшни

впечатления, допълнени съ това, което бѣхъ научила, оставиха у мене неизличими образи. Познахъ болкитѣ на нашия измѫченъ народъ, виждахъ мислено уничоженитѣ градове и села, нещастнитѣ измѫчвани хора и цѣлия народъ и понеже и азъ принадлежа на тоя народъ, въ мене . . . тогава поискахъ съ всичкитѣ си сили да уталожа по нѣкакъвъ начинъ тия страдания и да направя нѣщо, за да имъ се тури край. Поради тия чувства и подъ впечалението отъ признанията на Паница решихъ лично да извърша едно дѣло, да премахна предателя, защото мислѣхъ, бѣхъ убедена, че ако не бихъ направила това, бихъ проявила страшенъ егоизъмъ. Дадохъ клетва, че ще го премахна, въпрѣки опасноститѣ за мене отъ това, защото мисля, че нѣмамъ право да ценя живота си по-високо отъ живота на своитѣ съотечественици. Когато бѣхъ болна и не можехъ да изпълня решението си, азъ мислѣхъ, че съмъ сторила грѣхъ, задето не съмъ го убила по-рано, чувствувахъ укоръ отъ моя народъ, който съ право можеше да ме държи отговорна за неизпълнението на единъ съзнатъ дългъ".

Следъ нѣкои въпроси за връзкитѣ на Паница съ болшевикитѣ въ Виена, при които председателътъ отново внася своитѣ ограничения, адв. Пресбургеръ завършва питанията си съ думитѣ:

— Кажете ни, можехте ли да се откажете отъ това деяние?

Кърничева: — Не, защото винаги бѣхъ съ мисъльта, че трѣбва да го извърша, че е дългъ къмъ моята родина.

Нѣколко допълнителни въпроси отъ втория защитникъ г. Розенфелдъ приключватъ разпита на обвиняемата.

Неудовлетворени искания

Преди да бждатъ призовани свидетелитѣ, адв. Пресбургеръ взима думата, за да постави едно искане, органически свързано съ обясненията на подсждимата и затова предхождащо свидетелскитѣ показания.

Д-ръ Пресбургеръ: — Господа сждии и сждебни заседатели! Ние чухме обясненията на Менча Кърничева. Тѣ се основаватъ на следнитѣ факти. — Македонскиятъ народъ се бори, нека допълня отъ своя страна, отъ вѣкове за свободата си. Тая борба презъ последнитѣ 30

години — на това ние сами сме свидетели — взе особено остри и интересуващи насъ, австрийцитѣ форми. Въ тая борба паролата е сѫщата, която силитѣ отъ Съглашението бѣха писали върху знамето си, когото потеглиха въ ужъ свещената война: правото на народитѣ за самоопредѣление. Въ тая борба тѣ биваха кърваво потиснати, отначало отъ турцитѣ, после отъ сърбитѣ и гърцитѣ, и чуждо орѫдие въ борбата, Юда бѣше Паница. Това е становището на подсѫдимата, това сѫ външнитѣ условия, които сѫ я тласнали къмъ деянието, за което е обвинена. Дългъ на защитата е да представи доказателствата за тия условия.

Ние искаме, господа сѫдии и сѫдебни заседатели, да докажемъ, че подсѫдимата не е гонила нѣкакъвъ призракъ, че подсѫдимата е грабнала смъртоносното орѫже отъ чистъ патриотизъмъ, съ окървавено сърце, подъ нещастнитѣ мѫчения, орисани на нейния народъ, тласкана отъ състрадание.

За да се види, че цѣлото деяние е извършено подъ външна принуда, подъ принудата, подъ която е страдала и проливала кръвьта си цѣла Македония, азъ ще си позволя да приведа тука като доказателство слѣднитѣ съвременни данни, които отчасти сѫ всеизвестни, отчасти обаче трѣбва тепърва да бѫдатъ доказани, понеже ние не сме голѣми историци.

Чл. 23 отъ Берлинския договоръ предвижда автономията на македонския народъ. Тоя договоръ остана на книга, не бѣ изпълненъ, както и много други договори следъ него.

Въ 1893 г. бѣ образувана тъй често спомената въ днешното заседание Вѫтрешна Македонска Революционна Организация, която написа на знамето си свободата, независимостьта, правото на македонския народъ за самоопредѣление — най-голѣмата пропагандна точка отъ 12 точки на Уилсоновата програма. Това бѣше борба за свобода или смъртъ, на която патриотично мислещитѣ македонци служатъ и до день днешенъ. — Това е идеята, за която Менча Кърничева е живѣла отъ две години насамъ, заради която е оставила да се зароди въ душата ѝ чуждата на природата ѝ мисъль за убийство.

Въ 1912 г., както знаете, избухна Балканската война, пакъ подъ девиза да се помогне на подтиснатитѣ мал-

цинства да добиятъ правото на свободата. И тоя девизъ бѣ отново отреченъ, когато съ Букурешкия договоръ въ 1913 г. се реши по дѣлба на Македония, която подѣлба — ние сме живи свидетели на това — бѣше санкционирана отъ Ньоийския миръ. Тъй като и ние, австрийцитѣ и германцитѣ, чрезъ тъй наречените Сен-Жермански и Версайлски мирни договори, бѣхме продадени на три нации, точно тъй бѣше разкжсана македонската земя на три части.

За тия факти, които сж всеизвестни, но тукъ все трѣбва да бждатъ доказани, азъ искамъ да представя доказателства. Поради станалитѣ въ Македония жестокости, голѣмиятъ благодетель Карнеджи бѣше назначилъ и пратилъ въ Македония една комисия. Тя направи докладъ, който свършва така: Македония престана да бжде гробъ, за да стане адъ.

Фактитѣ, установени отъ тая Карнеджиева комисия, сж толкова потресни, толкова многобройни, че рамкитѣ на това заседание сж недостатъчни дори да ги скицирамъ само. Но нѣкои отъ тѣхъ искамъ да изложа, за да види почитаемия сждъ, че значението на тоя процесъ е извънредно голѣмо, и споредъ мене задачата на сжда е между другото да установи извънъ конкретния случай, това, което е позоръть на нашето време. — Отъ Карнеджиевата комисия е установено следното. —

Председательтъ: — Не би ли било достатъчно, г. докторе, да представите доклада за прочитъ.

Д-ръ Пресбургеръ: — Бихъ молилъ да ми се позволи да дамъ нѣколко примѣра.

Председательтъ: — Не, защото това вече е доказателство.

Д-ръ Пресбургеръ: — Но то е казано въ моята писмена молба, уважаеми г. председателю. Какъ ще сждятъ господата за значението на искаюто доказателство, ако не могатъ поне чрезъ нѣколко образци да се ориентиратъ за съдържанието му?

Председательтъ: — Моля, г. докторе, кажете съ общи думи съдържанието на доклада, но не се впускайте въ подробности.

Д-ръ Пресбургеръ: — Въ доклада се говори за кланета на старци, жени и деца. Села се опожаряватъ, хиледи и хиледи жертви сж паднали, само защото македонцитѣ не сж искали да се откажатъ отъ нацио-

налната си самостойность. Повече отъ петстотинь хиляди емигранти, цѣлата интелигенция на Македония бѣ пропѫдена; тѣ скитатъ безъ срѣдства изъ свѣта, въ България, Австрия, Германия, Америка. И навсѣкѫде сѫ се образували тия емигрантски организации свързани по идея съ Вѫтрешната Македонска Революционна Организация. Ако има нѣкакво съмнение, че тия чудовищни жестокости съ срѣдновѣковни изтезания, както сѫ установени отъ Карнеджиевата комисия, сѫ наистина вѣрни, то азъ си позволявамъ да поискамъ да ми се позволи да прочета като доказателство сния сръбски гръцки вестници, значи вестници на държавитѣ потисници, въ които се съобщава за тия жестокости. Азъ съмъ си направилъ извадки отъ тѣхъ и мога да представя на сѫда оригиналнитѣ вестници.

Това е, значи, първата часть отъ доказателствата, които искамъ да бѫдатъ допуснати. Тя служи за установяване на факта, че Менча Кърничева има право, като казва: „Моята земя, Македония, чието дете съмъ азъ, на която принадлежа съ тѣло и душа, на която принадлежатъ родителитѣ ми, е кърваво потисната. Петстотинь до шестотинь хиляди души сѫ пропѫдени само затова, защото искаха да останатъ вѣрни на народа си. Семействата бѣха разнебитвани, старци и деца бѣха изтезавани, защото казваха, че сѫ македонци. Азъ знаехъ това, съ тия впечатления отъ детинството си пораснахъ азъ, която трѣбваше да прекарамъ съ майка си цѣли 24 часа подъ единъ мостъ въ водата. Всички тия впечатления отъ детинството ми, всички тия преживѣвания въ връзка съ постепенно узрѣващото убеждение, че Паница е предатель на народа си, накараха да узрѣе въ мене решението за деянието ми.“

Тукъ въ залата трѣбва да бѫде разгъната тази извънредно тѫжна картина на това време, трѣбва да бѫдатъ освѣтлени мотивитѣ и трѣбва да бѫде доказано, че тукъ нѣмаме мечтателка, нѣмаме типъ на политическа престѫпница, нѣмаме объркана глава, която гони призраци или херостратовска слава, а една патриотка, която си поставя за цель повелята на дълга, на съвестьта.

Второто твърдение, за което искамъ да представя доказателства, е — че Менча Кърничева е била единодушна съ благородната и добра часть на своя народъ,

че 80 до 90 на сто отъ сънародницитѣ ѝ, ония, които сѫ се клели подъ знамето на свободата, независимостьта, правото за самоопредѣление, я поздравяватъ и днесъ вече я почитатъ като нѣкоя Жана д'Аркъ и Шарлота Корде, като народна хероиня. — Какво е всѫщность, господа сѫдии, правото? Право и източникъ на правото е само онова, което се чувствува като право отъ съзнанието, отъ възгледитѣ на значителното болшинство на обществото организирано въ държава. Ако азъ мога да докажа, че извършеното отъ Менча Кърничева се чувствува като добро отъ значителното болшинство на сънародницитѣ ѝ, тогава азъ съмъ доказалъ, че тя не е престѫпница.

Затова трѣбва да се допусне искането да се докаже, че тя е единодушна съ сънародницитѣ си, съ 80 до 90 на сто отъ тѣхъ и за тая цель служи искането да се прочетатъ извадки отъ безбройнитѣ манифести, отправени отъ редоветѣ на сънародницитѣ ѝ до нея, до родителитѣ ѝ, до защитата. Азъ си позволихъ да приложа къмъ писмената си молба нѣкои отъ тѣхъ и моля най-почтително да бѫде уважено и това искане.

Съ искането си, господа сѫдии, съвсемъ не бихъ желалъ да докарамъ по нѣкакъвъ начинъ отлагане на дѣлото. Азъ споменахъ голѣмъ брой лица, които поради познаването на страната и хората, или поради специалнитѣ си знания сѫ въ състояние да дадатъ автентични сведения за всички ония факти, които си позволихъ да приведа. Можеби това би отишло много далеко — бихме могли да постигнемъ компромисъ. Лесно мога да намѣря срѣдство за това. Бѣхъ направилъ, господа сѫдии, искането си писмено. Сѫдебната камара (Ratskammer) го отхвърли. Азъ не оспорвамъ нейната формална компетенция. Какъ могатъ да сѫдятъ за значението на тия доказателства господата отъ зелената маса, които не сѫ призовани да сѫдятъ за виновностьта и невинностьта? Сѫщинскиятъ форумъ биха били сѫдебнитѣ заседатели, и убеденъ съмъ, че ако бихъ поставилъ въпроса на господа сѫдебнитѣ заседатели, тѣ биха сметнали за важно това, което искамъ, и биха дали съгласието си. Предоставямъ искането си на съвестьта ви, господа сѫдии, и искамъ да ви посоча пѫтя, който ще бѫде възможенъ, за да се реализиратъ доказателствата.

Да вземемъ отъ редицата споменати отъ мене лица само единъ човѣкъ, името на когото има научна слава далекъ извънъ границитѣ на днесъ толкова малкото ни отечество — това е г. проф. Юберсбергеръ, професоръ по балканска история въ Виенския университетъ. Той познава всички тѣзи условия, той трѣбва да бѫде чутъ, и тогава ще видимъ, дали това, което е казано отъ защитника и разказано отъ подсѫдимата, е фантазия. Съ това процесътъ ще се увеличи не повече отъ единъ часъ. А какво е единъ часъ, когато е въпросъ да се издири истината? Като не говоримъ вече за сѫдбата на подсѫдимата.

Сѫщо така, почитаеми господа сѫдии, не ще отнеме много време, ако прочетемъ нѣколко отъ адреситѣ, получени отъ Менча Кърничева отъ близо и далеко, като констатираме тѣхния брой — нѣколко отъ редицата адреси отъ корпорации, власти, училища.

Господинъ професоръ Юберсбергеръ ще може сѫщо да каже, че въ Македония всички училища и всички културни институти отъ български характеръ сѫ затворени, че на македонцитѣ се забранява да си служатъ съ своя езикъ, българския, че македонецътъ, който посмѣе само да каже, че е македонецъ, бива изтезаванъ отъ сръбската и гръцка военщина. — Тази работа ни засѣга отблизо, защото онова, което тамъ се върши съ кръвь и ужасенъ тероръ — у насъ става просто, безкръвно, като ни се забранява присъединяването къмъ Германия. Искамъ да кажа, почитаеми господа сѫдии, че тукъ се касае за нѣщо голѣмо, че между другото свѣтовно-историческата мисия на единъ углавенъ процесъ е можеби да блесне като факелъ и да покаже на свѣта собствената му вина. Затова ви моля да бѫдете достойни за великия моментъ и да допуснете исканитѣ отъ защитата доказателства.

Председательтъ: — Вие, г. докторе, повтаряте исканията за доказателства, които сте поставили въ номеръ 70 по редъ, съ едно ограничение, че вмѣсто петь лица, задоволявате се съ личностьта на проф. Юберсбергеръ.

Д-ръ Пресбургеръ: — Бихъ приелъ като компромисъ само проф. Юберсбергеръ. Тогава бихъ молилъ да се прочете възванието на македонскитѣ студенти,

въ което е казано въ сбита форма всичко това, или пъкъ извадки отъ сръбскитѣ и гръцки вестници.

Председателятъ: — Умишлено ли изоставяте, г. докторе, доказателствата споменати въ чл. 7, II на молбата ви?

Д-ръ Пресбургеръ: — Не, за личността на Паница искамъ да бждатъ допуснати следнитѣ доказателства: 1) сведения отъ проф. Юберсбергеръ и 2) подържамъ искането да се прочете присждата, съ която Паница е осжденъ на три години. Освенъ това разполагамъ съ документи за следствието по убийството на Сарафовъ и Гарвановъ. Моля и тия документи да бждатъ прочетени.

Най-после поставямъ искането — това е едничкото ми ново искане — да бжде разпитанъ Йосифъ Айншрайберъ, живущъ въ Виена, XX, Валенщайнъщрасе 27, който може да установи, че Паница редовно е получавалъ чужди пари, въ това число и долари.

Следъ като разбира точно искането на защитата, която се отказва отъ нѣкои дребни свидетели, председателятъ дава думата на

Прокурорътъ: — По първото искане на защитата — да се разпита проф. Юберсбергеръ, прокурорътъ заявява, че е излишно. Че сждбата и положението на Македония сж тжжни—това всѣки знае. Всички знаятъ, че Македония отъ тридесеть години води борба за свободата си отначало отъ турско робство, после отъ сръбско и гръцко. Ние знаемъ, че тя е осакатена отъ мирнитѣ договори. Но това нѣма нищо общо съ деянието, което се сжди днесъ.

По второто искане прокурорътъ казва: Сигурно е, че привърженицитѣ на Менча Кърничева сж ржкоплѣскали, но съвсемъ другъ е въпросътъ, какво становище взима Виенскиятъ сждъ къмъ деянието на подсждимата. „Ние сме въ нашата държава, въ нашето отечество и намъ се пада да решаваме, дали това отговаря на нашитѣ чувства". Що се отнася до доказателствата за личността на Паница, когото иска да защити, прокурорътъ заявява, че приема предложенията, които ще направи гражданскиятъ ищецъ.

Взима дума последниятъ.

Д-ръ Марилъ: — Моля да се отхвърлятъ исканията на защитата, защото ние сме призовани тукъ, не за да правимъ исторически изучвания, а да се зани-

маемъ съ въпроса, дали извършеното убийство заслужава наказание и дали мотивитѣ, приведени отъ подсѫдимата, сѫ оправдани. Но гражданскиятъ ищецъ иска да се допуснатъ доказателства, които да представятъ Паница въ неговия истински образъ . . . на борецъ за свободата на подтиснатитѣ. Оттукъ г. Марилъ се впуща въ една дълга биография на Паница, който макаръ немакедонецъ по рождение пожертвувалъ цѣлия си животъ и състояние за освобождението на Македония. При това адвокатътъ описва дейността и значението на ВМРО около Илинденското възстание и следъ неговъзхвалява дѣлата на Паница. . . „Колкото за забележ, ката, казва гражданскиятъ ищецъ, че Паница билъ миналъ на сръбска служба, ще констатирамъ следното. Паница застѫпваше идеята за балканска федерация, сиречь искаше Македония да бѫде свободна отъ всичкитѣ други балкански държави, той искаше да има въ всички балкански държави републики, защото казвше, че ако тѣ сѫ монархии, не може да се мисли за свободата на Македония. Затова гърцитѣ, които имаха краль, и сърбитѣ го мразѣха толкова, колкото и българитѣ. и абсолютно е изключена възможността, когато и да било на нѣкой сръбски началникъ на полицията да е дошла лудата мисъль да прибѣгне до услугитѣ на Паница". Не било вѣрно и твърдението, че Паница е билъ на болшевишка служба. — За да докаже истинността на твърдението си г. Марилъ иска да бѫдатъ призовани като свидетели Коста Павловъ, Василъ Христодоровъ и Кръсто Велипапазовъ. На въпроса отъ защитника г. Пресбургеръ, кои сѫ тия хора, д-ръ Марилъ отговаря, че били другари на Паница.

Следъ това взима думата, за да възрази на защитника, вториятъ представитель на гражданската страна, д-ръ *Мауреръ*, който намира поводъ да направи една защита на Д. Влаховъ и да опетни — спосредъ Балканска Федерация — българското правителство като служитель на Кобургската династия, чиито интереси били противомакедонски. Адвокатътъ се обявява противъ допущането на доказателствата, искани отъ г. Пресбургеръ като припомня: „Отъ отхвърлянето на исканията (—разбирай писменитѣ—) азъ разбрахъ, че не е желателно да се даде на дѣлото политическа окраска. И азъ съмъ наклоненъ да се присъединя къмъ това стано-

вище. За насъ е важенъ въпросътъ, дали можемъ тукъ да понасяме балкански нрави, дали човѣкъ може у насъ да отиде на театъръ, безъ да бѫде застрелянъ. Моля да се отхвърлятъ тѣзи искания.

Д-ръ Пресбургеръ: — Когато искахъ да представя измежду съвременнитѣ исторически документи нѣколко образци за жестокоститѣ въ Македония, азъ бѣхъ прекѫснатъ, сигурно добросъвестно, отъ г. председателя. Азъ не биваше да говоря. Но г. д-ръ Марилъ, представителтъ на потърпевшитѣ, при мълчаливото и предварително одобрение на прокурора разказа цѣлата биография на Паница.

Председателтъ: — Поиска да предстази доказателства за нея.

Д-ръ Пресбургеръ: — Съ какво искаше да я докаже? Съ трима свидетели съмишленици на Паница. Имало ли е нѣкога случай да се доказва по тоя начинъ една биография? Той можеше да даде цѣла биография на Паница, а азъ бѣхъ прекѫснатъ, макаръ че поставяхъ абсолютно отнасящи се къмъ дѣлото искания за доказателства, и чудно е, наистина, това, че г. прокуроръть е едно сърце и една душа съ гражданския ищецъ, като знае предварително исканията за допущане доказателствата, които още не сѫ предметъ на публично обсѫждане.

Колкото се отнася до биографията, която г. д-ръ Марилъ се постара да ни поднесе, искамъ да изтъкна — за да не бѫде криво разбрана тази макаръ интересна, но уморителна лекция — че това е само едностранчиво изобразяване на живота на Паница и че не е вѣроятно, трима души — отде идатъ тѣ, кои сѫ и колко можеме да имъ вѣрваме — да потвърдятъ тази биография. Не бихъ билъ противъ допускането на такива доказателства — защото като старъ практикъ съмъ обективенъ — които наистина могатъ да направятъ ясни и свѣтлитѣ и тъмни страни. Ако на моитѣ искания, които почиватъ върху исторически документи и искатъ да доведатъ като свидетели въ тая зала известни капацитети, д-ръ Марилъ бѣше противопоставилъ равноценни доказателства, азъ веднага щѣхъ да кажа, че съмъ съгласенъ. Но когато той следъ едно дълго, едностранчиво изобразяване, следъ едно прославяне на Паница, което противоречи на всички пред-

ставени отъ мене документи, ни дава три имена, имена които сж за насъ само празенъ звукъ, имена, за които не знаемъ, къмъ кои да ги причислимъ, и когато на моя въпросъ, кои сж тия господа, той отговаря, че сж съмишленици на Паница, тогава той самъ издава присжда за достовѣрностьта на тия доказателства.

Не е тоя начинътъ, по който въ единъ такъвъ сериозенъ случай могатъ да се представятъ доказателства за това, че Кърничева, както каза г. прокурорътъ, била клеветница. Две думи за тая клеветница. Една подсждима нѣма ли правото да се оправдава? Бива ли тя да бжде обругана, защото отъ първия мигъ досега правдиво и последовно казва: Азъ убихъ Паница, защото го смѣтамъ предатель на тоя народъ. Кърничева съвсемъ не трѣбва да доказва, че Паница наистина е такъвъ предатель, защото това можеби е невъзможно за неговитѣ съвременници. Доголкова съмъ готовъ да се съглася съ противната страна. Азъ каня господата следъ 100 години да присждятъ, кой има право въ партийнитѣ спорове.

Азъ не съмъ тъй заслѣпенъ да установявамъ тукъ за историята, че Паница билъ предатель, но тукъ става въпросъ за добросъвестно убеждение. Ако Менча Кърничева бѣше казала: въобразихъ си, че той е предатель — това щѣше да бжде фриволно. Но когато тя ни представя факти, когато ни разправя тукъ цѣлата история на еволюцията, какъ е дошла до твърдото убеждение, че Паница е предатель — не искамъ нищо да повтарямъ, ще си спомнимъ, колко бавно и органически се е образувало у нея това убеждение — и когато тя или защитникътъ каже, искамъ да представя доказателства за това, че изброенитѣ отъ Кърничева факти сж обективно обосновали нейната субективна вѣра въ предателството на Паница, тогава тия доказателства трѣбва да бждатъ допуснати, защото отъ тѣхъ става явно, че тя не е лъжкиня, не е клеветница, не е мечтателка, преследваща нѣкакъвъ призракъ, а честенъ, реаленъ човѣкъ, който действува отъ патриотизъмъ. По тази причина тѣзи доказателства трѣбва да бждатъ допуснати.

Д-ръ Марилъ: — Изглежда забравено, че между моитѣ искания има едно — да се представи декларацията на министъръ Стояновъ.

Председателтъ: — Опредѣлението на сѫда по искането за представяне на декларацията ще бѫде държано следъ разпита на свидетелитѣ Екатерина Паница, Яне Багатиновъ и на съпрузитѣ Борисъ и Магдалена Бумбарови. Давамъ кратъкъ отдихъ.

Почва разпитътъ на свидетелитѣ

Следъ отдиха почва разпитътъ на свидетелитѣ, отъ които пръвъ бива извиканъ полицейскиятъ съветникъ *д-ръ Карлъ Мьолеръ*, който въ дена на атентата билъ по инспекция въ Бургтеатъръ и разказва случката, тъй както е добр[illegible] известна. *Алоизъ Хамалъ*, билетьоръ въ театъра, който [illegible]лъ въ коридора на ложата отъ I рангъ, разказва какъ е чулъ гърмежитѣ, какъ излѣзла атентаторката. Той поискалъ да ѝ вземе револвера, но тя не го дала. „Помислихъ си, нека остане у нея — казва свидетелътъ. Уловихъ я за ржката и я заведохъ долу".

По споразумение двете страни се отказватъ отъ четене на показанията на нѣкои незначителни свидетели. Председателтъ посочва на сѫдебнитѣ заседатели фотографически снимки на ложата следъ убийството, прочита нѣкои протоколи или съобщава съдържанието имъ като тоя за аутопсията, медицинскитѣ експертизи и др. п.; посочва на заседателитѣ и револвера на Кърничева.

Понеже председателтъ вижда, че подсѫдимата е много уморена, отлага разпита на другитѣ свидетели и вдига заседанието въ 7 и половина часа вечерьта за 9 ч. сутриньта на другия день, като преди това по желание на защитата се прочита документътъ, описващъ ценноститѣ намѣрени у Паница и се констатира, че паспортътъ му е билъ сръбски.

Втори день. — Продължава разпитътъ на свидетелитѣ. — Единъ лъжецъ, изпѫденъ отъ залата

Председателтъ открива заседанието въ 9 ч. сутриньта. По молба на защитника д-ръ Пресбургеръ, на подсѫдимата се донася кресло, на което тя лѣга, поради влошаването на болестьта ѝ. — За ускоряване на работата, въ сѫда се прочитатъ показанията на бълга ритѣ свидетели, и разпитътъ имъ почва направо съ въпроси чрезъ преводачъ. Пръвъ бива разпитанъ

Борисъ Бумбаровъ, зетъ на Паница, представящъ се за журналистъ. На задаванитѣ му въпроси отъ прокурора и гражданската страна се опитва да оклевети Менча Кърничева, че се занимавала съ контрабанда на валута, което естествено не е въ състояние да докаже. На въпроса, откога познава Паница, отговаря противоречиво: познавалъ го отъ 1924 г. нѣколко месеца преди да дойде въ Виена, а отпорано го знаелъ като Димитъръ Арнаудовъ, комуто въ Цариброд помогналъ при бѣгството му отъ България! . . . И другитѣ отговори на тоя свидетель сж отъ тоя родъ, та заслужава нѣкои да се отбележатъ.

Д-ръ Марилъ: — Моля да се запита свидетеля, като на бившъ чиновникъ въ министерството и секретарь на министра на желѣзницитѣ, дали му е известно, какви сж били отношенията между Паница и тогавашния кабинетъ на Стамболийски?

Председателятъ (къмъ преводача): — Преди свидетелятъ да отговори, напомнете му, че може и да не отговори на тоя въпросъ, ако служебната клетва го принуждава да мълчи.

Д-ръ Пресбургеръ: — Тогава азъ трѣбва да подчъртая: — ако нѣкой случайно присжтствуващъ свидетель се използува, за да изясни тукъ предъ сжда ролята, която е игралъ Паница, трѣбва да се допуснатъ и противнитѣ доказателства. Защитата не може да позволи едностранчивость.

Председателятъ: — Това ще видимъ после.

Д-ръ Пресбургеръ: — Азъ само обръщамъ вниманието ви.

Свидетелятъ почва да държи речь, която преводачътъ не може да превежда. Заговорва тогава по-бавно. — Правителството на Стамболийски бѣше единственото, което не се мѣсѣше въ македонското движение и оставяше свободни двете партии.

Д-ръ Пресбургеръ: — Но това не е отговоръ на въпроса.

Свидетелятъ: — Паница не е билъ въ никакви връзки съ правителството.

Д-ръ Марилъ: — Известно ли е на свидетеля, че презъ време на управлението на Стамболийски Паница е билъ преследванъ?

Председателтъ: — Опредѣлението на сѫда по искането за представяне на декларацията ще бѫде държано следъ разпита на свидетелитѣ Екатерина Паница, Яне Багатиновъ и на съпрузитѣ Борисъ и Магдалена Бумбарови. Давамъ кратъкъ отдихъ.

Почва разпитътъ на свидетелитѣ

Следъ отдиха почва разпитътъ на свидетелитѣ, отъ които пръвъ бива извиканъ полицейскиятъ съветникъ *д-ръ Карлъ Мьолеръ*, който въ дена на атентата билъ по инспекция въ Бургтеатъръ и разказва случката, тъй както е добр[illegible] известна. *Алоизъ Хамалъ*, билетьоръ въ театъра, който [illegible]билъ въ коридора на ложата отъ I рангъ, разказва какъ е чулъ гърмежитѣ, какъ излѣзла атентаторката. Той поискалъ да ѝ вземе револвера, но тя не го дала. „Помислихъ си, нека остане у нея — казва свидетелътъ. Уловихъ я за ржката и я заведохъ долу".

По споразумение двѣтѣ страни се отказватъ отъ четене на показанията на нѣкои незначителни свидетели. Председателтъ посочва на сѫдебнитѣ заседатели фотографически снимки на ложата следъ убийството, прочита нѣкои протоколи или съобщава съдържанието имъ като тоя за аутопсията, медицинскитѣ експертизи и др. п.; посочва на заседателитѣ и револвера на Кърничева.

Понеже председателтъ вижда, че подсѫдимата е много уморена, отлага разпита на другитѣ свидетели и вдига заседанието въ 7 и половина часа вечерьта за 9 ч. сутриньта на другия день, като преди това по желание на защитата се прочита документътъ, описващъ ценноститѣ намѣрени у Паница и се констатира, че паспортътъ му е билъ сръбски.

Втори день. — Продължава разпитътъ на свидетелитѣ. — Единъ лъжецъ, изпѫденъ отъ залата

Председателтъ открива заседанието въ 9 ч. сутриньта. По молба на защитника д-ръ Пресбургеръ, на подсѫдимата се донася кресло, на което тя лѣга, поради влошаването на болестьта ѝ. — За ускоряване на работата, въ сѫда се прочитатъ показанията на бълга ритѣ свидетели, и разпитътъ имъ почва направо съ въпроси чрезъ преводачъ. Пръвъ бива разпитанъ

Борисъ Бумбаровъ, зетъ на Паница, представящъ се за журналистъ. На задаванитѣ му въпроси отъ прокурора и гражданската страна се опитва да оклевети Менча Кърничева, че се занимавала съ контрабанда на валута, което естествено не е въ състояние да докаже. На въпроса, откога познава Паница, отговаря противоречиво: познавалъ го отъ 1924 г. нѣколко месеца преди да дойде въ Виена, а отпрано го зналъ като Димитъръ Арнаудовъ, комуто въ Царибродъ помогналъ при бѣгството му отъ България! . . . И другитѣ отговори на тоя свидетель сж отъ тоя родъ, та заслужава нѣкои да се отбележатъ.

Д-ръ Марилъ: — Моля да се запита свидетеля, като на бившъ чиновникъ въ министерството и секретарь на министра на желѣзницитѣ, дали му е известно, какви сж били отношенията между Паница и тогавашния кабинетъ на Стамболийски?

Председателтъ (къмъ преводача): — Преди свидетелтъ да отговори, напомнете му, че може и да не отговори на тоя въпросъ, ако служебната клетва го принуждава да мълчи.

Д-ръ Пресбургеръ: — Тогава азъ трѣбва да подчъртая: — ако нѣкой случайно присжтствуващъ свидетель се използува, за да изясни тукъ предъ сжда ролята, която е игралъ Паница, трѣбва да се допуснатъ и противнитѣ доказателства. Защитата не може да позволи едностранчивость.

Председателтъ: — Това ще видимъ после.

Д-ръ Пресбургеръ: — Азъ само обръщамъ вниманието ви.

Свидетелтъ почва да държи речь, която преводачътъ не може да превежда. Заговорва тогава по-бавно. — Правителството на Стамболийски бѣше единственото, което не се мѣсѣше въ македонското движение и оставяше свободни двете партии.

Д-ръ Пресбургеръ: — Но това не е отговоръ на въпроса.

Свидетелтъ: — Паница не е билъ въ никакви връзки съ правителството.

Д-ръ Марилъ: — Известно ли е на свидетеля, че презъ време на управлението на Стамболийски Паница е билъ преследванъ?

Свидетелътъ: — През цѣлото време бѣше преследванъ, сжщо както Протогеровъ и Александровъ.

Д-ръ Марилъ: — Известно ли е на свидетеля, Паница да е билъ въ нѣкакви връзки съ сръбското правителство?

Свидетелътъ: — Никой отъ емигрантитѣ нѣма никакви връзки, нито пъкъ е на служба у югославянското правителство. Всички се ползуватъ само отъ гостоприемството. Нѣщо повече, Паница трѣбваше да живѣе въ Югославия подъ измислено име. Както всички федератисти, той се е борилъ противъ всички режими. Всички емигранти, които се борятъ противъ днешния режимъ въ България, се представятъ отъ вестницитѣ на Цанковия режимъ и на автономиститѣ, които сж на служба у Цанковото правителство . . .

Председателътъ: — Нека отговори съвсемъ точно на въпроса. Питаше се дали му е известно, че Паница е билъ влѣзълъ въ връзки съ шефа на сръбската тайна полиция и еималъ нѣкакво задължение къмъ нея.

Свидетелътъ: — Не само той, но и никой отъ емигрантитѣ.

Председателътъ: — Искаме да чуемъ да: или не.

Свидетелътъ: — Не.

Д-ръ Марилъ: — Може ли свидетелътъ да обясни причината, поради която Паница пжтуваше съ сръбски паспортъ?

Свидетелътъ: — Революционеритѣ пжтуватъ изобщо съ най-разнообразни паспорти. Да можеше да се запита Протогеровъ.

Председателътъ: — Моля, това не е отговоръ на въпроса; г. докторътъ запита, защо Паница е пжтувалъ тъкмо съ сръбски паспортъ?

Свидетелътъ: — Благодарение на връзкитѣ си съ федератиститѣ въ Югославия, удало му се да се снабди съ сръбски паспортъ. Но той не се снабдилъ самъ съ него, за това се погрижили приятелитѣ му.

Все такъвъ видъ сж и по-нататъшнитѣ показания на тоя сродникъ на Паница, отрупванъ съ въпроси отъ гражданската страна и прокурора. Свидетелътъ предлага да се прочете нѣкакво писмо за материалното положение на Кърничева, което председателътъ отклонява като иска лични сведения отъ самия свидетель.

Д-ръ Пресбургеръ: — Преди всичко констатирамъ тѣснитѣ връзки, които сѫществуватъ между представителитѣ на гражданския искъ и свидетеля, защото виждаме неведнъжъ, че при всѣки въпросъ, ако не се чете писмото, това писмо поне излиза наяве и отъ него се изваждатъ забележителни работи. Защитата не е въ щастливото положение да се намира въ връзки съ свидетелитѣ, и азъ си запазвамъ правото да искамъ доказателства за тъй много споменваното тукъ материално положение, което нѣма нищо общо съ дѣлото.

Умѣлитѣ въпроси на д-ръ Пресбургеръ по това писмо разкриватъ следната измама. Писмото, коетоималъ свидетелтъ, било отъ неговъ познатъ въ Прага, Георги Велковъ, когото обвиняемата не познава, но койтоималъ претенцията да е билъ въ по-близки отношения съ нея. Отъ това писмо свидетелтъ изрѣзълъ нѣкои части, които „не интересували сѫда", но се оказва, че и остатъкътъ не е оригиналъ, а преписъ. При тази констатация гражданскиятъ ищецъ д-ръ Марилъ се намѣсва, за да спасява положението.

Председателтъ (къмъ д-ръ Марилъ): — Моля, г. докторе, свидетелтъ самъ е виновенъ. Разправя всевъзможни нѣща, за които не го питатъ.

Завързватъ се нови пререкания между адвокатитѣ; председателтъ прекѫсва, следъ което защитникътъ Пресбургеръ заявява, че нѣма никакви връзки съ свидетелитѣ, за да предизвика навѣрно сѫщата декларация отъ противната страна. Такава декларация прави за себе си вториятъ представитель на гражданския искъ, д-ръ Мауреръ, но д-ръ Марилъ премълчава.

Председателтъ: — Разпитътъ на свидетелтъ се прекѫсва и се обявява опредѣлението на сѫда, съ което се *отхвърлятъ всички направени предложения за доказателства, поради неважността имъ. Предложенията за доказателствата, отнасящи се до мотивитѣ на деянието, нѣматъ значение, тъй като споредъ закона не сѫ важни мотивитѣ за убийството, колкото се отнася до въпроса за вината. Що се отнася до въпроса за наказанието, отъ значение може да бѫде само въпросътъ, какво е било субективното убеждение на Кърничева, но въ никой случай не и обективната истина. Всичкитѣ тия предложения сѫ насочени да изнасятъ обективната истина по съответнитѣ факти.*

Предложението да се прочетатъ изпратени до подсѫдимата одобрителни телеграми и т. н. се отхвърля сѫщо като безъ значение, защото не важи, дали повече или по малко съмишленици и сънародници на подсѫдимата удобряватъ деянието; но прочитането на тия телеграми би било деяние, предвидено въ § 305 — одобрение на наказуемо действие.

Азъ се видѣхъ принуденъ да обявя още сега опредѣлението, тъй като не ще допусна по-нататъшни въпроси въ тая посока. Бихме проточили само заседанието.

Д-ръ Пресбургеръ: — Извинете, г. председателю, сигурни сме, че отъ ваша страна нѣма никакво намѣрение. Това опредѣление...

Председателятъ: — Г-нъ докторе, ще ви позволя да разпитате този свидетель още въ тази посока, защото не искамъ да има неравенство. Презъ идното заседание не ще допусна вече това.

Д-ръ Пресбургеръ: — Ще имамъ опредѣлението за ржководна нишка.

Прокурорътъ: — Запазвамъ си правото да го обжалвамъ.

Д-ръ Пресбургеръ: — Много ми е приятно! Свидетелятъ, който твърди, че Паница нѣмалъ връзки нито съ българското правителство на Стамболийски, нито съ сръбското, нека ни каже, знае ли, че сръбскитѣ вестници съобщиха официално новината, че Паница се намира въ Сърбия.

Свидетелятъ: — Не съмъ челъ такова нѣщо и ако такъвъ вестникъ има, искамъ да ми се поссчи.

Д-ръ Пресбургеръ: — Свидетелятъ забравя ролята си. Още при влизането си въ залата той предявява искания. Той нѣма право да предявява никакви искания. Ако г. председателятъ позволи, азъ ще му представя вестницитѣ. Той влѣзе като съпартизанинъ на Паница.

При въпроситѣ, които вториятъ защитникъ, д-ръ Розенфелдъ му задава, свидетелятъ продължава да се държи предизвикателно — вика, жестикулира къмъ сѫдиитѣ, размахва нѣкакви вестници, като говори измислици, нѣмащи нищо общо съ запитванията. Когато председателятъ го освобождава отъ разпита и му казва, че може да остане въ залата, свидетелятъ продължава да говори. Търпеливиятъ председатель го предупреж-

дава да не говори повече. И въпрѣки това тоя непитанъ вече свидетель продължава да говори, разбиранъ само отъ българитѣ въ сѫда.

Председателятъ: Моля, г. свидетелю, напуснете залата! защото изглежда, че не умѣете да се държите тъй както трѣбва да се държи човѣкъ въ залата на сѫда.

Д-ръ Пресбургеръ: — Съ погледи пълни съ умраза къмъ Кърничева и срещу защитницитѣ. Комиченъ свидетель.

Следъ известни пояснения около едно писмо до обвиняемата, въ което се говори за доброто материално положение на семейството ѝ, почва разпитътъ на свидетелката

Магдалена Бумбарова (род. Измирлиева). Прочитатъ се показанията ѝ предъ следователя, които тя коригира въ тая смисъль: не е вѣрно, че никога не била говорила съ Кърничева за политика; такива разговори между тѣхъ е имало. Чрезъ въпроси отъ председателя свидетелката разправя отношенията си съ обвиняемата отъ началото на познанството имъ. Показанията ѝ отчасти се отнасятъ до известни вече нѣща, които въ сѫдебното дирене трѣбва да се повторятъ, или пъкъ до странични на дѣлото отношения, чрезъ които гражданската страна се опитва да получи макаръ и нѣкаква далечна правдоподобность на постройката върху тезата си. По-интересни сѫ нѣколко въпроса на защитата, отъ които веднага проличава гузностьта у притежателитѣ на чуждо злато.

Д-ръ Пресбургеръ: — Моля да се зададе на свидетелката единъ въпросъ като ѝ се обърне вниманието, че споредъ закона не е задължена да отговори на тоя въпросъ. Азъ искамъ да възстановя равновесието. — Дали на свидетелката е известно, отде е получавалъ Паница многобройнитѣ парични суми, които пристигали по пощата, и отде произхождатъ валутитѣ на всички страни, които валути се намѣриха у него следъ смъртьта му?

Председателятъ: — Моля г. преводачътъ да ѝ каже по-рано, че споредъ закона тя има право да не отговаря на такива въпроси, които носятъ позоръ на най-близкитѣ ѝ роднини. И после, ако тя се съгласи, моля да ѝ се преведе въпроса на г. доктора.

Д-ръ Пресбургеръ: — И тъй първи въпросъ: Дали й е известно, откакво е живѣлъ Паница?

Свидетелката: Презъ коя година?

Д-ръ Пресбургеръ: — Презъ последнитѣ година.

Свидетелката: — Тукъ въ Виена ли?

Д-ръ Пресбургеръ: — Тукъ въ Виена, и да кажемъ презъ последнитѣ две години.

Председательтъ: — Не бихте ли запитали така: Той самиятъ ималъ ли е пари? Билъ ли е богатъ?

Свидетелката: — Паница произхожда отъ богато семейство. Той се е радвалъ на едно твърде голѣмо гостоприемство у всички хора, ползувалъ се е съ твърде голѣмо име и колосално уважение у всички.

Председательтъ: Отде е ималъ паритѣ, различнитѣ долари, динари?

Д-ръ Пресбургеръ: — Искамъ да раздѣля въпроса на две части: първо, по пощата идвали много пари — отъ кои източници произхождатъ тѣзи пари, отъ кои източници произхождатъ валутитѣ, рублитѣ, динаритѣ, доларитѣ?

Председательтъ: — Рубли ли?

Д-ръ Пресбургеръ: — Имаше най-малко петь валути.

Председательтъ: — Но не и рубли.

Д-ръ Пресбургеръ: — Болшевикитѣ плащатъ въ долари.

Свидетелката: — Отде знае г. докторътъ, че Паница е получавалъ пари по пощата?

Председательтъ: — Моля да се обясни на свидетелката, че тя не може да запитва, а трѣбва да отговаря.

Д-ръ Пресбургеръ: — Та тя може да каже не знамъ, ако това отговаря на истината. Или тя може да каже: не искамъ да отговарямъ, ако не иска да отговори на въпроса.

Свидетелката: — Не зная. Паница вече не е живъ, и азъ не мога да кажа.

Д-ръ Пресбургеръ: — И нищо не знае за намѣренитѣ у него валути?

Свидетелката: — И за тѣхъ не зная нищо.

Д-ръ Пресбургеръ: — Не сж ли получавани пари на нейнъ адресъ за Паница?

Сидетелката: — Никога.

По-нататъкъ свидетелката усвоява отрицанието като общъ отговоръ на всички въпроси на защитата,

които искатъ просто потвърждение на всеизвестни, доказани факти за дейността на Паница.

Следъ отдихъ четвърть часъ при подновяването на заседанието подсѫдимата поисква и обяснява нѣкои зачеркнати при разпита на свидетелитѣ въпроси около търговската работа на семейството Кърничеви и материалното имъ положение преди и следъ войната. —

Почва разпита на *г-жа Паница*, на която, следъ като описва сцената на убийството, по понятни причини, се задаватъ само единъ два въпроса отъ гражданската страна. Ограниченъ до нѣколко фактични показания бива разпитътъ на *Яне Багатиновъ*, следъ който се разпитва *Теревия Велкхамеръ*, хазяйка на Кърничева. Последната свидетелка дава благоприятни сведения за подсѫдимата.

Сѫдебно-медицинска експертиза

Председателтъ прочита следъ това лѣкарската експертиза, направена на 8 май 1925 г. 14 часа, т. е. въ нощьта следъ атентата.

Председателтъ: Бихъ помолилъ двамата господа да дадатъ заключенията си. Има ли нѣкой да възрази срещу оставането и на втория експертъ въ залата? (Не се правятъ възражения). Можемъ да се откажемъ, вѣрвамъ, отъ прочита на констатациитѣ.

Психиатъръ д-ръ Хъовелъ: Извършеното отъ подсѫдимата деяние се корени въ една явна политическа срѣда, чиито последни и най-тънки нишки навѣрно никога не ще бѫдатъ изяснени. Знанието на тия обстоятелства не е безусловно необходимо за експертизата на душевното състояние на подсѫдимата. Ние ще засѣгаме тая политическа срѣда и тия политически отношения само дотолкова, доколкото тѣ по нѣкакъвъ начинъ могатъ да ни послужатъ въ даденъ моментъ за изясняване на случая, безъ да се впущаме въ по-голѣми подробности.

Подобни политически деяния, извършени при съвсемъ демонстративни обстоятелства, при които непосрѣдно следъ това деецътъ самъ се предава на властьта, се извършватъ обикновено само отъ две групи хора: отъ една страна отъ душевно болни, и отъ друга — отъ недушевно болни фанатици. Къмъ групата на душевно болнитѣ, за които тукъ става въпросъ, прина-

длежатъ главно само параноицитѣ (страдащитѣ отъ мания на преследване) и известна подгрупа на хора, страдащи отъ юношеско умопомрачение, dementia praecox. Обаче у тия душевноболни хора винаги, когато извършатъ подобно деяние, може да се докаже връзката между него и нѣкоя система отъ побъркани мисли или смѫтни побъркани идеи въ зависимость отъ степеньта на умственото разстройство или съ измама на сетивата. Ако извършительтъ не е парансикъ, ако е боленъ отъ преждевременно умопомрачение, то поне повечето пѫти заедно съ това може да се установи началото на едно разпадане на личностьта, на едно отслабване на способностьта, на интелигентностьта у респективното лице, както и известни разстройства на волята, раздвоение на личностьта и т. н.

Въпрѣки най-внимателно изследване на подсѫдимата, ние не можахме да констатираме нищо подобно у нея. Това се потвърдява и отъ нейното държане презъ време на цѣлото гледане на дѣлото, което е било твърде уморително за нея. Защото, както знаете, тѣлесно тя е много болна. Тя има болесть на бѣлия дробъ и на бѫбрецитѣ, отъ детинство страда отъ ревматизъмъ, често е имала висока температура, и, следователно, е едно лице силно изтощено отъ тия заразителни болести. Въпрѣки това, обаче, вие имахте случая да констатирате у нея известна сила на волята; и презъ време на цѣлото вчерашно заседание тя се държа съ куражъ. Вие имахте сѫщо така случай да констатирате, че нейниятъ интелектъ не е замъгленъ. Тя отговаря находчиво, съ самообладание. Въ нищо тя не прояви белези на безумие. Тя нарисува картини на мизерията и нещастието на своя народъ, когото тя горещо обича, но това не сѫ видения, а истински спомени отъ нейния предишенъ животъ. Отчасти това бѣха съобщения отъ мислещи като нея хора, отчасти, както ни съобщи въ вчерашното заседание нейниятъ защитникъ — обективни резултати отъ изследванията на нѣкаква комисия. Впрочемъ, както е всеизвестно, нейниятъ народъ е много потиснатъ, което е повлияло силно върху нея.

Така че, доколкото нейнитѣ спомени сѫ се занимавали съ подобни работи, не може да става дума за заблуждение, а това сѫ били просто факти. Ние не можемъ да констатираме у нея каквото и да било раз-

стройство на интелекта или каквото и да било разстройство на сетивата. Обаче и въ моралното й възприемане, за което говорихъ по-рано и което у болни отъ предивременно умопомрачение показва въ време на процеса на болестьта известни недостатъци, не може да се забележи каквото и да било измѣнение. Наопъки, моралниятъ усетъ у нея е извънредно развитъ. Тя проявява това, което ние наричаме хипералтруизъмъ, една прекалена чувствителность за благото на своя народъ и респективно обратното за нещастията му. Тоя прекаленъ развитъ алтруизъмъ трѣбва да се подчъртае тукъ особено въ връзка съ силата на волята й, защото тия две качества правятъ човѣка политически или националенъ фанатикъ.

Отъ гледище на психиатрията най-важното въ случая е да се установи разликата между политическия фанатикъ или фанатика изобщо и единъ отъ горепоменатитѣ случаи на умопомрачение. Азъ изтъкнахъ вече две различия, а имено разстройство на сетивата и умопомрачението. Тѣ не сж налице. Особено обаче трѣбва да подчъртая, че личностьта на обвиняемата е напълно цѣлостна, или както ние казваме, незасегната и въ никсе отношение не се намира въ състояние на разпадане. Тя днесъ е такава, каквато, както чухме по-рано, я рисува полицейското съобщение отъ нейното отечество. Това съобщение изрично казва, че тя е много интелигентна, непринудена въ държането си, кротка, и че е проявявала голѣмъ интересъ къмъ доброто и болкитѣ на своя народъ, че съвсемъ не е екзалтирана и съ нищо не е предизвиквала върху си вниманието, но че е била въ постоянна връзка съ съмишленицитѣ си и добре осведомена за всичко, което е ставало срѣдъ народа й.

Това е още една причина за развитието на фанатика, у когото поради прекалената възприемчивость, свързана съ опредѣлени идеи, съвестьта създава стремежъ къмъ действие. Но това не се проявява у нея до края на 1923 г. Дотогава тя е била една напълно обикновена личность. Тя е притежавала само тия споменати вече основни чърти на добъръ характеръ.

По-късно при общуването й съ Паница, както чухме, у нея е настжпила промѣна въ оня моментъ, когато тя силно се разочаровала отъ човѣка, когото дотогава е

почитала като херой, когато е дошла до убеждението, че той е измѣнникъ на нейния народъ.

Както всички знаете, политическитѣ личности се рисуватъ съвсемъ различно, въ зависимость отъ това, дали ги рисува собствената или противната партия. Това виждаме всѣки день въ всѣки вестникъ. Една и сѫща личность се рисува съ черни или свѣтли краски, както видѣхме вчера отъ представителитѣ на двѣтѣ страни. Докато единиятъ смѣта, че е въ състояние или се опитва да докаже, че подсѫдимата има право и че Паница е билъ измѣнникъ на своя народъ, другиятъ се стремѣше да ви докаже съ помощьта на аргументи противното. За нашата експертиза е напълно безразлично, кое е вѣрното. За насъ е сѫществено, че подсѫдимата не стои изолирана съ своето мнение, както е винаги, когато имаме работа съ случаи на умопомрачение, а нейното мнение се сподѣля отъ по-голѣмъ или по-малъкъ брой патриоти или нейни съродници. Това е, доколкото можемъ да сѫдимъ, вѣрно. Мнението ѝ за Паница — когото по никой начинъ не искамъ да преценявамъ — не е само нейно. И други сѫ имали сѫщото убеждение като нея, само че у нея то се е проявило особено импулсивно, и то сигурно, защото тя дълго време е общувала съ семейството на Паница, имала е възможность да го опознае по-отблизо лично и защото е видѣла тамъ редъ нѣща, които сѫ създали у нея това убеждение, което е било свързано съ голѣмо разочарование. Човѣкътъ, когото тя по-рано е почитала, се явява за нея измѣнникъ. Въ тия факти се крие коренътъ на нейнитѣ постѫпки, на нейното деяние. Оттукъ нататъкъ изпѫкватъ по-рѣзко споменатитѣ по-горе ненормалности или, по-добре казано, особености на нейния характеръ, а именно силната ѝ воля и последовното, безогледното ѝ действие при преследването на поставената отъ нея цель, да убие или да осѫди тоя човѣкъ, за да окаже съ това, както тя вѣрва, услуга на своя народъ.

А ето и още единъ моментъ, който ме убеждава, че тукъ нѣмаме работа съ една умопомрачена; при преследването на тия идеи тя въ нищо не се отдава на прекалености, фантазии, безумни изопачавания на действителността, както обикновено правятъ такива болни. Тя остава горе-долу въ рамкитѣ на възможното, на

вѣроятното, тя е достѫпна за убеждаване, тя обмисля, бори се дълго време съ намѣрението си, не го изпълня, не се увлича веднага непосрѣдно отъ идеята, дори се оставя да се забави, за да не попрѣчи на сватбата на балдъзата на Паница, забавя се поради болестьта си, съ една дума тя не действува съ оная слѣпа безогледность, която е характерна за душевноболнитѣ, но упорито преследва своята идея, тъкмо като фанатикъ. Мотивитѣ, които ссчи за своето деяние, сѫ тъй както тя ги рисува напълно приемливи — дали сѫ наистина такива е безразлично. Отъ факта, че обстоятелствата, при които е живѣлъ единъ човѣкъ, сѫ създали у него убеждението, че по тоя пѫть ще помогне на своя народъ, не следва, че той е душевно боленъ и специално въ тоя случай нѣма налице душевно заболяване.

Къмъ това се прибавя още едно различие между фанатицитѣ и душевно болнитѣ. Вие чухте, че подсѫдимата казва: Азъ не се разкайвамъ за деянието си. Това не прави и душевно болниятъ. Ако е воденъ отъ нѣкоя побъркана идея, той не може, разбира се, да изпитва разкаяние, тъй като побърканата идея е нераздѣлна съставна часть отъ неговото съзнание. Сѫщото важи и за фанатика. Фанатикътъ е сѫщо тъй непоколебимъ и убеденъ въ правотата на своитѣ постѫпки, та не може да изпитва разкаяние. Но все пакъ има разлика. Душевно болниятъ, който подъ влиянието на сетивнитѣ измами действува въ името на нѣкаква висока мисия и т. н., казва: „азъ за това не съмъ наказуемъ", а фанатикътъ съзнава много право, че е наказуемъ. Той съзнава, че поради действията си трѣбва да понесе наказание или каквато и да било друга последица. Това е едно по-нататъшно много важно различие между душевно болния човѣкъ и човѣка, който е само фанатикъ, и това различие се проявява у подсѫдимата.

Ако ми е позволено да резюмирамъ казаното досега, трѣбва да кажа, че подсѫдимата е едно много интелигентно, въ характера си малко извънъ нормата, въ усещанията си можеби малко прекалено лице, но не душевно болно или душевно слабо лице, а е политическа или национална фанатичка.

А сега трѣбва да отговаря още само на въпроса, дали е била невмѣняема, когато е извършила деянието въ Бургтеатъръ, описано тукъ въ всички подробности.

Мисля, че за това нѣма нужда да говоря надълго. Ние видѣхме какъ тя вече цѣла година е хранила мисълта да извърши това деяние, какъ тя се е подготвила за него, като си е купила револверъ, какъ изкусно е наредила срещата въ театъра, колко целесъобразно е действувала тамъ, и какъ най-после дори е мислила и за това, да не бѫде нападната отъ лица, които биха я преследвали и веднага е накарала полицейския комисарь да заключи вратата. Презъ време на всички тия свои действия тя се държала спокойно и последовно, тя помни всички подробности, признава всички до последнитѣ подробности. Затова мога да кажа, че тя прави впечатление на напълно разумна личность.

Всички тия моменти изключватъ напълно всѣко помрачение на съзнанието или сетивно разтройство въ време на извършването на деянието. Мога още само да кажа, че, макаръ и да се е държала външно студено, спокойно и разчетливо, това не изключва да се е намирала, както е казано въ § 46 на закона, въ състояние на душевно вълнение. Защото подъ душено вълнение ние разбираме несамо възбуда, но умраза и чувство на мъсть, които скрити вѫтре въ човѣка продължаватъ да работятъ. Това сѫ душевни вълнения, които, разбира се, нѣматъ нищо общо съ едно душевно заболяване, а, както изрично е казано, сѫ свойствени на обикновения човѣкъ.

Подсѫдимата, следователно, не е нито душевно болна, нито е била ненормална въ момента на деянието. Тя е само политическа фанатичка.

Председателятъ:—Има ли да се задаватъ въпроси?

Д-ръ Пресбургеръ: — Давахте ли пълна вѣра на обясненията на подсѫдимата.

Психиатърътъ д-ръ Хьовелъ:—Да, ние нѣмаме причини да не вѣрваме на нейнитѣ показания. Тѣ се даваха по такъвъ начинъ — ние се занимавахме съ нея съ часове — и представятъ едно такова цѣло, че не добихме впечатление, че тя по сѫществените точки тъй да се рече лъже. Азъ съ това не казвамъ, че тя не премълчава нѣщо.

Д-ръ Пресбургеръ: — Смѣтате ли, значи, господинъ докторе, че подсѫдимата е действувала отъ силно развитъ чистъ патриотизъмъ?

Експертъ д-ръ Хъовелъ: — Да, ние имаме впечатлението, че се касае главно за патриотични чувства, а не за чувство на лична субективна умраза, породена отъ дребнави причини.

Д-ръ Пресбургеръ: — Бѣха ли тоя патриотизъмъ и подтикътъ, който следъ това я доведе до деянието, усилени и отъ традициитѣ на нейния народъ?

Експертъ д-ръ Хъовелъ:—Това сж корени, разбира се, въ края на краищата въ историята, традициитѣ и развитието на народа.

Д-ръ Пресбургеръ: — Вие споменахте сжщо, господинъ професоре, че тя би смѣтнала за непозволенъ егоизъмъ да се откаже отъ атентата?

Експертъ д-ръ Хъовелъ:—Азъ загатнахъ по-рано за това, като споменахъ за хипералтруизма. То е съ други думи сжщото, което казва и г. защитникътъ. То е едно прекалено голѣмо усещане за доброто и болкитѣ на народа, което обзема подобни хора . . .

Д-ръ Пресбургеръ:—Значи тя е смѣтала за свой неотклонимъ дългъ да премахне Паница като най-опасенъ врагъ на нейния народъ?

Експертъ д-ръ Хъовелъ: — Изглежда, че е вѣрвала въ това.

Д-ръ Пресбургеръ:—Нека мина сега на сжщността на работата; съ огледъ къмъ всичко казано отъ васъ, г. професоре, съ огледъ къмъ това развито чувство на дългъ, тая мисъль всецѣло я е обзела и тъй като тя се е развивала въ продължение на две години, достигнала ли е до такава сила, че поне е било много мжчно да се противопостави на тази мисъль?

Експертъ д-ръ Хъовелъ:—Да, тази мисъль я владѣе и я ржководи въ всички нейни постжпки. Тая мисъль не е била, наистина, една абсолютно господствуваща въ нейното съзнание, защото, както пжтьомъ споменахъ, тя е отлагала деянието поради сватбата или поради болестьта си. Имало е, разбира се, и моменти на слабость, чисто физическа. Това показва, навѣрно, че тя не е била напълно неудържима; сжщото личи и отъ изтънченото изпълнение на деянието, отъ спокойствието, съ което то е извършено, отъ хладнокръвието. Казвамъ това, защото искамъ да загатна, че тя не е действувала слѣпо въ състояние на подобна по-силна отъ нея възбуда. Тогава можеби за нея би трѣбвало да се сжди

по-инакъ. Но, че тая идея до известна степень е господствувала у нея презъ цѣлото време и то все повече, това се разбира отъ само себе си.

Д-ръ Пресбургеръ:—Обстоятелството, че тя е отложила деянието, доказателство ли е, че тая мисъль не я е владѣла винаги изцѣло или не е ли по-скоро вѣрно, че единъ подтиснатъ стремежъ за действие се връща съ удвоена сила.

Експертъ д-ръ Хьовелъ:—Това е възможно. Въ всѣки случай тя е била временно въ състояние да подтисне тая мисъль.

Д-ръ Пресбургеръ:—Благодаря.

Председателтъ: — Другъ нѣкой въпросъ?

Експертъ д-ръ Бишофъ: Азъ нѣмамъ нищо да добавя. Азъ съмъ напълно на сжщото мнение.

Въпситѣ на сждебнитѣ заседатели

Следъ сждебномедицинската експертиза председателтъ на сжда прочита нѣкои донесения отъ Виенската Дирекция на полицията, сжщо нѣкои полицейски дознания, като други по общо съгласие на странитѣ не се четатъ въ сжда. Председателтъ обявява сждебното дирене за приключено и въ 1 ч. и 20 м. отлага заседанието за 4. ч. сл. обѣдъ.

Председателтъ: (подновявайки заседанието): — Следъ временно съвещание съ сжда установиха се следнитѣ въпроси за поставяне на сждебнитѣ заседатели:

Първи (главенъ) въпросъ: Виновна ли е подсждимата въ това, че на 8 май 1925 г. въ Виена е стреляла нѣколко пжти срещу Тодоръ Паница съ умисъль да го убие, съ револверъ, въ задната часть на главата му по коваренъ начинъ и чрезъ този начинъ на действие е причинила смъртьта му?

Втори (главенъ) въпросъ: Виновна ли е подсждимата въ това, че на 8 май 1925 г. въ Виена чрезъ нѣколко изстрела съ реворверъ въ една ложа на Бургтеатъръ е извършила действия, които по естественитѣ и за всѣкиго разбираеми последици е могла да схване като опасни за живота или тѣлесната сигурность на хората, при което сж причинени нѣколко тежки тѣлесни повреди на Екатерина Паница и Яне Богатиновъ?

Трети (главенъ) въпросъ: Виновна ли е подсѫдимата за това, че е носила на 8 май 1925 г. въ Виена оржжие — маузеровъ револверъ — безъ разрешение и безъ доказана необходимость за отстранение на заплашваща опасность?

Има ли нѣкои предложения по тия въпроси?

Д-ръ Пресбургеръ: — Господа сѫдии! Имамъ честьта да направя едно предложение къмъ главнитѣ въпроси първи и втори, а именно да се прибави и единъ допълнителенъ въпросъ въ духа на § 319 отъ закона за углавното сѫдопроизводство, въ смисъль, дали при положителния отговоръ на първитѣ два главни въпроса, фактътъ на убийството и на тѣлесната повреда не е последвалъ при непреодолима сила въ смисъль на § 2 т. г. отъ Нак. законъ. Мотивирамъ това си предложение както следва: Споредъ § 319 отъ Закона за угл. сѫдопроизводство, ако е било твърдено, че е налице единъ фактъ или едно обстоятелство, което би могло да изключи или да премахне наказуемостьта, поставя се съответенъ на това твърдение въпросъ. Пита се, значи, дали събитията, които се установиха отъ процеса на доказателствата, сѫ имали такъвъ резултатъ, че има известенъ поводъ за предложения отъ защитата допълнителенъ въпросъ относно наличностьта на непреодолима сила. Споредъ нашия възгледъ тукъ имаме такъвъ случай. Преди всичко трѣбва да се вематъ предвидъ резултатитѣ отъ сѫдебното дирене, а особено показанията на подсѫдимата. Признавамъ безъ друго, че показанията на подсѫдимата формално не бѣха насочени къмъ наличностьта на това състояние. И ясно е, защо това не стана. Първо, ние за съжаление не можахме да получимъ напълно ясна картина за състоянието, за вѫтрешното душевно състояние на подсѫдимата въ времето, когато въ душата ѝ е зрѣело решението, защото, за съжаление, противно на предписанията на углавното сѫдопроизводство, което иска подсѫдимиятъ самъ да даде непосрѣдна картина на отговорностьта, можахме да добиемъ само косвено описание, поради обстоятелството, че подсѫдимата не владѣе нашия езикъ и че всичко, което тя мисли, казва, чувствува, което искаме да ни съобщи днесъ, ни се предава чрезъ преводачъ или поне по-голѣмата часть трѣбваше да бѫде преведена.

Но независимо отъ това, характерътъ на подсѫдимата е такъвъ, че пречи да се получи една такава непосрѣдна картина. Кърничева е сдържана по природа, когато става нужда да се изобрази нейния духовенъ животъ; — тя е една девствена натура. Ето защо не можеше нищо да се извлѣче отъ нея. Тя ни съобщи само факти. Тя говори, разбира се, за външнитѣ мотиви; какво е ставало въ душата ѝ можахме само да извлѣчемъ отчасти и въ замъглена форма. Можеби единственията моментъ, който като мълния хвърля свѣтлина върху вѫтрешното ѝ положение, това е отговорътъ на моя въпросъ, дали е чувствувала, че трѣбва да извърши деянието; тя каза, че е трѣбвало да го извърши, че не е могла да постѫпи иначе. Защо? Тя чуваше гласа на народа и гласа на своята съвесть. Изоставянето на деянието би било егоизъмъ, би било безотговорно себелюбие, и за обстоятелството, че е отложила деянието, народътъ ѝ можеше да я привлѣче къмъ отговорность. Това е, което при тия девственни, въздържани отговори на подсѫдимата ни позволява да теглимъ заключението, че тя не е била свободна въ своята воля, че при тази решителность на волята да извърши деянието нѣмаме налице оная детерминирана свобода, която законътъ и философътъ взиматъ като предпоставка на човѣшкитѣ действия.

Но това, което тя отчасти премълча, което отъ отговоритѣ ѝ - тъй бедни въ това отношение — не можа да проличи, това ни заявиха психиатритѣ, които днесъ изпълниха дълга си въ най-хубавата смисъль на думата. Тѣ ни заявиха, че душата на подсѫдимата е изпълнена съ най-чистъ патриотизъмъ, че цѣлото ѝ сѫщество е било обзето отъ него, че този патриотизъмъ, израсналъ върху земята, отдето тя иде, отъ балканскитѣ условия, отъ ужасното потискане на народа ѝ — е стигналъ до особено висока степень, и фактътъ, че тя е отложила решението си, не противоречи ни най-малко на предположението, че тя наистина е била въ състояние да отстрани всички прѣчки, които е срѣщала изъ пѫтя си. Съвсемъ погрѣшно би било да се приеме, че онова състояние на принуда, което законътъ изисква, за да се допусне непреодолима сила, може да плени душата на човѣка само за единъ моментъ. Дори нашиятъ консервативенъ Върховенъ сѫдъ признава, че има продължи-

телно състояние на нужда, че онова душевно състояние, което премахва свободата на волята и детерминираната свобода на волята, може да бъде трайно. Ако причинитѣ, които премахватъ тази свобода на волята, сж продължителни, то и премахнатата свобода на волята, невъзможностьта да бъдешъ господарь на известни настроения е продължителна, и колкото повече продължи известно влѣчение къмъ действие, толкова по непреодолимо идва то единъ день и иска правото си.

На господа сждиитѣ е известно гледището на Върховния сждъ, когато той изпълва юридическото понятие за непреодолима сила съ живота на фактитѣ. Той признава, че думата „непреодолима" не трѣбва да се взима буквално. Признава, напримѣръ, че заповѣдьта, която единъ баща дава на детето си, може да предизвика непреодолима сила. Но явява се едно съвсемъ своеобразно разграничаване, което настжпва винаги, когато имаме конкретенъ случай, и противъ това разграничаване винаги се опълчвамъ, напълно убеденъ, че съмъ правъ. Върховниятъ сждъ различава сила, принуда, която иде отвънъ, и сила, която нараства въ самата душа. Може ли да има нѣщо по-повърхностно, по-непсихологично? Какво нѣщо е една сила, една непреодолима сила? Та това е едно състояние на душата, което може да се дължи на най-разнообразни мотиви. Да вземемъ, господа сждии, този шаблоненъ случай: заповѣдьта на бащата или — гладътъ! Какво предизвиква заповѣдьта на бащата, който да кажемъ, заповѣдва на детето едно противозаконно деяние? Предизвиква едно душевно състояние. Детето не може да постжпи иначе, то слуша авторитета на баща си. Какво нѣщо е гладътъ? Можемъ ли да говоримъ тукъ вече за външна сила? Гладътъ предизвиква у човѣка едно състояние преди всичко отъ физиологически характеръ, което става после психологическо и кара сетне човѣка, да кажемъ, да вземе парче хлѣбъ. Гладуващиятъ може да избира само между здравето си или пъкъ може да пожертвува живота си, или да наруши единъ законъ, и това е състоянието на нуждата. — Каква е разликата при тая заповѣдь, която бащата дава на детето си или при състоянието, което настжпва поради глада въ физиологичната и психологична природа на човѣка, каква е разликата въ сравнение съ състоянието на душата у Менча Кърничева, която е

обременена още съ дълбокитѣ бразди на детскитѣ впечатления? Минавайки отъ година въ година съ опита, съ съзнанието за онова ужасно потискане на своята земя, на онзи кървавъ тероръ, който тежи като първороденъ грѣхъ върху македонския народъ, Кърничева съзнава все повече и повече, че така не може да се върви понататъкъ, че трѣбва да дойде деньтъ, който ще донесе освобождението на Македония. Единъ день тя се е събудила съ съзнанието — можеби е било само видение—това е безразлично — че тя трѣбва да освободи родината си отъ едно зло, тя, която на въпроса на психиатритѣ — имащи очевидно аналогията съ Орлеанската дева — дали е чувала гласове, отговаря, че е чувала гласа на народа, на съвестьта си. Така тя изпада въ безсънни нощи презъ 365 дни и още 365 дни въ почти сомнамбулно състояние, при което си казва: Или азъ ще освободя народа си отъ подтисницитѣ му, отъ смъртнитѣ му врагове, отъ ония, които тя смѣта предатели, най-опасни врагове, или пъкъ не ще сторя това и съмъ мизеренъ човѣкъ; азъ не мога да живѣя повече съ това съзнание — че азъ, която имамъ възможность, която се чувствувамъ призвана, изпущамъ случая да извърша едно освободително политическо дѣло; или ще наруша формалното правно благо, живота на онзи човѣкъ, на чиято съвесть тежи животътъ на хиляди хора, или пъкъ съмъ достойна само за съжаление. Не е ли това състояние на нужда? Вие познавате, г да сждии дефиницията на състоянието на нужда. Кърничева не можеше да избира. Или можеше да предпочете да изостави деянието си поради егоизъмъ и удобството да си седишъ у дома до топлата печка? Но признайте и, че е била благородна, че е била патриотична, че е балканско чедо, което позна на мжката на народа си и изнемогва подъ тази мжка, не за себе си — тя съвсемъ не е била зле — а за народа; — тогава ще трѣбва да признаете, че е действувала въ състояние на необходимость, на нужда, и ще приемете предложението на защитата да се допусне въпросътъ съгласно § 2 отъ Наказателния законъ.

Прокурорътъ: — Господа сждии! Нѣмамъ нищо противъ въпроситѣ, които уважаемиятъ сждъ възнамѣрява да постави, но не така се отнасямъ къмъ допълнителния въпросъ на защитата. Становището на защитата е неоснователно въ всѣко отношение. Ще се

ограничa само да изтъкна, че подсѫдимата никога не е говорила за непреодолима сила и че това е вмъкнато отъ господата, ако се твърди подобно нѣщо; че експертизата на психиатритѣ не навежда на никаква мисъль за непреодолима сила, — отъ нея дори се вижда, че силата е била преодолима, и че това състояние, което ни описва защитата, не може да се окачествi като непреодолима сила.

Сѫдътъ се оттегля на кратко съвещание.

Председателятъ: — Сѫдътъ опредѣли да се остави безъ последствие предложението на защитата да се постави допълнителенъ въпросъ за непреодолима сила.

Мотивировката на това опредѣление приблизително съвпада съ възражението на прокурора.

Обвинителнитѣ речи

Прокуроръть започва своята речь съ едно жестоко подозрение къмъ обвиняемата, че тя искала да си създаде мѫченичество, ореолъ отъ слава, която не е заслужила. Като взима поводъ отъ това, че защитницитѣ на Кърничева я сравнявали съ Шарлота Корде и Жана д'Аркъ, той описва подвига на първата френска героиня и нейната жертва, Маратъ, като дава своеобразно сравнение съ подсѫдимата и Паница. Последниятъ билъ човѣкъ съ голѣми добродѣтели, билъ „чествуванъ като единственъ народенъ освободитель" и т. н. — точно или дори повече отъ това, което пишатъ виенскитѣ предатели. Освенъ това, у Кърничева нѣмало никакъвъ героизъмъ, защото била знаела, че въ Австрия е премахнато смъртното наказание, и убила Паница тогава, когато смѣтала живота си запазенъ. Съ сѫщата тенденция прокуроръть провежда сравнението и съ Жана д'Аркъ, която се е чувствувала призвана отъ Бога да спаси своя народъ, докато мотивитѣ на Кърничева оставали тайна.

У подсѫдимата има наистина обичь къмъ отечеството, но тя е въ много по-голѣма степень присѫща на Паница, и не може да се вземе като напълно обясняващъ деянието мотивъ. Нѣма такъвъ мотивъ и въ факта, че нѣкога Паница е изпълнилъ смъртната присѫда надъ Гарвановъ и Сарафовъ. Едно следъ друго прокуроръть се спира на обвиненията противъ Паница, на

които се дължи решението у подсѫдимата да го премахне, и намира, че тѣ не сѫ основателни.

Следъ като отрича посоченитѣ мотиви на деянието, прокурорътъ го обвива отъ своя страна съ различни предположения, безъ да приеме опредѣлени мотиви за убийството. Желанието му е да постави изобщо мотивитѣ въ мъгла, за да се преценява деянието просто като фактъ, като убийство, извършителтъ на което трѣбва да бѫде наказанъ. Цѣлата обвинителна речь на прокурора е сложена върху тази основа, и тя му помага да даде заедно съ това една защита на Паница, за да отекчи отговорностьта на подсѫдимата. Отхвърляйки очевиднитѣ, доказанитѣ мотиви за убийството, прокурорътъ изброява нѣколко възможни споредъ него мотиви, които строго взето, сѫ чисти клевети противъ Кърничева: нѣкои такива убийства, подмета прокурорътъ, сѫ извършвани за пари; други по нареждане отъ София; у нѣкои жени уважението къмъ нѣкой мѫжъ минава въ любовь, която често се превръща въ умраза; може убийството да е заповѣдано отъ ВМРО. Но прокурорътъ, излагайки тия възможности, все пакъ подържа, че за тѣхъ му липсватъ доказателства и той говори за тѣхъ, за да посочи, че можеби мотивитѣ сѫ твърде сложни и само известни логически правдоподобности могатъ донѣкѫде да освѣтлятъ предисторията на деянието. Всепакъ той резюмира всички тия уклончиви разсѫждения въ заключението си, че убийството е извършено по чисто политически подбуди.

„Но ние трѣбва да се запитаме — продължава прокурорътъ — какъ се отнася цѣлиятъ културенъ свѣтъ къмъ политическитѣ убийства. Вѣрно е, че когато нѣкой убива по политически причини, не може да се поставя наравно съ разбойницитѣ и др. п. Тукъ сме единодушни. Защото политическиятъ мотивъ до известна степень е благороденъ. Отъ друга страна, не би могла да сѫществува една културна държава, която търпи политическото убийство въ предѣлитѣ си, а сѫщо така и Австрия. Договорътъ за миръ ни отне много нѣшо, но нашето държавническо учение още не ни е отнето. И ние въ никой случай не ще търпиме на наша територия да ставатъ такива политически убийства, или ще премѣстиме изтока на западъ, въ родния си градъ ще имаме това, което насила трѣбва да държиме далече отъ насъ...

Всички културни държави на свѣта наказватъ политическото убийство, и единственото нѣщо, което е отъ значение за подсѫдимата е това, че политическото убийство ще се сложи при въпроса за наказанието, много по-леко отъ наказанието за всѣко друго убийство. Азъ още отсега мога да заявя, че ако станатъ пледоарии по наказанието, ще приведа като извънредно важно смекчаващо вината обстоятелство — че е дѣйствувано по политически съображения.

При това трѣбва, разбира се, да забележа, че всѣко наказание, което бихте наложили на Кърничева, поради състоянието ѝ, ще остане всѫщность на книга. При една тежко болна наказанието изобщо не бива да бѫде изпълнено. Но това не трѣбва да бѫде мѣродавно за насъ, когато пледираме за едно леко наказание, а трѣбва да се помни обстоятелството, че подсѫдимата е действувала по политически причини. То, разбира се, не я извинява. Ние не бива да търпиме въ границитѣ на нашия градъ, на нашето отечество да се убива единъ човѣкъ затова, че билъ политически противникъ на други. Нека тѣ тамъ си правятъ каквото искатъ, но — не тукъ."

По-нататъкъ прокурорътъ се спира на личностьта на Паница, който макаръ да е ималъ и нѣкои несимпатични чърти, всепакъ билъ единъ борецъ, който оставя вдовица и сиракъ и който, споредъ прокурора, не е представялъ вече никаква опасность за никого. Като се връща отново къмъ характеристиката на обвиняемата, прокурорътъ казва, че тя имала силна воля, но необуздана и приложена за лоша цель, затова не могла да спечели чуждитѣ симпатии. Хубаво нейно качество е сѫщо любовьта ѝ къмъ родината. Осѫдително е това, че не се разкайва за извършеното; „лишена е отъ всички женски качества, главно отъ които е съжалението". Прокурорътъ припомня какъ е станало убийството, за да извика недоволството на сѫда и отъ факта, че кървавата драма е извършена въ любимия на виенчани театъръ. „Нашия Бургтеатъръ, седалището, най-старото седалище на изкуството, което имаме, съ което ние виенчани се гордѣемъ, нашия Бургтеатъръ тя опетни съ кръвь и несамо стреля противъ този човѣкъ — стреля заслѣпено, безогледно; куршумитѣ падатъ на сцената, така че за малко актьоритѣ сѫ щѣли да бѫдатъ засег-

нати. Ние виенчанитѣ не можемъ да одобримъ такива нрави, не можемъ да се съгласимъ съ този, който така осквернява нашия най-благороденъ институтъ на изкуството".

„Ако азъ ви моля да отговорите утвърдително на въпроситѣ за вината и ви моля при опредѣлението на наказанието да признаете смекчаващи вината обстоятелства, азъ върша това въ интереса на нашето население. Все повече се увеличаватъ случаитѣ, когато въ нашия хубавъ градъ гръмва револверъ и отново повалява единъ човѣшки животъ. Ние трѣбва да употрѣбимъ всички усилия, за да туримъ край на тия ужасни нрави. Крайно време е, съ всички сили, съ които разполагаме, да се противопоставимъ на тия изстжпления, защото съвсемъ не ни е потрѣбно Балканитѣ да изживѣватъ борбитѣ си тукъ. Ако днесъ мине единъ случай, утре ще имаме другъ. Моля ви да отговорите утвърдително на всички въпроси за вината".

Д-ръ Пресбургеръ: — Азъ предлагамъ да се открие отново процеса за доказателствата, за да се установи съ авторитета на уважаемия г. председатель, че нито въ протоколитѣ на предварителното дирене, нито презъ двудневното сждебно дирене — се среща и най-малкото обстоятелство, което да оправдава изгърменото като отъ револверъ твърдение на г. прокурора, че подсждимата се била осведомила, какво наказание се налага въ Австрия за политическо убийство.

Прокурорътъ: — Подчъртавамъ, че изрично забелѣзахъ: „ако съмъ вѣрно осведоменъ".

Д-ръ Пресбургеръ: — Г-нъ прокуроръ изнесе сума нѣща, които не се срещатъ въ процеса на доказателствата.

Председателтъ на сжда отхвърля предложението на защитника.

Следъ това взема думата първиятъ представитель на гражданската страна.

Въ защита на Паница

Д-ръ Марилъ още въ началото заявява, че ще говори за Паница. „Уважаеми господа сждебни заседатели! — Представителтъ на обвинението, съ свойствената му проста убедителна сила, съ онзи нравственъ патосъ, който отличава пазителя на закона и морала, ви изтъкна,

че онова ужасно деяние, което опетни огнището на нашата висша духовна култура, иска своето пълно и нестѣснено изкупление; съ думи, чиято проникновеность азъ не ще мога да надмина, той ви обясни, какви пагубни последици биха могли да настжпятъ, ако се случи немислимото, ако това убийство не намѣри справедливото си изкупление и ако Менча Кърничева напусне като победителка тази зала при победнитѣ викове на фанатизиранитѣ си привърженици."

Адвокатътъ иска осжждането на подсждимата отъ името на семейството, задъ което стоялъ . . . „разбитиятъ, смачканъ, осиротѣлъ и обеднѣлъ македонски народъ."

„Колкото да е далече отъ насъ Македония, и колкото да искаме да мислимъ, че сждбата на тази страна не ни засѣга, изстрелитѣ въ Бургтеатъръ ни научиха, че и нашата култура може да пострада и че мирътъ на на нашата страна стои на слаби основи, докато въ Европа има още народи, които напразно крещятъ за освобождение. Балканитѣ сж, отъ които почна европейската война, Балканитѣ сж, въ които мирътъ още не се е върналъ".

Оттукъ нататъкъ почва възхваляването на Паница като борецъ за свободата на Македония и образуването на Балканската федерация. Всички хубави думи, които биха могли да се кажатъ за нѣкой голѣмъ държавникъ, за всеобщо уважаванъ и любимъ политически мжжъ, се сбиратъ отъ адвоката на Паница, сѣкашъ безъ да подоризира, какво огромно несъответствие може да се получи между говореното и действителния образъ на защищавания. „Организаторски талантъ", „голѣма политическа концепция и прозорливость", „неподкупенъ характеръ" — ето само нѣколко чърти отъ характеристиката на Паница, следъ което иде въ сжщия масщабъ изброяването на неговитѣ подвизи. Паница освободилъ Турция отъ господството на султана, а сжщо и отъ империалистичното и милитаристично господство; после се отдалъ на културни и благоустройствени дѣла; презъ балканската война се проявилъ като „голѣмъ военененъ духъ въ нѣколко гениално изпълнени военни предприятия". . . Дори грабежитѣ на Паница въ Драмско сж представени като подвигъ — грижилъ се за населението въ тоя край. Онова, което Виенската централа, въпрѣки всичко, всепакъ не би си позволила да лъже за Паница — било

грижливо поставено въ устата на тоя адвокатъ, за да се посмѣятъ навѣрно и самитѣ му инспиратори на неговата фантастична апология на единъ престжпникъ. Завършватъ я следнитѣ съ комиченъ ефектъ за насъ думи: „И ако погледнеме този му житейски пжть (на Паница) — ако вникнемъ съ разбиране(!) въ тия негови политически идеали, трѣбва съ уважение да се преклонимъ предъ паметьта на единъ човѣкъ, чиито цели още стотици години ще се смѣтатъ велики, справедливи и народоосвободителни“ . . .

Следъ това адвокатътъ заговорва за обвиняемата, чието деяние намира „въ връзка съ цѣла редица подобни убийства, съ едно систематично преследване на всички противници на господствуващото положение въ България“. Почва да говори за процеса въ Таборъ.

Д-ръ Пресбургеръ: — Г-нъ председателю, азъ съмъ много търпеливъ, но постоянно се вмъкватъ процеси — това направи вече и г. прокуроръть — които не сж били предметъ на процеса на доказателствата. Така по-нататъкъ не може да се заседава. Никога не съмъ виждалъ да се вмъкватъ постоянно дѣла, които ние не познаваме.

Председателятъ: — При пледоариитѣ винаги се правятъ твърдения.

Д-ръ Пресбургеръ: — Никога не съмъ виждалъ нѣщо подобно като тѣзи пледоарии.

Д-ръ Марилъ продължава да говори за процеса въ Таборъ, за организиране убийства на земедѣлци и федератисти, което ставало и чрезъ Виена . . .

Д-ръ Пресбургеръ: — Азъ ще напусна залата. Това е недопустимо. Не бива да се вмъкватъ нѣща, които не сж били предметъ въ процеса на доказателствата.

Председателятъ помолва д-ръ Марилъ да бжде по-кратъкъ.

Д-ръ Марилъ изтъква, че подсждимата имала връзки съ автономиститѣ, като подхвърля, че тия връзки били особено подозрителии по отношение на Наумъ Томалевски и Никола Антоновъ. Тукъ адвокатътъ прави още едно пречудновато заключение: „Като се казва, че Менча Кърничева искала да бжде освободителка на Македония, отъ тия факти идваме до друго заключение: че сж се страхували отъ освобождението на Македония

и затова сѫ искали да премахнатъ истинския освободитель Тодоръ Паница, отъ когото сѫ се страхували!“ . .

Следъ като се опитва да обори посоченитѣ мотиви за убийството на Паница, като споменава за систематичното изстребение на федератиститѣ, споредъ рецептитѣ на в. Балканска Федерация, адвокатътъ завършва:

„Господа сѫдебни заседатели! Въ този сериозенъ часъ, когато предъ насъ изпѫква сѣнката на убития и ни напомня, не да отмъщаваме, защото Паница не познаваше отмъщението, а за изкупление, справедливость, разплата за сторената нему и на народа му неправда, въ този часъ бихъ искалъ да ви подканя, да мислите за клетвата, която сте дали. Който е видѣлъ облѣната съ кръвь глава на Тодоръ Паница наведена надъ ложената преграда въ Бургтеатъръ, който е видѣлъ какъ кръвьта е шуртѣла по позлатенитѣ украшения на ложата и по копринените тапети, който е преживѣлъ неизразимия ужасъ, обхваналъ всички ония, които сѫ били въ театъра, който мисли за ужасната паника, що можеше да се яви при най-малко усложнение въ оная нещастна вечерь — той трѣбва съ възмущение и отвръщане да се отдръпне отъ едно такова деяние и да каже: „Долу тия звѣрства!“

„И голѣма смѣлость е да се твърди, че Менча Кърничева могла да се сравни съ една Шарлота Корде, Вѣра Фигнеръ и Вѣра Засуличъ, съ снѣзи хероини, които играятъ голѣма роля въ историята на свободата. Защото всички тѣ сѫ убивали силнитѣ на деня, всички сѫ отнели несправедливата сила на подтисници, на господствуващи съ сила. А Менча Кърничева бѣше изпратена отъ силнитѣ и уби единъ безсиленъ. Господа сѫдебни заседатели! Погрижете се, нашиятъ роденъ градъ да се запази вбѫдеще отъ такива ужасни деяния. Погрижете се, споменътъ за това нещастно деяние да изчезне напълно, да бѫде погребанъ. Погрижете се, Виена да не стане Балканска централа на убийства, погрижете са корабътъ на нашата култура да не загине наистина и признайте Менча Кърничева за виновна“.

Кратъкъ отдихъ, следъ който взема думата вториятъ граждански ищецъ.

Д-ръ Мауреръ: — „Господа сѫдии! Уважаеми господа сѫдебни заседатели! Тукъ се разиграва една малка

грижливо поставено въ устата на тоя адвокатъ, за да се посмѣятъ навѣрно и самитѣ му инспиратори на неговата фантастична апология на единъ престжпникъ. Завършватъ я следнитѣ съ комиченъ ефектъ за насъ думи: „И ако погледнеме този му житейски пжть (на Паница) — ако вникнемъ съ разбиране(!) въ тия негови политически идеали, трѣбва съ уважение да се преклонимъ предъ паметьта на единъ човѣкъ, чиито цели още стотици години ще се смѣтатъ велики, справедливи и народоосвободителни“ . . .

Следъ това адвокатътъ заговорва за обвиняемата, чието деяние намира „въ връзка съ цѣла редица подобни убийства, съ едно систематично преследване на всички противници на господствуващото положение въ България“. Почва да говори за процеса въ Таборъ.

Д-ръ Пресбургеръ: — Г-нъ председателю, азъ съмъ много търпеливъ, но постоянно се вмъкватъ процеси — това направи вече и г. прокуроръть — които не сж били предметъ на процеса на доказателствата. Така по-нататъкъ не може да се заседава. Никога не съмъ виждалъ да се вмъкватъ постоянно дѣла, които ние не познаваме.

Председателятъ: — При пледоариитѣ винаги се правятъ твърдения.

Д-ръ Пресбургеръ: — Никога не съмъ виждалъ нѣщо подобно като тѣзи пледоарии.

Д-ръ Марилъ продължава да говори за процеса въ Таборъ, за организиране убийства на земедѣлци и федератисти, което ставало и чрезъ Виена . . .

Д-ръ Пресбургеръ: — Азъ ще напусна залата. Това е недопустимо. Не бива да се вмъкватъ нѣща, които не сж били предметъ въ процеса на доказателствата.

Председателятъ помолва д-ръ Марилъ да бжде по-кратъкъ.

Д-ръ Марилъ изтъква, че подсждимата имала връзки съ автономиститѣ, като подхвърля, че тия връзки били особено подозрителии по отношение на Наумъ Томалевски и Никола Антоновъ. Тукъ адвокатътъ прави още едно пречудновато заключение: „Като се казва, че Менча Кърничева искала да бжде освободителка на Македония, отъ тия факти идваме до друго заключение: че сж се страхували отъ освобождението на Македония

и затова сж искали да премахнатъ истинския освободитель Тодоръ Паница, отъ когото сж се страхували!“ . .

Следъ като се опитва да обори посоченитѣ мотиви за убийството на Паница, като споменава за систематичното изстребение на федератиститѣ, споредъ рецептитѣ на в. Балканска Федерация, адвокатътъ завършва:

„Господа сждебни заседатели! Въ този сериозенъ часъ, когато предъ насъ изпжква сѣнката на убития и ни напомня, не да отмъщаваме, защото Паница не познаваше отмъщението, а за изкупление, справедливость, разплата за сторената нему и на народа му неправда, въ този часъ бихъ искалъ да ви подканя, да мислите за клетвата, която сте дали. Който е видѣлъ облѣната съ кръвь глава на Тодоръ Паница наведена надъ ложената преграда въ Бургтеатъръ, който е видѣлъ какъ кръвьта е шуртѣла по позлатенитѣ украшения на ложата и по копринените тапети, който е преживѣлъ неизразимия ужасъ, обхваналъ всички ония, които сж били въ театъра, който мисли за ужасната паника, шо можеше да се яви при най-малко усложнение въ оная нещастна вечерь — той трѣбва съ възмущение и отвръщане да се отдръпне отъ едно такова деяние и да каже: „Долу тия звѣрства!“

„И голѣма смѣлость е да се твърди, че Менча Кърничева могла да се сравни съ една Шарлота Корде, Вѣра Фигнеръ и Вѣра Засуличъ, съ снѣзи хероини, които играятъ голѣма роля въ историята на свободата. Защото всички тѣ сж убивали силнитѣ на деня, всички сж отнели несправедливата сила на подтисници, на господствуващи съ сила. А Менча Кърничева бѣше изпратена отъ силнитѣ и уби единъ безсиленъ. Господа сждебни заседатели! Погрижете се, нашиятъ роденъ градъ да се запази вбждеще отъ такива ужасни деяния. Погрижете се, споменътъ за това нещастно деяние да изчезне напълно, да бжде погребанъ. Погрижете се, Виена да не стане Балканска централа на убийства, погрижете са корабътъ на нашата култура да не загине наистина и признайте Менча Кърничева за виновна“.

Кратъкъ отдихъ, следъ който взема думата вториятъ граждански ищецъ.

Д-ръ Мауреръ: — „Господа сждии! Уважаеми господа сждебни заседатели! Тукъ се разиграва една малка

часть отъ борбата, която народитѣ въ свѣта водятъ за освобождението си. Предъ насъ се развива една малка сцена, и както нѣкога началото на борбата е било въ австрийска земя, искамъ да се надѣвамъ, че въ борбата, която води македонскиятъ народъ, тукъ ще бжде последната сцена. На австрийска земя, преди близо 60 години Георги Раковски, чичото на днешния посланикъ на Съветската република въ Лондонъ, основа единъ вестникъ, „Дунавски Лебедъ", въ който описваше страданията на българския народъ, страданията на населението на Балканитѣ, страданията, които се чуваха въ цѣлия свѣтъ — и къмъ ония борци, чиято организация основа Раковски, принадлежатъ дветѣ лица, за които вчера и днесъ чухте, че единиятъ е мъртавъ, а другиятъ, когото имамъ честь да представямъ, е между живитѣ*). Тогава борбата се е водила за нѣщо голѣмо. Подтиснатъ отъ турцитѣ, отъ гръцкото православно духовенство — политически и економически — българскиятъ народъ се обърна чрезъ тоя органъ къмъ цѣлия свѣтъ. Онеправданитѣ сж се обърнали и къмъ Папата съ молба да се намѣси, да ги освободи отъ тия кръвосмукачи — турцитѣ и отъ гръцкото духовенство. И когато Папата поиска да се намѣси, фанариотитѣ, наречени така по едно отъ предградията на Цариградъ — Фенеръ, отслабиха малко подтисничеството, защото се бѣха изплашили, че ще загубятъ властьта да плячкосватъ; страхуваха се, че наистина ще настжпи деньтъ на българското освобождение, че свѣтътъ, който ще прогледне единъ день, ще се застжпи за това подтиснато население". — И дотукъ адвокатътъ прави нѣкои фактически грѣшки, неособено значителни (говори за македонски народъ, вмѣсто български), но оттукъ нататъкъ осведомителитѣ му сж се подиграли съ него твърде безсъвестно. Той разправя например, че македонцитѣ били подтиснати и отъ България, че правѣли възстания противъ българската власть, „докато България се сдоби съ единъ князъ, който бѣше въодушевенъ повече отъ собственитѣ си интереси, отколкото отъ интереситѣ на собствения си народъ и съумѣ да използува за себе си тия революционни комитети". Така ораторътъ идва до върховисткото движение, продължение на което били автономиститѣ. До

*) Думата е за Яне Богатиновъ.

каква степень сведенията на адвоката сж невѣрни или по-добре, до каква степень виенскитѣ предатели сж го подучили да клевети и да говори глупости, които могатъ да минатъ предъ съвестьта на виенски сждебни заседатели — личи отъ следното пояснение: „Ако днесъ се говори за автономисти и федератисти, нека кажа, че между тѣхъ има разлика. Федератиститѣ сж автономисти, но автономиститѣ сж предатели на народа си; тѣ искатъ той да бжде подтиснатъ отъ господствуващитѣ класи, докато федератиститѣ искатъ освобождението на македонския народъ. Това е разликата, и не бива да се обърквамe, когато чуваме отъ една страна за автономисти, а отъ друга за федератисти. Трѣбва да ни бжде ясно, че автономиститѣ сж наемници на българското правителство, че сж наемници на сръбското правителство, че сж наемници на гръцкото правителство, че сж наемници на ромънското правителство, за което напоследъкъ чуваме толкова злочинства, и трѣбваше да чуемъ за толкова нещастия"!...

Все съ такива сведения за Македония и нейното освободително движение адвокатътъ навлиза въ историческитѣ факти следъ Илинденското възстание, приписвайки на Паница неподозирани заслуги и впущайки се главно въ фантастична преценка на тия заслуги.

„Ние, които въ тази държава имаме толкова много търпение, които знаеме, що значи да ти вематъ свободата, ние, които следъ зрѣло обмисляне премахнахме смъртното наказание, ние имаме правото да ни уважаватъ и да ни зачитатъ. Този градъ, тази столица на малката Република е дала много свобода на човѣчеството. И мнозина подтиснати и угнетени сж намирали гостоприемство въ нашитѣ стени. Ако допуснемъ да се злоупотрѣбя съ това гостоприемство, тогава съ пълно право ще ни запитатъ: за какво се е борилъ този градъ, този народъ? Ние можемъ да загубимъ много нѣщо. Ние или ще запазиме културата си, или ще изпаднеме до единъ градъ, въ който револверътъ лесно изгърмява. Вие, които сте извикани тукъ изъ народа, преценете този случай. Утре, идната седмица такива случаи ще се събератъ много и могатъ само да подтикнатъ ония хора, ако вие господа отъ народа, не прецените вѣрно това, което е станало. Не бива да оставяме да се създаде този подтикъ, това извинение."

Накрай адвокатътъ говори още веднъжъ за виновностьта на кабинета Цанковъ и автономиститѣ начело съ Протогеровъ, като представители на най-тежъкъ империалистически тероръ. — „Никой нѣма право да убива — завършва гражданскиятъ ищецъ — и само сждътъ има право да изпълнява присжда. Ние отричаме на всѣкиго правото да убива. И щомъ правиме това и щомъ това убийство е станало въ Виена, въ града, въ който всички хора се радватъ на свободата и всички честни хора се борятъ за свободата си — вие трѣбва да се погрижите, правото да остане право и присжди да се издаватъ само отъ сжда и само отъ сжда да се изпълняватъ".

Една незабравима речь

Защитникътъ д-ръ Пресбургеръ: „Господа сждии, господа сждебни заседатели! Като гостъ отъ нѣкакъвъ далеченъ свѣтъ, като пратеникъ отъ нѣкаква далечна, неоткрита земя, отъ която никой странникъ не се връща, така се яви Менча Кърничева въ тая зала, повече само призрачна обвивка, обхванатa отъ единъ горещъ пламененъ духъ, който скоро ще направи купчинка пепель отъ това, което у Кърничева е смъртно.

И защо, защо въпрѣки настойчивитѣ съвети на лѣкаритѣ—една нейна дума стигаше, за да не се гледа дѣлото (чакаше се само нейното заявление) — защо съ последната искра сила, която гори още въ нейното крѣхко тѣло, въ нейната безсмъртна душа, тя настоя да се яви предъ своитѣ сждии? Данеби, както каза прокурорътъ въ своето карикатурно описание — защото той даде не картина, а карикатура, — за да се хареса въ нѣкаква поза, за да получи може би апотеозъ? Това не ѝ трѣбва.

Ето, по-голѣмата часть отъ докуметитѣ въ това дѣло сж единъ свитъкъ отъ стотици и стотици манифестации на одобрение, изрази на въодушевение, обожаване отъ страна на нейни сънародници. Не азъ, а нейнитѣ сънародници я сравниха съ Шарлота Корде, съ Жана д'Аркъ. А колкото за нейната суетность, господинъ прокуроре, видѣхме ли я днесъ въ нѣкаква поза? Говори ли протоколътъ на предварителното дирене за нѣкаква поза? А какъ се оправдаваше тя днесъ?

Искамъ да ви покажа истинския, неизопаченъ образъ на тая идеална личность, предопредѣлена отъ природата да стане неволна мжченица. Когато азъ ѝ показахъ въ затвора тия манифестации на одобрение, телеграмитѣ, апелитѣ отъ близо и отъ далеко, отъ корпорации, отъ отдѣлни лица, отъ съюзи — образувани сж 42 съюзи „Менча Кърничева" — когато ѝ донесохъ тия прояви на одобрение и мислѣхъ да внеса по тоя начинъ лжчъ отъ радость въ трагизма на нейния животъ, тогава тя отстрани всичко това отъ себе си и каза: Нѣмамъ нужда отъ това!

Прилича ли това на суетность, прилича ли на нѣкаква поза, господинъ прокуроре? И тя нѣмала сърце? Който е видѣлъ свиждането на тая жена съ баща ѝ следъ нѣколко месечна раздѣла — то стана въ присжтствието на сждията отъ тоя сждъ, г. Рьослеръ, на много полицейски чиновници, многобройни лѣкари и на моята скромна личность — който е видѣлъ това покъртително свиждане и е видѣлъ какъ едно сърце туптѣше за друго, какъ се стопи коравата обвивка и какъ се излѣха сълзи отъ тия очи, които, доколкото могатъ, сдържатъ сълзитѣ, той е видѣлъ, какво е наистина едно сърце. Знаете ли, господа сждебни заседатели, какво значи сърце?

Не оня, който постоянно говори за него, не оня който прави сантиментални излияния, а тоя, който изглежда коравъ, който крачи къмъ едно кораво дѣло, дори къмъ едно кърваво дѣло, който въ края на краищата убива, за да тури край на убийствата, жертвува живота, младостьта си, надеждитѣ, бждещето си, семейството си, всичко, за да престанатъ жестокоститѣ, за да нѣма повече убийства, той има сърце. Господинъ прокурорътъ смѣта, че това вече не е жена. Било кощунство да я сравняваме съ Шарлота Корде, съ Орлеанската дева. Не азъ я сравнявамъ съ тѣхъ. Знаете ли, господа сждебни заседатели, кой направи това сравнение? Психиатритѣ, които днесъ изслушахте въ сждебната зала. На психиатритѣ образътъ на тая личность се стори такъвъ, че тѣ го свързаха съ най-хубавитѣ класически образци и тѣ попитаха — тъй е казано въ протокола :— слушахте ли гласове, които да последвате? Спомняме си Шилеровата Орлеанска дева, която казва: „Азъ чухъ зова на духа и не се ржководя отъ суетно земно же-

лание. И тя, сигурно, е чула зова на духа. Но, запитана отъ психиатритѣ, дали е слушала гласове, тя най-после отговори: гласа на моя народъ, гласа на моята съвесть. Това е вѣрно, това сж документитѣ. Но това, г. г. сждебни заседатели, което чухте тукъ, отъ тия три елемента, тѣсно свързани. . .

Председателятъ (прекжсва го): — Азъ по никой начинъ не мога да допусна това.

Д-ръ Пресбургеръ: — Това не е обида.

Прокурорътъ: — То е най-обикновена обида.

Д-ръ Пресбургеръ: — Три елемента, тѣсно свързани, образуватъ живота, създаватъ свѣта (—Стихъ отъ Шилера. Защитникътъ намеква, че прокуроръ̀тъ е говорилъ невѣрни работи —) . . . Това отначало докрай се изнесе въ тая зала. Азъ ви моля, заклевамъ ви въ клетвата, която сте дали, да потърсите въ паметьта си, дали тукъ въ време на дѣлото или въ прочетенитѣ документи имаше поне следа отъ това, което противната страна тъй ефектно изнесе. Какъ може човѣкъ да дава съ часове биографии, съ които да възвеличава господинъ Паница, когато нѣмаше ни най-малката гаранция, че тия биографии сж исторически вѣрни, когато въ време на тоя процесъ не видѣхме нищо, което да потвърди тия измислени твърдения, почиващи върху сведения, вѣрностьта на които ние не можемъ да провѣримъ? Вижда ли почитаемиятъ сждъ — тукъ трѣбва да държа смѣтка само за своята съвесть, за своя дългъ — вижда ли почитаемиятъ сждъ, какво се извърши, като се отхвърлиха доказателствата, искани отъ защитата? Азъ не се позовахъ върху трима приятели на г. Паница, както направи г. д-ръ Марилъ, като граждански ищецъ, за да изкара неговата дълга биография исторически достовѣрна. Позовахъ се на съвременни исторически документи. Азъ посочихъ цѣла библиотека, посочихъ издирванията на Карнегиевата комисия, посочихъ възванията на патриотитѣ, на Червения Кръстъ, исторически документи, Берлинския договоръ, Ньоийския миръ, Уилсоновата програма — отказъ! Сега по добре ли е? Допустимо ли е това? Съобразно съ сждопроизводството ли е? Разумно ли е? Разбирате ли, че тукъ господата идватъ единъ следъ другъ и съ часове разправятъ истории, вѣрностьта на които ние по никой начинъ не можемъ да повѣримъ, които нѣматъ нищо общо съ дѣлото?

Възвеличаване на господинъ Паница, едно токущо изслушано обширно изложение, политическа характеристика на двѣтѣ враждуващи партии, федератисти и автономисти? Да, но тогава и азъ мога да дойда и да ви разправя сега каквото поискамъ. Провѣрете ме, г. г. сждебни заседатели! Азъ се задължавамъ да не кажа нито дума, освенъ това, което почива върху даннитѣ на дѣлото или върху документи, на които ще се позовавамъ.

А сега вие сте виновни, ако почвамъ съ единъ такъвъ документъ за г. Паница, преди да дойда малко на себе си, ако въ своята защита се обръщамъ къмъ него. Защото наистина, предъ едно такова концентрично нападение човѣкъ мжчно може да запази самообладанието си. Паница, великиятъ херой на свободата, самопожертвователниятъ характеръ, образецътъ, е осжденъ съ присжда на Пловдивския сждъ отъ 20 декемврий 1921 на три години строгъ тъмниченъ затворъ и заплащане на 4 милиарда и 420 милиона лева за незаконно обогатяване, чрезъ което въ време на войната се е предизвикало вълнение срѣдъ населението; по нѣкои пунктове той е оправданъ. Една извънредно внимателна присжда. Азъ не искамъ да се спирамъ на нея, не искамъ да ви досаждамъ. Разбира се, много е лесно да се полемизира дори и срещу една присжда, но тя е налице. Обикновено res judicata се смѣта за свещенно нѣщо. Една законна присжда — тукъ нищо не помага.

По-късно, както чувамъ или трѣбва да вѣрвамъ, той по нѣкакъвъ начинъ е билъ амнистиранъ. Но ние имаме присждата съ най-подробна мотивировка; по едни пунктове оправданъ, по-други осжденъ съ изброяване на всички факти. Азъ си бѣхъ позволилъ да поискамъ да прочета тая присжца. Това искане бѣ отхвърлено. Но затова пъкъ се декламира — това е позволено, то трѣбва да прави впечатление. Защото съ думи лесно се спори, съ думи се създава цѣла система, отъ думата не може да се отнеме нито йота. Но вие, г. г. сждебни заседатели, вие имате единъ свещенъ дългъ и първиятъ ви дългъ е — нека тукъ г. председательтъ ме поправи въ своето резюме, щомъ е вѣрно — да слушате само това, което въ тоя процесъ е било предметъ на доказателства, а не това, което бѣ предметъ на декламации. Ние трѣбва да се занимаваме съ главния предметъ на процеса, а

това е Менча Кърничева, и на второ мѣсто съ въпроса: какъ е дошла тя до деянието си, какво става въ Македония и кой е Паница.

Вие чухте Менча Кърничева. Господинъ прокуротътъ казва, че тя не съумѣла да събуди симпатии. Тя и не се стремѣше къмъ това. Това, което е смъртно въ нея, тя съ радость го жертвува за оная цель, за оная идея, за която тя извърши чуждото на нейния характеръ кърваво дѣло, за освобождението на своя народъ. Не за да показва тукъ нѣкоя херойска поза, а съ надежда, че тоя процесъ ще свѣтне като фаръ и най-после ще раздруса простия предрасждъкъ на Европа, като я накара да разбере, престжплението, извършено съ съдействието и по вината на властвуващитѣ, както на Балканитѣ, така и у насъ.

Съ тая надежда Менча Кърничева извърши деянието и накара да я довлекатъ съ последнитѣ й сили въ сждебната зала. И ако тази нейна надежда не се изпълни изцѣло, вината не е нейна. Ние имаме доказателства. Това, което тя ни разказа и което всѫщность бѣ признато за вѣрно отъ моитѣ тъй странни противници въ процеса — жестокоститѣ въ Македония, всичко това ни интересува, г. г. сждебни заседатели, несамо защото е мотивъ за постжпката на подсждимата, а и защото, като махнемъ кървавитѣ контури, е и сждбата на насъ, нѣмцитѣ.

Както въ Македония сега територията е разскѫсана на три части, съгласно последния Ньоийски миръ — азъ не искамъ да ви държа лекции по история и ще бѫда по възможность по-кратъкъ — страната и жителитѣ сѫ дадени на три тъй наречени победителки, Сърбия, Гърция и Турция; а сѫщо и България, тъй и нѣмцитѣ сѫ дадени въ ржцетѣ на три държави — победителки. Вземете на ржка вестницитѣ отъ последнитѣ дни и ще намѣрите сѫщата война противъ нѣмската култура, противъ нѣмскитѣ училища, противъ нѣмцитѣ изобщо навсѣкѫде тамъ, гдето нѣмцитѣ бѣха откѫснати отъ своето родно отечество, и затова дѣлото, за което днесъ се боримъ, е наше дѣло.

Азъ не декламирамъ, не говоря работи, които не могатъ да се докажатъ. Ето ви Нойе Фрайе Пресе и отъ понедѣлникъ, отъ вторникъ, отъ срѣда. Тамъ е казано: „Войната срещу нѣмскитѣ училища," „Шапката

на Геслеръ въ Готшее". Тамъ фашиститѣ сж принудили цѣлата община да цѣлува италянския трикульоръ, защото била изчезнала нѣкаква италиянска табела, която после се намѣрила у италиянци. По-нататъкъ четемъ за насилия въ Южния Тиролъ, насилия въ Щерцингъ, югославянски тероръ, затворени нѣмски културни институти, нѣмски училища. Боли ли ни, че ни се забранява обединението съ Германия? Само че още не се е намѣрилъ хероятъ, оня, за когото мечтаеше Хайне, когато казваше: „Ти моя стара, вѣрна Германио, ти ще родишъ и човѣка, който ще смаже съ бойна секира подлия, дръзкия вѣковенъ врагъ."

Има ли, г. г. сждебни заседатели, по-възвишена цель, по-възвишенъ идеалъ отъ народа? Не въ смисъль на враждебно самозатваряне отъ другитѣ народи. Ние сме вече модерни и космополити. Но ние не бива да се оставяме да бждемъ подтиснати, не бива да позволяваме да ни отнематъ нашия езикъ, нашата стара култура. И ако тукъ плачатъ за Бургтеатъръ, който е видѣлъ нѣколко капки кръвь, то ние съ много по-голѣмо право плачемъ за съвсемъ други работи. За това, че сме поразени въ ядката на своето сжществувание чрезъ оня подълъ, лицемѣренъ миренъ договоръ, който е сключенъ подъ паролата на правото за самоопредѣление на народитѣ. Где и кога империализмътъ е цъвтѣлъ повече, отколкото днесъ, когато малцинствата навсѣкжде се подтисватъ? И вижте, г. г. сждебни заседатели, това е идеята, за която Менча Кърничева извърши деянието си, яви се въ сждебната зала и трѣбва да остави живота. Тя ми разказа, какъ е стигнала въ развитието си дотамъ, че да се замисля изобщо надъ политически въпроси. Провѣрете ме! Основавамъ се на даннитѣ на дѣлото. Когато тя била четиригодишна, баща ѝ трѣбвало да бѣга отъ Крушево отъ турцитѣ, които запалили града и кжщата имъ. Наскоро следъ това тя трѣбвало да бѣга съ майка си, прекарва 24 часа подъ единъ мостъ, застанала въ водата. и добива зародиша на тритѣ тежки органически болести, които ще бждатъ и нейнъ край, туберкулозата, бжбречната болесть и ревматизма. Следъ това тя се учи. Тя е прилежна, става гимназистка, трѣбва да се занимава и съ търговия. Търговията не е престжпление. Защото политиката не ѝ е дала нищо. Па и тя не е правила отъ политиката про-

фесия, та да се намѣрятъ у нея долари, левове и Богъ знае какви монети отъ петь държави. Нали това не се случва? Тя не е живѣла отъ политиката. Тя е помагала на баща си. Съ политиката тя идва въ съприкосновение чрезъ Измирлиева, както чухме. Тукъ виждаме едно много интересно явление. Господинъ прокуроръть казва — нека припомня своевременно — че тя лицемѣрила, много лицемѣрила и лъже. Тя самата казва, че се е преструвала. Защо? Защото иначе не е могла да изпълни своя планъ. Но инакъ тя е истината, и всички други лъжатъ. Защото, докато Измирлиева казва въ протокола на предварителното дирение, че никога не е говорила съ Кърничева за политика, днесъ при кръстосания разпитъ тя трѣбваше да отдаде почить на истината, тая госпожа Бумбарова, и да признае, че сж говорили за политика, че тя е освѣтлила Кърничева за разцѣплението на партиитѣ и тя не можа да откаже, че на Кърничева е представила Паница като особенъ херой. За пръвъ пжть въ 1920 г. Кърничева влиза въ връзка съ политиката.

Но преди да продължа тоя разказъ, нека кажа нѣколко думи за нейния характеръ. Господинъ прокуроръть казва, че тя се преструвала. Кой не се преструва? Херманъ, освободительгъ на нѣмцитѣ, се е вмъкналъ въ довѣрието на римския пълководецъ Варъ, за да го разбие въ боя въ Тевтобургската гора. и Варъ извикалъ: „О, Хермане, Хермане! Значи човѣкъ може да има сини очи и руса коса и все пакъ да бжде невѣренъ, като картагенянинъ!“ Нѣмскиятъ Херманъ, символъ на вѣрность и истина,не е презиралъ срѣдството на измамата и коварството, когато води къмъ великата, къмъ възвишената, къмъ благородната цель — свободата. Азъ не вѣрвамъ тя да е знаела тоя примѣръ, не вѣрвамъ, тя да му е подражавала. Тя а била само Менча Кърничева. Но когато господинъ прокуроръть иска съ помощьта на находчива демагогия да ви представи тая благородна личность като лицемѣрка или можеби като скрита еротична истеричка, тогава азъ ще си позволя да разкжсамъ булото, изтъкано тукъ отъ реториката върху тоя хубавъ образъ, и да ви кажа истината. Да, тя е съвсемъ необикновено комбинирано създание. Тя е корава, тя може да извърши убийство, безъ да е държала по-рано въ ржката си нѣкое смъртоносно оржжие, а

сърцето ѝ е изпълнено съ състрадание сърцето ѝ е меко, защото тя отлага деянието си, за да не осуети сватбата на Бумбарови. Нейното сърце е меко, защото тя го е извършила отъ състрадание къмъ своя народъ. Не мога да ви повтарямъ това достатъчно, г. г. съдебни заседатели. Защото тя е извършила, както казва противната страна, убийство, за да престанатъ убийствата.— Предъ очитѣ ѝ съ стояли картинитѣ, които тъй нагледно съ нарисувани въ възванието на българския Червенъ Кръстъ(чете):

„Всѣки день на вратитѣ ни въ Свиленградъ и Свети Врачъ хлопатъ стотици семейства отъ всички части на Македония и Тракия. Нова вълна отъ стотици хиляди бѣжанци е вече напжть, за да се излѣе върху нашата южна граница. Безкрайни редици се движатъ дори и при сегашното лошо време, къмъ неизвестна цель: старци, жени и деца, вкоченясали отъ студъ, мълчаливи въ безкрайната си тжга за родна стреха, съ наведени глави. Пропждени отъ дългогодишното си бащино огнище и отъ скжпото отечество,снабдени съ последнитѣ дрипи отъ своя имотъ, които коравосърдечнитѣ имъ господари съ оставили отъ милость и които тѣ возятъ върху коли, теглени отъ изморенъ добитъкъ, тия нещастници крачатъ насълзени къмъ изгнанието. Тѣ криятъ мълчаливо въ душата си само една надежда: тукъ, въ скжпата имъ България да намѣрятъ братска любезность и живо съчувствие къмъ своята зла орись. Виковетѣ на треперещитѣ, болни и изтощени изгнанци ставатъ все по-покъртителни. До ушитѣ ни достигатъ виковетѣ за помощъ на невинни деца и старци; тѣ протѣгатъ ржце къмъ насъ. Ние, тѣхнитѣ по-честити братя, не можемъ да останемъ мълчаливи и безучастни зрители; нашъ върховенъ дългъ е да имъ се притечемъ на помощь съ любещо сърце.

Моментътъ ни повелява да потърсимъ сила и срѣдства преди всичко въ насъ самитѣ и веднага да подадемъ братска помощь въ крещящето нещастие, за да не оставимъ на смъртьта да покоси последнитѣ надежди на онія, които търсятъ тая помощь въ името на отечеството и на родния езикъ.“

Ето една картина, нарисувана отъ Карнегиевата комисия за тия звѣрства, за да видите, че това не съ само думи. Масовитѣ убийства, извършени въ селото Търлисъ подъ гръцка власть надъ 17 души, станаха

достоянне на европейското обществено мнение и то благодарение на акцията на г. г. де Роверъ и Корфъ, полномощници на Обществото на Народитѣ.

Клането при село Гарванъ подъ сръбска власть е извършено безъ всѣкакво основание и предварително разследване, надъ 28 селяни по заповѣдь на Щипския жупанъ Добрица Матковичъ, който въ сѫщото време щѣше да заповѣда застрелването на други 19 невинни българи, ако не бѣше му се противопоставилъ единъ благороденъ хърватски полковникъ.

Тия масови убийства сѫ само сбитъ изразъ на онова, което става всѣки день и не достига до ушитѣ на свѣта. Постоянни малтретирания и изтезавания на мѫжетѣ, жестокости надъ жени и деца.

Прилаганата отъ македонскитѣ сатрапи инквизиционна система — тия македонски сатрапи сѫ сърби и гърци — се отличава съ голѣмото си разнообразие. Тя съдържа затворъ, бой до смърть, обезчестяване, отрѣзване на части отъ тѣлото, изгаряне на части отъ тѣлото съ помощьта на газъ, застрелване, обѣсване съ главата надолу, поливане съ врѣла вода и т. н. Тъй напр. студентката Люба Карагюлева бѣше арестувана отъ сръбскитѣ власти, като българка, въ родния си градъ Охридъ и измѫчвана въ затвора. Тя умрѣ отъ туберкулоза.

Въ Щипъ сърбитѣ подложиха на жестокъ бой Мария Трайкова да изкаже, где е синътъ ѝ. Тя умрѣ отъ нанесения ѝ побой

Елена Маркова, 30 годишна, отъ Църнъ Каменъ, умрѣ отъ нечовѣшкото изнасилване отъ сръбски войници — фактъ, съобщенъ отъ Dotation Carnegie pour la Paix Jnternationale, Enquête dans les Balkans, Paris 1914.

Господа, така продължаватъ цѣли три страници. Сантименталностьта млъква, когато за по-възвишена цель трѣбва да се премахне, па макаръ и съ проливане на кръвь, единъ човѣкъ, за да проникне ехото на това дѣло далеко въ свѣта и, минавайки презъ сждебната зала, да стигне най-после до ушитѣ на ония господари, до ушитѣ на оная отговорна европейска дипломация, която нѣма друга работа освенъ да разпространява въ името на империализма терора въ Сирия и срѣдъ рифкабилитѣ. Защото и моитѣ очи едва сега се разтвориха. И азъ едва сега виждамъ, какво престѫпление е да се изби-

ватъ хората затова, защото сж привързани къмъ родната си земя като друзитѣ и рифкабилитѣ. Четохте ли, г. г. сждебни заседатели, преди два-три дена едно нагледъ съвсемъ невинно съобщение въ нашитѣ вестници? Испанцитѣ атакували рифкабилитѣ. Въ тѣхната срѣда имало туземци, които били принудени да служатъ на испанцитѣ, и понеже отказали да тръгнатъ съ враговетѣ срещу своитѣ братя, тѣ били безсрамно изклани. Това ще намѣрите, г. г. сждебни заседатели, въ съобщенията на нашитѣ вестници отъ преди три дена. Ето бележката. Такива сж картинитѣ, които Менча Кърничева е видѣла съ очитѣ си. Това е съвременна история, това сж документи, а не декламации на защитникъ. А всичко това тя е преживѣла. Съ собственитѣ си очи е видѣла — тъй разказва тя — една стара двойка. Жената, превита отъ ревматизъмъ, съ малъкъ вързопъ въ ржка. Това е билъ цѣлиятъ имотъ, съ който, прокудена отъ отечеството си, тя е трѣбвало да отиде въ чужбина. Тя казва: тогава сърцето ми се сломи.

Тя е видѣла едно 12 годишно дете, което било запитано отъ единъ сръбски войникъ: какъвъ си? Детето отговаря — македонецъ. Ти си сърбинъ, отвръща му войникътъ. Не, азъ съмъ македонецъ, казва малкото херойско момче. Сърбинъ си! То бива изтръгнато отъ майка си и затворено. Това е преживѣла тя, тия приказки отъ 1001 нощь — въ нашия XX вѣкъ, когато хората сж тъй чувствителни — то е разбира се печално — ако се пролѣятъ нѣколко капки кръвь върху ложата на театъра. На това искаше тя да тури край.

А сега, г. г. сждебни заседатели, нека се върнемъ къмъ Паница, за да се успокоятъ духоветѣ. Азъ съмъ премного обективенъ, за да твърдя, че следъ като се отнѣха доказателствата съмъ въ състояние да установя тукъ исторически, коя отъ партиитѣ има право, федератиститѣ или автономиститѣ. Че преждеговорившиятъ много честно е проникнатъ отъ убеждението, което той изказва, това зная. Но дали той има право? Вижте, г. г. сждебни заседатели, още една необикновена черта у Менча Кърничева! На нѣкои въпроси на г. председателя по дейностьта на Паница тя отговаря: вѣрвамъ, че въ съвъкупность това може да обясни само историята. По тоя начинъ вие намирате отново въ характера й това противоречие: трезва, разумна — мечта-

телна, предана, самопожертвуваща се. Защото тя е особена натура. И тъй, азъ ви казвамъ, г. г. сѫдебни заседатели, не съмъ дошълъ тукъ да пиша съвременна или всемирна история и азъ премного се гордѣя съ своя здравъ човѣшки разумъ, за да не изпадна въ тая грѣшка на представителитѣ на едната страна, да стана слѣпъ, само защото представлявамъ едната страна. Честно и открито заявявамъ, че не съмъ въ състояние да докажа моята преценка по обективенъ начинъ за историята, която можеби едва следъ 100 години ще си уясни събитията на нашето време.

Азъ мога да кажа само следното: предложихъ доказателства за това, че 80 до 90 на сто отъ честното македонско население сѫ автономисти и обожаватъ Кърничева като национална героиня. Предложихъ доказателства—чрезъ съвременни исторически документи—за това, че Паница е билъ плащанъ отначало отъ турцитѣ, после отъ българитѣ, следъ това отъ сърбитѣ и гърцитѣ. Защото не бива да отъждествяваме България съ Македония. Борещата се за свобода и независимость Македония нѣма нищо общо съ официална България, макаръ и мнозинството отъ македонцитѣ да говорятъ български езикъ. И тъй, г. г. сѫдебни заседатели, азъ казвамъ: обективната истина ние тукъ въ сѫдебната зала, естествено, никога не бихме могли да установимъ, и не това бѣше цельта на доказателствата. Но ние можехме да установимъ, дали онния факти, които сѫ били познати на Кърничева, върху които тя се позовава, дали тѣ сѫ вѣрни, дали документитѣ и свидетелитѣ, на които азъ се позовавахъ, ще ги потвърдятъ. Това би имало важно значение, и тогава не бихме стигнали до бездоказателната, съ нищо необоснована декламация на противната страна. Тия доказателства не бѣха допуснати.

По-късно, г. г. сѫдебни заседатели, азъ ще ви покажа, какъ най-важнитѣ свидетели подтвърдяватъ, че Кърничева говори истината, а сега се връщамъ къмъ нишката на изложението си. Чрезъ сетнешната балдъза на Паница тя влиза за първи пѫть въ съприкосновение съ политиката, запознава се за първи пѫть съ образа на Паница.

Сега идвамъ — какъ да се изразя по-учтиво? — къмъ изопачаването, което г. прокурорътъ направи въ

обясненията на Кърничева, къмъ нейнитѣ показания за Паница. Тя не каза: извършеното отъ Паница убийство на Гарвановъ и Сарафовъ, което впрочемъ е установено, бѣше причина да го убия. Тя не каза: неговото посещение при министъръ Димитровъ бѣше причина да го убия. Тя ни каза всичко това съвсемъ инъкъ, а г. прокуроръ постжпва, като човѣкъ, комуто даватъ единъ възелъ пръчки и казватъ: „Строши го", и който развързва възела и счупва всѣка пръчка по отдѣлно. Вие не строшихте възела, господинъ прокуроре! Не е вѣрно, че Кърничева се оправдаваше съ това, че била извършила убийството, защото Паница е убилъ Сарафовъ, а тя ни каза: Благадарение на сведенията и обясненията, които моята приятелка Измирлиева ми даде за Паница азъ отначало виждахъ въ негово лице единъ благороденъ патриотъ, единъ народенъ херой. А убийството на Сарафовъ и Гарвановъ, за което знаехъ тогава, ми се обясни съ това, че тѣ били платени агенти на българското правителство и че жребиятъ е опредѣлилъ Паница да изпълни смъртната присжда. Съ това тя е била успокоена.

По-нататъкъ тя разказа: Узнахъ тогава, че Паница е забогатѣлъ, но Измирлиева ми обясни и това; каза ми: не е вѣрно, той спечели отъ търговия съ тютюнъ 6 милиона лева — той винаги е билъ изкусенъ въ търговията. И това сжщо я успокоява.

После идва Неврокопския епизодъ. Той е вече посиленъ ударъ. Тя си казва тогава, това не може да ми се обясни. Ако тоя човѣкъ застава начело на наемницитѣ, които потеглятъ отъ софийската казарма за Неврокопъ и тамъ се сражаватъ срещу македонскитѣ борци за свободата, ако тоя човѣкъ вършн това, тогава той е предатель на отечеството. Тогава обаче й се каза, че то било само случаенъ епизодъ — тъй е казано въ протокола — и че Паница сега ще се оттегли отъ политическия животъ.

А сега, уважаеми г. прокуроре, идва съгласно даннитѣ на дѣлото, онова, което избива дъното на бжчвата, което отваря очитѣ на Кърничева, което кара да узрѣе въ нея решението за деянието. Вие виждате, колко се придържамъ о даннитѣ на дѣлото, затова нека ви прочета съответнитѣ пасажи отъ протокола.

Тамъ е казано (чете): „Презъ зимата на 1923 год. Паница веднъжъ дойде въ кѫщата на моитѣ родители и устно ме помоли, ако отида случайно въ София, да обадя на семейството му, което живѣе тамъ, да се подготви да замине за Виена. Изпълнихъ тая молба и следъ завръщанието си отъ София му съобщихъ, че семейството би искало да живѣе съ него заедно, на което Паница ми възрази, че е невъзможно, защото е поелъ вече предъ началника на сръбското отдѣление за безопасността, Жика Лазичъ, задължението за по-добро организиране на сѫществуващитѣ вече сръбски чети, които въ сръбска Македония трѣбваше да смажатъ македонскитѣ революционни чети, а съ това и македонското освободително движение. Паница спомена сѫщо така, че направилъ два сполучливи опита съ една сръбска чета на нѣкой си Стоянъ Мишевъ. Паница ми каза сѫщо, че, благодарение на връзкитѣ си съ тоя Стоянъ Мишевъ, можалъ да ми направи улеснения, ако азъ или родителитѣ ми имаме нѣкаква работа въ Щипъ.

Заявявамъ изрично, че самъ Паница ми съобщи това".

А сега езикътъ на нейната душа: „Това съобщение ми подействува, като гръмъ отъ ясно небе, защото отъ него ставаше ясно, че Паница е постѫпилъ на сръбска служба и е станалъ врагъ на македонското движение. Тукъ трѣбва да се прибави, че въ време на случайнитѣ си отивания на курортъ или за Крушево или Скопие, както и чрезъ личното си съприкосновение съ Македонско население, поради търговскитѣ връзки на баща си, азъ сама виждахъ и знаехъ — нѣщо, което и сръбскиятъ печатъ признаваше — какъвъ страшенъ бичъ сѫ за македонското население тия сръбски противомакедонски чети.

„Предателството на Паница къмъ македонското освободително движение ме порази толкова, че отначало бѣхъ като вкаменена и имахъ само една мисъль: да имахъ пистолетъ, веднага бихъ го застреляла. А въ следващитѣ безсънни нощи постепено у мене се яви мисъльта, че тоя човѣкъ е прекалено лошъ, за да има още правото да търгува съ живота на македонското население и че би било егоизъмъ, спокойно да се гледатъ дѣлата му. Постоянно ме занимаваше мисъльта да отмъстя за това предателство и да убия Паница. Заклехъ се въ

душата си — това бѣше презъ зимата на 1923 г. — да го убия, за да отмъстя за предателството му".

И виждате ли, г. г. сѫдебни заседатели? Тя не говори за истинското си вѫтрешно вълнение, нито за най-интимното си чувство, голѣмото състрадание къмъ собствения народъ, за да позира. Тя казва, че го е направила отъ отмъщение за неговото предателство, когато е известно, както казватъ и психиатритѣ, че причината е била любовьта ѝ къмъ своя народъ, най-благородна любовь къмъ своя народъ.

И тъй, тя решава да го убие. „Но по какъвъ начинъ ще изпълня това решение, не ми бѣше още ясно. Едно само бѣхъ решила и изпълнихъ, че нѣма да позволя да ми се отнеме нѣщо отъ това решение, че вѫтрешно ще го пазя и че нѣма да издамъ решението си особено предъ Паница и неговото семейство. Презъ цѣлата 1924 пазихъ въ себе си това решение, безъ да го съобщавамъ нѣкому, за да не се издаде тайната ми, да не я научи Паница".

Това г. прокурорътъ нарича лицемѣрие. Да, г. г. сѫдебни заседатели, тя или ще иска отъ благородни политически побуждения да извърши дѣлото, което смѣта необходимо за освобождението на своя народъ, за да прозвучи ехото му въ свѣта и да се обърне най-после внимание върху звѣрствата, които сѫ паметникътъ и позорътъ на нашето време, или нѣма да иска това. Но щомъ го иска, тя е знаела, че само тайната е гаранция за успѣха. И това било лицемѣрие? Г. г. сѫдебни заседатели, видѣхте, чухте я и не знамъ, дали не ви се струва, че всичко това, което се каза тукъ, тия домогвания, тия нагласявания, тия изказвания на предположения, защо е извършила убийството—отскачатъ като отъ желѣзна броня, отъ гранитнатата фигура на тая личность? Щомъ не може да се каже вече друго, можеби ѝ е платено, за да убие Паница, можеби е скрита еротичка — нали сме чели Фройдъ; — щомъ не може нищо друго да се каже, разправятъ се разни работи, за които въ време на процеса не е споменато нито дума, които сѫ чужди на насъ, г. г. сѫдебни заседатели; допущатъ се низости. Но въ тая зала бѣха изслушани двама специалисти, психиатритѣ, които заявиха, че тя не е душевно болна, защото желанията ѝ, цельта ѝ сѫ били ясни, но че тя принадлежи къмъ втората категория, отъ чиито

редове се рекрутиратъ тъй наречените политически престѫпници, тя принадлежи къмъ категорията на фанатиците. Въодушевена отъ истински, благороденъ патриотизъмъ, тя е решила деянието си, въодушевена отъ него тя е пристѫпила къмъ изпълнението му. И когато, г. г. сѫдебни заседатели, азъ зададохъ на психиатрите въпроса, дали напълно вѣрватъ на подсѫдимата, дали подсѫдимата въ всичко и навсѣкѫде е говорила истината, тогава тия длъжностни лица, призовани да дадатъ психологическо обяснение на дѣлото, ви казаха: напълно може да ѝ се вѣрва. А когато азъ попитахъ г. г. психиатрите, дали тоя стремежъ въ изпълнението на патриотизма, отъ който е въодушевена подсѫдимата, е билъ толкова мощенъ, че въпрѣки минаването на година или година и половина, не е могълъ да бѫде подтиснатъ отъ нея и че тя е трѣбвало да стори тъкмо това, което е извършила, тогава г. г. психиатрите и на тоя въпросъ отговориха утвърдително.

Съ това, г. г. сѫдебни заседатели, азъ стигамъ до оня въпросъ, който е тукъ сѫдбоноснията — въпроса за вината. Преди да го разгледамъ и надѣвамъ се да го разреша отъ моето гледище на защитникъ, нека кажа две думи за демагогията, съ която — азъ го казвамъ безъ стѣснение, защото това е мой дългъ — днесъ отъ три страни се възбуждаха вашите инстинкти. Балканскитѣ нрави не бивало да преминаватъ въ Австрия; въ Бургтеатъръ, стария културенъ храмъ, не бивало да се извършва такова едно отвратително деяние. И ако вие не я осѫдите, това щѣло да бѫде насърчаване на другите, които ще дойдатъ отъ Балканите.

Г. г. сѫдебни заседатели, подсѫдността нѣма подобна цель. Противъ елементарните принципи на угланата психология, на углавната антропология е да се декларира на сѫдебните заседатели, че тѣхната присѫда може да има каквато и да било друга цель, освенъ една — да се произнесатъ по дадения индивидуаленъ случай. Съ своята присѫда вие нѣма да кажете, че Менча Кърничева, като е взела смъртоносното орѫжие, е постѫпила добре и че други трѣбва да сторятъ сѫщото. Вие трѣбва само да издадете присѫда, преоценяваща нейното деяние, да кажете дали я заклеймявате като престѫпница или ще кажете, че тя е лице, което съ последния угасващъ жаръ на своята душа е дей-

ствувало, е извършило престжпление отъ най-благородни побуждения. Само това трѣбва да имате предъ видъ, и деянието й нѣма да намѣри другъ отзвукъ, освенъ тоя, че най-после ще се обърне внимание върху онова, което е подбудило тая обречена на смъртъ жена да го извърши, че Европа най-после ще наостри ушитѣ си. Наопъки, азъ твърдя, че ако осждите Менча Кърничева, свѣтовната история, когато най-после види ясно всичко, което става, ще измѣни тая присжда, както присждата на Жана д'Аркъ.

Къмъ васъ, г. г. сждебни заседатели, се отправя въпросътъ, дали подсждимата е извършила деянието, което тя признава отначало докрай — за това нѣма споръ. Но ако тъй нареченията въпросъ за факта — азъ ви моля сега за още малко внимание — ако тоя тъй наченъ въпросъ за факта би билъ тъждественъ съ въпроса за виновността, тогава питамъ: за какво сж всички тия приказки? Тогава разглеждането на дѣлата съ сждебни заседатели, съ всичкитѣ му изнурителни борби, би било карнавално представление. Тя е извършила деянието, въ това нѣма ни най-малко съмнение. За какво ще бжде тогава гледането на дѣлото, за какво сж дванадесеттѣ сждии отъ народа, ако би било все едно да се каже, тя го извърши или тя е виновна, че го е извършила?

Виждате ли, г. г. сждебни заседатели, голѣмата грѣшка въ заключението? Ако кажете, тя не е виновна, че го е извършила, вие не ще оправдаете съ това деянието й, вие не ще кажете, че и другъ трѣбва да стори сжщото, а ще кажете само: следъ грижливо, добросъвестно, съобразно съ клетвата ни проучване на всички обстоятелства на дѣлото и вникване въ душата на подсждимата, ние дойдохме до заключението, че тя не е виновна, извършвайки деянието си, че нейнитѣ постжпки или сж били ржководени отъ една висша воля или въ тѣхъ се е проявила една сила, по-могжща отъ нейната воля.

Г. г. сждебни заседатели, две години тя е хранила въ себе си решението. Въ безсънни нощи се е борила съ себе си. Но тя не го казва тъй, тя не хленчи, не декламира, не позира. Тая необикновена личность никога не е принадлежала на нѣкоя организация, тя не обича позата, не е суетна, до тоя часъ не е влизала

редове се рекрутиратъ тъй наречените политически престжпници, тя принадлежи къмъ категорията на фанатиците. Въодушевена отъ истински, благороденъ патриотизъмъ, тя е решила деянието си, въодушевена отъ него тя е пристжпила къмъ изпълнението му. И когато, г. г. сждебни заседатели, азъ зададохъ на психиатрите въпроса, дали напълно вѣрватъ на подсждимата, дали подсждимата въ всичко и навсѣкжде е говорила истината, тогава тия длъжностни лица, призовани да дадатъ психологическо обяснение на дѣлото, ви казаха: напълно може да й се вѣрва. А когато азъ попитахъ г. г. психиатрите, дали тоя стремежъ въ изпълнението на патриотизма, отъ който е въодушевена подсждимата, е билъ толкова мощенъ, че въпрѣки минаването на година или година и половина, не е могълъ да бжде подтиснатъ отъ нея и че тя е трѣбвало да стори тъкмо това, което е извършила, тогава г. г. психиатрите и на тоя въпросъ отговориха утвърдително.

Съ това, г. г. сждебни заседатели, азъ стигамъ до оня въпросъ, който е тукъ сждбоноснията — въпроса за вината. Преди да го разгледамъ и надѣвамъ се да го разреша отъ моето гледище на защитникъ, нека кажа две думи за демагогията, съ която — азъ го казвамъ безъ стѣснение, защото това е мой дългъ — днесъ отъ три страни се възбуждаха вашите инстинкти. Балканските нрави не бивало да преминаватъ въ Австрия; въ Бургтеатъръ, стария културенъ храмъ, не бивало да се извършва такова едно отвратително деяние. И ако вие не я осждите, това щѣло да бжде насърчаване на другите, които ще дойдатъ отъ Балканите.

Г. г. сждебни заседатели, подсждността нѣма подобна цель. Противъ елементарните принципи на углавната психология, на углавната антропология е да се декларира на сждебните заседатели, че тѣхната присжда може да има каквато и да било друга цель, освенъ една — да се произнесатъ по дадения индивидуаленъ случай. Съ своята присжда вие нѣма да кажете, че Менча Кърничева, като е взела смъртоносното оржжие, е постжпила добре и че други трѣбва да сторятъ сжщото. Вие трѣбва само да издадете присжда, преоценяваща нейното деяние, да кажете дали я заклеймявате като престжпница или ще кажете, че тя е лице, което съ последния угасващъ жаръ на своята душа е дей-

ствувало, е извършило престжпление отъ най-благородни побуждения. Само това трѣбва да имате предъ видъ, и деянието й нѣма да намѣри другъ отзвукъ, освенъ тоя, че най-после ще се обърне внимание върху онова, което е подбудило тая обречена на смърть жена да го извърши, че Европа най-после ще наостри ушитѣ си. Наопъки, азъ твърдя, че ако осждите Менча Кърничева, свѣтовната история, когато най-после види ясно всичко, което става, ще измѣни тая присжда, както присждата на Жана д'Аркъ.

Къмъ васъ, г. г. сждебни заседатели, се отправя въпросътъ, дали подсждимата е извършила деянието, което тя признава отначало докрай — за това нѣма споръ. Но ако тъй нареченията въпросъ за факта — азъ ви моля сега за още малко внимание — ако тоя тъй наченъ въпросъ за факта би билъ тъждественъ съ въпроса за виновността, тогава питамъ: за какво сж всички тия приказки? Тогава разглеждането на дѣлата съ сждебни заседатели, съ всичкитѣ му изнурителни борби, би било карнавално представление. Тя е извършила деянието, въ това нѣма ни най-малко съмнение. За какво ще бжде тогава гледането на дѣлото, за какво сж дванадесеттѣ сждии отъ народа, ако би било все едно да се каже, тя го извърши или тя е виновна, че го е извършила?

Виждате ли, г. г. сждебни заседатели, голѣмата грѣшка въ заключението? Ако кажете, тя не е виновна, че го е извършила, вие не ще оправдаете съ това деянието й, вие не ще кажете, че и другъ трѣбва да стори сжщото, а ще кажете само: следъ грижливо, добросъвестно, съобразно съ клетвата ни проучване на всички обстоятелства на дѣлото и вникване въ душата на подсждимата, ние дойдохме до заключението, че тя не е виновна, извършвайки деянието си, че нейнитѣ постжпки или сж били ржководени отъ една висша воля или въ тѣхъ се е проявила една сила, по-могжща отъ нейната воля.

Г. г. сждебни заседатели, две години тя е хранила въ себе си решението. Въ безсънни нощи се е борила съ себе си. Но тя не го казва тъй, тя не хленчи, не декламира, не позира. Тая необикновена личность никога не е принадлежала на нѣкоя организация, тя не обича позата, не е суетна, до тоя часъ не е влизала

въ лично съприкосновение съ своитѣ сънародници, тя, както е казала на психиатритѣ, е следвала гласа на своя народъ, гласа на своята съвесть.

Предъ очитѣ ѝ сж минали 600,000 емигранти, разпокжсани семейства, трепереще старци, безпомощни деца. Тя е видѣла съ очитѣ си звѣрствата и е убила, за да престанатъ убийствата. Душата ѝ е била изцѣло завладѣна отъ една мисъль: трѣбва да го направя, длъжна съмъ, не мога инъкъ. Народътъ може да поиска смѣтка отъ мене, каза тя, когато излѣза, защо съмъ го направила толкова късно.

Въ молбата си до почитаемия сждъ, азъ поискахъ да се допусне въпросътъ за неотразимата принуда, защото казвамъ, тя се е намирала въ състояние на принуда. Неотразимо тласкана — психиатритѣ я нарекоха алтруистка, това е противното на егоистка, — неотразимо тласкана къмъ едно деяние, за което тя смѣта, че ще тури край на убийствата въ нейната земя, тя, споредъ своето убеждение, е виждала въ лицето на Паница шпионъ, отстжпникъ, народенъ предатель, оня, който поведе бандитѣ за Неврокопъ, който следъ това се е продалъ за сръбски пари. Въпросътъ тукъ е само, какъвъ се е явилъ той въ очитѣ на Кърничева, и азъ ви представихъ за това толкова доказателства.

Шарлота Корде точно тъй коварно — защото инъкъ не е било възможно — е забила ножа въ сърцето на кжпещия се Маратъ и, ако г. прокурора го боли толкова за лицемѣрието и коварството — то и Вилхелмъ Тель е стрелялъ отъ засада и се е освободилъ, защото управительтъ Геслеръ го е обвързалъ съ вериги въ лодката му, като му е обещалъ, че, ако го освободи отъ задължението, ще заведе кораба въ сигурно пристанище. Тогава той се е освободилъ отъ задължението, ритналъ лодката и се спасилъ въ скалитѣ. Лицемѣрие, и коварство и низко убийство, а поетътъ ги възвеличава: Да живѣе Тель, защитникътъ и спасителтъ, той извърши това за отечеството — и, както казва Ломброзо възъ основа на статистиката на хиледи случаи — той познава всички политически престжпления — подтиснатитѣ народи създаватъ гении и освободители. Ако не е гений, тя е освободителка.

И, г. г. сждебни заседатели, както казахъ въ своята молба: ако мизерниятъ гладъ, отъ който страда единъ

човѣкъ, обосновава състоянието на крайна нужда, защото гладниятъ има само единъ изборъ: или ще открадне или ще загине, нима е по-малко състояние на крайна нужда, ако нѣкоя си каже: или ще премахна Паница, или ще загина душевно, или народътъ ми ще загине и азъ ще бжда достойна за презрение въ собственитѣ си очи? Нали тая мисъль всецѣло е завладѣла душата й. Нали и тя е болна, нали и тя се е страхувала, че едно висше провиденье ще я изпревари, че ще я изоставятъ силитѣ за деянието? Всичко това е действувало заедно и въ последния моментъ е сложило оржжието въ ржката й.

Ако вие, г. г. сждебни заседатели, както съмъ напълно убеденъ, дойдете до заключение, че Менча Кърничева въ своето душевно състояние и въ своето тѣлесно състояние тя — която е свършила смѣткитѣ си съ живота — е искала въ едно последно хероическо дѣло да окаже на народа си голѣмата услуга, ако е искала да събуди въ свѣта отзвукъ, за да престане неизказаното страдание на нейния народъ, ако дойдете до заключението, че тя тукъ е действувала подъ една принуда — защото „неустоимото“ не бива да се взима буквално — тогава, г. г. сждебни заседатели, вие спокойно можете при клетвата, която сте положили, да отговорите отрицателно на зададения ви въпросъ за вината й по убийството.

Защото въ тая дума „виновенъ“ се крие субективниятъ фактически съставъ, въ нея се крие обстоятелството, че това, което тя признава да е обмислила и решила, да е извършила безъ разкаяние — защото това е било необходимость — въ това се крие обстоятелството, че тя не е могла да постжпи инъкъ, зашото се е намирала въ едно душевно състояние на крайна нужда. Азъ не искамъ да ви развивамъ тая отекчителна тема за различието между вжтрешна и външна принуда. Излишно е, защото всѣка принуда се проявява вжтрешно, независимо отъ това, дали иде отвънъ или се ражда вжтре въ душата.

По тия причини, г. г. сждебни заседатели, азъ ви моля, азъ ви заклевамъ да не се произнасяте, че Менча Кърничева, чийто неизопаченъ образъ ви е даденъ отъ личнитѣ ви впечатления, отъ вървежа на събитията, отъ принудителния характеръ на фактитѣ — нима всичко,

което тя казва тъй цѣломждрено и сдържено е лъжа? — азъ ви моля да отговорите отрицателно на въпроса за нейната виновность, защото инъкъ бихте я заклеймили като престжпница. Азъ ви жертвувамъ втория въпросъ за виновността. Наистина, ще бжде нелогично да я осждимъ. Защото тя не е имала изборъ; тласкана отъ мисията си, отъ съвестьта си, отъ гласа на народа си, тя е трѣбвало да не пропусне случая. Но — свещеният Бургтетъръ, който и азъ, разбира се, обичамъ, както всички го обичатъ! Азъ ви жертвувамъ тоя втори въпросъ. Сждете я, както намѣрите за добре. Но убийца, като всѣка улична убийца за грабежъ, не бива да я обявявате! Защото нашиятъ законъ не прави разлика, а това, което г. прокуроръть каза по въпроса за наказанието, е противозаконно, тъй като той нѣма право да говори за това.

Предумишленото убийство, г. г. сждебни заседатели —на тоя въпросъ азъ ви моля да отговорите отрицателно. Не азъ, а други сравниха Менча Кърничева съ Орлеанската Дева. Тя не можеше да излѣзе въ открита борба, защото на македонцитѣ не е позволено да излѣзатъ въ такава открита борба. Тя можеше да направи само това, за което, както тя мисли, провидението, случаятъ, сждбата й е дала възможность. Но, г. г. сждебни заседатели, въ духовното си развитие тя прилича не на Шилеровата Дева, защото е свободна отъ романтика, а на оная Йоана, която съвременият писатель Шоу ни е нарисувалъ тъй сполучливо и тъй материалистично. Тя ми напомня потресния епизодъ, съ който свършва тая пиеса: Йоана е заведена на кладата, и палачътъ идва и съобщава на лордъ Варвикъ, че присждата е изпълнена. И лордътъ казва: „Вѣрвамъ ти. Нима не остана нищо отъ нея? Нито единъ косъмъ? Нито единъ ноктъ? Нито една кость?“ А палачътъ отговаря на Варвикъ: „Нейното сърце не поиска да изгори, ваша милость“. — Дълбока мисъль. Сърцето на благородния човѣкъ е безсмъртно, защото бие за вѣчността. Ако вие я осждите, ще осждите само една тѣлесна обвивка. Нейното сърце вѣчно ще живѣе, а отъ това, което е смъртно у нея, тя сама отдавна се е отказала.

— — — — — — — — — — — — —

Това е речьта на благородния Пресбургеръ, вдъхновената речь, която страданието на македонцитѣ никога нѣма да забрави.

Следъ кратки обяснения отъ прокурора, който се защищава отъ критиката на д-ръ Пресбургеръ, а сжщо и нѣкои възражения отъ последния, който още веднъжъ тълкува, какъ трѣбва да бжде отговорено на въпроса за виновността—председательтъ на сжда обявява пледоариитѣ приключени.

Въ кратка речь председательтъ на сжда обяснява на сждебнитѣ заседатели юридическитѣ условия, които трѣбва да се спазятъ при отговора на поставенитѣ три въпроса. Що се отнася до фактитѣ, въпроситѣ сж напълно ясни. Известна мжчнотия се явява само по първия въпросъ (вж. по-горе), доколкото той решава виновността. Споръ е имено въ това: има ли обстоятелства, които въпрѣки извършването на това деяние, изключватъ наказуемостьта на подсждимата. При случаи като този, наказанието може да се изключи по две причини: 1) ако подсждимата е ненормална и 2) ако е действувала подъ непреодолима сила. Всжщность цѣлиятъ споръ е около втория въпросъ, който защитата искаше да постави и като добавъченъ къмъ първия главенъ въпросъ и който сждътъ отхвърли. Но макаръ отхвърленъ, ако сждебнитѣ заседатели сж убедени, както иска да ги убеди г. Пресбургеръ, че отговорътъ на тоя въпросъ е утвърдителенъ, въ такъвъ случай (понеже допълнителниятъ въпросъ не е допуснатъ формално) тѣ ще трѣбва да отговорятъ отрицателно на цѣлия въпросъ (първи) за вината. Председательтъ на сжда обявява, защо не е допуснатъ допълнителниятъ въпросъ като тълкува случаитѣ, при които може да се приеме принудителната сила, вжтрешната нужда или (както ще видимъ да се говори въ следния процесъ) положението на необходимость. „Най-честиятъ случай, казва председательтъ — е самозащитата, когато нѣкой може да отблъсне едно нападение къмъ живота или свободата си, само ако посегне върху нападателя. Но въ всички тия случаи трѣбва да имаме едно срещу друго две признати права. При отхвърлянето на предложението за допълнителния въпросъ азъ споменахъ, че въ нашата държава не сжществува правото да развиващъ съ оржжие въ ржка политическа или национална дейность, както и въ никоя държава.

„Ако прочетете въпроса, ще намѣрите, че нито съ думи не е споменатъ мотивътъ на деянието. Това е обо-

сновано въ закона. При убийство мотивътъ изобщо нѣма значение за въпроса за вината. Само въ единъ случай, само въ случай на убийство за грабежъ законътъ опредѣля, че убийството трѣбва да е извършено съ цель да се завладеятъ чужди движими нѣща. При всички други видове убийство, убийство изъ засада, поржчано убийство и обикновено убийство, мотивътъ нѣма никакво значение за въпроса за вината. И въпросътъ за мотива съвсемъ не ще ви се задава. Ако, отговаряйки на въпроса за вината, се ржководите преди всичко отъ мотива, вие ще нарушите клетвата си и дълга си на сждии. Пъкъ и вие не бихте били въ състояние да опредѣлите обективно вѣрно мотива. Та вие не знаете, дали е вѣрно това, което се твърди отъ едната страна или пъкъ това, що се твърди отъ другата. Ние всички не знаемъ това. Историята тепърва ще го разреши. Това, което днесъ е престжпление, може да бжде следъ кжсо време херойство, и това, което днесъ е херойство, може да бжде развѣнчано следъ кжсо време отъ историята. За това не трѣбва да мислите. Вѣрно е, че подтикътъ, мотивътъ играе голѣма роля — но за обсжждането на този въпросъ не е мѣродавно, дали обстоятелствата на деянието, отъ които тя е изхождала, сж наистина станали; мѣродавно е само — дали тя е била убедена въ това."

„Ако не ви е ясна смисъльта на зададенитѣ ви въпроси, на реда, който трѣбва да спазите или относно формулирането на отговора, можете да поканите сжда да дойде въ съвещателната стая. Тогава азъ ще влѣза ва нея съ господа защитницитѣ и представителитѣ на странитѣ и ще ви дамъ нужнитѣ обяснения".

Сждебнитѣ заседатели се оттеглятъ на съвещание въ 8 часа и 25 минути вечерьта. — Заседанието се подновява въ 9 часа и 50 минути.

Присждата на заседателитѣ и наказанието

Необикновено напрежение — пише N. Fr. Presse отъ 2 X — завладѣ присжтствуващитѣ, когато сждебнитѣ заседатели се явиха отъ тѣхната съвещателна зала. Менча Кърничева се изправи отъ канапето си и поиска да я поставятъ на столъ. Така изслуша вердикта на заседателитѣ, безъ да потръпне нито една чърта на лицето ѝ.

По покана отъ председателя на сѫда решението на сѫдебнитѣ заседатели се прочита отъ тѣхния председатель.

Първиятъ въпросъ (виновна ли е за убийството на Паница) е получилъ отговори: 8 да и 4 не*).

Втори и трети въпроси сѫ получили по 12 утвърдителни отговора.

Следъ това Менча Кърничева отново лѣга въ канапето, съвсемъ изморена и когато прочитатъ присѫдата на сѫда, малко повдига глава и кимва съ думитѣ: „Много ви благодаря".

Председателятъ: — Моля, г. прокуроръть да направи предложения по въпроса за наказанието.

Прокуроръть: — Господа сѫдии! Възъ основа на присѫдата на сѫдебнитѣ заседатели, моля осѫждането да бѫде въ духа на обвинението. Наказанието, което ще й бѫде произнесено, ще има собствено стойность само на книга, защото подсѫдимата е тъй тежко болна, че тя не ще може да излежи наказанието си, макаръ и присѫдата да влѣзе въ законна сила. И споредъ § 389 азъ веднага ще предложа спирането на наказанието.

При опредѣлянето на наказанието се явява отекчаващо съвпадението на едно престѫпление съ две нарушения и обстоятелството, че нѣколко лица сѫ били въ опасность. Напротивъ, моля да се има предъ видъ като смекчаващо вината обстоятелство широкото признание на подсѫдимата и по-нататъкъ — че тя е неопетнена. Изложихъ вече въ пледоарията си, че смѣтамъ обстоятелството, че е действувала по политически мотиви за едно значително смекчаващо вината обстоятелство, защото сѫ я подтикнали повече или по-малко благородни мотиви. Тъкмо политиката е область, въ която нервитѣ владѣятъ човѣка повече, отколкото мислитѣ му. Такъвъ човѣкъ не може да се сравни съ разбойницитѣ. Затова азъ мисля, че политическитѣ мотиви трѣбва да се взематъ предвидъ като крайно смекчаващи вината обстоятелства. И после, моля да имате предвидъ още едно смекчаващо вината обстоятелство. Ненапразно е казано: Mens sana in corpore sano (здравъ духъ въ здраво тѣло). Чухме, че Менча Кърничева отъ много го-

*)Споредъ закона, ако гласоветѣ сѫ били 7 да и 5 не — подсѫдимата щѣше да бѫде призната невинна.

дини е болна и тежко страда. Можеби тѣзи страдания сж виновни и да сж допринесли своето, за да извърши тя това деяние. Азъ ви моля поне да имате това предвидъ. Моля ви да приложите формално и § 25*), макаръ че и той е преблематиченъ, както и цѣлата работа навѣрно ще остане само на книга. (Последнитѣ думи на д-ръ Шварцъ предизвикватъ силно вълнение въ публиката).

Д-ръ Розенфелдъ: — Господа сждии, изпълнявайки своя дългъ, съобразно съ буквата на закона, г. прокурорътъ наистина каза всичко, почти всичко, което може да се приложи като смекчаващи вината обстоятелства за Менча Кърничева. Азъ прибавямъ къмъ думитѣ на уважаемия г. председатель: Можеби присждата на господа сждебнитѣ заседатели ще бжде опровергана отъ историята, можеби наистина ще се окаже, следъ години, следъ десетки години, че този паметникъ, за който на времето си говори г. прокурорътъ, че е билъ сложенъ на голѣмата хероиня, ще бжде поставенъ и на Менча Кърничева. Наистина, Менча Кърничева си сложи и безъ това паметникъ въ голѣма часть отъ привърженицитѣ си, въ голѣма часть отъ македонското население. Но тъкмо обстоятелството, угнетителното за насъ обстоятелство, че изборътъ е само вина и свобода, затворъ и свобода — това обстоятелство ни тежи много, защото Менча Кърничева, макаръ че не е заклеймена отъ Каиновия знакъ на обикновенъ престжпникъ, всепакъ вижда нереализирана една цель на своя атентатъ — да обърне вниманието на свѣта върху страданията на македонския народъ.

При опредѣлянето на наказанието, особено за нея, трѣбва да се държи смѣтка за факта, че господа психиатритѣ казаха, почти както уважаемиятъ г. Пресбургеръ каза: тя е била на границата на непреодолимата сила. Тя се намира въ едно извънредно душевно състояние, въ онова извънредно състояние, което ѝ е отнело способностьта да отличи правото отъ кривото, зарадъ което тя трѣбва да отговаря споредъ нашия австрийски законъ.

За съжаление, не можа да се обсжди правилно, че тя е дете на Македония; но сега можеби при обсжж-

*) Предвижда екстерниране следъ излежаване на наказанието

дане на присѫдата, това обстоятелство ще намѣри достойно внимание; — тя трѣбва да се сѫди отъ гледището на македонския народъ, отъ гледището на македонскитѣ нещастни синове и дъщери.

На всички въпроси е отговорено утвърдително и затова като се иматъ предвидъ всичкитѣ смекчаващи вината обстоятелства, които сега не мога да изброявамъ по отдѣлно, моля да се приложи най-лекото наказание.

Председателтъ : — Сѫдътъ се оттегля на съвещание.

Въ 10 часа и 5 минути заседанието се прекѫсва. Следъ подновяването на сѫщото въ 10 ч. и 10 м. председателтъ съобщава присѫдата на сѫда.

Възъ основа присѫдата на сѫдебнитѣ заседатели, обвиняемата се наказва на 8 годишенъ строгъ тъмниченъ затворъ, усиленъ чрезъ еднократно затваряне въ тъмна келия на 8 май (деня на убийството) всѣка година. Следъ това тя се екстернира отъ областитѣ на Австрийската република. — Наложено е най-малкото наказание, предвидено въ закона.

Съ сълзи на очи д-ръ Пресбургеръ казва, че си запазва правото да обжалва присѫдата.

Заседанието се вдига въ 10 ч. и 20 м. вечерьта.

Прислужници отъ сѫда отнасятъ подсѫдимата на носилка къмъ болницата на затвора въ сѫщото здание. Залата, въ която присѫдата е изслушана при гробна тишина, постепено се опразва. „Никога публиката — пише единъ виенски вестникъ — не е изслушвала тъй тихо присѫдата по такъвъ процесъ“. Отдѣлни групи още стоятъ въ предверието, къмъ които нѣколцина чиновници отправятъ подкани, незабавно на напуснатъ сѫда.

Следъ присѫдата

Освобождаването

Макаръ въ края на заседанието защитата да си запази правото да обжалва присѫдата, това не стана; поиска се друго, за което веднага следъ прочитането ѝ заяви д-ръ Пресбургеръ: преустановяване изпълнението на наказанието, поради тежкото боледуване на осѫдената. Членъ 398 отъ австрийския законъ за углавното сѫдопроизводство предвижда, че една присѫда може да бѫде преустановена, ако здравословното състояние на осѫдения го прави неспособенъ да понесе наказанието, сиречь ако изпълнението на последното застрашава живота му. Вънъ отъ всѣко съмнение, случаятъ съ Кърничева бѣше именно такъвъ. Но за да се направятъ постѫпки въ тая посока, необходимо е присѫдата да е влѣзла въ законна сила, ето защо и защитата се отказа отъ обожаването, което можеби щѣше да проточи работата при най-опасенъ рискъ за живота на младата героиня.

Разбира се, въпросътъ за отмѣняването би се решилъ твърде просто и леко, ако не се явяваше друга една трудность, заключаваща се въ втората часть отъ присѫдата, която предвижда екстерниране на осѫдената следъ като излежи наказанието си. Това условие даваше поводъ да се мисли, че и следъ едно решение въ духа на чл. 398, взето възъ основа на специална медицинска експертиза, подсѫдимата може да не бѫде освободена, а поставена на предишния режимъ — като подсѫдима — при което би могла отново да бѫде настанена въ нѣкой санаториумъ при сигуренъ полицейски надзоръ.

Следъ като присѫдата влѣзе въ сила, защитата подаде молба за преустановяване изпълнението на присѫдата и освобождаване на осѫдената. На 3 октомврий сѫдебната камара взе следното решение: възъ основа на медицинската експертиза, която посочва осѫдената като неспособна за затворъ (такъвъ е специалниятъ тер-

минъ на закона: nicht haftfähig), сждебната камара решава да се преустанови изпълнението на присждата; що се отнася до молбата на д-ръ Пресбургеръ за пълно освобождаване, сждебната камара намира, че по тоя въпросъ е компетентенъ да се произнесе Върховниятъ областенъ сждъ (Oberlandesgericht). По силата на това решение, Менча Кърничева остава въ болницата при затвора при режима отпреди присждата. А въ тая болница, вече по предишната преценка на лѣкаритѣ, Менча Кърничева едвали би изтраяла повече отъ нѣколко седмици . . .

На 10 с. м. Върховниятъ областенъ сждъ е решилъ: областниятъ сждъ да попълни медицинската експертиза за здравословното състояние на Менча Кърничева въ смисъль, дали изобщо би било възможно изпълнение на присждата по отношение на болната, въ какъвъ срокъ и дали изобщо може да се разчита на нейно оздравяване. Като консултъ е повиканъ д-ръ Ягичъ, който заедно съ сждебния лѣкарь д-ръ Кундратъ да направи новъ прегледъ на пациентката; експертизата да се представи на Върховния областенъ сждъ, който ще обоснове решението си върху нея. N. Fr. Presse продължава сжобщението си: „И Върховниятъ областенъ сждъ се ржководи отъ основната мисъль, че при една по всички човѣшки предвиждания невъзможность да се изпълни присждата, излишно е по-нататъшно задържане (интерниране), което носи на тежко болната само мжки, причинява затруднения и разноски на административнитѣ власти, защото за смъртно болната трѣбва да се взиматъ особени мѣрки и всепакъ никакво изкупване не може да се очаква чрезъ изпълнение на присждата. Осжждането на едно убийство не стои въ противоречие съ държанието къмъ една извършителка, чиято скорошна смърть и безъ това изкупва всѣка виновность. Зависи сега значи отъ предстоящата експертиза, какви разпоредби ще издаде върховниятъ сждъ, който, както се знае, при въпроса за пренасянето на Кърничева въ санаториума взе едно съвсемъ небюрократично, човѣшко становище".

Въ защита на това справедливо искане предъ сжда и общественото мнение се яви отново неуморниятъ, благороденъ защитникъ д-ръ Пресбургеръ, който написа отдѣлна статия въ „Нойе Фрайе Пресе" подъ заглавие: „Справедливость за Менча Кърничева."

„Вземамъ още веднъжъ думата — пише г. Пресбургеръ — защото съвестьта ми иска това. Менча Кърничева при разглеждането на дѣлото бѣше оклеветена. Нейното право за истина бѣше грубо нарушено. А това се случи, защото разглеждането на дѣлото остана само скелетъ и защото отъ всички, които говориха за нея, нито единъ не я познаваше, съ изключение на защитника и въ ограничена степень психиатритѣ Хьобелъ и Бишофъ, които бѣха напълно справедливи къмъ нея. Психиатритѣ обясниха, че Менча Кърничева е действувала отъ чистъ, благороденъ патриотизъмъ и че нейната душа е изпълнена отъ любовь къмъ нейния народъ и отъ фанатично въодушевение. Забележително е това, че на психиатритѣ не се вѣрва тъкмо тогава, когато олучватъ истината.

Но азъ [illegible]амъ още нѣщо повече отколкото тѣзи специалисти психолози, защото азъ съмъ онзи, който отъ петь месеца съмъ въ постояненъ контактъ съ Менча Кърничева. Отъ петь месеца насамъ, съ изключение на едно прекжсване, когато бѣхъ въ отпускъ, азъ я посещавахъ редовно всѣки втори день отначало въ болницата на затвора и после въ санаториума Химелхофъ. Като адвокатъ, чиято любима область е човѣшката душа, като човѣкъ, комуто е твърде близка човѣшката участь, вдълбочихъ се въ сжщината на моята клиентка; и затова при разглеждането на дѣлото казахъ истината съ думитѣ: че Менча Кърничева има едно велико сърце, че нейното дѣло избликва отъ сърцето ѝ, че тя уби, за да не бжде повече убивано.

При разглеждането на дѣлото тя се въздържа. Бѣше ли това упоритость на непристжпната ѝ душа, бѣше ли това проява на слабость, та тя, въпрѣки моя повтарянъ апелъ, не се разкри така, както въ ония тихи часове на изповѣдь, които прекарахъ съ нея? Тогава тя пжшкаше отъ своята сдържаность, тогава се разбираше съ мене на нѣмски езикъ и тогава трѣбваше да я види и чуе човѣкъ, когато ставаше дума за страданията на нейния народъ и за престжпленията на неговитѣ подтисници.

Огъньть, който пламти въ нея, който скоро ще превърне въ прахъ тѣлесната ѝ обвивка, се явяваше и при разглеждане на дѣлото, но не я стопляше, защото Менча Кърничева се виждаше заобиколена отъ врагове,

предъ които нейната свѣнлива душа се дръпваше въ себе си. Но предъ менъ се разкриваше цѣлото й голѣмо сърце,— и какъ тя извика: „Бихъ искала да зная поне едничко дѣло, което федератиститѣ биха могли да посочатъ въ полза на Македония!“ — Азъ знаехъ, че тукъ вече говори не езикътъ, а душата.

И доброта има у тая македонка. При срещата съ баща й, която стана предъ множество служебни лица и лѣкари, свидетелитѣ се борѣха съ сълзитѣ си предъ покъртителната сцена. При съобщаването тя ме прегърна отъ благодарность за посрѣдничеството по срещата.

Разглеждането на дѣлото остана скелетъ, защото бѣха отхвърлени всички предложени отъ защитата доказателства за мотивитѣ на обвиняемата, за нещастието на македонския народъ, за кървавия теророъ на подтисницитѣ, сжщо и предложението за допущането на въпроса: дали Менча Кърничева не е извършила деянието подъ непреодолима принуда. А при това на тримата представители на обвинението бѣ позволено да честватъ Паница въ предълги биографични описания и да хулятъ Кърничева. Това не е упрѣкъ срещу ржководството на дѣлото. Господинъ дворцовиятъ съветникъ Шнеевайсъ е човѣкъ, който постжпва по съвесть и не е несправедливъ къмъ обвинения. Съображения, за които тука не може да се говори, опредѣлиха решението на сжда. Стенографическиятъ протоколъ ще подпомогне обективното присжждане на случая, той ще посочи, че защитата е обезоржжена въ името на закона.

Сега Менча Кърничева лежи въ една стая на болницата при затвора. Посетихъ я вчера и днесъ. Упадъкътъ на силитѣ настжпва. Тя вече говори почти шепнешкомъ съ едва доловимъ гласъ, тя, която още вчера въ единъ видъ пароксизъмъ се смѣеше и шегуваше. Намѣрихъ я днесъ да пише трескава. Питамъ: „Какво пишете?“ — „Документи за Паница! Не бива да остане така! Азъ не смѣехъ да говоря при разглеждането на дѣлото. Истината трѣбва да излѣзе наяве. Но — въ Македония всѣки знае, кой бѣше Паница.“

И на тази Менча Кърничева не се вѣрва, че се е жертвувала за националния идеалъ. Последната проява на угасващитѣ й сили е отдадена на Родината.

Една тайна се търси въ душата на Менча Кърничева, една тайна, която при разглеждането на дѣлото не се разбули. Моя задача ще бѫде да разкрия тази видима психологическа задача. Ще дойде день, когато азъ ще посоча, че не умраза, не мъсть, а любовь е ржководила дѣлото на Менча Кърничева; онази любовь къмъ цѣлото човѣчество, която нѣкога ще бѫде украсена съ вѣнеца на мѫченичеството.

Сега още две думи къмъ съвестьта на правосѫдието: подадохъ молба предъ областния сѫдъ за преустановяване изпълнението на присѫдата и за освобождаване на Кърничева. Ако отношението къмъ тази молба вземе оня разточенъ вървежъ, който едва не отне успѣха на моитѣ усилия по-рано при следствието да ствела Кърничева въ санаториумъ, въ такъвъ случай следъ нѣколко седмици смъртно болната ще издъхне подъ тежката стѫпка на канцеларизма". (N. Fr. Presse, 4 X 925). Сѫщо тъй предъ виенския вестникъ Wiener Allgemeine Zeitung отъ 6 X 1925 двамата защитници направиха изявления, изясняващи нѣкои сѫществени страни въ процеса и необходимостьта отъ освобождаване на Менча Кърничева.

Д-ръ Игнацъ Куртъ Розенфелдъ казва:

„Начинътъ, по който се изложиха доказателствата естествено попрѣчи на резултата. Защитата бѣше въ състояние да представи чрезъ свидетели на общественото мнение и особено на сѫдебнитѣ заседатели оня материалъ, следъ преглеждането на който може ясно да се убеди, че Менча Кърничева е извършила този атентатъ надъ Паница само поради политически причини. Толкова повече бѣхме изненадани, когато отъ редоветѣ на сѫдебнитѣ заседатели се чуха гласове, че не представяло сѫществень интересъ да се изясняватъ основитѣ на политическитѣ отношения на Балканитѣ, особено въ Македония. Понеже образътъ на Паница бѣше малко неясенъ отъ партийна умраза и благоразположение, и понеже показанията на свидетели изъ балканскитѣ страни не можеха да бѫдатъ достатъчно неоспорими, ние поискахме да се повикатъ виенски свидетели, които сѫ били въ Македония въ времето, когато Паница е извършилъ мнимото си хероично дѣло, и чрезъ тѣхнитѣ показания да посочиме, че всички сърца на този нещастенъ македонски народъ сѫ съгласни съ дея-

нието на Кърничева. Чрезъ отхвърлянето на доказателствата цѣлата основа на процеса се разруши. Виенскитѣ заседатели, разбира се, се дезинтересуваха отъ положението въ Македония, защото самитѣ ние сме вплетени въ достатъчно конфликти. Що се отнася до присѫдата, трѣбва да се подчъртае, че тя само съ единъ гласъ би паднала. Като се има предвидъ, че присѫдата собствено никога не ще може да влѣзе въ сила, общественото мнение и защитата я смѣтатъ твърде тежка. Присѫдата нѣма да обжалваме предъ видъ този изолиранъ случай, че тя се отнася до лице покрито съ сѣнката на смъртьта, че не можеме да обжалваме присѫдата по отношение на предвидения въ нея затворъ*).

Сега се явява следното положение: една присѫда естествено може да бѫде изпълнена, само когато осѫденията може да бѫде затворенъ (haftfähig ist). Нашиятъ законъ за углавното сѫдопроизводство опредѣля въ чл. 398, че може да стане едно преустановяване на изпълнението, когато се отнася до тежко болни лица. А Менча Кърничева несамо по впечатлението, което правѣше презъ време на процеса — тя можа да се държи съ напрежението на всичкитѣ си душевни резерви — но и споредъ експертизата на лѣкаритѣ е неспособна за затворъ. Единственъ въпросъ остава само тактическото изпълнение на преустановяването на изпълнението. Защитата стои на гледището, че въ закона нѣма едно опредѣлено решение въ тази посока, че ако наказанието бѫде преустановено трѣбва да остане по-нататъкъ предварителниятъ арестъ. Въ края на краищата това е едно и сѫщо нѣщо. Ако тя не е за затворъ, съвсемъ безразлично е, дали се отнася това до предварителенъ арестъ или излежаване на затворъ по присѫда. Само по аналогия споредъ досегашната практика може да се мисли да се остави предварителниятъ арестъ въ нѣкой санаториумъ. Срѣдства за това вече нѣма. Паритѣ, които досега бѣха изпращани отъ родителитѣ, се изчерпаха. Като благодарно дете Менча Кърничева не иска да приеме остатъка отъ капитала. Тя каза, че ако не бѫде освободена, иска да умре въ областния сѫдъ. Пренасянето въ санаториумъ

*) Защото е наложено най-малкото предвидено въ закона наказание.

е трудно и заради това, че стражата, която е необходима за охраната ѝ, е извънредно скжпа. Областниятъ сждъ има да решава по въпроса за наказанието, дали да бжде освободена или не. При указаното досега доброжелателство къмъ тази полумъртва жена може съ сигурность да се очаква, че ще се намѣри изходъ, отъ една страна тя да бжде освободена и така да ѝ се даде възможность да оздравѣе, а отъ друга страна да се вематъ и охранителнитѣ мѣрки за нейното запазване".

Д-ръ Рихардъ Пресбургеръ заявява:

„Убеденъ съмъ, че Кърничева щѣше да бжде оправдана, ако бѣше допуснатъ въпросътъ за непреодолимата принуда. Сждебнитѣ заседатели ми казаха, че тѣ биха отговорили утвърдително на такъвъ въпросъ. Но сждътъ не допусна такова поставяне на въпроса и поради това заседателитѣ знаеха, че, ако биха поискали то и въпросъ, както азъ наистина ги подканихъ, сждътъ отново би го отхвърлилъ, но не се решиха да отхвърлятъ въпроса за виновностьта — липсваше само единъ гласъ — защото се боеха отъ последицитѣ на присждата. Ако се приемѣше, че нейното деяние не е било свободно, ако се предпоставѣше вжтрешна принуда, както азъ твърдѣхъ, тогава Менча Кърничева щѣше да бжде освободена Сждебнитѣ заседатели сжщо бѣха склончи съ тая мисъль, но не бѣха въ състояние да ѝ дадатъ формаленъ изразъ, защото въпросътъ за непреодолимата принуда не бѣше допуснатъ.

Менча Кърничева ще бжде пусната отъ затвора. Всички фактори сж склонни да я освободятъ. (Wr. Allgemeine Zeitung, 6 X 1925).

Надеждитѣ на защитата, на цѣлия македонски народъ и на всички, които оцениха правилно наказанието въ Бургтеатъръ — се оправдаха. Тя бѣ призната отъ Върховния сждъ неспособна да излежи наказанието. По силата на това решение биде освободена и — както изисква присждата — веднага екстернирана отъ граиицитѣ на Австрийската република, която по тоя начинъ даде истинската присжда — присждата на справедливостьта и човѣщината — надъ дѣлото на Менча Кърничева.

Отзиви за дѣлото

Единъ такъвъ голѣмъ политически процесъ, при това процесъ срещу народна хероиня, която наказва при

изключителна обстановка единъ измѣнникъ и злодеецъ — естествено предизвиква особено оживенъ интересъ и коментарии. Процесътъ въ Виена бѣше единъ отъ най-голѣмитѣ политически процеси въ Европа следъ войната, привлѣче всеобщо внимание и така има своето важно значение за пропагандата на македонската кауза въ чужбина.

За виенскитѣ вестници, преди всичко, процесътъ бѣше рѣдка сензация. Тѣ се надпреварваха да даватъ сведения и преценки за Менча Кърничева, дадоха множество снимки, скици отъ сѫда, карикатури, биографически бележки дори стихотворения и подробни отчети за дѣлото. Общо взето тя се ползуваше отъ симпатиитѣ на всички вестници, макаръ че психиката на австриеца мѫчно можеше да проникне въ душата на македонската дъщеря. Презъ онова, което се съобщаваше за нея, винаги проличаваше несамо очудване отъ силата на нейния духъ, отъ подвига, а и нѣкакво недоразбиране на мотивитѣ, които сѫ го извикали. И симпатизиращитѣ и явно враждебнитѣ отзиви изразяваха общо впечатление на неразкрита тайна. А тя още повече ги привличаше; процесътъ даде поводъ за разнообразни психологически и политически тълкувания; на Менча Кърничева се посветиха специални статии и характеристики. Явиха се дори по-далечни исторически сведения — като „Политическото убийство въ черкви и театри", „Жената като атентаторка" и др. (Neues 8 Uhr Blatt отъ 1 X 1925 год.). Противоречията не липсваха въ изобилие, като задъ тѣхъ естествено стоеха различни политически становища. Виена има лѣвичарски вестници, които обслужватъ пропагандата на III-ия интернационалъ и които при тоя случай се видѣха принудени да излѣзатъ съ енергична защита на Тодоръ Паница. Враждебно отношение имаха Arbeiter Zeitund, Rote Fahne, Der Abend и др., които все пакъ признаха на Менча Кърничева необикновена воля и фанатична вѣра въ правотата на своето дѣло. Тѣзи вестници положиха усилията си къмъ това да защитатъ Паница, да създадатъ преди процеса неблагоприятна атмосфера за подсѫдимата и главно да нападатъ В М Р О и българското правителство. Особено дързъкъ въ обвиненията си и безогледенъ въ нападкитѣ бѣше комунистическиятъ Rote Fahne, отъ чиито характеристики за Протогеровъ и Паница черпѣха

сведения прокурорътъ и гражданскиятъ ищецъ въ речитѣ си.

Поради политически съображения, които изтъкнахме въ началото на тоя процесъ, остиналитѣ вестници се държаха резервирано въ преценкитѣ си за дѣлото като нескриваха само своето хуманно отношение къмъ участьта на Менча Кърничева. Особено внимание къмъ нея, сс-венъ Neue Freie Presse, Reichspost, Neues Wiener Tagblatt, който въ броя си отъ 2 X открито порица присѫдата и др., прояви Wiener Allgemeine Zeitung, който я защищаваше отъ нападки на комунисти и сърби и който не се възпрѣ да изрази искреното си прѣко впечатление отъ дѣлото. Въ уводната часть къмъ отчета за последното заседание на сѫда и присѫдата тоя вестникъ подъ заглавие: „Присѫдата надъ малцинствата“ пише следното: „Това е, значи, присѫдата: виновна, виновна! Присѫда за едно коварно убийство, присѫда противъ една атентаторка. Но ако тоя „случай“ се освободи отъ всички обвивки, разкриятъ ли се фонътъ и мотивитѣ, и погледне ли се тогава отново присѫдата — какво излиза? Виенскитѣ сѫдебни заседатели не осѫдиха една македонска убийца: въпросътъ за малцинствата, голѣмата проблема за подтиснатитѣ народи е осѫдена заедно съ нея. — Нашитѣ народни сѫдии се оставиха вчера да бѫдатъ твърде много заблудени отъ страшния фактъ. Почти нетактично следвайки вървежа на случкитѣ, тѣ не забелѣзаха линията, която отъ пламенни политически страсти води къмъ обикновено убийство. Тѣ съвсемъ пропуснаха това, че тоя атентатъ въ Бургтеатъръ е само ерупция изъ единъ отъ многото кратери на вѣковна дейность отъ непрестанна, непрекѫсната верига вулкани.“ — Вестникътъ по-нататъкъ споменава, какво трѣбва да бѫде отношението на народнитѣ сѫдии къмъ мирнитѣ договори, къмъ подтиснатитѣ малцинства. Сѫдебнитѣ заседатели трѣбвало да си кажатъ: „Да, при такива условия естествено не може да има гаранция за спокойно развитие. И наистина не е никакъ чудно, че поробенитѣ въ своето отчаяние възставатъ. — Това забравиха сѫдебнитѣ заседатели, когато многозначително имъ се говорѣше, че не бива да бѫдатъ присаждани балкански нрави въ нашия „свещенъ“ Бургтеатъръ. Тѣ пропуснаха тоя единъчъкъ случай да се даде добре да разбератъ вслу-

шанитѣ западни държави чрезъ една народна присѫда, какъвъ грѣхъ е стореиъ въ мир нитѣ договори — били тѣ сключени въ Сенъ-Жерменъ. Ньоии, Трианонъ или Версайль — къмъ нечовѣшки подтиснатитѣ малцинства. Защото изстрелитѣ въ Бургтеатъръ собствено сѫ дадени още въ Ньоии".

Вънъ отъ българския печатъ, значителенъ интересъ къмъ дѣлото проявиха сѫщо ромънски и сръбски издания. Видниятъ предишенъ революционеръ въ Берско, Толи хаджи Гогу написа хубава статия за Менча Кърничева въ сп. Пенинсула Балканика, книжката за юлий-августъ, 1924, въ Букурещъ, въ която статия между другото казва, че въ Виена ще бѫде обвиняемъ Т. Паница, защото „за цѣлъ свѣтъ сѫществува македонското обществено мнение, което въ своето болшинство отъ 99 на сто вѣрва, че Паница бѣше врагъ на македонската кауза". — А бѣлградското обществено мнение, пише Belgrader Zeitung отъ 2 X 1925, следи процесътъ съ най-голѣмо напрежение. Всички вестници даватъ подробни отчети за вървежа на дѣлото. — Ония, на които служеше Паница, се интересуваха несамо отъ следсмъртната му известность, а и отъ успѣха на своето дѣло, отъ политическитѣ последици на процеса и особено на присѫдата. Нѣщо повече, бѣлградскиятъ печатъ се намѣси въ процеса, за да повлияе върху изхода му. Вестникъ „Политика" писа уводна статия, въ която разкри сръбския политически интересъ въ процеса и недвусмислено поиска осѫждането на Кърничева като отправи къмъ нея безсрамни клевети и като подхвърли, че въ Сърбия виенскитѣ сѫдии дотогава сѫ се ползували съ голѣма почить... Тѣзи клевети, които и въ политическитѣ си намѣрения бѣха престѫпни, предизвикаха нова енергична защита отъ г. Пресбургеръ, който прояви такава беззаветна, бащинска грижа къмъ Менча Кърничева. Виенскитѣ вестници публикуваха следното негово писмо:

„Въ броя отъ 2 октомврий 1925 г. на в. „Политика", единъ отъ многочетенитѣ бѣлградски вестници, се появи едно съобщение за процеса на Менча Кърничева, въ което изобилствуватъ тежки подозрения за честьта на подсѫдимата. Тѣ сѫ нагодени толкова повече да бѫдатъ повѣрвани отъ югославянската четеща публика, понеже се позоваватъ изрично на изнесеното при сѫдебното дирене въ процеса.

Въпросното съобщение казва между другото, „че въ предварителното следствие се намира едно описание на живота на Менча Кърничева, което обаче при откритото разглеждане на процеса не се прочете, понеже председателътъ на съда го изостави въ интереса на обществения моралъ. Но въпрѣки това нѣкои журналисти успѣли да прочетатъ това описание". Следъ това идатъ подробности, които азъ поради неокачествимото имъ съдържание не искамъ тука да повтарямъ.

Въ интереса на истината и справедливостьта твърдя, че обнародваното въ въпросното съобщение на „Политика" *нѣма нито една дума вѣрно.* Особено не е вѣрно това, че въ акта за процеса на Менча Кърничева се намира поне редъ, който по нѣкакъвъ начинъ би докосналъ честьта, частния животъ, нравственото поведение на Менча Кърничева. Нищо не е въ тоя случай по-характерно отъ това, че естествено враждебно настроенитѣ свидетели, нито принадлежащитѣ къмъ семейството на убития Паница и неговитѣ приятели, не хвърлиха ни сѣнка съмнение къмъ Менча Кърничева спремо нейния частенъ животъ.

Безскрупулностьта, която отличава въпросното съобщение на „Политика" се отнася и до заключителното твърдение, че Менча Кърничева дори и презъ време на предварителния арестъ въ санаториума редовно всѣка седмица била посещавана отъ единъ интименъ приятель въ присжтствието на австрийски полицаи, които, обаче, незнаейки български езикъ, не могли да контролиратъ разговоритѣ.

Само по себе си се разбира, че Менча Кърничева презъ време на нейното престояване въ санаториума не е била посещавана отъ никой другъ освенъ отъ лѣкаритѣ, персонала на охраната и отъ защитницитѣ и че това правило е било нарушавано само отъ двукратното посещение на нейния баща, ксйто е дошълъ при нея придруженъ отъ следователя.

Длъжень съмъ още веднъжъ да се явя свидетель за чистотата на душата у вече осждената атентаторка Менча Кърничева. Присжщата ѝ затвореность, която тя прояви както при разглеждането на дѣлото, така и при предварителното следствие, твърдостьта на държането ѝ, непреклонностьта на нейната воля, съ самоотречение до последния си дъхъ да служи на каузата на своята ро-

дина, претърпѣ само единъ единственъ пжть пречупване. Единъ день тя се яви предъ сждебния следователь, предъ за жалость недавна неочаквано починѫлия отличенъ чиновникъ сждебния съветникъ д-ръ Хецль, съ залитащи стжпки, съ бликнали, едва сдържани сълзи и най-сетне избухваща въ ридания. Попитана отъ мене, който присжтствувахъ, и отъ съветника докторъ Хецль по най-внимателенъ начинъ за причината на това, *тя премълча с отговора.* Сждебниятъ съветникъ д-ръ Хецль който добре познаваше душата на обвиняемитѣ, най-сетне намѣри обяснението, като я запита, дали причината не е въ наскоро стигналото до ушитѣ ѝ подозрение, че тя е извършила деянието за пари. Едва тогава тя призна ридаеща, че това е било причината на нейнитѣ сълзи (Wr. Allgemeine Zeitung, 10 X 22).

За македонската емиграция, особено въ България, убийството на Т. Паница бѣше крупенъ фактъ въ историята на освободителното движение. Невъзможно е да се опише вълнението, което извика дѣлото на Менча Кърничева, която веднага се почувствува като любима народна героиня. Стотицитѣ телеграми и писма отправени до нея и родителитѣ ѝ отъ всички македонски организации въ България и множество частни лица изразяватъ възторга отъ примѣра на себепожертвуването у Менча Кърничева, радостьта, че Македония се е огървала отъ единъ пришълецъ, който ѝ е нанасялъ толкова рани. Македонскитѣ вестници следѣха най-напрегнато всѣки новъ моментъ отъ Виенското дѣло и посветиха на значението му множество статии. Ето какво пише, напримѣръ, Независима Македония въ броя си отъ 14 V 1925: „Най-после падна и голѣмиятъ злодей Тодоръ Паница. Премахна се демонътъ на разрушението, който костува толкова кръвь, жертви и сълзи на Македония. Падна родостжпникътъ на племето си — падна убиецътъ на македонската независимость. — Една млада и красива македонка, откърмена и израстнала въ китното Крушево, тури край на единъ животъ, изтъканъ само отъ престжпления. — Мелпомена Кърничева е наша героиня. Тя, съ своята нѣжна и благословена ржка направи да отдъхне цѣлъ народъ и тури край на единъ опасенъ и коваренъ кърволокъ.“

Тукъ предаваме само нѣколко писма и телеграми, за да припомнимъ, какво чувство на обичь, възхищение и признателность македонцитѣ проявиха къмъ дѣлото на Менча Кърничева.

Телеграма предъ освобождението ѝ отъ братството въ Самоковъ до родителитѣ: „Братството ви изказва сърдечни поздрави, задето откърмихте, отгледахте отличната героиня Менча, която доказа на цѣлъ свѣтъ, че македонката бди за извоюване свободата на милата ѝ родина; заради това застреля опасния врагъ на Македония — херойстзо, което мѫжъ едвали щѣше да извърши срещу противникъ като Паница."

Телеграма отъ двама дойранчани до Менча Кърничева: „Като ви поздравяваме, пожелаваме ви наржце да ви занесемъ въ столицата ни Солунъ".

Сѫщо, следъ освобождението: „Търновското македонско благотворително братство приветствува героичното дете на Македония съ щастливото му освобождение. Героичниятъ подвигъ, който проявихте като очистихте родината ни отъ единъ кръвожаденъ предатель и тиранинъ, който повече отъ 20 години багри земята ни съ кръвьта на нейнитѣ най-доблестни и преданни синове, както и стоическото ви държание предъ виенския сѫдъ — пълни сърцата ни съ възторгъ и умиление. Съ тоя си великъ подвигъ вие дадохте за лишенъ пѫть на свѣта да разбере, че Македония, която ражда и кърми такива родолюбиви деца, нѣма да загине. — Живейте и крепнете, за да видите реализирана мечтата ни — свободна и независима Македония".

Телеграма отъ Неврокопъ до родителитѣ: „Вестьта, че най-голѣмиятъ врагъ на македонската свобода, известниятъ отъ турско време ренегатъ и предатель на всичко народно, довчерашниятъ сръбски пандуръ Тодоръ Паница е убитъ, възрадва всички добри българи. Македония поотдъхва, че единъ голѣмъ изродъ изчезва, а неврокопчани, живѣли и расли въ борба за народни идеали, тържествуватъ, че убиецътъ — и физически и интелектуаленъ — на скѫпи македонски дейци е примѣрно наказанъ. Хвала и честь вамъ, родители на скѫпата и отлична наша героиня Менча".

Писмо отъ Русе до родителитѣ: „Македонската емиграция въ Русе изказва Вамъ своитѣ безпредѣлни възхищения и поздрави за високото самоотвержено дѣло,

пълно съ възвишенъ патриотизъмъ, на Вашата любима дъщеря Менча Кърничева, което тя извърши въ Виена съ премахването на най-опасния предатель на поробената ни родина. Тя вече свърза своето славно име съ историята на нашето освободително дѣло — тя е вече наша македонска хероиня. Хвала и честь Вамъ, задето сте отхранили и възпитали такова достойно чедо. Вашата Менча е Ваша гордость, но тя сѫщевременно е гордость за нашата поробена татковина".

Множество благодарствени писма бѣха изпратени сѫщо на доблестния, завинаги обиченъ на македонцитѣ д-ръ Пресбургеръ, който въ отговоръ на едно писмо отъ младежката организация Вардаръ пише (20 XI 1925):

„Процесътъ на Кърничева ме запозна по-отблизо съ жестокитѣ преследвания, на които е подложенъ Вашия народъ отъ враговетѣ на неговата свобода. Въ лицето на Менча Кърничева азъ познахъ, преди всичко, една благородна душа, единъ самоотверженъ хероиченъ характеръ и, вдълбоченъ въ проучването на публикациитѣ, въ които се описваха борбитѣ на нейния народъ, намѣрихъ оправданието за постѫпката на Вашата хероиня, разбира се, отъ една историческа гледна точка, която не може да се покрие отъ съвременнитѣ закони на една държава." Той изтъква, че дѣлото на Кърничева трѣбва да обърне вниманието на свѣта „върху ужаситѣ, които ставатъ всѣкидневно въ сърцето на Европа и които трѣбва да се смѣтатъ като позоръ на културата и пренебрежение на всѣка хуманность" — и накрай обещава и вѫждеще да следи съ най-интенсивенъ интересъ сѫдбата на македонцитѣ и тѣхната родина, като е винаги готовъ споредъ силитѣ си да се постави при нужда изцѣло на разположението на македонцитѣ.

Една цѣлувка

На Крушовската вечеринка въ началото на декември 1925 г. въ салона на братството въ София — крушовчани посрещнаха възхитени своята съгражданка Менча Кърничева. И не само тѣ. Представители на четиридесеть македонски братства й изразиха обичь, уважение и благодарность отъ всички краища на Македония. Сълзи на възторгъ и мѫка осветяваха това братско приемане на една хероиня следъ изпълненъ дългъ. — Така го описва в. Независима Македония (отъ 11 XII

1925 г.) — Споменътъ за терзаната и отдалечена родина бѣ обхванaлъ всички души. Всички искатъ да видятъ Менча, защото всички я смѣтатъ своя дъщеря, своя сестра, скромна и героична.

И когато другата дъщеря на Македония, вдовицата на великия Тодоръ Александровъ, облѣчена въ черно, съ насълзено лице се приближава и цѣлува устнитѣ на Менча, цѣлувката каточели запечатва завинаги миналото съ настоящето и каточели въ тази символична цѣлувка, таинствено обещание на две души, всички черпятъ нова вѣра и енергия за славното бъдеще на една завинаги свободна Македония.

Милано

Димитъръ Стефановъ

Димитъръ Стефановъ

Жертва на Третия интернационалъ

Последниятъ отъ тия голѣми процеси срещу измѣнници на освободителната борба, процесътъ въ Милано бѣше една победа на чистото родолюбие, която издигна участьта и славата на Македония. Въ първия културенъ центъръ на Италия, дето можеби най-силно бие пулсътъ на нейното ново възраждане, тоя процесъ, завършвайки съ наказателната акция къмъ предателитѣ на македонската кауза, тя намѣри свидетелствуванията на нѣколко благородни италиянски офицери, защитата на двама именити общественици, справедливото отношение на италиянския сѫдъ и горещото съчувствие на патриотичното гражданство.

Въ продължение на четири дена то следѣше напрегнато дѣлото противъ младия членъ на ВМРО Димитъръ Стефановъ (роденъ на 15 VII 1901 въ с. Маричино, Кратовско), който на 23 декември 1924 застреля въ едно затънтено миланско кафене Петъръ Чаулевъ, като преди куршумитѣ на револвера му отправи думитѣ на присѫдата: „Защото си накаралъ да убиятъ Тодоръ Александровъ — ти трѣбва да умрешъ!“ Малко е да се каже, че къмъ желѣзнитѣ решетки, задъ които стоеше подсѫдимиятъ Стефановъ, се отправяха погледи пълни съ симпатия и възторгъ къмъ изпълнителя на една заповѣдь въ името на Македония. Привлича вниманието и неговата външность: срѣденъ ръстъ, открито чело, черни пламенни очи, гѫста черна коса, мустаци и израсла въ затвора брада, която обикаля неговото хубаво блѣдо лице, а въ това лице—спокойно замислено, страдалческо и кротко, чъртитѣ на което се огрѣватъ отъ скръбь и вѣра въ бѫдещето — присѫтствуващитѣ виждаха участьта на поробената му страна, на която всѣко честно сърце и съзнание не може да не даде морална подкрепа.

За честь на италиянското правосѫдие, противно на ограниченията, които бѣха наложени при процеситѣ въ

Прага-Таборъ и особено въ Виена, Миланскиятъ сждъ, благодарение високото съзнание на председателя командаторъ *Курлино* и прокурора кавалеръ *Фройа* — даде възможность да се развие дѣлото въ неговата необходима пълнота и да се изнесе предъ сждебнитѣ заседатели въ достатъчна свѣтлина предисторията, сжщността и значението на последната присжда отъ В М Р О къмъ измѣнницитѣ на македонското освободително дѣло, която завърши една колкото тжжна толкова и опасна борба за запазването независимостьта на революционната дейность и отъ която борба В М Р О излѣзе посилна и сигурна. Опитътъ на адвокатитѣ отъ гражданската страна да ограничатъ процеса, оправдавайки Чаулевъ, останаха безъ успѣхъ, съ помощьта на силната съпротива на защитата. Но всепакъ, както на нейнитѣ представители така и на адвокатитѣ отъ противната страна трѣбва да се благодари за защитата изобщо на поробена Македония. Въ разбитието на пренията процесътъ се сложи тъкмо тъй, както трѣбваше да бжде сложенъ и по съвесть: сжщинскиятъ обвиняемъ, истинскиятъ престжпникъ бѣше Чаулевъ, а не Стефановъ; освобождението на последния бѣше една присжда надъ наказания измѣнникъ. Въ Миланския сждъ се изнесе каузата на Македония по единъ блѣскавъ начинъ, и оправдателната присжда има влиянието на едно ново, безпристрастно признаване правата на македонцитѣ да се борятъ за своята свобода. И трѣбва да се прибави, че това не е нѣкакво далечно тълкуване на присждата, а дори буквалното й съдържание, както ще се види по-нататъкъ, когато се обяснява установеното *положение на необходимость* — необходимостьта да се запази Македония и нейната държавна власть В М Р О

Дѣлото, което сждътъ трѣбваше да разгледа, бѣше убийството на предишния членъ на Ц К на В М Р О— Петъръ Чаулевъ. Неговата виновность предъ Организацията и родината е известна. Заслужилъ революционеръ преди голѣмата война, следъ нея като членъ на Ц К при подновената борба той се отклони отъ работата и задълженията си, остана да живѣе въ чужбина, подлъганъ да се занимава съ политика, за каквато нѣмаше нито подготовка, нито мандатъ отъ другитѣ двама членове на Ц К — Александровъ и Протогеровъ — които нѣколко пжти измамва, че ще замине за своя районъ

въ Западна Македония. Презъ 1923 г. Чаулевъ постепенно се присъединява къмъ болшевизиранитѣ родоотстѫпници отъ т. н. организация на „федератиститѣ“ въ Виена и бива купенъ отъ пропагандата на Третия интернационалъ. Презъ юлий 1924 г. заедно съ Д. Влаховъ публикува известния манифестъ въ Балканска Федерация, като следъ отричането на последния отъ Александръ въ и Протогеровъ се опитва да разцепи В М Р О, обвинявайки другаритѣ си въ измѣна и апелирайки къмъ членоветѣ ѝ да се обединятъ въ името на болшевишката програма, изложена въ манифеста. Въ започнатата борба съ Ц К той, вече изключенъ отъ Организацията*), стига до най-долното предателство — взима участие въ заговора за убийството на Александровъ, неговъ дългогодишенъ другарь революционеръ. Още преди убийството, съгласно статутитѣ на В М Р О, Чаулевъ като членъ на Ц К е билъ бламиранъ и отстраненъ отъ болшинството на революционнитѣ окрѫжзи, а следъ смъртьта на Александровъ бива сѫденъ вече не като членъ на Ц К. Бързата разплата и закрепване на В М Р О, както трѣбваше да настѫпятъ, наложи смъртната присѫда и на Чаулевъ, която жребиятъ е далъ за изпълнение на Д. Стефановъ. Снабденъ съ паспортъ, срѣдства и една фотография на измѣнника (защото не го е познавалъ лично), Стефановъ се отправя да го търси и го намира въ Милано.

Ето какъ описва на другия день в. Кориере дела Сера самото убийство:

„Една кървава, свѣткавична сцена хвърли вчера, четвърть часъ преди пладне, въ тревога стария кварталъ Верциере. Единъ младъ чужденецъ уби другъ единъ чужденецъ, хладнокръвно, съ револверни изстрели, и причинитѣ на драмата останаха необясними за малобройната тълпа, която съвсемъ смѫтно разбра политическия

*) Съ окрѫжно № 774 отъ 2 VIII 1924 Ц. К. осѫжда бездѣлието и политиканствуването на Чаулевъ, а още преди това съ окрѫжно № 535 отъ 30 IX 1923 г. го дезавуира като представитель на В М Р О. Презъ септемврий 1924 г. Ц К съобщава, че съгласно чл. 121 и 122 отъ Правилника на В М Р О, по решение на конгреса въ Сѣрския Револ. Окрѫгъ, станалъ презъ този месецъ, решение подкрепено и отъ останалитѣ окрѫжни комитети на В М Р О, П. Чаулевъ се бламира отъ членството му въ Ц К, понеже досегашната му дейность се смѣта противна на целитѣ и интереситѣ на Организацията.

мотивъ на престѫплението. Накѫсо казано, касаеше се за единъ кървавъ отзвукъ на далечнитѣ и глухи борби, които върлуватъ въ Македония и за единъ епизодъ отъ болшевишката пропаганда, противъ която и правителствата въ София и въ Бѣлградъ сѫ започнали една безпощадна борба.

Убитиятъ и убиецътъ сѫ българи, дошли въ Милано единъ следъ другъ преди нѣколко дни; театъръ на трагедията е била пивницата и тютюнджийница № 14 на площадъ Верциере 4, съдържатель на която е Фермо Гуфанти.

Отъ нѣколко дни тоя локалъ почналъ да се посещава отъ единъ таинственъ и мнителенъ клиентъ, който отивалъ въ 11 часа, сѣдалъ до една маса, дето пиелъ кафе и като се оглеждалъ винаги наоколо, като че се боелъ да не бѫде следенъ, прелиствалъ бѣгло писма и изрѣзки отъ вестници. Това е била жертвата: Петъръ Чаулевъ Якимовъ, 41 годишенъ, човѣкъ възвисокъ, слабъ, мургавъ, съ черни мустачки и очи, облѣченъ небрежно и винаги съ свѣтли панталони и сива горна дреха. Редовно, въ 11·30 часа той си поржчвалъ вермутъ, малко подиръ това влизалъ единъ неговъ познатъ, който му давалъ знакъ; клиентътъ си допивалъ вермута, ставалъ и тръгвалъ следъ него. Но когато приятелтъ му дошълъ вчера на обичайното време, той видѣлъ натрупани разтревожени хора предъ заведението; той си пробилъ пѫть и видѣлъ Чаулевъ простѣнъ на земята, съ разкървавено лице, и около него хора, които напразно се мѫчили да му дадатъ помощь. Разпиталъ разтревоженъ какво е станало и като узналъ, че Чаулевъ е убитъ съ револверъ отъ непознатъ човѣкъ, който билъ вече арестуванъ, той направилъ единъ жестъ на възмущение, разпиталъ какво е положението на приятеля му и като чулъ, че той е вече мъртавъ, размахалъ рѫце и си отишълъ следъ като размѣнилъ думи съ присѫтствуващитѣ.

Работата се развила така: — Когато Чаулевъ седѣлъ на масата, както обикновено, съ чашката вермутъ предъ себе си, единъ младежъ, блѣдъ, голобрадъ, скромно облѣченъ, съ срѣденъ ръстъ, влѣзълъ въ заведението, което било доста пълно, и се насочилъ къмъ Чаулевъ, спирайки се на четири крачки право предъ него и вглеждайки се страшно въ лицето му. Още

преди 11 часа сѫщиятъ младежъ дошълъ единъ пѫть въ тютюнджийницата и, като не намѣрилъ този, когото търсилъ, пилъ едно кафе и си отишълъ. Другиятъ, като видѣлъ сега идвашия, трѣбва да се е досѣтилъ за опасностьта, която го застрашавала, защото подигналъ бързо главата си. Но по-бързо отъ него новодошлиятъ извадилъ единъ голѣмъ автоматически револверъ и го насочилъ срещу Чаулевъ. Стрелялъ петь пѫти, едно следъ друго безъ прекѫсване.

Първиятъ изстрелъ ударилъ жертвата въ челото, всички други засегнали различни части на тѣлото, и два куршума се забили въ облегалото на единъ диванъ. Раненията падналъ веднага извърнатъ между масата и стола, а съдържателитѣ и посетителитѣ скокнали на крака; между тѣхъ билъ и счетоводительтъ Атилио Поня, който седѣлъ до една съседна маса, и който се опиталъ да се хвърли върху нападателя. Но последниятъ се отдръпналъ къмъ витринитѣ, които гледатъ навънъ, държащъ още револвера въ ржката си и допирайки цевьта му до устата си. Два-три пѫти той дръпналъ спусъка, но напразно; всички куршуми били изстреляни, и затова опитътъ да се самоубие не сполучилъ.

Нѣколко души успѣли да го хванатъ, но той, хвърляйки сърдито на земята непотрѣбното оржжие, ги отстранилъ всички като казалъ: calma! calma! (спокойствие! спокойств е!). После, сочейки падналия, по изкривеното лице на когото се залѣпвала кръвьта, която се обръщала въ една локва около главата, той прибавилъ на тежъкъ италиянски езикъ: „Той българинъ... азъ отъ Македония..."

Единъ младъ момъкъ, който носѣлъ на петлицата фашисткия знакъ, сграбчилъ нещастния за ржцетѣ и го изкаралъ навънъ. Между това пристигнали нѣколко полицейски агенти отъ близкия участъкъ на Палацо Реале (Двореца), и убиецътъ билъ откаранъ въ участъка.

Между това правѣли се опити да се помогне на ранения. Д-ръ Баронилъ констатира обаче, че смъртьта е настѫпила съ свѣткавична скорость. Всички рани сѫ много тежки, но непосрѣдно смъртоносната е тази въ главата, която е пробила мозъка и предизвикала изтичане на материята. Следъ като дошълъ помощникъ комисарьтъ д-ръ Торела, завеждащъ специалното отдѣление за сждебна полиция на близкото сждилище и

следователтъ Марано, трупътъ билъ вдигнатъ и пренесенъ въ болницата Монументале.

Върху убития сж намѣрени и взети единъ пакетъ кореспонденция и извадки отъ вестници и документи, отъ който може да се установи неговата самоличность; между тѣхъ има едно позволително за пребиваване, което обаче не е издадено отъ централното градоначалство и което може да е дадено отъ нѣкой участъкъ. Сжщо единъ металически часовникъ, а въ портфейла 640 италиански лири и 110 долара. Въ задния джобъ на панталоните носелъ автоматически револверъ отъ голѣмъ калибъръ, красивъ, никелованъ и позлатенъ съ седефена дръжка; револверътъ е съ шесть патрона, отъ които единиятъ въ цевьта—което показва, че Чаулевъ е взималъ мѣрки да се защити отъ нападение, отъ каквото се боелъ. — Установи се следъ това, че той билъ слѣзълъ въ хотелъ Роялъ на ул. Фалконе още на 8 декември; тамъ заявилъ, че идва отъ София и че ще замине за Виена. Живѣелъ твърде осамотено, безъ да приема лица, нито да получава кореспонденция: забелѣзвало се само това, че четѣлъ съ интересъ вестници.

Що се отнася до убиеца, отначало той билъ развълнуванъ, после се успокоявалъ все повече, докато станалъ студенъ и почти равнодушенъ: той е билъ веднага разпитанъ отъ комисаря д-ръ Руци. Малко показания могли да се получатъ още и поради това, че говори много трудно италиянски и отказва да даде подробности. Заявилъ обаче, че се казва Димитъръ Стефановъ Ивановъ, 24 годишенъ, снабденъ съ редовно позволително за пребиваване, издадено отъ бюрото за чужденци при градоначалството на 7 ноември и отгогава е живѣлъ въ хотелъ Виктория на Корсо Виторио Емануеле. Той казва, че е търговецъ, но веднага следъ това прибавилъ, че е искалъ да убие Чаулевъ, защото е „болшевикъ, предатель и подкупенъ отъ Русия". Въ Италия той е дошълъ нагледъ по здравословни причини, но не е отрекълъ, че принадлежи къмъ една тайна македонска организация, която му е възложила да убие Чаулевъ".

Въ затвора Димитъръ Стефановъ трѣбваше да чака шеснадесеть месеца до 26 априлъ 1926 г., когато почна разглеждането на дѣлото му, като презъ това време, доколкото е позволявалъ затворнишкия редъ,

се е занимавалъ главно съ учене на италиянски езикъ, за да се защити безъ преводачъ въ сѫда. Грижитѣ на ВМРО за нейния вѣренъ членъ сѫ подкрепяли духа му заедно съ съзнанието, че е изпълнилъ своя дългъ къмъ борбата на родината си. Безсъмнение, за духовната издръжливость на Стефановъ е допринесло твърде много и това, че неговата защита предъ сѫда е била повѣрена на двама отъ най-добритѣ италиянски адвокати и общественици — сенатора Винченцо Морело (въ Римъ) и депутата Иноченцо Капа (въ Милано).

Сенаторъ Винченцо Морело

Сенаторътъ *Винченцо Морело*, известенъ писатель и публицистъ подъ псевдонима Растинякъ, е единъ високообразованъ човѣкъ, главното занятие на когото не е адвокатството, но участието му въ нѣколко, само голѣми процеси му е създало авторитетъ и като отли-

ченъ юристъ. Роденъ е въ Калабрия, свършилъ е университетъ въ Неаполъ и Пиза. Първитѣ стѫпки като журналистъ е направилъ въ Неаполъ като сътрудникъ на вестницитѣ Пиколо и Кориере дей Матино. Сетне въ Римъ основава в-къ Илюстрована Трибуна задно съ Габриеле д' Анунцио и Сарторио. Билъ е дългогодишенъ сътрудникъ на в-къ Трибуна, а сега ржководи бюрото въ Римъ на вестницитѣ Секоло и на Илъ Прогресо Итало-Американо, който излиза въ Ню-Йоркъ. — По-важнитѣ голѣми процеси, въ които е взелъ участие като адвокатъ, сѫ тия на Банка Романа, на Мури, на Палацо ди Джустиция, а презъ време на войната билъ защитникъ сѫщо при важни търговски процеси на Италия. — Сенаторътъ е единъ отъ най-видниттѣ съвременни италиански писатели, за чиято известность особено сѫ допринесли неговитѣ драми. Писалъ е лирика (сбирки „Строфи", „Пулвисъ етъ умбра") драми („Флотата на емигрантитѣ", „Проклетиятъ пръстенъ"' „Кондотиери"), критика („Въ изкуството и живота", „Литературна енергия", „Дървото на злото") и политически книги („Политика и банкрутъ", „Книга за войната", „Адриатика безъ миръ", „Горящата кѫпина"); освенъ това е написалъ и нѣколко други съчинения, като напр. „Пледоария въ защита на д ръ Секи" (отъ процеса Мури, съ обширенъ предговоръ). Сенаторътъ е сега около петдесеть годишенъ, председатель на дружеството на книгоиздателитѣ въ Милано, виденъ членъ на фашистката партия, ползуващъ се съ общо уважение и симпатии. Изгледътъ на патриций отъ времето на римския разцвѣтъ прави още по внушително впечатлението отъ тая строга личность съ бистъръ умъ и здрава воля.

Депутатътъ *Иноченцо Капа*, единъ отъ първитѣ оратори въ Италия, сѫщо не е професионаленъ адвокатъ. Буденъ духъ, енергиченъ, извънредно отзивчивъ застѫпникъ на право и правда, г. Капа е любимиятъ сказчикъ на Милано, каченъ по всички италиянски градове, които познаватъ силата и убедителностьта на неговото слово. Роденъ е въ Торино, 1875, синъ на чиновнишко семейство, израсълъ въ Милано, въ духовно общение съ всички по-крайни течения на италиянския обществень животъ. Въ скоро време е застаналъ наредъ съ водителитѣ на републиканското движение на

Мацини. — Още като ученикъ въ гимназията е редактиралъ седмичното списание Бандиера (Знаме). Сетне въ университета, въ който свършва право, сътрудничи и редактира, все на страната на републиканския печатъ, в-къ Италиа дел' Пополо и седмичното списание Иль Лучиферо. Въ 1898 г. следъ убийството на неговия най-близъкъ приятель Муцио Муси, въ

Адв. Иноченцо Капа

време на едно народно възстание въ Павия, г. Иноченцо Капа, въпрѣки военното положение, бива натоваренъ да почете паметьта му, което станало въ Aula magna въ университета въ Павия и което го поставя между най-добритѣ оратори на Италия. Следъ това, направлявайки всѣкидневния републикански вестникъ Италия дел' Пополо въ Милано, известниятъ вече Ино-

ченцо Капа взима участие въ всички политически и социални движения презъ 1900 до 1905 и заедно съ Артуро Лабриола понася политическитѣ отговорности на първата въ Италия обща стачка, призната като такава съ революционна основа. Но следъ пропадането на стачката и разграничението на действията на демократическитѣ партии, между които само републиканската партия и лѣвицата на радикалната партия оставатъ вѣрни на революционната програма отъ Цара, Тренто и Триестъ — г. Иноченцо Капа напуща редакторството на Италия дел' Пополо и заминава за пръвъ пѫть въ Южна Америка, за да почете стогодишнината отъ раждането на Джузепе Мацини. Ораторскиятъ успѣхъ на г. Капа е билъ до такава степень голѣмъ, че испанцитѣ въ Буеносъ Айересъ го сравнявали съ великия тѣхенъ ораторъ Спаня Емилис Кастеларъ. Две години следъ това, въ 1907., г. Капа е билъ наново повиканъ да чествува паметьта на Джузепе Гарибалди. —

Избранъ презъ 1913 г. за пръвъ пѫть депутатъ отъ парламента, като представитель на една политическа група, начело на която стоеше единъ отъ най-красноречивитѣ водачи на италиянския народъ Феличи Кавалоти, убитъ на дуелъ, г. Иноченцо Капа, следъ като изживѣва една политическа еволюция, презъ 1919 г. се отдѣля отъ дотогавашнитѣ си политически приятели — републиканцитѣ. Последнитѣ, които всѫщность извършиха почти революционния актъ: накараха монархията да пеме върху си отговорностьта за намѣсата въ войната на страната на Франция и Русия, следъ победата на италиянското оржжие смѣтнаха, че трѣбва да направятъ другъ жестъ — присъединиха се къмъ социалистити, не безъ симпатии къмъ комунисти и дори анархисти. Тогава г. Иноченцо Капа, отдѣляйки се отъ републиканското движение, приема да бжде вписанъ между кандидатитѣ на националния блокъ и макаръ да не е още членъ на фашистката партия, възхвалява идеалитѣ на това движение за възстановяване на дисциплината въ Италия, като не скрива и безусловната си почитъ къмъ г. Бенито Мусолини.

Презъ време на войната г. Капа, следъ като е служилъ малко време като офицеръ-доброволецъ, получава отъ италиянското правителство назначение въ италиянскитѣ бюра за пропаганда на фронта. Следвайки

алпийската бригада на гарибалдийскитѣ доброволци, той отива на френския фронтъ, а сетне преминава моретата въ време на най силната германска подводна война и болшевишка опасность, за да иде въ Русия и защищава каузата на италиянския патриотизъмъ срещу ленинизма, който почваше да става застрашителенъ. Непосрѣдно следъ свършването на войната г. Капа отива два пѫти въ Южна Америка за национална пропаганда.

Следъ разцеплението на демократическата партия предъ сѫда на фашизма, избранъ за четвърти пѫть депутатъ, г. Капа си дава оставката, за да не би привързаностьта му къмъ фашизма да се отдаде на амбициозни подбуди. Тогава обаче камарата единодушно отхвърля оставката му.

Отъ ораторскитѣ успѣхи на г. Капа се помни една речь презъ 1916 г., съ която речь той допринесе за спасението на правителството на Саландра. Шефътъ на тогавашното правителство го прегръща предъ пълната зала, а депутатитѣ и трибунитѣ повтарятъ три пѫти възгласа, съ който г. Иноченцо Капа завършва речьта си: „Трѣбва да победимъ!"

На тия двама благородни италиянски патриоти бѣше повѣрена защитата на Димитъръ Стефановъ и безспорно на тѣхнитѣ усилия въ голѣма степень се дължи неговото оправдаване въ Миланския сѫдъ, защото и най-справедливата кауза трѣбва да се аргументира.

Развитието на дѣлото

Първи день. — Начало и думитѣ на обвиняемия. — Почва разпитътъ на свидетелитѣ

На 29 априлъ къмъ 9 и половина преди обѣдъ почва разглеждането на дѣлото. Една дълга зала въ студено, каменно здание, въ дъното на която сѫ председателътъ, секретаритѣ и прокурорътъ. Надъ тѣхъ голѣмъ надписъ на латински: Законътъ е еднакъвъ за всички. Вдѣсно е клетката за обвиняемия — влѣво редицата на сѫдебнитѣ заседатели. Следъ обичайнитѣ формалности и провѣрката на свидетелитѣ председателътъ на сѫда прави кѫсъ и ясенъ прегледъ на случката и на политическитѣ ѝ прецеденти, като изтъква, какви сѫ били тезитѣ на ВМРО и на „федератиститѣ". Преди да се пристѫпи къмъ разпита на подсѫдимия, председателътъ запитва адвокатитѣ отъ дветѣ страни, иматъ ли да направятъ нѣкои предварителни бележки по дѣлото. Тукъ се проявява пръвъ пѫть гражданската страна. При провѣрката на свидетелитѣ се оказва, че двама отъ свидетелитѣ на гражданската страна, на Чаулевитѣ защитници — адвокатитѣ Агостино Ланцило и Доменико Капокачия—не сѫ се явили: Атилио Тамаро (повиканъ отъ Виена) и нѣкой си Исмаеле Карера (отъ Ница), а тъкмо на първия отъ тѣхъ гражданската страна е разчитала твърде много. Атилио Тамаро, познатъ италиянски публицистъ, бѣше попадналъ подъ лошитѣ сведения получени въ Виена отъ единъ болшевишки сътрудникъ и, незапознатъ самъ съ действителното положение въ България и Македония, бѣше писалъ следъ убийството на Чаулевъ статии противъ ВМРО и тогавашното правителство въ София. По-късно, обаче, следъ атентата въ Света Недѣля, Атилио Тамаро самъ дойде въ България и, разбира се, видѣ се принуденъ да се откаже отъ предишнитѣ си заблуди. Тъкмо съ тая промѣна въ сведенията и схващанията на Тамаро се обяснява неговото неявяване въ сѫда: защото гражданскитѣ ищци щѣха

да се позоваватъ на предишнитѣ му статии, а той — би трѣбвало и въ сѫда лично да се опровергава. Какъвъ бѣше другиятъ свидетель и какво той имаше да установява въ полза на Чаулевъ?—остана неизвестно. Адвокатитѣ отъ гражданската страна, особено ловкиятъ г. Ланцило, депутатъ фашистъ, разбраха, колко слабо е застѫпена тѣхната защита и се опитаха да отслабятъ страната на обвиняемия като направятъ възражения противъ допущането на нѣкои негови свидетели. И понеже адв. Ланцило продължава да настоява, че не може да се откаже отъ показанията на Тамаро, председателтъ на сѫда ликвидира това искание съ думитѣ: — Ако би се намиралъ въ Италия, бихъ могълъ да изпратя да го доведатъ съ полиция, но понеже се намира въ Виена, не мога да пратя да го вематъ карабиниери.

Възраженията на г. Ланцило противъ нѣкои свидетели на защитата се свеждатъ къмъ следното. Понеже процесътъ трѣбвало да се държи въ рамкитѣ на наказателното сѫдопроизводство и да не се развиватъ обширни политически разисквания, не бивало да се допущатъ показания за отношенията между балкански народи и държави, за по-далечнитѣ действия и цели на ВМРО. Задъ тия съображения на г. Ланцило стои желанието да загатне, че не може да бѫде въ интереса на Италия процесътъ да бѫде сложенъ на сѫщинската му основа, при която биха се явили неприятности за нѣкои балкански страни и—което е още по-важно—г. Ланцило иска, както се каза, да отслаби позициитѣ на защитата при липса на достатъчно негови свидетели и при намѣрението, както отсегне стана явно, да използува колкото може по-ефикасно тъкмо нѣкои политически моменти въ македонското движение, за които е смѣталъ, че има добри оржжия въ своя полза. — Този опитъ, обаче, пропада следъ отличнитѣ обяснения на г. Капа, който доказва необходимостьта отъ показанията на редовно призованитѣ свидетели, които трѣбва да освѣтлятъ мотивитѣ, атмосферата, сложностьта на дѣлото, безъ да засегнатъ едно или друго правителство, изнасяйки сѫщественото отъ една действителность, безъ чието разбиране, разглеждането на дѣлото би било непълно. г. Капа освенъ това доказва, че всѫщность защитата не иска нищо повече отъ това, което иска г. Ланцило, настоявайки на показанията отъ Атилио Тамаро, нѣмащъ,

разбира се, нѣкакво прѣко свидетелско отношение къмъ убийството на Чаулевъ. Прокурорътъ възприема гледището на защитата, и председателътъ решава да бждатъ допуснати всички призовани свидетели като не се допуща разискването на въпроси свързани съ международни политически проблеми.

Следъ тоя малъкъ двубой, при който проличава, въ каква разруха вече стои фронта на предателитѣ, ржководенъ отъ Д. Влаховъ, започва разпитътъ на обвиняемия. Той спокойно и на добъръ италиянски езикъ казва, защо и какъ е убилъ Чаулевъ. Вънъ отъ познатитѣ сведения по случката

Димитъръ Стефановъ отправя следнитѣ думи къмъ сжда: — Господа сждебни заседатели! Когато извършихъ действието, не знаехъ италиянски езикъ и не можахъ да се обясня. Сега понеже имамъ удоволствието да говоря италиянски, мисля, че ще бжда по-ясенъ. — Ние македонцитѣ отъ четиредесеть години се боримe за нашата свобода. До 1908 г. имахме други вождове, които сж вече умрѣли; въ тази година Тодоръ Александровъ стана глава на Централния комитетъ, а въ 1910 г. стана неговъ членъ и Ал. Протогеровъ. Въ онова време имахме и другъ вождъ, който се казваше Тодоръ Лазаровъ. Въ 1912 г., когато България сполучи да се съюзи съ другитѣ балкански държави противъ Турция за нашата свобода — защото ние македонцитѣ сме били винаги съ България, понеже сме българи — Тодоръ Лазаровъ, задграниченъ представитель на ВМРО, като виждаше съ обявената война свободата на Македония получена съ наши войници — се самоуби като остави писма за Александровъ и поздравявайки македонския народъ.

Адв. Капа: — Защо се самоуби?

Д. Стефановъ: — Защото следъ като бѣше страдалъ толкова много, видѣ да се изпълня най-сетне цельта на македонската борба. — България успѣ да стигне до Цариградъ, но за нещастие въ това време сърбитѣ окупираха Македония и правѣха окопи срещу българитѣ на 500 метра отъ моя градъ. Следъ като се сключи миръть съ Турция, ние македонцитѣ заедно съ българскитѣ войници се бихме противъ Сърбия и Гърция, които ни пждѣха отъ родината. Бихме се за нея и за правата си, за това че напредващитѣ гърци палѣха,

убиваха, бесѣха нашитѣ селени, за да ги погърчатъ. Сърбитѣ и гърцитѣ, които въ 1913 г. заеха Македония, знаеха, че тамъ нѣма нито сърби, нито истински гърци; веднага затвориха нашитѣ черкви и училища, учителитѣ ни бѣха изпѫдени или арестувани. Новитѣ владѣтели не позволяваха да се говори нашиятъ езикъ дори вкѫщи — искаха насила да станемъ сърби и гърци съ срѣдства, съ които и турцитѣ не си служеха. Отъ стара Сърбия бѣха докарани разбойници, водачи на групи, които да тероризиратъ Македония. Въ градоветѣ и селата тия бандити спираха хората, питаха ги какви сѫ, и ако казваха, че сѫ българи, пращаха ги въ затворитѣ. Тогава ние българитѣ подъ ржководството на членоветѣ на Ц К почнахме отново да се организираме да се боримъ за свободенъ животъ. Когато презъ 1914 г. Сърбия влѣзе въ война съ Австрия, младитѣ македонци избѣгаха въ България да се биятъ противъ Сърбия. Следъ мира Македония бѣше пакъ окупирана отъ сърби и гърци. Стотици хиледи македонци се прибраха въ България. Но тука тежкитѣ условия и властьта на земедѣлцитѣ, влошавана отъ комуниститѣ, караше нѣкои македонци да мислятъ за връщане въ роднитѣ си мѣста. Азъ сѫщо бѣхъ въ България, защото бѣхъ доброволецъ — и тогава се върнахъ въ Македония, въ моя градъ, дето бѣше семейството ми, заетъ отъ сърбитѣ. Тѣ подложиха на гонения особено предишнитѣ българи войници и доброволци. Ние видѣхме, че така не може да се живѣе съ сърбитѣ. Въ това време въ София правителството на Стамболийски бѣше арестувало Т. Александровъ и Ал. Протогеровъ, но наши хора успѣха да ги освободятъ отъ ржцетѣ на властьта, и Т. Александровъ веднага се върна между нашия народъ. Всички го познаваха като водачъ революционеръ и почнаха отново да се организиратъ, особено и за да се предпазятъ отъ разбойническитѣ банди, които бивши революционери, подпомагани отъ правителството на Стамболийски, водѣха по нашитѣ краища за грабежъ и за да пречатъ на Организацията въ борбитѣ ѝ срещу сърбитѣ. Въ 1922 г. Т. Александровъ изпрати до българскитѣ вестници подробни съобщения за извършенитѣ престѫпления на тия разбойници и родоотстѫпници, като искаше отъ правителството да спре изпращането имъ въ Македония. Споредъ нашитѣ устави, тѣ бѣха

разбира се, нѣкакво прѣко свидетелско отношение къмъ убийството на Чаулевъ. Прокурорътъ възприема гледището на защитата, и председателътъ решава да бждатъ допуснати всички призовани свидетели като не се допуща разискването на въпроси свързани съ международни политически проблеми.

Следъ тоя малъкъ двубой, при който проличава, въ каква разруха вече стои фронта на предателитѣ, ржководенъ отъ Д. Влаховъ, започва разпитътъ на обвиняемия. Той спокойно и на добъръ италиянски езикъ казва, защо и какъ е убилъ Чаулевъ. Вънъ отъ познатитѣ сведения по случката

Димитъръ Стефановъ отправя следнитѣ думи къмъ сжда: — Господа сждебни заседатели! Когато извършихъ действието, не знаехъ италиянски езикъ и не можахъ да се обясня. Сега понеже имамъ удоволствието да говоря италиянски, мисля, че ще бжда по-ясенъ. — Ние македонцитѣ отъ четиредесеть години се бориме за нашата свобода. До 1908 г. имахме други вождове, които сж вече умрѣли; въ тази година Тодоръ Александровъ стана глава на Централния комитетъ, а въ 1910 г. стана неговъ членъ и Ал. Протогеровъ. Въ онова време имахме и другъ вождъ, който се казваше Тодоръ Лазаровъ. Въ 1912 г., когато България сполучи да се съюзи съ другитѣ балкански държави противъ Турция за нашата свобода — защото ние македонцитѣ сме били винаги съ България, понеже сме българи — Тодоръ Лазаровъ, задграниченъ представитель на ВМРО, като виждаше съ обявената война свободата на Македония получена съ наши войници — се самоуби като остави писма за Александровъ и поздравявайки македонския народъ.

Адв. Капа: — Защо се самоуби?

Д. Стефановъ: — Защото следъ като бѣше страдалъ толкова много, видѣ да се изпълня най-сетне цельта на македонската борба. — България успѣ да стигне до Цариградъ, но за нещастие въ това време сърбитѣ окупираха Македония и правѣха окопи срещу българитѣ на 500 метра отъ моя градъ. Следъ като се сключи миръть съ Турция, ние македонцитѣ заедно съ българскитѣ войници се бихме противъ Сърбия и Гърция, които ни пждѣха отъ родината. Бихме се за нея и за правата си, за това че напредващитѣ гърци палѣха,

убиваха, бесѣха нашитѣ селени, за да ги погърчатъ. Сърбитѣ и гърцитѣ, които въ 1913 г. заеха Македония, знаеха, че тамъ нѣма нито сърби, нито истински гърци; веднага затвориха нашитѣ черкви и училища, учителитѣ ни бѣха изпѫдени или арестувани. Новитѣ владѣтели не позволяваха да се говори нашиятъ езикъ дори вкѫщи — искаха насила да станемъ сърби и гърци съ срѣдства, съ които и турцитѣ не си служеха. Отъ стара Сърбия бѣха докарани разбойници, водачи на групи, които да тероризиратъ Македония. Въ градоветѣ и селата тия бандити спираха хората, питаха ги какви сѫ, и ако казваха, че сѫ българи, пращаха ги въ затворитѣ. Тогава ние българитѣ подъ ржководството на членоветѣ на Ц К почнахме отново да се организираме да се боримъ за свободенъ животъ. Когато презъ 1914 г. Сърбия влѣзе въ война съ Австрия, младитѣ македонци избѣгаха въ България да се биятъ противъ Сърбия. Следъ мира Македония бѣше пакъ окупирана отъ сърби и гърци. Стотици хиледи македонци се прибраха въ България. Но тука тежкитѣ условия и властьта на земедѣлцитѣ, влошавана отъ комуниститѣ, караше нѣкои македонци да мислятъ за връщане въ роднитѣ си мѣста. Азъ сѫщо бѣхъ въ България, защото бѣхъ доброволецъ — и тогава се върнахъ въ Македония, въ моя градъ, дето бѣше семейството ми, заетъ отъ сърбитѣ. Тѣ подложиха на гонения особено предишнитѣ българи войници и доброволци. Ние видѣхме, че така не може да се живѣе съ сърбитѣ. Въ това време въ София правителството на Стамболийски бѣше арестувало Т. Александровъ и Ал. Протогеровъ, но наши хора успѣха да ги освободятъ отъ ржцетѣ на властьта, и Т. Александровъ веднага се върна между нашия народъ. Всички го познаваха като водачъ революционеръ и почнаха отново да се организиратъ, особено и за да се предпазятъ отъ разбойническитѣ банди, които бивши революционери, подпомагани отъ правителството на Стамболийски, водѣха по нашитѣ краища за грабежъ и за да пречатъ на Организацията въ борбитѣ ѝ срещу сърбитѣ. Въ 1922 г. Т. Александровъ изпрати до българскитѣ вестници подробни съобщения за извършенитѣ престѫпления на тия разбойници и родоотстѫпници, като искаше отъ правителството да спре изпращането имъ въ Македония. Споредъ нашитѣ устави, тѣ бѣха

осждени и като помагачи на сръбската власть. Презъ това време Ц К даде нареждание тѣ да се прогонятъ или заловятъ. Едни отъ тѣхъ избѣгаха въ България, а други постжпиха на сръбска служба. Презъ това време Чаулевъ бѣше все въ Европа, докато Протогеровъ често идваше въ Македония, а Александровъ бѣше непрекжснато при насъ.

Къмъ края на май или началото на юний 1924 — не мога да си спомня, господа сждебни заседатели, защото ние македонскитѣ пропагандатори сме винаги въ планинитѣ и не можеме да имаме всѣки день вестници— следъ връщането на Александровъ и Протогеровъ, за които бѣхме чули, че сж ходили заедно въ Европа и се срещали съ Чаулевъ, нѣкои мои другари ми казаха, че вестницитѣ били публикували единъ манифестъ, споредъ който нашата Организация била минала на страната на болшевикитѣ. Но скоро следъ това получихме известие отъ Ц К, който отричаше тоя манифестъ. По това време азъ бѣхъ въ Македония съ моя войвода. — На 5 септември получихме едно писмо отъ Ц К, въ което бѣше казано да заминемъ за едно опредѣлено мѣсто и се съобщаваше неочакваната отъ никого весть: Александровъ билъ убитъ. Второ писмо обаче ни извести да се върнемъ обратно и обясняваше, че Александровъ е билъ убитъ отъ измѣнници, които били веднага наказани. Когато по пжтя съобщавахме това на населението, навсѣкжде известието извикваше сълзи и поржка да се отмъсти на убийцитѣ. — По-сетне, на 25 септември при нашата чета дойде съ другаритѣ си секретарьтъ на Ц К и ни каза: Както знаете, Александровъ е убитъ отъ подкупници. Доказателство за това намѣрихме въ книжата на единъ отъ тѣхъ. Намѣрено бѣ сжщо едно писмо, което посочва, че платенитѣ убийци сж били въ преписка съ Чаулевъ. Чаулевъ бѣше измѣнникътъ. Въ съучастницитѣ му бѣха намѣрени много пари въ българска и руска валута. — За Чаулевъ преди това знаехме, че е нѣкжде въ Европа, не знаехме, че билъ предатель, както се установи следъ убийството на Александровъ. И несамо това — бѣше се опиталъ да измами, че виновникъ за убийството е Протогеровъ. Ц К осжди Чаулевъ на смърть — както предвижда нашиятъ уставъ за измѣнници. Понеже мнозина отъ насъ искаха да изпълнятъ присждата — се-

кретарьтъ ни каза, че ще се хвърля жребий. Бѣхме седемнадесеть души и на мене се падна да изтегля името на Чаулевъ съ кръстъ предъ него. Тогава азъ казахъ нѣколко думи на другаритѣ си, като още веднъжъ обещахъ да изпълня клетвата си дадена въ борбата за свободна Македония. Секретарьтъ ми каза, че всичко необходимо по моето заминаване ще бжде наредено отъ Ц К, и бѣше уговорено кжде и кога да се явя, за да ми бждатъ дадени опжтвания и срѣдства. Така и стана.

На 5 ноември пристигнахъ въ Италия. Търсенията си почнахъ отъ Милано, дето спрѣхъ. Ходѣхъ навсѣкжде, за да намѣря Чаулевъ. Влизахъ въ всички кафенета, ресторани, театри — навсѣкжде, дори безразборно, защото не знаехъ италиянски. Не можахъ да го намѣря. Затова заминахъ за Римъ, отдѣто следъ нѣколко дена се върнахъ пакъ въ Милано. Моитѣ другари ме бѣха предупредили, че Чаулевъ грижливо се пази — знаелъ, че го търсятъ и се мжчелъ да се спаси отъ смъртната присжда. Сжщо и войводата ми преди да замина бѣше ми казалъ: „Чаулевъ е решителенъ човѣкъ, и затова трѣбва да се пазишъ. Той знае, че е осжденъ на смъртъ, познава нашия уставъ, знае какво го чака, внимавай да не те убие". — Сутриньта, когато се върнахъ въ Милано, седнахъ до една маса подъ портикитѣ*) и си заржчахъ кафе. Сжщевременно наблюдавахъ внимателно хората, които минаваха. По едно време съгледахъ Чаулевъ. Станахъ и го проследихъ въ тълпата на разстояние отъ него тридесеть, четиредесеть метра. Преди да стрелямъ искахъ да му заговоря, но помислихъ, че ако въ момента бихъ почналъ стрелбата можеби щѣхъ да нараня нѣкой невиненъ отъ многото лица, които тогава имаше по улицата. А това не искахъ да стане. Продължавахъ всепакъ да следя Чаулевъ. Минахъ близо до Дуомо**). Чаулевъ се спрѣ до жгъла на една тѣсна улица, дето ако не грѣша, минава трамвая № 41.

Предс.: — Улица Алчиато.

Д. Стефановъ:—Не вървѣхъ следъ него, а отдалечъ. Той се качи на тръмвая, и азъ трѣбваше да прекжсна

*) До главния площадъ въ града.
**) Катедралата.

преследването. На другия день отидохъ пакъ въ сѫщото кафене и като видѣхъ Чаулевъ да минава, станахъ и го проследихъ. Пакъ помислихъ да стрелямъ, но пакъ ме спрѣ мисъльта да не убия нѣкой невиненъ. Решихъ да го следя, докато го намѣря самичъкъ. Така стигнахме до площадъ Верциере. Тукъ Чаулевъ влѣзе въ едно кафене и седна въ жгъла до една маса, разглеждайки всички, които бѣха вѫтре. Влѣзохъ и азъ, купихъ си цигари; въ заведението имаше много хора. Помислихъ, че ако бихъ заговорилъ на Чаулевъ и следъ това бихъ стрелялъ, пакъ може да стане страшна бъркотия. Въздържахъ се и излѣзохъ. Чакахъ. Колко време? — Три, четири, петь минути? Не знамъ. Тогава не можехъ да зная. Следъ това отново влѣзохъ въ кафенето. Приближихъ се къмъ Чаулевъ и гледайки го въ лицето му казахъ: „Петъръ Чаулевъ, защото си накаралъ да убиятъ Александровъ, приготви се да умрешъ — трѣбва да умрешъ!“ Чаулевъ, гледайки ме въ очитѣ веднага вдигна ржце къмъ главата си и се помѫчи да се скрие. Извадихъ тогава отъ джоба револвера и стреляхъ. Следъ това насочихъ оржжието въ устата си, защото исках да се застрелямъ. Като разбрахъ, че револверътъ е вече празенъ, хвърлихъ го на земята и оставихъ да ме арестуватъ“. — Обвиняемиятъ завършва показанието си съ думитѣ казани развълнувано на български:

„Ние македонцитѣ сме се клели да изпълнимъ нашия дългъ. Азъ изпълнихъ своя!“

Следъ показанията на Стефановъ, които оставятъ дълбоко впечатление въ сѫда и многобройнитѣ посетители особено и поради това, че обвиняемиятъ говори на италиянски, започва неговия разпитъ отъ председателя, прокурора и адвокатитѣ. Тѣхнитѣ въпроси въ по-голѣмата си часть иматъ за цель да изяснятъ главно предъ сѫдебнитѣ заседатели нѣкои познати инакъ подробности за вѫтрешнитѣ македонски борби въ връзка съ болшевишката пропаганда на Балканитѣ. Обвиняемиятъ отговаря свободно, ясно, напълно увѣренъ въ виновността на Чаулевъ, като родоотстѫпникъ, подкупенъ отъ агентитѣ на Третия интернационалъ; защищавайки се, Д. Стефановъ подържа чисто националния принципъ на революционната борба за Македония, която

борба трѣбва да се пази отъ партизанство и главно отъ най-лошото — болшевизирането.

Разпитътъ продължава и въ следобѣдното заседание. Той се движи предимно около въпроса за автентичността на манифеста отъ 6 V 1924 год., по която естествено сждътъ трѣбваше да има ясна представа, и около думитѣ на подсждимия, казани предъ тълпата веднага следъ убийството: „Той българинъ . . . азъ отъ Македония". По въпроса за манифеста Д. Стефановъ заявява довѣрието си къмъ декларацията на Александровъ и Протогеровъ, а за споменатитѣ думи казва:

— Понеже не знаехъ италиянски, а италиянцитѣ ми говорѣха, питайки ме, какво е станало, азъ отговаряхъ съ тия думи, като искахъ да кажа само, че Италия не влиза никакъ въ нашитѣ работи.

А за да се пояснятъ нѣкои отговори на обвиняемия, които се виждатъ недостатъчни на председателя и прокурора, взима думата

Сен. Морело:—Непосрѣдно следъ публикуването на манифеста въ Балканска Федерация дойде протестътъ на Протогеровъ и Александровъ, които заявиха, че манифестътъ не е подписанъ отъ тѣхъ и е проникнатъ отъ идеи, напълно противоположни на тѣхнитѣ. Въ Македония сж имали известие за манифеста чрезъ протеста на Протогеровъ и Александровъ, тъй щото много мжчно ще да е било обвиняемиятъ да е ималъ предъ очитѣ си манифеста на Чаулевъ. Известията въ Македония се получаватъ чрезъ вестницитѣ на Организацията. — Казвамъ това за разяснение, защото обвиняемиятъ може да е видѣлъ манифеста, може и да не го е видѣлъ, но сигурно е ималъ протеста на Александровъ и Протогеровъ.

Разпитъ на свидетелитѣ

Най-напредъ биватъ разпитани свидетелитѣ, които сж присжтствували при убийството. Тѣ установяватъ истинността на разказаното отъ Стефановъ, като на всички е направилъ силно впечатление опитътъ му да се самоубие. — Следъ това дава показанията си като свидетель на гражданския ищецъ

Наумъ Спространовъ, шурей на Чаулевъ. Свидетелътъ говори въ духа на онова, което следъ убийството на Александровъ и Чаулевъ пише Балканска

Федерация. И едното и другото убийство се приписватъ на Протогеровъ, въ съгласие съ правителството на Цанковъ. Подържа автентичността на манифеста, като представя репродукция отъ клише съ текста и подписитѣ (подписи на Чаулевъ и Протогеровъ, а Александровъ подписанъ по делегация). Въпроситѣ, които се отправятъ къмъ свидетеля го поставятъ въ мжчително положение, особено когато се заговорва за връзкитѣ на Чаулевъ съ болшевикитѣ. Спространовъ заявява, че последниятъ никога не е минавалъ на тѣхна страна, а билъ винаги само борецъ за свободата на Македония. На тоя отговоръ възразява

Прокурорътъ:—Къмъ дѣлото има приложени различни писма. На страница 50 намираме до Чаулевъ едно писмо, въ което четемъ: „Твоя шурей (— Спространовъ —) казва, че не знае, дали ти си федералистъ или комунистъ". Писмото е подписано отъ Карабиберъ*). Какъ може Влаховъ да пише това на Чаулевъ?

Свидетелятъ, поставенъ предъ изобличението, отказва да знае кой е Карабиберъ и да е давалъ нѣкога поводъ за подобенъ упрѣкъ къмъ Чаулевъ.

Поради забавянето на другия свидетель на гражданската страна, проф. Ченто, бива разпитанъ набързо първиятъ свидетель на защитата, зап. капитанъ Люб. Моловъ. При неговия разпитъ, обаче, се установява, че преводчикътъ не може да разбере нѣкои въпроси и отговори, за да ги води правилно, ето защо по-късно Моловъ бива наново разпитанъ при другъ преводачъ. Между двата разпита се явява проф. Ченто, който разказва впечатленията си отъ Чаулевъ, съ когото ималъ нѣколко срещи.

Винченцо Ченто:—Запознался съ Чаулевъ презъ септември 1924 г. чрезъ Наумъ Чилевъ, съученикъ на свидетеля. Последниятъ билъ писалъ нѣкакво съчинение, застжпвайки идеята за миръ въ Европа чрезъ преустройството ѝ въ Федерация на Националнитѣ държави, като изтъква, че тая задача включвала и идеята за балканска федерация. Чаулевъ знаелъ за това съчинение и се зарадвалъ на запознанството, понеже и неговитѣ разбирания по балканската проблема били такива. — Той не знаеше италиянски — казва свидетелятъ

*) Псевдонимъ на Д. Влаховъ.

— и се изразяваше много лошо на френски. Азъ се обяснявамъ достатъчно зле на френски, и затова двамата много малко се разбирахме. Впечатлението, което добихъ отъ него, бѣше, че той е човѣкъ съ култура, но не въ прѣката смисъль на думата, а култура заета отъ втора ржка, култура създадена преди всичко върху известни идеи фиксъ, върху нѣкои основни идеи, но необдѣлани чрезъ логическо схващане на фактитѣ. — Понататъкъ проф. Ченто казва, че Чаулевъ билъ всецѣло отдаденъ на схващанията си, че билъ скромно облеченъ; малко странно му се виждало, че Чаулевъ можалъ да заеме толкова видно мѣсто въ Македонската организация и че билъ политически мжжъ. Впечатлението му било сжщо, че Чаулевъ билъ противъ болшевизма, а защитникъ на демокрацията и говорилъ съ възторгъ за Мацини. Що се отнася до изпълнението на идеитѣ на Чаулевъ, той споредъ свидетеля би приелъ помощьта на която и да било страна, включително Съветска Русия.

Свид. Л. Моловъ :— Презъ лѣтото на 1924 г. билъ въ Македония като секретарь на една революционна чета. Есеньта, презъ ноемврий, миналъ самъ на албанска територия и като научилъ, че тамъ е Чаулевъ, поискалъ да отиде при него, познавайки го като членъ на Ц К на В М Р О. Въ това време на Моловъ поради четнишкия животъ въ Македония, не било известно станалото разцепление въ Ц К, убийството на Александровъ и болшевизирането на Чаулевъ. Отъ самия него свидетельтъ узналъ новата му проповѣдь, която искалъ да разпространява между познатитѣ си албанци и да продължи въ Македония, като създаде преди това тайни връзки за сношение. Чаулевъ го приелъ отначало твърде резервирано; билъ придруженъ отъ единъ комунистъ българинъ. Въ разговоритѣ, обаче, по поводъ смъртьта на Александровъ свидетельтъ чулъ хули за него отъ Чаулевъ, който поискалъ да убеди Моловъ, че е необходима нова организация на македонското движение като се приеме предлаганата помощь отъ Съветска Русия, въ замѣна на което трѣбва да се пропагандиратъ болшевишкитѣ идеи въ балканскитѣ страни. Отъ Чаулевъ свидетельтъ получилъ и нѣколко вестници между тѣхъ Балканска Федерация. Освънъ това Чаулевъ почналъ да го уговаря да стане неговъ довѣренъ.

човѣкъ. Понеже следъ мжчителния четнишки животъ Моловъ искалъ да се върне въ България, Чаулевъ му предложилъ да го направи свой агентъ въ София, като му обещалъ значителни парични суми. Въ куфаритѣ на Чаулевъ имало комунистически брошури на разни балкански езици. На по-довѣрени познати между албанцитѣ той раздавалъ отъ тия брошури. Свидетелтъ, ненамирайки къмъ кого другиго да се обърне, въпрѣки възраженията и протеститѣ, трѣбвало да понася срещитѣ съ Чаулевъ и дори да вземе отъ него частенъ заемъ, за да напусне Албания.

Съ повторния разпитъ на Моловъ се привършва първия день отъ процеса.

Втори день.—Продължава разпитътъ на свидетелитѣ. — Македонската революция и нейнитѣ водачи. — Тезата на защитата

На втория день, 27 априлъ, продължава разпитътъ на свидетелитѣ отъ страна на защитата, като първъ дава показанията си *Василъ Пундевъ*. — Свидетелтъ е билъ доброволецъ въ македонското опълчение презъ балканската война, подържалъ е връзки съ македонскитѣ срѣди, лично познавалъ и тримата членове на Ц К.

Въ началото на августъ 1923, преди да замине за една научна командировка въ чужбина, дето на първо време искалъ да посети Римъ — билъ поканенъ да се срещне съ Тодоръ Александровъ. Той му говорилъ и за Чаулевъ, който трѣбвало споредъ дадени отъ него обещания да замине за Македония, но който въ това време можеби е билъ въ Римъ. Главно отъ тоя разговоръ свидетелтъ се убедилъ, че наистина между Александровъ—Протогеровъ отъ една страна и Чаулевъ отъ друга, сжществуватъ сериозни разногласия и недобри отношения, произлизащи отъ това, че следъ 1918 Чаулевъ не билъ ходилъ въ Македония, което билъ длъженъ да направи като членъ на Ц К и за което неведнъжъ настоявали двамата му другари.

Свидетелтъ въ Римъ наистина намѣрилъ Чаулевъ и въ продължение на петь—шесть дена ималъ продължителни разговори съ него.—„Тема на тия разговори — казва свидетелтъ — бѣше: защо Чаулевъ не заминава за Македония. Трѣбва да се има предвидъ, че поради

дългата раздѣла съ другаритѣ си и трудностьта за разбирзне съ писма и посрѣдници, между Чаулевъ и другитѣ членове на Ц К бѣха възникнали сериозни недоразумения, и той се смѣташе обиденъ, онеправданъ особено отъ Т. Александровъ. Предъ менъ Чаулевъ обясняваше незаминаването си въ Македония, преплитайки нѣколко причини. Една отъ тѣхъ била тази, че не може да мине презъ Албания, чиито власти били много строги и не искали да го пропуснатъ, опасявайки се отъ усложнения съ Югославия. Мислѣхъ, че за тая трудностъ би могло да се намѣри срѣдство при по-голѣма предпазливость и споменахъ на Чаулевъ какъ Протогеровъ е можалъ да мине за Македония по сжщия пжть, безъ да бжде узнатъ. Чаулевъ ми каза, че понеже билъ твърде известенъ на властитѣ отъ предишнитѣ си престоявания въ Албания, непремѣнно щѣлъ да бжде спрѣнъ. При това той прибави, че е далъ обещание предъ виденъ членъ на албанскитѣ власти да не идва въ Албания, безъ да съобщи за това предварително, и че не можалъ да наруши обещанието, понеже семейството му живѣело въ Тирана и би го изложилъ на неприятности и преследвания. Друга причина Чаулевъ изтъкваше въ несъгласията си съ Александровъ и Протогеровъ. Той бѣше напримѣръ противъ крайната строгость на Александровъ къмъ провинени членове на В М Р О, между които имало и предишни бойни другари на Чаулевъ. Ставаше дума за единъ отъ тѣхъ, осжденъ на смъртъ за изнасилване учителка въ Македония.

Адв. Капа:—Ако бѣше моя дъщъря, бихъ го убилъ съ собствените си ржце.

Свидетелтъ:—Чаулевъ признаваше, че е останалъ изолиранъ и, понеже не познаваше чужди езици, неговитѣ информации оставаха ограничени — доколкото, вънъ отъ българскитѣ вестници, го осведомяваха едностранчиво и тенденциозно другаритѣ му. Ето защо той мислѣше, сждейки по това, което бѣха писали нѣкои вестници, че Александровъ е билъ взелъ голѣмо участие въ превратa отъ 9 юний 1923 год., съ който бѣ сваленъ въ България режимътъ на Стамболийски. Защото задъ личностьта на последния стоели значителни маси отъ земедѣлци, Чаулевъ мислѣше, че акцията на Александровъ била погрѣшна; — тия маси могли да

промѣнятъ отношението си къмъ Македония. Освенъ това Чаулевъ смѣташе, че македонскитѣ революционни течения трѣбвало да бждатъ въ контактъ съ крайнитѣ политически групи, изразяващи волята на народитѣ следъ войната. Въ тия разговори Чаулевъ не скриваше симпатиитѣ си къмъ Съветска Русия. Защищавайки земедѣлцитѣ въ България, той защищаваше вече т. н. единенъ фронтъ на дружбаши и комунисти. — Друго разногласие между Чаулевъ и неговитѣ другари отъ Ц К първиятъ сочеше въ това, че споредъ него В М Р О съ действията си не постигала очакванитѣ резултати, защото имъ липсвала външна политическа подготовка, каквато липсвала и по-рано — при Илинденското възстание. Въ желанието си да се осѫществи такава подготовка той смѣташе, че революционното движение трѣбвало да бжде ориентирано къмъ Съветска Русия, голѣмата съседка на Балканитѣ, която има първостепенни интереси въ тѣхъ. Чаулевъ ми съобщи, че ималъ сериозни връзки съ съветската легация въ Римъ, важни срещи съ албанци, черногорци и др., като очевидно отдаваше твърде голѣмо значение на тия политически занимания, за които нѣмаше нито знания и способности, нито елементарни условия — познаване на чуждъ езикъ

Най-сѫщественото, обаче, разногласие у Чаулевъ бѣше по въпроса за тактиката на Организацията въ самата Македония. Той намираше, че революционната борба трѣбва да бжде отложена или поне смекчена колкото може повече. Разбира се, това съставяше причина за основно разногласие съ Александровъ и Протогеровъ и приближаваше Чаулевъ къмъ федералиститѣ; — една теза, която всѫщность съвпада напълно съ желанието на днешнитѣ владетели на Македония, дето лоялно не сѫ допуснати никакви срѣдства за национална защита и права. Отъ тия разговори, заключава свидетелътъ, останахъ съ убеждението, че Чаулевъ нѣма да замине за Македония и че той твърде много се е отдалечилъ отъ другаритѣ си въ Ц К по всички основни въпроси за дейностьта на В М Р О. Недоволство отъ Александровъ и Протогеровъ, дори озлобение къмъ първия, страхъ за семейството въ Тирана, комунистически навеи, които не можеше да разбере въ тѣхната обхватность и сѫщина, но които му

подсказваха други извори за издръжка въ чужбина, следъ като бѣше получилъ предупреждения, че ако не замине за Македония и не прекжсне политическитѣ срѣщи, за които не му е даванъ мандатъ, ще бжде лишенъ отъ издръжката на Организацията — това се очъртавше отъ думитѣ на Чаулевъ въ Римъ."

Въ началото на 1924 свидетелтъ при една среща съ Протогеровъ въ Виена узналъ, че Чаулевъ е продължилъ и засилилъ връзкитѣ си съ болшевикитѣ, че Организацията е прекратила издръжката му, и е потърсилъ срѣдства отъ агенти на Третия интернационалъ. Сжщата година презъ априлъ свидетелтъ билъ позиканъ да се срещне съ дошлия въ Виена Чаулевъ. Той — казва свидетелтъ изглеждаше твърде доволенъ и още отначало ми съобщи: „Най-сетне Александровъ и Протогеровъ признаха, че съмъ правъ." Било постигнато саморазумение дори съ федератиститѣ и се водѣли успѣшни преговори съ болшевикитѣ, които настоявали за сбединението на двете организации. Останахъ очуденъ отъ възможностьта на едно споразумение съ хора, осждени отъ самата В М Р О за вулгарни престжпления и измѣна и още повече отъ споразумение съ болшевикитѣ, познавайки добре отношението къмъ тѣхъ на Александровъ и Протогеровъ. — По-късно обаче узнахъ, че съобщението на Чаулева не бѣше вѣрно, и предъ менъ е направено съ цельта, която преследваше публикацията на известния манифестъ: именно—да се постави Организацията предъ свършенъ фактъ.

По-нататъкъ свидетелтъ говори за появата на манифеста отъ 6 май, като по покана отъ председателя на сжда прочита онія пасажи, които посочватъ намѣрението да се почне открита борба съ българското правителство съ болшевишки замисли и които усъмнили свидетеля въ автентичностьта на документа, категорично отречена съ последвалата декларация на Александровъ и Протогеровъ. Въпъ отъ фалшификацията съ манифеста, свидетелтъ намира, че най-голѣмата измѣна на Чаулевъ е дошла следъ тази декларация; — тогава той публикувалъ съ подписа си единъ апелъ къмъ македонцитѣ да напуснатъ Александровъ и Протогеровъ; съ този апелъ Чаулевъ се опита да разцепи В М Р О и стана неинъ измѣнникъ. — Що се отнася до участието на Чаулевъ въ заго-

вора за убийството на Т. Александровъ, свидетелътъ предава на сѫда две писма, които на тръгване отъ София му били дадени съ молба да ги представи като доказателства къмъ дѣлото. Едното писмо е отъ Чаулевъ до Занковъ, заловено безъ последния да го получи, а другото—апокрифенъ отговоръ писмо — изпратено отъ Организацията, чрезъ което тя е искала да се удостовѣри въ съучастничеството на Чаулевъ, и въ отговоръ на което е получена една телеграма отъ него, разкриваща това съучастничество.

Следъ това на свидетеля биватъ зададени въпроси по устройството и дисциплината въ Организацията съ цель да се уясни на сѫда, доколко обвиняемиятъ е билъ заставенъ по силата на Организациония уставъ и разпоредби да изпълни непремѣнно възложената му мисия. Накрай, следъ нѣкои сведения за личностьта на Протогеровъ и Александровъ, за тѣхната съвмѣстна дейность и отношения, председателътъ на сѫда пита: „Какъвъ езикъ се говори въ Охридъ?"

Свид.—Български езикъ, западно македонско наречие.

Председ.—По-близко до сръбски или до български.

Свид. — Наречие отъ български езикъ.

Адв. Капа: — Италиянски езикъ — миланско наречие.

Повиква се да даде показанията си

Никола Велевъ (студентъ въ Виена). — Отначало той изтъква какви сѫ целитѣ и срѣдствата на Организацията въ връзка съ отстѫпничеството на Чаулевъ отъ нейнитѣ принципи, отказвайки се отъ революционната дейность и намѣсвайки въ македонското освободително движение интереситѣ на болшевизма. По-нататъкъ свидетелътъ описва измѣната на Чаулевъ и Влаховъ въ Виена, които въпрѣки категоричната телеграма на Т. Александровъ и поржката по специаленъ пратеникъ, не се отказали отъ намѣрението си да свържатъ Организацията съ исканията на Третия интернационалъ и така почватъ издаването на Балканска Федерация, въ първия брой на която излиза прословутиятъ манифестъ. Свидетелътъ представя на сѫда споменатата телеграма отъ Т. Александровъ, която е съобщилъ на Чаулевъ въ Виена, а сѫщо и едно писмо до него пакъ отъ Александровъ, което направя извънредно силно

впечатление на всички присѫтствуващи по дълбочината на съдържанието, искреностьта и възвишения идеализъмъ на македонския водачъ, наскоро следъ това подло убитъ отъ Чаулевитѣ другари по поржка на болшевишки агенти.

Димитъръ Михайловъ (бръснарь, емигрантъ отъ Македония).— Познавалъ Чаулевъ отпреди 23 години, билъ неговъ другарь въ революционната борба. Презъ 1923 г. Чаулевъ билъ въ Албания, гдето— Тирана — по това време живѣлъ и свидетельтъ съ семейството си. Както на Михайловъ, така и на албанскитѣ власти направило впечатление, че Чаулевъ не скривалъ комунистическитѣ си идеи и следъ 1 май, празнуванъ отъ него, той билъ екстерниранъ отъ Албания като заподозренъ болшевишки агентъ заедно съ шурея си, свидетеля Наумъ Спространовъ. Презъ юлий сѫщата година въ Тирана дошълъ познатиятъ агентъ на Третия интернационалъ Димитъръ Пенчевъ, който носилъ препоржителни писма отъ Чаулевъ, но и Пенчевъ билъ изгоненъ отъ албанскитѣ власти като болшевикъ. Освенъ Пенчевъ, отъ Чаулевъ е билъ изпращанъ въ Тирана и другъ болшевишки агентъ, нѣкой си Коломбо, съ когото свидетельтъ се срещналъ въ своята бръснарница. И той билъ изпѫденъ отъ Албания. Между другото този Коломбо носилъ и броеве отъ Балканска Федерация, като пропагандиралъ въ полза на Чаулевъ въ борбата му противъ Т. Александровъ и Протогеровъ. По това време албанскитѣ вестници писали, че Чаулевъ тайно билъ дошълъ въ Албания съ болшевишка мисия, за която билъ получилъ голѣми парични срѣдства отъ Съветска Русия. Това писалъ албанскиятъ вестникъ Шеколи. Единъ день свидетельтъ билъ повиканъ да бъсне едно лице вкжщи. Отишълъ. Това лице било Чаулевъ. При тая среща последниятъ почналъ да го увѣрява, че дѣлото на Организацията следъ убийството на Александровъ, който е вършилъ само злини на Македония, ще закрепне съ помощьта на Съветска Русия, готова да даде и материалната издръжка за борбата. Чаулевъ предлагалъ на свидетеля пари, за да го вземе на своя страна, но свидетельтъ възмутено отхвърлилъ предложението, изобличилъ Чаулевъ въ измѣна и си отишълъ. На излизане той билъ заплашенъ отъ разсърдения Чаулевъ, който му напомнилъ участьта на То

дор Александровъ. Скоро следъ това властитѣ узнали за ването на Чаулевъ и отново го екстернирали.

Въ допълнение на казаното отъ свидетеля за пари, кои Чаулевъ получилъ отъ болшевикитѣ, взима дума

Адв. Морело: — Имамъ тукъ единъ томъ отъ дневници на Народното Събрание въ София; въ една речь на бедишния министъръ председатель г. Ал. Цанковъ е произведена бележка отъ Коминтерна въ Виена съмената на облагодетелствуванитѣ. Въ тази бележка срещу името на Чаулевъ стоятъ записани като предадени му 37,000 лири.

Следъ това идва редъ на показанията отъ италиански офицери, които следъ Илинденското възстание сѫслужили като реорганизатори въ турската жандармерия въ Македония. Пръвъ бива разпитанъ

Енрико Албера (запасенъ генералъ лейтенантъ, 70 годишенъ). Той казва:

Въ 1904 г. европейскитѣ велики сили решиха да наложатъ на турското правителство реорганизация на жандармерията въ Македония, за да осигурятъ спокойството на онеправданитѣ и преследвани християнски населения въ тая область. Съгласно Мюрцегския договоръ, отъ великитѣ сили бѣха изпратени офицерски мисии, които да почнатъ това преустройство. Азъ бѣхъ изпратенъ начело на италиянската мисия, на която бѣ поверенъ Битолския вилаетъ, населенъ въ по-голѣмата часть отъ българи; тукъ останахме петь години — 1904—1909 г.

Още отъ началото на нашата мисия забелѣзахме, че българитѣ, въ сравнение съ другитѣ християни, сж много преследвани отъ турската войска и жандармия. Тъй като и това не бѣше достатъчно, турското правителство тайно покровителствуваше действията на гръцки и сръбски банди, които бѣха се образували тогава, за да благоприятствуватъ на малко основателнитѣ претенции на респективнитѣ си правителства върху тая територия. Оттукъ се явяваха и убийства, опожарявания, кражби, грабежи и най-различни вандалски действия въ българскитѣ села. Почти всѣки день моитѣ офицери трѣбваше да ходятъ по тия села, за да удостовѣряватъ подобни факти. Рапортитѣ, които получавахъ,

препращахъ на нашия посланикъ въ Цариградъ и на нашето Външно министерство въ Римъ.

Въ скоро време нашата мисия принесе добри резултати — въ смисълъ, че послужи като спирачка на турцитѣ, и затова българитѣ гледаха на насъ като на свои спасители.

Адв. Морело: — Можете ли да кажете нѣщо върху Организацията на Българския комитетъ и какъ той действуваше?

Генер. Албера: — Това бѣше твърде стѣгната и съвършена организация. Имаше свои сждилища за наказване на измѣнницитѣ и общи престжпления. Присждитѣ биваха давани съ справедливость, тежесть и суровость и биваха бързо изпълнявани — дочато пъкъ турската власть се вмѣсваше да наказва деяния, приписвани на българитѣ по лъжливи съобщения, безъ дори да изслушва свидетелитѣ и налагаше най-жестоки наказания. А за възстанници, заловени съ оржжие въ ржка, ставаха двойно повече разправии; тѣ биваха винаги осжждани на смъртъ чрезъ обѣсване и при това за политически престжпления понѣкога безъ никакво сжществено разпитване.

Комитетътъ бѣше отлично организиранъ въ всички свои служби за информация и бдителность. Ще дамъ единъ примѣръ: Главниятъ инспекторъ на Македония, Хилми Паша, бѣше издалъ заповѣдь, между другото, споредъ която нашитѣ офицери трѣбваше да бждатъ съпровождани отъ турска стража винаги, когато излизаха по служба отъ постоянното си мѣстопребиваване — Битоля. Конвоятъ се състоеше отъ нѣколко жандарми. Въ вѣхъ ние нѣмахме вѣра. Отъ тѣхъ можеше да се очаква само изстрелъ въ гърба. Това съмнение азъ изразихъ въ разговоръ съ нѣкои българи. Не следъ много време единъ водачъ на македонцитѣ направи постжпка да се срещне съ мене. Съгласихъ се и го приехъ вкжщи, дето той съ помощьта на преводачъ ми каза: „Чуйте, господинъ полковникъ, всѣки пжть, когато бихте искали да се отдалечите за провѣрка или друго нѣщо, не се безпокойте за своята лична безопасность, защото ние бдимъ за нея винаги, бидейки винаги осведомени за всѣка ваша стжпка; ние ви съпровождаме винаги и на всѣкжде, безъ да бждемъ виждани отъ жандармитѣ. Каквото и да се случи, нашата бърза помощь не ще

доръ Александровъ. Скоро следъ това властитѣ узнали за идването на Чаулевъ и отново го екстернирали.

Въ допълнение на казаното отъ свидетеля за пари, които Чаулевъ получилъ отъ болшевикитѣ, взима думата

Адв. Морело: — Имамъ тукъ единъ томъ отъ дневницитѣ на Народното Събрание въ София; въ една речь на предишния министъръ председатель г. Ал. Цанковъ е възпроизведена бележка отъ Коминтерна въ Виена съ имената на облагодетелствуванитѣ. Въ тази бележка срещу името на Чаулевъ стоятъ записани като предадени му 37,000 лири.

Следъ това идва редъ на показанията отъ италиянски офицери, които следъ Илинденското възстание сж служили като реорганизатори въ турската жандармерия въ Македония. Пръвъ бива разпитанъ

Енрико Албера (запасенъ генералъ лейтенантъ, 70 годишенъ). Той казва:

Въ 1904 г. европейскитѣ велики сили решиха да наложатъ на турското правителство реорганизация на жандармерията въ Македония, за да осигурятъ спокойствието на онеправданитѣ и преследвани християнски населения въ тая область. Съгласно Мюрцегския договоръ, отъ великитѣ сили бѣха изпратени офицерски мисии, които да почнатъ това преустройство. Азъ бѣхъ изпратенъ начело на италиянската мисия, на която бѣ повѣренъ Битолския вилаетъ, населенъ въ по-голѣмата си часть отъ българи; тукъ останахме петъ години — 1904—1909 г.

Още отъ началото на нашата мисия забелѣзахме, че българитѣ, въ сравнение съ другитѣ християни, сж най-много преследвани отъ турската войска и жандармерия. Тъй като и това не бѣше достатъчно, турското правителство тайно покровителствуваше действията на гръцки и сръбски банди, които бѣха се образували тогава, за да благоприятствуватъ на малко основателнитѣ претенции на респективнитѣ си правителства върху тая територия. Оттукъ се явяваха и убийства, опожарявания, кражби, грабежи и най-различни вандалски действия въ българскитѣ села. Почти всѣки день моитѣ офицери трѣбваше да ходятъ по тия села, за да удостовѣряватъ подобни факти. Рапортитѣ, които получавахъ,

препращахъ на нашия посланикъ въ Цариградъ и на нашето Външно министерство въ Римъ.

Въ скоро време нашата мисия принесе добри резултати — въ смисъль, че послужи като спирачка на турцитѣ, и затова българитѣ гледаха на насъ като на свои спасители.

Адв. Морело: — Можете ли да кажете нѣщо върху Организацията на Българския комитетъ и какъ той действуваше?

Генер. Албера: — Това бѣше твърде стѣгната и съвършена организация. Имаше свои сждилища за наказване на измѣнницитѣ и общи престжпления. Присждитѣ биваха давани съ справедливость, тежесть и суровость и биваха бързо изпълнявани — дочато пъкъ турската власть се вмѣсваше да наказва деяния, приписвани на българитѣ по лъжливи съобщения, безъ дори да изслушва свидетелитѣ и налагаше най-жестоки наказания. А за възстанници, заловени съ оржжие въ ржка, ставаха двойно повече разправии; тѣ биваха винаги осжждани на смърть чрезъ обѣсване и при това за политически престжпления понѣкога безъ никакво сжществено разпитване.

Комитетътъ бѣше отлично организиранъ въ всички свои служби за информация и бдителность. Ще дамъ единъ примѣръ: Главниятъ инспекторъ на Македония, Хилми Паша, бѣше издалъ заповѣдь, между другото, споредъ която нашитѣ офицери трѣбваше да бждатъ съпровождани отъ турска стража винаги, когато излизаха по служба отъ постоянното си мѣстопребиваване — Битоля. Конвоятъ се състоеше отъ нѣколко жандарми. Въ вѣхъ ние нѣмахме вѣра. Отъ тѣхъ можеше да се очаква само изстрелъ въ гърба. Това съмнение азъ изразихъ въ разговоръ съ нѣкои българи. Не следъ много време единъ водачъ на македонцитѣ направи постжпка да се срещне съ мене. Съгласихъ се и го приехъ вкжщи, дето той съ помощьта на преводачъ ми каза: „Чуйте, господинъ полковникъ, всѣки пжть, когато бихте искали да се отдалечите за провѣрка или друго нѣщо, не се безпокойте за своята лична безопасность, защото ние бдимъ за нея винаги, бидейки винаги осведомени за всѣка ваша стжпка; ние ви съпровождаме винаги и на всѣкжде, безъ да бждемъ виждани отъ жандармитѣ. Каквото и да се случи, нашата бърза помощь не ще

липсва. И наистина, азъ минавахъ често, денемъ или нощемъ, по пѫтища, пѫтеки въ отстранени мѣста, пѣша или на конь — понѣкога безъ стража и безъ оржжие и никога не съмъ изпиталъ ни най-малка неприятность.

Създаването на тоя комитетъ, който бѣше държава въ държава, бѣше една необходимость за това онеправдано население, жертва на гърци, на сърби и на турци. За свободата си то водѣше свещенна война. Каузата му бѣше повече отъ справедлива. Азъ винаги я покровителствувахъ и казвамъ открито, че ако бихъ билъ българинъ, не бихъ се колебалъ ни мигъ да се запиша комита.

Адв. Капа: — Обвързваше ли Революционната Организация своитѣ членове така, че тѣ да не могатъ да не се подчиняватъ?

Генер. Албера: — Всички бѣха подчинени на нейнитѣ наредби, условия и статути. Тежко на оня, който би имъ се противопоставилъ. Статутитѣ бѣха сурови и така свещенни, дори и за женитѣ и децата, че всѣки, който би ги нарушилъ, би станалъ отстѫпникъ и за своето собствено семейство.

Прокурорътъ: — Имаше ли и смъртни наказания?

Генер. Албера: — Разбира се.

Прокурорътъ: — Тоя, който биваше осѫденъ на смъртъ, намираше ли се въ невъзможность да избегне изпълнението на присѫдата?

Генер. Албера: — Смъртнитѣ наказания, присѫждани отъ ВМРО, бѣха неумолими.

Следъ показанията на генералъ Албера, които оставятъ силно впечатление у сѫда, издигайки въ съзнанието на присѫтствуващитѣ авторитета и значението на ВМРО биватъ разпитани останалитѣ членове отъ италиянската мисия въ Македония — най-напредъ:

Родолфо Ридолфи: (запасенъ полковникъ).— Като членъ отъ мисията е прекаралъ въ Македония отначало въ Битоля и Солунъ, а следъ 1909 — въ Цариградъ. Описва положението на българитѣ въ духа на казаното отъ генералъ Албера. Изтъква жестокоститѣ на населението и здравата организация на Революционния комитетъ, борещъ се за независимостьта на Македония.

Козма Манера (полковникъ, действуващъ офицеръ) — сѫщо билъ въ Македония презъ 1904—1909 год. на

служба като капитанъ въ турската жандармерия. Бѣхъ, казва свидетелътъ, въ областьта на Костуръ и Леринъ, печално известна съ постояннитѣ кланета надъ християнското население, извършвани особено отъ гръцки банди. — Голѣмото мнозинство отъ това население бѣха селени — продължава свидетелътъ — всички отъ българска народность, членове на ВМРО. Тази организация бѣше една държава въ държава съ своя власть и закони. Населението я признаваше, незачитайки, доколкото бѣше възможно, официалната власть. Нещастнитѣ македонци бѣха клани систематически съ явното намѣрение да се унищожи племето имъ. Презъ време на моето престояване въ Македония въ малката область, въ която бѣхъ, звѣрски бидоха избити повече отъ хиляда българи; и точно въ тия дни се пада двадесеть годишнината отъ най-жестокото клане, клането въ село Загоричани, дето, безъ да се гледа полъ и възрасть, бѣха варварски избити около сто българи, клане което би взело по широки размѣри, ако азъ не бѣхъ стигналъ на мѣстото тогава, когато бандитѣ на убийцитѣ се оттегляха, застрелвайки още нѣкои невъоржжени селени останали живи. Никоя страна не е страдала никога толкова много, колкото Македония. Къмъ нейното робство, къмъ нейното мжченичество се прибавяше и подигравка, защото европейскиятъ печатъ, умишлено заблуждаванъ, преиначаваше фактитѣ, като съобщаваше, че убититѣ сж гърци, а убийцитѣ българи.

Джовани Ронкальи (запасенъ флотски капитанъ, виденъ италиански общественикъ): — Откато почналъ да се занимава съ балканската проблема, узналъ, че Чаулевъ билъ се отцепилъ отъ другитѣ двама водачи на Македонската Организация — Александровъ и Протогеровъ. — Познавамъ лично Протогеровъ — казва свидетелътъ — и много пжти съмъ билъ въ близость съ него; познавахъ сжщо и Александровъ; но никога не съмъ познавалъ и не съмъ билъ близъкъ на Чаулевъ, защото изучвайки отъ събранитѣ ми бележки цѣлия Източенъ въпросъ, като секретарь на Националното дружество „Далмация" (основано следъ Рапало, за да пази политическитѣ интереси на Италия въ Адриатика), бѣхъ осведоменъ, че Чаулевъ бѣше взелъ ясно страната на Балканска Федерация, която водѣше началото си отъ болшевикитѣ. Поради това никога не усѣ-

тихъ желание да се сближа съ него. Ала презъ мартъ 1924 дойде при мене нѣкой си Тодоръ Димитровъ, нѣщо като ординарецъ на Чаулевъ, който говорѣше само английски, понеже билъ дълго време емигрантъ въ Америка. Следъ като го разпитахъ, узнахъ отъ него нѣкои нѣща, които прибавихъ къмъ образуваното у мене вече мнение несамо за Чаулевъ, а и за организацията Балканска Федерация, която имаше своя центъръ въ Виена. Димитровъ ми говори надълго за тия нѣща и ми каза много подробности; оставихъ го да се изкаже и най-сетне, когато спрѣ, зададохъ му нѣколко въпроса, между които и тоя: „Кой плаща разходитѣ на тая Балканска Федерация, които сж навѣрно голѣми?“ Отговори ми уклончиво: „Искате да кажете, че и болшевикитѣ сжщо плащатъ?“ Той ми отговори на английски: „May be“ — изразъ, който отговаря на „можеби“, „навѣрно“. — Това е всичко, що знамъ за дейностьта на Чаулевъ.

Адв. Капа: — Какво мнение имахте за Протогеровъ и Александровъ?

Свидетелятъ: — Смѣтахъ ги за двама голѣми патриоти, които защищаватъ енергично дѣлото на своята народность и сж готови на всѣка цена да понесатъ всички рискове, дори до самопожертвуване. Това е мое то впечатление; то е образувано не въ моментенъ разговоръ, а поне въ три разговора, станали въ Римъ, които даваха мѣсто на дълги и интересни диалози.

Адв. Капа: — Забелѣзахте ли да има несъгласие между Александровъ и Протогеровъ?

Свидетелятъ: — Не забелѣзахъ. Мога да кажа по-скоро обратното. Когато Александровъ дойде при мене въ Римъ, бѣше заедно съ Протогеровъ; точно тогава се запознахъ съ него, на 24 априлъ. Той миналаше на пжть за Виена. Макаръ и да говорѣше само български, и разговоръть се водѣше съ помощьта на преводачъ, отъ Александровъ получихъ дълбоко впечатление: младъ, съ много сериозенъ видъ, съ всички характерни белези на решителность; съвършенъ образъ на съзаклетникъ, истински посветенъ на дѣлото, което защищаваше. И ако би трѣбвало да се прави сравнение, бихъ го сравнилъ съ Чезаре Батисти, на когото и външно приличаше.

Адв. Ланцило: — Известни ли ви сж статиитѣ на Атилио Тамаро въ Secolo и знаете ли, че той има мнение съвсѣмъ противно на вашето.

Свидетелътъ: — Зная ги. Сжщо познавамъ лично и уважавамъ д-ръ Атилио Тамаро, който бѣше избранъ отъ мене за другарь въ една политическа мисия въ Лондонъ, повѣрена ми веднага следъ примирието. Тамаро е уменъ човѣкъ и познава отлично проблемитѣ на Срѣдна Европа, можеби, но нетака добре и Балканскитѣ въпроси. А по отношение на мнението му за Чаулевъ, азъ самъ писахъ на Тамаро, опровергавайки напълно публикуваното отъ него.

Адв. Ланцило: — Въ една отъ статиитѣ на Тамаро. . .

Адв. Капа: — Но Тамаро не дойде.

Адв. Морело (къмъ свидетеля): — Вѣрвате ли, че Тамаро е могълъ да изпита влиянието на нѣкой недобросъвестенъ информаторъ?

Свидетелътъ: — Мисля, че Тамаро твърде се е довѣрилъ на лице, въ което азъ не бихъ могълъ да имамъ довѣрие.

Председателътъ: — Когато узнахте за смъртьта на Александровъ, научихте ли сжщо нѣкой да е разпространявалъ мълвата, че убийството се дължи на Протогеровъ, който като билъ съ Александровъ въ деня на убийството и като не го защитилъ, смѣталъ се замѣсенъ въ това престжпление?

Свидетелътъ: — Не помня нищо подобно. Имамъ впечатление, че Александровъ и Протогеровъ бѣха винаги съгласни.

Както разказътъ на предишнитѣ италиянски свидетели, така и думитѣ на г. Ронкальи сж една свѣтла защита на Македония и революционнитѣ й водачи. Онова, което г. Ронкальи казва за Александровъ и Протогеровъ, едновременно е и решително опровержение на подлата клевета, пусната отъ федератиститѣ начело съ Влаховъ и Чаулевъ, за отговорность на Протогеровъ въ предателското убийство на Акександровъ; клевета, която бѣше стигнала залата на Миланския сждъ, за да бжде изобличена отъ съвестьта на двама благородни италиянски офицери. Единиятъ бѣше г. Ронкальи, вториятъ —

Еторе Лоди (запасенъ полковникъ): — Дѣлото, съ което се занимава почитаемиятъ сждъ — казва свидетелътъ — е единъ отъ безбройнитѣ епизоди на голѣмата трагедия на македонския народъ. Тая трагедия има началото си отъ турската окупация на югоизточна Европа и не е още къмъ края си; тя по-скоро се намира въ периода на своето най-страшно и сложно развитие, защото часть отъ мюсюлманския подтисникъ е замѣстена отъ сърби и гърци, много по-груби, жестоки и тиранични.

По силата на тая окупация почти всички християнски населения отъ Адриатическо до Черно море бѣха поставени подъ двойно тежко иго: това на турското управление и това на гръцко-православното духовенство. Отъ тия християнски населения облагоприятствуванитѣ отъ сждбата успѣха да се сдобиятъ съ свобода, а Берлинскиятъ договоръ напротивъ спои отново веригитѣ на онія, които останаха въ границитѣ на Македония и Тракия. Голѣмото мнозинство отъ тамошнитѣ християни сж българи и тѣ именно подържаха винаги освободителнитѣ борби на всички. Тѣ започнаха да се противопоставятъ на своя пръвъ врагъ: гръцкото духовенство. Тѣ спечелиха победата, успѣха да се освободятъ отъ него и да се сдобиятъ съ своя национална черква съ учредяването на Българската Екзархия. — Започнаха следъ това борба противъ турцитѣ, за да спечелятъ политическата си свобода. Борбата бѣше епична, десетки хиляди българи жертвуваха живота си съ необикновенъ героизъмъ. Последно изпитание бѣше възстанието презъ 1903 г., следъ което Европа реши да се намѣси и да наложи на Турция реформи, конкретизирани въ Мюрщегъ. Между тия реформи бѣше предвидено сжщо преустройството на жандармерията, управлението на която бѣше повѣрено на единъ италиянски генералъ. Азъ участвувахъ въ мисията на италиянскитѣ офицери въ Битолския вилаетъ и бѣхъ изпратенъ въ Охридъ. Тукъ за пръвъ пжть се запознахъ съ Чаулевъ, който бѣше родомъ отъ тоя градъ.

Презъ 1921 г. направихъ едно пжтуване въ България и Турция и тогава видѣхъ отново Чаулевъ въ София. Той бѣше между македонцитѣ, които ме познаваха и искаха да ми изразятъ своята симпатия. Следъ нѣколко време той дойде въ Италия съ задача да отиде въ Ма-

кедония, за да възстанови революционната мрежа въ своя край. Но по една или друга причина той все отлагаше заминаването. Явно бѣше, че Чаулевъ предпочиташе живота въ Римъ предъ тоя на комититѣ въ македонскитѣ планини. Въ Римъ той бѣше се представилъ като дипломатъ на македонската кауза, но дейностьта му не изглеждаше винаги сериозна и коректна. Узнахъ, че той често се сношавалъ съ болшевишки агенти и съобщихъ това на единъ приятель българинъ. Като последица отъ това Чаулевъ бѣше повиканъ да се върне въ България, но понеже той протакаше работата, Организацията изпрати въ Римъ човѣкъ съ задължение да му съобщи категоричната заповѣдь за връщане. Помня, че тая заповѣдь бѣше снабдена съ печата на Ц. К. Но Чаулевъ още веднъжъ отказа да се подчини и това бѣше точно тогава, когато той увеличи своитѣ сношения съ болшевикитѣ. Явно бѣше несъгласието му съ Централния Комитетъ.

Следъ нѣколко месеца Александровъ и Протогеровъ, на минаване презъ Италия, се срещнаха съ Чаулевъ въ Римъ и се опитаха още веднъжъ да го призоватъ къмъ изпълнение на дълга. Изглеждаше, че следъ срещитѣ се дойде до известно сближаване. Но когато Протогеровъ и Александровъ заминаха, Чаулевъ отново дойде въ Римъ и продължи да подържа предишнитѣ сношения. Неговата дейность ставаше все повече подозрителна.

Когато узнахъ за убийството на Александровъ и четохъ, че нѣкои отдавали отговорностьта на българското правителство и побързахъ да се осведомя подобре, скоро разбрахъ, че подобно обвинение може да дойде само отъ Виенската централа. — За да се убедя въ това, макаръ и съ известно отвращение, отидохъ въ една гостилница, дето Чаулевъ обикновено се хранѣше. Щомъ ме видѣ, той дойде и ме поздрави. Заговорихме естествено за убийството на Александровъ. Чаулевъ бѣше малко веселъ, защото пиеше твърде охотно италиянското вино, и поради това се оказа много разговорливъ, но малко благоразуменъ. Съ помощьта на преводачъ той безъ всѣка предпазливость се нахвърли върху софийското правителство и българската буржуазия, като твърдѣше, че тѣ сж способни на всичко и че навѣрно председательтъ Цанковъ е вино-

венъ за убийството. Отъ това азъ извадихъ заключение, че Чаулевъ, който подържа тъй ревностно една очевидно невѣроятна теза, трѣбва да има часть отъ грѣха за престжплението.

Следъ тоя разговоръ не видѣхъ вече Чаулевъ. Опитахъ се обаче, да го поставя въ връзка съ моя приятель Ронкальи, за да може и той да си състави понятие за него. Ронкальи бѣ опредѣлилъ среща на Чаулевъ, но въ уреченото време Чаулевъ изпратилъ единъ свой приятель да го извини, че е трѣбвало да тръгне неочаквано, поради едно писмо, което го известявало за осжждането му на смърть. — Но можахъ да узная, че той е тръгналъ за Албания, дето трѣбвало да се срещне съ черногорци, албанци и хървати, агенти на болшевизма.

Адв. Ланцило: — Федерализъмъ или болшевизъмъ?

Свидетелятъ: — Федерализъмъ, вдъхновяванъ и финансиранъ отъ руския болшевизъмъ. — Въ Албания Чаулевъ е правилъ болшевишка пропаганда, като носилъ брошури и манифести отъ Виена. И тоя пжть той не проникна въ Албания и после се върна въ Италия, дето бѣ убитъ.

Адв. Капа: — Какво е вашето мнение за Протогеровъ?

Свидетелятъ: — Той е една фигура на съвършенъ благородникъ отъ всѣка гледна точка: голѣмъ патриотъ и почти бихъ казалъ съ евангелска душа. Човѣкъ съ много добро сърце, който е отдаденъ всецѣло на идеала за спасението на отечеството си.

Адв. Капа: — Известно ли ви е да е билъ въ несъгласие съ Александровъ, да се е каралъ съ него, да се е страхувалъ отъ него, така че да може да се припише на Протогеровъ убийството на Александровъ?

Свидетелятъ: — Бѣха дошли въ Римъ заедно. Имахъ съ тѣхъ два или три разговора. Двамата бѣха отлични приятели, и не вѣрвамъ по никой начинъ Протогеровъ да е способенъ на подобна постжпка.

Адв. Капа: — Чаулевъ говорѣше ли другъ езикъ освенъ български?

Свидетелятъ: — Знаеше по нѣкоя дума италиянски, френски и албански.

Адв. Морело: — Какво знаете за ВМРО?

Свидетелятъ: — Познавамъ я много добре. — Около нея бѣше сгрупиранъ цѣлиятъ български народъ. Въ Македония човѣкъ оставеше съ впечатлението, че цѣлиятъ животъ на страната е въ нейни ржце; тя раздаваше правосждие и подържаше обществената безопасность. Организацията бѣше по-силна и отъ държавата, по влиятелна отъ нея; работѣше и за моралното издигане на народа и за възпитанието на децата.

Адв. Морело: — Извѣстно ли ви е, че ако отъ Организацията излѣзѣше присжда за наказанието на нѣкой предатель, тоя, който получеше заповѣдь да изпълни присждата, ако не я изпълнѣше, биваше наказванъ?

Свидетелятъ: — Неумолимо. Ще дамъ единъ примѣръ: въ областьта на Крушово бѣше войвода нѣкой си Динко, чийто баща бѣше извършилъ разни злоупотребения къмъ тамошнитѣ жители. Затова Организацията го осжди на смъртъ. Присждата бѣ изпълнена, макаръ и да се отнасяше до бащата на единъ войвода.

Прокуроръть: — Кои бѣха изпълнителнитѣ на тия присжди?

Свидетелятъ: — Четитѣ.

Адв. Морело: — А който не изпълнѣше присжда, за която е получилъ заповѣдь?

Свидетелятъ: — Биваше наказванъ съ сжщото наказание.

Съ тия думи на полковникъ Лоди завърши разпитътъ на свидетелитѣ. Председателятъ на сжда констатира, че други нѣма — не се явиха свидетелитѣ на гражданската страна Атилио Тамаро и Карера.

Тезата на защитата

Преди да се формулиратъ въпроситѣ за сждебнитѣ заседатели и да почнатъ пледоариитѣ, защитата и гражданската страна представятъ нѣкои документи: последната представя въпроснитѣ статии на Тамаро, а защитата — съответни броеве отъ Балканска Федерация за програмата на това сдружение и писаното отъ Чаулевъ.

Председателятъ: — Ще прочета въпроситѣ и моля господа защитницитѣ да ми кажатъ, коя теза възнамѣряватъ да подържатъ.

1. Налице ли е фактътъ, че нѣкой е причинилъ смъртьта на Петъръ Чаулевъ на 23 декември 1924 г. въ Милано?

2 Дали обвиняемиятъ Димитъръ Стефановъ е извършилъ това деяние?

3. Дали обвиняемиятъ Димитъръ Стефановъ е виновенъ, че е извършилъ това деяние доброволно и съ цель да убие?

4. Съществува ли въ тежесть на обвиняемия фактътъ, че е извършилъ убийството предумишлено.

Следъ прочитането на тия въпроси, на които ще трѣбва накрай да отговорятъ съдебнитѣ заседатели, между гражданскитѣ ищци и защитата става кжсо пререкание.

Адв. Морело: — Никога не съмъ виждалъ гражданска страна до такава степень обхванатa отъ бѣбривость и амбиция, както е гражданската страна на Чаулевъ. Защитата има върховни права.

Адв. Капа (къмъ председателя): — Ако позволите, Ваше Превъзходителство, ние подържаме, се не съществува вина, сиречь — съществува фактътъ на убийството, но въ това нѣма виновность. Ние сжщо искаме прилагането на чл. 49 т. 3 отъ наказателния законъ — да се признае *положение на необходимость*, въ което се е намиралъ обвиняемиятъ.

Следъ кратки разисквания за процедурата, по реда и редакцията на въпроситѣ, председателтъ възприема предложението на защитата. Третиятъ въпросъ се формулира въ следната окончателна форма: *Съществува ли въ полза на обвиняемия Димитъръ Стефановъ това, че той е извършилъ деянието, намирайки се поставенъ въ положение на необходимость да спаси себе си или други отъ тежка и неминуема опасность отъ страна на едно лице, на което не е далъ доброволно самъ причина за предизвикване на тая опасность, като обаче е прекрачилъ допустимитѣ граници на каваната необходимость и че той инакъ не е могълъ да постжпи?*

Заседанието се закри за следния день, когато почватъ пледоариитѣ съ речь отъ втория граждански ищецъ адв. Капокачиа.

Трети день.— Обвинитель, който се опитва да защищава

Въ предобѣдното заседание на 28 председателтъ на съда още веднъжъ прочита въпросника, който се

предлага за отговоръ на съдебнитѣ заседатели. Въпроситѣ се приематъ отъ двѣтѣ страни. Следъ като гражданската страна се отказва отъ неявилия се свидетель Карера, председательтъ дава думата на втория граждански ищецъ —

Адв. Капокачиа, който следъ обичайното обръщане къмъ председателя на съда и заседателитѣ, почва речьта си съ думитѣ: „Азъ поехъ задължението да защитя паметьта на Петъръ Чаулевъ като представитель на гражданската страна отъ единъ дългъ на приятелство. Познавахъ Чаулевъ и това, което ще ви кажа, има известна стойность — макаръ и да нѣма значението, което би могло да има, ако бихъ се явилъ като свидетель — като човѣкъ, който съ собствените си уши е констатиралъ, какви бѣха идеитѣ и идеалитѣ въ политическата дейность на Чаулевъ".

Следъ това адвокатътъ прави бѣгълъ исторически прегледъ на дейностьта на Организацията, като почва дори отъ освобождението на Гърция, Сърбия и България. Като споменва набързо за живота на ВМРО отъ основаването й до Илинденското възстание, младиятъ адвокатъ, съ сведения очевидно набързо дадени му отъ заинтересувано лице, се опитва да подцени дейностьта на Александровъ и Протогеровъ, като казва за първия, че работилъ само въ малката область на Петричъ, а Чаулевъ билъ истинскиятъ борецъ въ вжтрешностьта на Македония. Освенъ това въ думитѣ на адвоката личи тенденцията да обвинява България въ завоевателни стремежи презъ 1912—1918, подпомагани отъ Протогеровъ и Александровъ въ време, когато Чаулевъ като билъ застжпникъ за автономия на Македония. На адвоката се вижда нѣкакъ естествено, че възгордѣлата се България трѣбвало „да наведе глава презъ втората балканска война."

Историческата забърканость на г. Капокачиа би могла да се илюстрира съ следнитѣ му сведения: „На кржгозора се появи чудовището на всесвѣтската война. И тогава пакъ Тодоръ Александровъ, който за жалость следѣше тенденцията, идеалитѣ на българското правителство, видѣ възможностьта да смаже Сърбия. Но той бѣше помислилъ за моментъ, че конфликтътъ ще се ограничи между Австрия и Сърбия; а самиятъ Протогеровъ — личенъ приятель на днешния председа-

тель на Германия генералъ Хинденбургъ — нареди до своята чета и до четитѣ на другитѣ си приятели отъ Комитета да нападнатъ въ гръбъ Сърбия. Сръбскитѣ полкове бѣха обърнати въ бѣгство и тласнати почти до самата австрийска граница. Малко по-късно влѣзе въ войната на страната на Централнитѣ сили и самата България". А за Чаулевъ, който бѣше градоначалникъ на Охридъ, назначенъ отъ Радославовъ и бѣ се обявилъ неговъ съпартизанинъ, се казва, че отъ 15 години не билъ съгласенъ съ Александровъ и Протогеровъ и искалъ автономията на Македония, а понеже не сполучилъ следъ голѣмата война да убеди веднага другаритѣ си, отишелъ се опечаленъ въ Европа да търси нови изходи за спасението на родината си! . . . Докато Протогеровъ навсѣкѫде въ Европа при политическата си обиколка срещалъ откази, Чаулевъ успѣлъ да получи помощьта на Съветска Русия и другаритѣ му най сетне се съгласили, че това е необходимо за революционната борба.

Тукъ адвокатътъ, хвалейки политическата далновидность на Ленинизма, казва че споразумението между болшевикитѣ и Ц К на ВМРО било пълно и единодушно, като настоява, че манифестътъ отъ 6 VI 924 е автентиченъ, и оставалъ само въпросътъ, кога да се публикува. По тоя въпросъ, казва г. Капокачиа: „Чаулевъ въ продължение на повече отъ месецъ чакалъ нареждания отъ другаритѣ си; следъ това като човѣкъ на действието, сигуренъ, че е намѣрилъ вече пѫтя за освобождението на неговата Македония, надви колебанията и публикува манифеста въ първия брой на в. Балканска Федерация". — Тогава българското правителство се уплашило, упражнило силенъ натискъ надъ Протогеровъ и Александровъ, затова тѣ излѣзли съ опровержението, като се отказали отъ приетия отъ тѣхъ манифестъ. Споредъ преценката на адвоката, протестътъ е билъ наистина желанъ само отъ Протогеровъ, а Александровъ по необходимость го приелъ. Когато тѣ двамата се отправили за конгреса, който билъ свиканъ да приеме новата външна ориентация на революционната дейность и който щѣлъ да приеме помощьта на болшевикитѣ — Александровъ билъ убитъ, безъ Протогеровъ да бѫде ни най-малко засегнатъ. Последниятъ не свикалъ конгреса и запазилъ въ тайна

смъртьта на Александровъ, за да бъдатъ избити повече отъ 200 души войводи негови привърженици, одобряващи манифеста и по тоя начинъ българското правителство съ помощьта на Протогеровъ се избавило отъ една голѣма опасность. Единъ отъ последнитѣ моменти на това избавление било убийството на Чаулевъ, заповѣдано лично отъ Протогеровъ.

Наивниятъ г. Капокачиа, който съ таково увлѣчение разказва баснитѣ на Влаховъ отъ Балканска Федерация, завършва тоя плитъкъ разказъ съ думитѣ: „По такъвъ начинъ Протогеровъ стана господарь на положението. Съгласно намѣренията и желанията на софийското правителство, ВМРО бѣше напълно въ ржцетѣ на Протогеровъ."

Следъ тоя ударъ адвокатътъ минава къмъ сжщината на обвиненията противъ Чаулевъ: „1. че е желалъ смъртьта на Александровъ и 2. че е болшевикъ и, значи предатель на ВМРО". Ако Чаулевъ е болшевикъ — разсжждава защитникътъ му — би трѣбвало и манифестътъ да има болшевишко съдържание. Но въ манифеста само се намеквало за болшевизъмъ като се лансирала мисъльта за съюзъ съ комуниститѣ. Понеже болшевизмътъ билъ преди всичко една социална програма и понеже въ манифеста не ставало и дума за промѣна въ производството било въ Македония, било въ Балканскитѣ страни изобщо, манифестътъ не билъ болшевишки. На тая политическа детинщина съ лека ирония възразява

Адв. Капа: — Ще ви го докажемъ отъ първата до последната дума.

Адв. Капокачиа увлѣченъ въ погрѣшенитѣ си сравнения, продължава: „Азъ се питамъ, дали италианското правителство, дали германското правителство, които свързаха съюзи съ правителството на Съветитѣ, сж болшевизирани?" Що се отнася до взетитѣ пари отъ болшевикитѣ, защитникътъ на Чаулевъ изказва недовѣрие въ тоя фактъ — не можалъ да допусне подобно нѣщо за Чаулевъ, когото лично познавалъ и за когото впрочемъ признава. че е второстепенна личность въ сравнение съ Тодоръ Александровъ.

Зле осведоменъ върху произхода, сжщностьта и представителитѣ на т. н. „федералистично" движение,

тель на Германия генералъ Хинденбургъ — нареди до своята чета и до четитѣ на другитѣ си приятели отъ Комитета да нападнатъ въ гръбъ Сърбия. Сръбскитѣ полкове бѣха обърнати въ бѣгство и тласнати почти до самата австрийска граница. Малко по-късно влѣзе въ войната на страната на Централнитѣ сили и самата България". А за Чаулевъ, който бѣше градоначалникъ на Охридъ, назначенъ отъ Радославовъ и бѣ се обявилъ неговъ съпартизанинъ, се казва, че отъ 15 години не билъ съгласенъ съ Александровъ и Протогеровъ и искалъ автономията на Македония, а понеже не слолучилъ следъ голѣмата война да убеди веднага другаритѣ си, оттеглилъ се опечаленъ въ Европа да търси нови изходи за спасението на родината си! . . . Докато Протогеровъ навсѣкѫде въ Европа при политическата си обиколка срещалъ откази, Чаулевъ успѣлъ да получи помощьта на Съветска Русия и другаритѣ му най сетне се съгласили, че това е необходимо за революционната борба.

Тукъ адвокатътъ, хвалейки политическата далновидность на Ленинизма, казва че споразумението между болшевикитѣ и Ц К на ВМРО било пълно и единодушно, като настоява, че манифестътъ отъ 6 VI 924 е автентиченъ, и оставалъ само въпросътъ, кога да се публикува. По тоя въпросъ, казва г. Капокачиа: „Чаулевъ въ продължение на повече отъ месецъ чакалъ нареждания отъ другаритѣ си; следъ това като човѣкъ на действието, сигуренъ, че е намѣрилъ вече пѫтя за освобождението на неговата Македония, надви колебанията и публикува манифеста въ първия брой на в. Балканска Федерация". — Тогава българского правителство се уплашило, упражнило силенъ натискъ надъ Протогеровъ и Александровъ, затова тѣ излѣзли съ опровержението, като се отказали отъ приетия отъ тѣхъ манифестъ. Споредъ преценката на адвоката, протестътъ е билъ наистина желанъ само отъ Протогеровъ, а Александровъ по необходимость го приелъ. Когато тѣ двамата се отправили за конгреса, който билъ свиканъ да приеме новата външна ориентация на революционната дейность и който щѣлъ да приеме помощьта на болшевикитѣ — Александровъ билъ убитъ, безъ Протогеровъ да бѫде ни най-малко засегнатъ. Последниятъ не свикалъ конгреса и запазилъ въ тайна

смъртьта на Александровъ, за да бъдатъ избити повече отъ 200 души войводи негови привърженици, одобряващи манифеста и по тоя начинъ българското правителство съ помощьта на Протогеровъ се избавило отъ една голѣма опасность. Единъ отъ последнитѣ моменти на това избавление било убийството на Чаулевъ, заповѣдано лично отъ Протогеровъ.

Наивниятъ г. Капокачиа, който съ таково увлѣчение разказва баснитѣ на Влаховъ отъ Балканска Федерация, завършва тоя плитъкъ разказъ съ думитѣ: „По такъвъ начинъ Протогеровъ стана господарь на положението. Съгласно намѣренията и желанията на софийското правителство, ВМРО бѣше напълно въ ржцетѣ на Протогеровъ."

Следъ тоя ударъ адвокатътъ минава къмъ сжщината на обвиненията противъ Чаулевъ: „1. че е желалъ смъртьта на Александровъ и 2. че е болшевикъ и, значи предатель на ВМРО". Ако Чаулевъ е болшевикъ — разсжждава защитникътъ му — би трѣбвало и манифестътъ да има болшевишко съдържание. Но въ манифеста само се намеквало за болшевизъмъ като се лансирала мисъльта за съюзъ съ комуниститѣ. Понеже болшевизмътъ билъ преди всичко една социална програма и понеже въ манифеста не ставало и дума за промѣна въ производството било въ Македония, било въ Балканскитѣ страни изобщо, манифестътъ не билъ болшевишки. На тая политическа детинщина съ лека ирония възразява

Адв. Капа: — Ще ви го докажемъ отъ първата до последната дума.

Адв. Капокачиа увлѣченъ въ погрѣшенитѣ си сравнения, продължава: „Азъ се питамъ, дали италианското правителство, дали германското правителство, които свързаха съюзи съ правителството на Съветитѣ, сж болшевизирани?" Що се отнася до взетитѣ пари отъ болшевикитѣ, защитникътъ на Чаулевъ изказва недовѣрие въ тоя фактъ — не можалъ да допусне подобно нѣщо за Чаулевъ, когото лично познавалъ и за когото впрочемъ признава, че е второстепенна личность въ сравнение съ Тодоръ Александровъ.

Зле осведоменъ върху произхода, сжщностьта и представителитѣ на т. н. „федералистично" движение,

адвокатътъ опитва да го защити като нова ориентировка на Македонската революция — сравнявайки го съ Млада Италия, начело на която стоеше Мацини.

За Д. Стефановъ адвокатътъ се ограничава да каже следното: Той билъ просто момче, което слѣпо изпълнило една заповѣдь. Защитницитѣ се опитали да поставятъ съвестьта на сѫдебнитѣ заседатели предъ страшенъ кръстопѫть: тридесеть години затворъ или освобождение*); опитали се да установятъ „положение на необходимость". „Е добре, господа сѫдебни заседатели — казва г. Капокачиа — когато Стефановъ е станалъ членъ на ВМРО, когато се е клелъ въ вѣрность на устава, той е знаялъ, че нѣкога нѣкѫде би извършилъ нѣщо незаконно, че би трѣбвало да се пожертвува — ето защо не виждамъ хероизъмъ въ неговата постѫпка — би трѣбвало да се пожертвува и да понесе последицитѣ отъ това, което е направилъ".

Председательтъ:—Господинъ Ланцило ще вземе ли думата?

Адв. Ланцило:—Сега не. Като чуя защитата, можеби ще говоря.

Започва обвинителната си речь прокуроръть

Отначало прокуроръть припомня какъ е станало убийството, описано отъ първитѣ свидетели при сѫдебното дирене, като изтъква, че Стефановъ е произнесълъ присѫдата надъ Чаулевъ преди да стреля, а сетне е направилъ опитъ да се самоубие. Сетне прокуроръть заявява, че нѣма законни основания италиянскиятъ сѫдъ да се дезинтересира отъ това убийство между чужденци, и престѫплението трѣбва да бѫде наказано, независимо отъ това, върху кого е извършено.

Като описва, какъ на Стефановъ се е паднало да изпълни присѫдата надъ Чаулевъ, прокуроръть добавя: „Нека кажемъ открито — Стефановъ нито при следствието, нито тукъ не показа, че му е била неприятна задачата, която сѫ му възложили". По-нататъкъ прокуроръть продължава описанието на подготовката за

*) Ако сѫдебнитѣ заседатели биха отговорили отрицателно на споменатия по-горе трети въпросъ, формулиранъ отъ защитата по чл. 49 § 3 отъ наказателния законъ; — сѫщиятъ членъ предвижда наказание отъ тридесеть години затворъ.

убийството, като подробно очъртава всѣки неинъ моментъ съ умѣнието на единъ опитенъ сждия. Анализирайки думитѣ на Стефановъ къмъ Чаулевъ: „Ти уби Александровъ и трѣбва да умрешъ!“ — прокуроръть намира, че въ тѣхъ се изразява по-скоро мъсть за опредѣленъ човѣкъ и къмъ опредѣленъ човѣкъ, а не се изпълня една присжда въ името на едно политическо движение, застрашено отъ измѣнникъ.

За да обясни убийството, прокуроръть сжщо очъртава дейностьта и значението на ВМРО като революционна организация съ девизъ „Свобода или смъртъ“ и цель: освобождението на Македония. „ВМРО — казва той—е една организация, която почти образува държава въ държава. Една нелегална държава, която можеме да опредѣлиме така: Организация, обхващаща македонцитѣ подтиснати по-рано отъ турцитѣ, а сега отъ Югославия, стремяща се къмъ свобода. Спремо ВМРО Чаулевъ наистина се провинява следъ голѣмата война, като не заминава за своя постъ като революционеръ въ Охридско. Отъ това сж се появили недоразумения и неприятности. Чаулевъ бѣше въ Виена, бѣше въ Римъ — бѣше непослушенъ. Значи първата му вина къмъ Ц К бѣше въ това, че не изпълняваше своя дългъ, както би трѣбвало да го изпълни“.

Все така отчетливъ, прокуроръть стига до съвещанията между тримата членове на Ц К въ Виена и манифеста, датуватъ 6 V 1924 год. — „Вѣрно е, господа сждебни заседатели, че въ този манифестъ не се споменава, къмъ коя велика сила се опредѣля македонската борба, нито пъкъ се казва, че трѣбва да бждатъ срутени великитѣ принципи на политическата економия, на които сж построени дъвжавитѣ до идването на Ленинъ въ Петроградъ. Но не можемъ да се отстранимъ, господа сждебни заседатели, отъ други обстоятелства на дѣлото, които довеждатъ до заключението — както трѣбваше да допусне съ лоялность и представительтъ на гражданската страна, който ме предшествуваше — че съ одобрението на другитѣ двама отъ Ц К или безъ тѣхно удобрение Чаулевъ е чукалъ ненапразно на вратитѣ на Москва и че отъ Москва му биде обещана помощь въ пари и въ морална подкрепа. Значи, господа сждебни заседатели, теглейки заключението за стойностьта, която може да има този манифестъ, трѣбва да кажемъ: вѣрно

е, че манифестътъ подържа една федерация на балканскитѣ страни, въ която Македония ще бѫде наредъ съ другитѣ балкански държави като равна; вѣрно е, че се търсѣше съ този манифестъ помощьта на неимпериалистичнитѣ държави въ Европа, които подържатъ принципа за самоопредѣлението на народитѣ; — но очевидно е сѫщо, че онова, което не е казано въ манифеста — е именно следното: македонската борба ще бѫде водена занапредъ подъ сѣнката и съ помощьта на Москва и политиката на Съветитѣ".

За прокуроръть развитието на следващитѣ събития подиръ публикуването на манифеста, поради липса на конкретни доказателства, не е ясно. Той допуща, че сѫ автентични подписитѣ на Протогеровъ и Чаулевъ, сложени подъ манифеста и, следъ като споменва протеста на Протогеровъ и Александровъ, минава направо къмъ убийството на последния, което пакъ поради липса на безсъмнени сведения му се вижда неизяснена загатка. Споредъ прокурора обвинението, че Чаулевъ е участвувалъ въ заговора противъ Александровъ, не е документирано и се построява формално отъ последвалитѣ събития. Не може, обаче да се подържа и обвинението, че Протогеровъ заповѣдалъ убийството на своя другарь. Въ всѣки случай обвинението е било насочено къмъ Чаулевъ и така е било известно на подсѫдимия, комуто се е паднало да изпълни смъртната присѫда.

Тукъ прокуроръть, анализирайки присѫдата се запитва: „Какво представя Стефановъ въ последвалата драма: ВМРО, каза се, имала властьта да декретира смъртьта на Чаулевъ. Азъ забелѣзахъ вчера, че въ края на краищата, оня, който е заповѣдалъ смъртьта на Чаулевъ не е билъ Ц К въ своя пълненъ съставъ, а само Протогеровъ, единственятъ, който е олицетворявалъ цѣлата власть. Господа сѫдебни заседатели, смъртнитѣ присѫди на ВМРО не сѫ присѫди, които се произнасятъ отъ сѫдилищата — тѣ не сѫ нищо друго освенъ изблици на политическитѣ страсти, отъ които за жалость е много пролѣтата кръвь въ Македония, България и други страни . . . Е добре, Стефановъ е членъ на ВМРО. Той идва въ Италия, приемайки поржчката, която жребиятъ му повѣри. Отъ страната на защитата се казва: този човѣкъ не е бандитъ. Азъ отгорарямъ: не го обвинявамъ, че е бандитъ. Паритѣ, които е полу-

чилъ напѫть за Италия, не трѣбваше да му послужатъ, за да го възнаградятъ за убийството, а да се употрѣбятъ за разходитѣ по пѫтуването и, значи, той не е платенъ убиецъ."

По-нататъкъ прокурорътъ намира, че убийството е напълно предумишлено. Всички показания на Стефановъ очъртаватъ убийството като предварително обмислено въ най-сѫществените подробности, при това извършено надъ непознатъ лично човѣкъ, спокойно, безъ никакъвъ ефектъ въ момента преди стрелбата. — Оттукъ почватъ всѫщность възраженията противъ тезата на защитата, която подържа, че Стефановъ е извършилъ убийството, намирайки се въ положение на необходимость. Прокурорътъ разглежда подробно случаитѣ, при които италиянскиятъ наказателенъ законъ остава безъ наказание дадено престѫпление, извършено при такова положение. Първи случай на ненаказуемость се допуща за онзи, който извършва престѫпление по нареждане на властьта, на която е длъженъ да се подчинява. Втори случай на ненаказуемость законътъ предвижда когато единъ човѣкъ се намира въ необходимость съ действие да отблъсне отъ себе си едно несправедливо насилие. Това е случаятъ на законната самоотбрана. И този случай не подхожда за убийството на Чаулевъ. Трети случай на положение на необходимость имаме тогава, когато нѣкой извършва едно престѫпление, понеже е принуденъ за това по необходимость, за да спаси себе си или други отъ една тежка, неизбѣжна опасность, която той не е предизвикалъ доброволно и която не може инакъ да бѫде избѣгната.

На каква опасность се е излагалъ Стефановъ, когато е дошълъ отъ Македония въ Италия, за да убие Чаулевъ? Уставътъ на ВМРО съдържа санкцията: който наруши известни наредби на Организацията, се наказва съ смърть. И защитата ще настоява, че Чаулевъ е трѣбвало да бѫде убитъ, за да се спаси живота на Стефановъ. Тукъ прокурорътъ казва, че тая теза не може да се подържа, понеже опасността за Стефановъ, ако не изпълни заповѣдьта, не е била неизбѣжна; той е можалъ и поради далечината на разстоянието отъ Македония да не убие Чаулевъ и да не се изложи на предвидената въ закона тежка неминуема опасность. Анализирайки отново случаитѣ за положение на не-

обходимость при неминуема тежка опасность, прокурорътъ настоява, че при убийството на Чаулевъ такава опасность за Стефановъ не е сѫществувала, и значи за него е неприложимо предвиденото въ чл. 49, т. 3. положение на необходимость. Напълно ясно е, казва той, че Стефановъ стои въ клетката на подсѫдимия, защото като членъ на ВМРО е поелъ задължението да убие Чаулевъ. Ясно е напълно, че никой не го е принуждавалъ да влѣзе въ тази организация, която предвижда и смъртно наказание за оня, който измѣни на нейнитѣ наредби. Когато е влѣзълъ въ ВМРО, Стефановъ е далъ клетва, че ще изпълнява нейния уставъ, включително и наредбата, споредъ която, ако му бѫде възложено нѣкое убийство, трѣбва безусловно да го извърши. И така отъ момента, когато е влѣзълъ въ Организацията, той е трѣбвало да предвиди, че можеше да му се падне случай да бѫде натоваренъ съ такава ужасна поржчка. Той наистина я получава и изпълня. Ясно е при това, че той самъ се е поставилъ въ положението на застрашаващата го после опасность; тя не се е явила независимо отъ неговата воля. — Можеше ли Стефановъ да избѣгне да изпълни поржчката, която му бѣше повѣрена? Имайте предвидъ, азъ не казвамъ, че той се е клелъ въ вѣрность и трѣбваше да стане клетвопрестѫпникъ чрезъ непослушание. Азъ казвамъ: можете да не влѣзете въ В М Р О, но сте влѣзли въ нея и сега трѣбва да отговаряте за последицитѣ. — Общото заключение на прокурора е, че не може да се гласува отъ сѫдебнитѣ заседатели предложеното отъ защитата положение на необходимость; то трѣбва да бѫде отхвърлено.

Но тукъ се явява голѣмото затруднение за прокурора. Като отхвърля положението на необходимость, обяснено отсетне по другъ неоспоримъ начинъ отъ защитата, той поставя въпроса за виновността върху една нежелана отъ него основа. И затова самъ си възразява: „Сега сигурно ще чуемъ да се каже: но значи Стефановъ ще трѣбва да бѫде третиранъ наравно съ единъ обикновенъ престѫпникъ; значи Стефановъ е продаденъ, подкупенъ убиецъ, който е пазаренъ и чака край пѫтя опредѣлената жертва. Ще кажете още, че 30 години затворъ очакватъ този младежъ, който е поелъ въ младостьта си дълга да работи за родината.

Но нашия законъ казва, че убийството е наказуемо съ затворъ, освенъ при смекчаващи вината обстоятелства, а ние всички почитаме нашия законъ и нашата дума не може да бъде различна отъ неговата. Ние нѣмаме властьта да раздаваме милость, която може нѣкога да се намеси, за да направи по-малко мъчително положението на обвиняемия, но много пъти не бихте могли да кажете: не искамъ да наложа наказание, помилвамъ го, отричамъ деянието, не предполагамъ да е такъвъ, извършилъ го е въ състояние на необходимость — трѣбва да бъде освободенъ. Но тогава, господа съдебни заседатели пакъ ви припомнямъ: Мислете само, че стоиме предъ едно убийство. Наистина, престъплението отъ извършителя не може да се отдѣля. Престъплението не е юридическа същность, която като математическа формула се възприема въ абсолютна форма. Престъплението е извършено отъ хора подъ умрази къмъ други хора, и затова трѣбва да видиме, дали между качествата на подсъдимия, между особеноститѣ, при които е било извършено деянието, не бихме могли да намѣримъ, нѣщо, което го отличава отъ единъ обикновенъ престъпникъ и отъ престъпникъ, който убива предумишлено? Вие трѣбва да мислите и върху това, което казаха почитаемиятъ генералъ Албера и другитѣ свидетели офицери. ВМРО е държава въ държава. ВМРО си присвоява правото и да наказва. Би трѣбвало да се запитаме, ако не би била ВМРО, която въ себе си замѣства държавата, какъ би се защищавала бедната Македония, която нѣма нищо, нѣма автономия — отъ убийци и грабежи? Нека признаемъ това, което се казва: ВМРО е държава въ държава. Значи влизащитѣ въ нея членове трѣбва да съ вѣрвали и да вѣрватъ въ мощьта на организацията като въ такава, вънъ отъ която нѣма спасение за родината. Стефановъ е видѣлъ това, което ставаше тамъ: грабежи, кражби, похищения, национална подтиснатость. Видѣлъ е произнесени и изпълнени присъди. И подъ тия впечатления е влѣзълъ въ ВМРО, а сетне е приелъ възложената му задача, за да избави родината си отъ една опасность. И цѣлиятъ въпросъ е тамъ, не е ли прекалена преценката на тая опасность, която Стефановъ е трѣбвало да отстрани? И не е ли прекаленъ страхътъ отъ тази опасность? Вие, господа съдебни заседатели, бихте

могли да приемете, че въ деянието на Стефановъ има прекаленость, която може да служи като извинение, но не като оправдание. Ако въ дадения случай е недопустимо състоянието на необходимость, което оправдава обвиняемия — допустимо е положението на прекаленость, което съставя просто едно извинение, но много голѣмо извинение.

Председателятъ: — Извинете, но тогава господа сждебнитѣ заседатели би трѣбвало да отговорятъ отрицателно на първия въпросъ, сиречь да отхвърлятъ положението на необходимость. А не бихъ могълъ следъ това да поканя сждебнитѣ заседатели да гласуватъ въпроса за прекалеността . . . Ще обясня моето схващане, за да не станатъ изненади. Ако би се гласувало за „предумишленость", не бихъ могълъ да поканя господа сждебнитѣ заседатели да гласуватъ по въпроса за „състоянието на необходимость", защото бихъ смѣтналъ, че въ това ще има противоречие. Затова бихъ желалъ господа сждебнитѣ заседатели да бждатъ предупредени, че, ако биха възнамѣрявали да опредѣлятъ състоянието на необходимость, би трѣбвало поради това да отрекатъ въпроса за предумишлеността.

Прокурорътъ: — Азъ не довършихъ мисъльта си. Казахъ, че бихте могли да мислите, че е прекалена оценката на опасността. Но ви предупреждавамъ, господа сждебни заседатели, че и въ прекаляването трѣбва да се намираме при едно състояние на необходимость, въ каквото не е билъ обвиняемиятъ. Азъ искамъ да смѣтате Димитъръ Стефановъ за виновенъ въ предумишлено убийство безъ оправданията за прекаленость въ защитата му спроти опасността отъ Чаулевъ.

Накрай прокурорътъ повтаря: Не мисля, че Стефановъ е платенъ, подкупенъ убиецъ, и нѣма причини да му се откажатъ смекчаващи винаги обстоятелства. Значи тия смекчаващи винаги обстоятелства можете да ги признаете, но въ формулировката на вашата присжда имайте предвидъ, че Стефановъ се е явилъ въ онова кафене като отмъститель, а не като борецъ противъ болшевизма. Спомнете си последнитѣ думи отъ неговия разпитъ тукъ, които произнесе на родния си езикъ: „Азъ убихъ Петъръ Чаулевъ, защото той бѣше убилъ Тодоръ Александровъ. Доволенъ съмъ отъ това, което направихъ."

Гласъ отъ публиката: — Не е казвалъ така! Той каза: „изпълнихъ дълга си!"

Прокурорътъ: — И така, господа сѫдебни заседатели, не бихъ желалъ каузата да се измѣсти въ други граници, да се каже, че тукъ се води борба противъ болшевизма или въ защита на комунизма. Но имайте предвидъ, че въ деянието си Стефановъ е действувалъ тъй както би действувалъ всѣки другъ членъ на ВМРО, който би ималъ сѫщата поржка. — Искамъ да кажа още една дума, за да поощря изпълнението на вашия дългъ съ съзнанието, че убийството трѣбва да бѫде наказано. Размисляйки върху съображенията, които сѫ въ полза на обвиняемия и които имахъ честьта и дълга да ви изложа, утешава ме убеждението, че деянието не може да остане ненаказано. Трѣбва да се отстранятъ напълно политическитѣ, международнитѣ отношения. За васъ има единъ законъ, който иска наказание. На съкрушаващата ораторска мощь на адвокатитѣ, които ще вематъ думата въ защита на обвиняемия, вий ще се противопоставите съ едно твърде просто разсѫждение. —Вѣрвамъ, че не ще има нужда да правя възражения и затова довѣрявамъ на вашата съвесть на мѫже, на миланчани, сѫдбата на дѣлото. Безъ всѣко друго впечатление освенъ впечатлението отъ факта, че трѣбва да се решава сѫдбата на човѣкъ, който е убилъ, азъ съмъ сигуренъ, че вашата присѫда ще бѫде тази, която очаквамъ, сиречь която ще потвърди, че е извършено едно престѫпление и че въ Италия престѫплението не може да остане ненаказано.

Съ речьта на прокурора бѣше приключено предобѣдното заседание.

Речьта на сенатора Винченцо Морело за Д. Стефановъ и В М Р О

Въ следобѣдното заседание председателтъ дава думата на първия защитникъ.

Адв. Морело: — Господинъ председателю! Господа сѫдебни заседатели!

Предпочитамъ да не си служа съ красноречие; предпочитамъ да говоря просто и ясно — не да изненадамъ вашето въображение и да раздвижа вашата чувствителность, а да успѣя съ доказателства да убедя ва-

шия умъ и да направя сигурна вашата съвесть. Въ тоя случай, господа сждебни заседатели, вий имате една тежка задача — да сждите единъ чужденецъ. За да изпълните добре тази задача, имате единъ дългъ: да се поставите въ условията, въ които биха се намирали македонски сждебни заседатели, защото тукъ имаме работа съ борбата за защита на македонската националность.

Не е вѣрно, че правосждието е нѣщо абстрактно и астрално, за каквото изглежда искаше да загатне въ своята обвинителна речь господинъ прокурорътъ. Правосждието е преди всичко познаване, разбиране, проникване: познаване на мотивитѣ, които сж причинили деянието, разбиране на идеитѣ и чувствата, съ които тѣзи мотиви се свързватъ; проникване въ политическитѣ и нравствени елементи, въ които е съзрѣло това деяние и които образуватъ неговата историческа атмосфера. Дѣлото, което разглеждаме, е единъ отъ редицата процеси на краенъ национализъмъ следъ войната. Имахме следъ войната убийството на Есадъ Паша въ Парижъ, на Талятъ бей въ Берлинъ, на Паница въ Виена, на Даскаловъ въ Прага, на Куракуки въ Бари и най-сетне убийството на Чаулевъ въ Милано. Всички тия процеси и, както пожелавамъ въ тоя процесъ, свършиха съ освобождаване на обвиняемитѣ.

Адв. Капокачи: — Не е вѣрно...

Адв. Ланцило: — Цицонковъ бѣше осжденъ на двадесеть години.

Адв. Морело: — Кой дръзва да отрече твърдението ми?... Повтарямъ: убиецътъ на Даскаловъ бѣше оправданъ отъ сждебнитѣ заседатели. И г-нъ Ланцило би трѣбвало да се засрами като напомня подправката съ втората присжда. Ще разгледамъ тия процеси единъ по единъ. — Есадъ Паша бѣ обвиненъ отъ тоя, който го уби, че е взелъ пари отъ Сърбия и Франция. Презъ време на процеса защитата на Есадъ Паша инсценира — случаятъ е тъкмо подходенъ да се каже инсценира — една теза противъ Италия, надѣвайки се по тоя начинъ да има по-лесенъ успѣхъ. Съ показанията на генералъ Сарай и на познатия Говенъ отъ Журналъ де Деба тя инсинуира, че убиецътъ билъ орждие на Италия. Какъ би могло да не се осжди единъ обвиняемъ заподозренъ въ връзка съ Италия? — Е добре, сждебнитѣ

заседатели отъ Сена освободиха убиеца, макаръ че по това време липсваха симпатии между Италия и Франция — следъ като се доказа, че Есадъ Паша наистина е получавалъ пари отъ Сърбия и Франция. — Даскаловъ! Представителитѣ на гражданската страна се опълчватъ противъ истината при историята на Пражкия процесъ. Правиятъ пѫть е другъ. Цицонковъ, който уби Даскаловъ въ Прага, бѣше освободенъ отъ сѫдебнитѣ заседатели. И — свършено; или би трѣбвало да бѫде свършено, ако една отъ силитѣ въ Малкото Съглашение, Югославия, не бѣше изявила предъ съюзническата си Чехословашко своя протестъ срещу присѫдата надъ обвиняемия, въ чието освобождение виждаше присѫда надъ себе си, за цото Даскаловъ получаваше пари отъ Сърбия. „Какъ може това? Съюзници сме, а се явява обидата да се оправдае убиецътъ на единъ нашъ приятель?“ — *И тогава, за тежъкъ скандалъ на всички културни хора, макаръ да бѣше издадена оправдателна присѫда отъ сѫдебнитѣ заседатели, господинъ Бенешъ нареди да се разгледа отново дѣлото и да се осѫди вече освободениятъ обвиняемъ. Но това бѣше присѫда отъ Бенешъ, не отъ сѫдебнитѣ заседатели: бѣше срамно петно ва едното и за другото правителство.* И чудно ми е, че г. Ланцило говори тукъ за юридическо отнасяне, за което тъкмо е много по-добре да се мълчи.

Да минемъ на Куракуки. — Куракуки се намираше въ сѫщитѣ условия като Чаулевъ. Бѣше министъръ въ правителството на Фанъ Ноли, плащано, както е известно, отъ Съветитѣ. Съгражданинътъ му Стамола го издебна въ Бари, уби го и бѣ освободенъ. Освободенъ, защото презъ време на сѫдебното дирене — както вчера отъ насъ бѣше доказано чрезъ речьта на предишния български министъръ-председатель г. Цанковъ, че Чаулевъ е взелъ 37,000 лири отъ Съветитѣ — бѣше доказано, че правителството на Фанъ Ноли е взело 200 хиледи златни рубли отъ Москва. Трѣбва да отбележа при това, че докато прокурорътъ тогава търсѣше начинъ да оправдае Стамола, миланскиятъ прокуроръ, напротивъ, въ обвинителната си речь търси начинъ да осѫди Стефановъ. Не че прокурорътъ не чувствува неудобностьта на своето положение. Неговата функция на магистратъ, пазитель на законъ, го води къмъ схоластично тълкуване на чл. 49; неговото сърце на чо-

вѣкъ и гражданинъ го води къмъ насъ. И така той се намира въ странно противоречие, настоявайки отъ една страна да подържа преднамѣреностьта, а отъ друга, — единъ видъ прилагането на чл. 49; и затрудненъ въ това противоречие, той мжчно можа да стигне до здраво заключение. Но вие, но вие, господа сждебни заседатели, които не сте длъжни да подържате никоя позиция на опредѣлена страна, издигнете се надъ противоречието на прокурора и ще отсждите свободно, приемайки напълно тезата на защитата.

Но да дойдемъ на процеса — и на обвиняемия.

Имаме ли наистина единъ опредѣленъ обвиняемъ въ тоя процесъ? Стефановъ ли? Но дори Балканска Федерация не вѣрва, че Стефановъ е обвиняемъ въ това дѣло. Веднага следъ убийството въ Милано Балканска Федерация писа така: „Кой уби Чаулевъ? — Очевидно не оня нещастенъ младежъ, който е само послужилъ като слѣпо орждие, мислейки съ своя ограниченъ умъ, че по тоя начинъ би служилъ най-добре на своето отечество“ . . . Съветитѣ, господа сждебни заседатели, иматъ по-друга работа отъ тая да преследватъ единъ отдѣленъ човѣкъ: играейки голѣма игра, заети съ въпроси, отнасящи се до цѣли континенти, единъ Стефановъ повече или по малко — това имъ е безразлично. Толкова повече, следъ като е било установено, че и за тѣхъ Стефановъ е единъ истински и вѣренъ войникъ на националната идея, и когато е извършилъ престжплението, извършилъ го е подбуденъ отъ чистия мотивъ да защити интереситѣ на своята Родина. Е, тогава? Кой е сжщинскиятъ виновникъ, когото Третиятъ интернационалъ наистина преследва? Сжщинскиятъ, голѣмиятъ виновникъ въ тоя процесъ, важното и господствуващо лице въ тази политическа форма е Вжтрешната Македонска Революционна Организация. — И тъй, да говоримъ за Организацията.

Какво нѣщо е тази Организация? *Тя е всичко за Македония. Тя се роди училище, израстна войска, стана най-сетне държава.* Роди се, когато Македония бѣше турска провинция — съ програма да възпита народа, да го издигне отъ печалното положение, отъ робството, въ което се намираше и да направи отъ него войска противъ угнетителя. Първитѣ плодове на нейната дейность бѣха тѣзи: — Въ първата балканска война, про-

тивъ Турция, малката Македония се яви на бойното поле въ Тракия съ единъ корпусъ отъ 28 хиляди войници доброволци, който сломи турската защита при Шаръ-Кьой и взе въ плѣнъ Яверъ Паша. Така Пиемонтъ се представи на Черная.

Но храбростьта не даде щастие на Македония.

Втората балканска война свърши съ раздѣлянето на Македония — както единъ вѣкъ по-рано, при други съюзници, свърши войната съ раздѣлянето на Полша, която сега е възродена, и както утре ще се възроди Македония: пращамъ моето благопожелание и моя поздравъ на тая много измжчена земя! Знаете историята на втората балканска война. Въ първата българи, гърци, сърби се биха заедно противъ Турция и я победиха. Въ втората гърци и сърби се съюзиха противъ България, прибавиха и Ромъния къмъ себе си, за да си раздѣлятъ Македония; успѣха да я откжснатъ отъ България, на която принадлежеше споредъ тайния воененъ договоръ, подписанъ между Сърбия и България въ навечерието на войната . . . Сетне дойде голѣмата война. Тогава България, която по своитѣ принципи и тенденции трѣбваше да се намѣси на страната на Съглашението, взе страната на централнитѣ сили, които ѝ осигуряваха придобиването на Македония. Следъ като голѣмата война се свърши, България заплати за всички балкански земи, а съ нея заедно и Македония. И тогава започна разорението на Македония. Разумътъ отказва да приеме ужаса въ документитѣ за едно тъй страшно разорение.

Въ историята на поробяванията нѣма другъ примѣръ за такава жестокость и безбожие. Австрия би се обидила, ако я сравнимъ съ грабителитѣ на Македония — останала сама, безъ помощь и безъ всѣка закрила въ безкрайния егоизъмъ на Европа. *Меморандумътъ на Организацията* до Петото събрание на Обществото на Народитѣ съдържа най-внушителни документи за всички обвинения. Помислете, господа сждебни заседатели! Когато следъ 1815 г. следъ падането на Наполеонъ, Австрия се върна въ Ломбардия, Францискъ I казваше на ректора на университета въ Павиа: „Не ми създавайте учени хора и литератори, а вѣрни поданици". А на проповѣдницитѣ въ Миланскитѣ черкви: „Занесете на цензора проповѣдитѣ си, преди да ги произнесете на вѣрващитѣ". Но не затваряше училищата и черквитѣ, не преследваше

свещеницитѣ и учителитѣ. А въ присъединенитѣ области на Македония сърби и гърци затварятъ училищата и черквитѣ, преследватъ, гонятъ владицитѣ, свещеницитѣ, учителитѣ, изгарятъ книгитѣ написани на български езикъ, употрѣбата на българския езикъ въ семействата смѣтатъ престжпление . . . Помислете и за това: Когато въ 1857 г. Австрия пращаше декретитѣ за секвестиране на имоти, притежавани отъ емигрантитѣ въ територията на Ломбардо — Венеция, тогава имахме Кавуръ, който протестираше и Пиемонтъ, който заплашваше, отзовавайки най-сетне своя пратеникъ въ Виена. Но кой протестира въ Европа, когато Югославянското правителство гони македонцитѣ отъ тѣхната земя и отъ тѣхнитѣ кжщи и прогласи двойната политика за македонското денационализиране и за сръбска колонизация, съ която само отъ 1919 г. до 1921 г. повече отъ три хиледи сръбски семейства бѣха настанени въ Македония? — Е добре, господа сждебни заседатели, за забравената отъ всички Македония остава да протестира и да я защищава само *Организацията*, която събираше и събира въ себе си всички души на македонската родина, всички сили на македонския народъ и функционира като истинска, сжщинска държава съ свои закони, свои сждилища, свои духовници, свои представители, свое правосждие и свои сждници. Една държава безъ територия — една скитница държава — да. Но не македонцитѣ сж виновни за това, че още дипломацията на Европа гони народитѣ отъ собствената имъ територия и отъ собствената имъ история, че още създава подтисничества и робство и заставя невиннитѣ граждани да ставатъ скитници въ тѣхната земя, бѣглеци подъ тѣхното небе, пръснати изгнаници съ спомена за тѣхнитѣ люлки и руинитѣ на тѣхнитѣ гробове.

И каточели бичътъ на външната война не стигаше, та другъ по-страшенъ бичъ заплющѣ надъ Македония скоро следъ Голѣмата война — вжтрешната война. Появи се на кржгозора Третия интернационалъ. Следъ турцитѣ, сърби и гърци разрушиха териториалното единство на Македония; Третиятъ интернационалъ иска да осжществи едно духовно и политическо завладѣване.

И така Организацията се намѣри срещу федералистичната организация — комунистическа, закриляна отъ земедѣлското правителство на Стамболийски.

Тукъ вече влизаме въ процеса.

Следъ падането на Стамболийски българската комунистическа партия се опита съ бунтъ да свали правителството на г. Цанковъ. И следъ като бунтътъ бѣше потушенъ, Третиятъ интернационалъ се изправи прѣко срещу Организацията. Неуспѣхътъ на комуниститѣ въ борбата противъ г. Цанковъ убеди Третия интернационалъ, че не ще бжде въ състояние да болшевизира Балканитѣ, ако нѣма на своя страна Организацията, която по сила представя националното начало, противопоставено на комунистическото. Явяваше се двойната задача — или да я разруши или да я дезорганизира, като й отнеме най активнитѣ елементи. И Третиятъ интернационалъ създаде въ Виена специална служба, която трѣбваше да подпомага съ корупция привличането на ония, които биха й се подали и да внася смутъ въ неприятелския лагеръ. Ето че Организацията бива принудена да се бори срещу тоя новъ и твърде силенъ противникъ. Най-напредъ турцитѣ. После сърбитѣ и гърцитѣ. После земедѣлскиятъ комунизъмъ на Стамболийски и Балканската федерация. Сега и Третиятъ интернационалъ. А моментътъ на най-голѣмата опасность е моментъ и на най-голѣма борба. Всички синове на Македония и всички нейни членове на Организацията трѣбваше да бждатъ обединени въ отбраната. Е добре, отъ тази Организация, която е цѣлата Родина, отъ тази Организация, която е свещеното хранилище на традицията и националната вѣра, отъ тази Организация, която има за основа вѣрностьта, вѣрностьта осветена отъ клетвата за животъ и смъртъ — излиза Юда, който я предава и продава за 30 сребърника. Излиза Чаулевъ.

Кой бѣше тоя човѣкъ? Това бѣше едно смжтно сжщество, неспокойно и преди всичко неморално. Моралътъ не е всжщность друго освенъ равновесие на всички благородни качества у човѣка. Господствующитѣ качества у Чаулевъ не бѣха благородни. Показанията на тия, които го познаватъ, ни го представятъ: празенъ — лъжливъ — амбициозенъ — алченъ и завистливъ. При такива качества нѣма моралъ, и преди всичко отъ тѣхъ не може да излѣзе политикъ — излизатъ политикани, това значи интриганти, шантажисти, мошеници съ двойна цель: да си осигурятъ мѣсто и да играятъ нѣкаква роля на политическата сцена. О, ако Чаулевъ, бѣше убеденъ, че спасението на Македо-

ния би било по-скоро въ организацията на федератиститѣ, отколкото въ ВМРО, въ която бѣше единъ отъ Триумвирата, и че болшевишката идея и апологията на Москва биха по-скоро довели освобождението на Македония, отколкото националната идея — нищо чудно не би имало въ това! Но въ такъвъ случай неговъ пръвъ дългъ бѣше да излѣзе незабавно отъ ВМРО, да напусне Триумвирата, да мине на другия брѣгъ и открито, свободно, лоялно да се бори съ федератиститѣ противъ ВМРО. Не подлежи на контролъ преминаването на мисъльта, щомъ пѫтнитѣ разноски не се плащатъ отъ новитѣ другари. Но той не направи това. Той стигна въ организацията на федератиститѣ, минавайки презъ Виена, сиречь презъ Москва; и още полошо — продължавайки да стои въ ВМРО като членъ на Ц К, работейки за разцепление на последната въ полза на първата: работа платена. Общо казано: продаде се на Третия интернационалъ, който — както споменахъ —бѣше наредилъ въ Виена специална служба за завладѣване на слабитѣ и за резединяване на Организацията.

Какъ се развива дейностьта на Чаулевъ противъ ВМРО? Най-напредъ чрезъ бездействие; той имаше едно задължение. Излѣзълъ отъ петь години отъ Македония, следъ това той вече не се е върналъ въ нея, скита по европейскитѣ градове; — а не може да се живѣе петь години въ Виена, Римъ, Милано, не може да се пѫтува удобно, когато за това липсватъ частни срѣдства, ако не се получаватъ пари отъ разни страни. И така, най-напредъ съ бездействие: безъ да изпълнява длъжноститѣ, повѣрени му отъ Организацията: длъжности сѫществени, пропагандаторски. Изпратенъ за Албания и Македония, Чаулевъ несамо не отива да работи за Организацията, която му плаща, но и когато отива въ Албания — работи за болшевикитѣ; толкова по-вѣрно е това поради факта, че той отива въ Албания, само когато тамъ е на власть правителството на Фанъ Ноли, подържано отъ болшевикитѣ, и се оттегля, когато тамъ е на власть Ахмедъ Зогу. Припомнете си писмото на Александровъ отъ 19 августъ 1924 г.; той казва между другото: „Ти бѣше обещалъ да тръгнешъ, щомъ почне политическата борба въ Албания, преди още да се е образувало новото албанско правителство, сиречь въ

междуцарствието, безъ да дочакашъ и Пламеневъ съ неговитѣ другари. За тая цель ти бѣше далъ на Влаховъ писмо, за да се извика колкото може по-скоро при тебе Йосифовъ. Но ти не само не използува тоя удобенъ моментъ, но и когато Пламеневъ бѣше дошълъ съ своитѣ другари и още никакво ново правителство не бѣше образувано въ Албания, следователно никой не можеше да попрѣчи тамъ за вашето минаване, ти пакъ отложи тръгването си, докато можаха да се явятъ затрудненията! . . . И замина за Виена." — Ясно е! Работилъ за Москва, не за Македония! И после отива въ Виена да поиска своя дѣлъ.

Но следъ това идва положителната часть на неговата дейность: — работата за създаване на балканска конфедарация, съ която се свързва фамозниятъ манифестъ, за който толкова много чухте въ преният. Е добре, да поставимъ нѣщата ясно. Като говорѣше за балканската конфедарация, гражданскиятъ ищецъ вмъкна съ известна нескривана преднамереность името на Мацини и на други идеалисти. Не: нито Мацинн, ни другитѣ идеалисти нѣматъ нищо общо съ балканската федерация на Чаулевъ и Виенския коминтернъ. Тази конфедарация — тази за която говориме — не е едно политическо схващане въ сѫщинската смисъль на думата — а е едно малко сдружение на хора излѣзли отъ Организацията, на ренегати, на изпѫдени и на предатели — което сдружение си поставя само ограничената цель да разруши Македонската Организация и така да очисти пѫтя за болшевизирането на Балканитѣ.

Не е сдружение или организация съ балкански характеръ въ широка смисъль на думата. Въ действителность тя не излиза отъ единъ конгресъ, отъ едно движение на общественото мнение въ разни държави—не; излиза отъ борбата на софийскитѣ земедѣлци противъ конституционната партия и отъ общата дейность на комунисти съ земедѣлци и елементитѣ отъ македонското разбойничество, изпѫдени отъ ВМРО. Тя нѣма начело известни политически мѫже отъ разнитѣ балкански страни — гърци, сърби, българи, а дребни смутители като Пенчевъ, Чаулевъ, Влаховъ, на служба при Третия интернационалъ. И що представя отъ себе си манифестътъ, който би трѣбвало да съдържа програмата на цѣлата тая бърканица?

Това е единъ документъ съ чисто комунистическа есенция, който се мжчи да скрие истинскитѣ си цели предъ очитѣ на македонския народъ, за да добие въ него довѣрие и да го привлече къмъ орбитата на Третия интернационалъ. Това и нищо друго. Единъ манифестъ, който си служи съ отричания. Още не утвърждава — отхвърля. Казва какво не е и какво не трѣбва да бжде — но не обяснява, какво трѣбва да бжде утре. Може това да изглежда ловко на наивнитѣ, но на менъ се вижда просто нагласено като загатка или като игра шега, която трѣбва да се обясни. Намѣри ли се думата, която я загатва, изглежда ти дори смѣшно, че си можалъ за мигъ да се измамишъ. Да го прочетемъ заедно.

Той има единъ исторически уводъ, въ който сж изложени всички вини на европейскитѣ държави — противъ Македония. Сетне се казва: — „Като има това предвидъ, ВМРО идва до твърдото и *решително* убеждение, че въ своята революционна борба за свободата на Македония, *тя не може да разчита* освенъ на крайнитѣ прогресивни движения въ Европа, борещи се *противъ империалистичната политика на тѣхнитѣ правителства*“ . . .

Имайте предвидъ: *крайнитѣ прогресивни движения* противъ *империалистична Европа*. Кой се бори противъ империалистична Европа съ своитѣ крайни движения, ако не *Съветска Русия?*

И продължава: „Но балканскитѣ правителства се представятъ само като инструменти на европейския империализъмъ; тѣ сжщо и прилагатъ неговата особена *националистична* и *военнолюбива* политика. Благодарение на тая империалистична политика на Европа, *националистична* и *завоевателна* въ Балканитѣ, Македония отъ петь вѣка не знае миръ . . .“

Въ последния периодъ се нападатъ по-специално балканскитѣ правителства като националистични — военнолюбиви, изобщо като представители на империалистична Европа. Прочее, не Европа, не балканскитѣ правителства — кой трѣбва и може да спаси Македония? Разгадката е: Съветска Русия.

И имайте предвидъ: никжде въ манифеста не е споменато името на Русия и на Съветитѣ. За да може

по тоя начинъ по-лесно да се отдалечи мисъльта отъ истинския господствуващъ предметъ.

И продължава: „Никое балканско правителство не мисли за освобождението на Македония."

Но кой мисли за него? — само по себе си се разбира — правителството на Съветитѣ. И претендира да създаде конфедерация между балканскитѣ земи, безъ участието на балканскитѣ правителства!

„Поради всичко това — казва манифестътъ—ВМРО се вижда принудена да заяви, че политиката на *всички днешни* балкански правителства е враждебна на сжщинската независима политика на Македония"...

Всички *днешни* балкански правителства! Да, но онѣзи, които ще дойдатъ после, следъ болшевизирането на Балканитѣ — да — разбира се, тѣ не ще бждатъ враждебни на независимото политическо сжществуване на Македония.

„Организацията ще се бори съ всички позволени срѣдства на революцията противъ завоевателната политика на тия правителства"...

Представяте ли си Организацията въ борба противъ всички балкански страни? Но, разбира се, въ борбата ще бжде и Съветска Русия! Но би трѣбвало да има и нѣкой другъ, който да се бори за нея.

Минавамъ къмъ по точното опредѣление на борбата:

а) Що се отнася до Гърция, ВМРО ще се бори да не се възобнови монархията — изразъ на крайния гръцки империализъмъ.

б) Югославия — ще се бори противъ всички правителства безъ разлика на партии.

в) България — ще се бори противъ правителството на г. Цанковъ, което води една явно *антимакедонска и антибългарска политика*... (все едно е да се каже антиземедѣлска, антикомунистическа, антисъветска политика). Виждате срещу колко много свѣтъ манифестътъ би искалъ да се бори Македонската Организация.

Но чуйте! — става дума и за Италия...

„ВМРО познава добре причината на тая сръбска и българска политика; слабостьта на бѣлградското правителство го принуждава да жертвува интереситѣ на хърватския народъ въ полза на Италия (Фиуме и Адриатическото крайбрѣжие) и да търси компенсация

отъ брѣговетѣ на Албания — на гръцка Македония и България..."

Доста ли е това? И ето защо вчера видѣхте петима офицери и председателя на Дружеството Далмация — да даватъ своитѣ показания въ това дѣло. А всепакъ адвокатътъ Ланцило чете статиитѣ на Тамаро, писани по сведения отъ Щайнеръ, познатъ болшевишки агентъ въ Виена. Съ това Ланцило не ще засвидетелствува своето приятелство къмъ Тамаро.

Но можеби азъ ви давамъ свое фантастично разбиране на тоя манифестъ? Или по-добре, това сж мои заключения, сведени въ редъ, за да изложа една теза? Не. Прочетете втория брой на Балканска Федерация. Вториятъ брой дава ключа на цѣлата тая печална комедия. Тукъ има една статия подъ заглавие: *„Най-младата федеративна държава въ Европа"*. Казва се: Бждещиятъ историкъ ще трѣбва да констатира едно важно събитие, което споредъ насъ отваря нова епоха въ международнитѣ отношения на Европа и на цѣлия свѣтъ. Отъ развалинитѣ на автократичната всеруска империя, разклатена до основи отъ свѣтовната война и отъ революцията на Керенски, се издига сега величествено сградата на най-младата европейска федерация, обемаща едно население отъ 130,000,000 жители. *Безъ да искаме да извличаме отъ тоя фактъ* всички възможни заключения, ние искаме само да привлѣчеме вниманието на нашитѣ читатели върху една отъ последицитѣ, която интересува най-много привърженицитѣ на една *балканска федерация"*. — Ето ключътъ! — И продължава: „Въ миналото Руската империя бѣше противъ всѣка свобода... отъ развалинитѣ на миналото сж образувани дузини области и автономни републики, всички заети отъ усилена културна работа и обединени отъ принципа на федерализма въ общъ съюзъ на социалистическитѣ републики. *Ние нѣмаме намѣрение* засега да реализираме въ цѣлата ѝ пълнота външната политика на новата североизточна федерация въ Европа, *но не можеме всепакъ да не подчъртаемъ едно обстоятелство, което е твърде важно за привърженицитѣ на балканската федерация"*. Не е ли ясно? Най-ясно.

И — напълно естествено. Това е голѣмата мечта и голѣмата програма на Съветитѣ, които развиватъ усилена политическа дейность за своитѣ интереси. Ако

погледнете географическата карта и съ око прекарате правата линия отъ Москва презъ Бѣлградъ до Егейско и Адриатическо море, ще разберете цѣлата смисъль на Съветската дипломация. Тя има интересъ да създаде една крепость отъ съветски републики, които биха раздѣлили Изтокъ отъ Западъ. Когато тая крепость бжде създадена, Съветитѣ ще станатъ господари и на Изтокъ и на Западъ. Това е тѣхната голѣма борба, въ сравнение съ която борбата на френската революция за разпространението на принципитѣ отъ 89 година е детска игра. Такава е тя и затова, защото френската революция се борѣше само съ голи войници, санкюлоти, които бѣха развеждани отъ Наполеонъ по свѣта за осжществяване на чужди блага; — докато пъкъ Третиятъ интернационалъ работи съ поквара и пръска богатствата събрани отъ стария режимъ.

Но да оставимъ настрана тия общи разсжждения и да се върнемъ къмъ посочването на чисто комунистическия характеръ на манифеста. Въ следващитѣ броеве на Балканска Федерация се изнася едно писмо отъ Раковски, който казва: „Драги другари, Вий искате да ви съобщя моето мнение за балканската федерация. *Въ качеството ми на комунистъ*, бѣхъ и оставамъ партизанинъ на федерацията". И заключава, че е напълно съгласенъ съ борбата — при участието на селенитѣ — *за еманципирането отъ капиталистичната буржуазия*. А въ другъ брой на тази комунистическа Балканска Федерация се казва: „Македонскитѣ революционери знаятъ, че Съюзътъ на съветскитѣ социалистически републики *е сега единствената велика сила*, която въ своята територия е турнала край на подтискането на националнитѣ малцинства и която може да подържа съ пълна независимость усилията на отдѣлната нация..." Кореспондентътъ пъкъ отъ Албания пише въ брой 5:

„Между балканскитѣ държави само Албания се е ориентирала въ външната си политика къмъ Съветска Русия. — И следъ смъртьта на Чаулевъ Балканска Федерация го оплаква като учитель. Учитель на комунизъмъ — не на македонски национализъмъ! Кой може да отрече следъ това, че манифестътъ има комунистическа есенция и че Чаулевъ е работилъ за победата на комунизма. Но да не спираме. Искате ли други доказателства? — Ето ги. Фашизмътъ е пробниятъ камъкъ на

всички идеи, движещи се въ европейската политика. Ако фашизмътъ е хваленъ и приетъ — имаме националисти. Ако фашизмътъ е ненавижданъ и клеветенъ — демагози и комунисти. Трѣбвало би да ви дамъ дълги цитати отъ Балканска Федерация, за да ви посоча, че цѣлата тя е една ругателна брошура противъ фашизма. Ще ви прочета само тия думи: „Но преди всичко режимътъ на военната лига въ България заслужава да бѫде сравненъ съ режима на Мусолини. При сравнението на единия съ другия ще трѣбва да се даде първенство на първия въ ерархията на политическитѣ престѫпления." Стига ли това?

Адв. Ланцило:—Това е фашизъмътъ на политическитѣ бѣглеци!

Адв. Капа: — Не, не е така, драгий Ланцило . . .

Адв. Морело: — Защо фашистътъ Ланцило протестира? Ако азъ самъ бѣхъ измислилъ нѣщо, бихъ разбралъ протеста. Но тука говори вестникътъ на оногова, когото г. Ланцило представя . . . Вижда ми се прекалено да се протестира противъ сѫщинския авторъ. Нека, прочее, представителтъ на гражданския искъ бѫде спокоенъ. За него е по-лошо това, че се забърква въ подобна чума. —

Що става следъ публикуването на манифеста? Манифестътъ е комунистически, както казахъ, отъ първата до последна дума; неговата единствена цель е да подържа Съветскитѣ интереси на Балканитѣ. Затова бѣше напълно естествено, че ЦК на ВМРО ще му се противопостави. Голѣмата борба на Съветитѣ е насочена срещу Организацията. Защо? Защото Организацията представя отъ себе си една такава връзка (un tale fascio), такъвъ комплексъ отъ национални сили, че ако тя не бѫде победена, нѣма да има и завладѣване на Балканитѣ. Следъ манифеста Ц К протестира. Да спремъ вниманието си тукъ: Ц К е ималъ контактъ съ болшевикитѣ и той самиятъ излага тия връзки въ едно отъ своитѣ окрѫжни, именно въ окрѫжното № 774. Въ него се излага всичко, каквото е било направено въ преговоритѣ съ болшевикитѣ. Нищо не е скрито; напротивъ, предъ вниманието на членоветѣ на ВМРО сѫ изложени и най-малкитѣ особености. И наистина, окрѫжното отъ 2 VIII 1924 дава сведения за казанитѣ преговори; следъ като изброява различнитѣ разисквания и отхвър-

лени предложения, окръжното завършва: — „Има ли нужда да се анализиратъ тия тѣхни (на болшевикитѣ) искания, за да се разбере цельта, която ги въодушевява? Не е ли ясно за всѣки, който познава характера на Македонското движение, че тѣзи искания сж изключителни, обидни, и напълно неприемливи за В М Р О, която спазва разпоредбитѣ на своя уставъ и не се е отказала отъ националнитѣ си традиции? За целитѣ на Третия интернационалъ можеби е голѣмъ успѣхъ, ако отъ състава на дадена организация биха минали на Съветска страна едно нищожество, единъ авантюристъ*) и двама ренегати като Чаулевъ и Влаховъ и да има по тоя начинъ четирима души готови да слушатъ съветитѣ на Москва, но за В М Р О тия четирима сж престжпници". — Престжпници! Ето какви сж тѣ. И оттукъ излиза обвинението за присждата.

Какво става следъ протеста? Другитѣ двама членове на Ц К, Протогеровъ и Александровъ поканватъ Чаулевъ да се откаже и да влѣзе въ Македония. „Върни се, за да вземешъ отново мѣстото си съ насъ за защита на националната Организация. Ако не, ще получишъ дължимото наказание". Оттукъ произхожда и телеграмата на Александровъ до Чаулевъ, която чухме. „Важни сдѣлки налагатъ твоето връщане". Тукъ вече не се дискутира; налага се връщането. „И ако ти (Чаулевъ) следъ толкова покани не дойдешъ" — ето заплашването — „тогава, съгласно устава на сдружението, ще отнесемъ работата на компетентно мѣсто и ще те държиме отговоренъ за вреди и загуби за твоитѣ постжпки, противни на Устава". Това едновременно е и обвинението и присждата. Казва се вече: „Или се върни при насъ, или противъ тебе ще бжде издадена присжда за изпълнение". Но преди да предизвика присждата противъ себе си, Чаулевъ се погрижва да се издаде присждата противъ сждията, противъ Тодоръ Александровъ. Mors tua vita mea" (Твоята смърть е мой животъ) — си е казалъ той! Отукъ иде и съзаклетието; отукъ, смъртьта на Александровъ; оттукъ и обвинението противъ Протогеровъ. Обърнете внимание на последовностьта въ датитѣ! 15 юлий публикуването на манифеста съ неавторизиранитѣ подписи на Протогеровъ и Александ-

*) Думата е за Ф. Атанасовъ и Сл. Ивановъ

дровъ, извънъ подписа на Чаулевъ; — 1 августъ: протестътъ на Протогеровъ и Александровъ противъ манифеста и произволното поставяне на подписитѣ имъ подъ него; 2 августъ: окржжно № 774 противъ манифеста и Чаулевъ. Между 2 и 19 августъ: пратеници, куриери, кореспонденция, отъ Александровъ до Чаулевъ, за да го накара да се откаже отъ своята противонационалистична дейность. Сетне: самиятъ 19 августъ: телеграмата на Александровъ до Велевъ за Чаулевъ, която чухме въ заседанието, когато Велевъ даваше своитѣ показания. И сжщия день — писмото отъ Александровъ за Чаулевъ, адресирано чрезъ сжщия Велевъ, писмо, което не е било получено отъ Чаулевъ, понеже Велевъ е отсжтствувалъ отъ Виена; писмо, което въ основата си повтаря сжщата подкана и сжщото заплашване, дадени въ телеграмата. Най-после — 31 августъ убийството на Александровъ! Потрѣбни ли сж доказателства? Датитѣ изпреварватъ обвинението противъ Чаулевъ. И Чаулевъ знае, чувствува въ обвинението своята присжда. И минава въ контратака. Обвинява отъ своя страна Протогеровъ. О! какъ така, господинъ прокуроре, единъ юристъ като васъ се е поколебалъ да обсжжда възможностьта, че Протогеровъ — дори само като чисто предположение — е пратилъ убийцитѣ на Александровъ. Какъ така единъ юристъ като васъ съ своя усетъ не е разбралъ, че обвинението противъ Протогеровъ е било едно алиби за Чаулевъ? Чаулевъ пръвъ пусна мълвата, че Протогеровъ е устроилъ убийството на Александровъ. Следващиятъ брой на Балканска Федерация, сиречь петнадесеть дена следъ убийството на Александровъ, публикува едно писмо отъ Чаулевъ, въ което е посоченъ Протогеровъ предъ цивилизования свѣтъ като авторъ на убийството на Тодоръ Александровъ. Но каква друга стойность може да има таково писмо, освенъ тая да посочи още веднъжъ измамничеството на Чаулевъ? Защо Протогеровъ ще е искалъ да убие Александровъ, щомъ между тѣхъ е имало пълно съгласие? Ето тукъ една книга, печатана веднага следъ смъртьта на Александровъ, въ която книга се съдържа цѣлата история на заговора. Въ заговора е било установено: да се убие само Александровъ; дадена е категорична поржчка на убийцитѣ: „За Бога, не убивайте Протогеровъ!" А защо е това ограничение? Защото Протогеровъ ще

трѣбва да служи за алиби на Чаулевъ. „Убийте само Александровъ, после ние ще видиме тая работа". И ето че наистина веднага следъ убийството на Александровъ, господинъ Чаулевъ публикува писмото, съ което съобщава тая мръсна басня, напълно противна на логиката, на истината, на човѣщината — посочва Протогеровъ като подбудитель за убийството на неговия другарь въ борбата! О, господа сѫдебни заседатели! Духътъ се бунтува при таково безсрамие. — Да минемъ по-нататъкъ. Смъртьта на Александровъ хвърли черно було върху душата на Македония. Най-благороднията, най-чистията, най-вѣрниятъ отъ синоветѣ на Македония бѣше подло убитъ, почти въ сънь, въ самия скутъ на майката родина! Стефановъ каза, че е плакалъ три дена и три нощи следъ съобщението. Всички рожби на Македония плакаха. Но, бършейки сълзитѣ, помислиха после за отмъщението. Не можеше да остане неотмъстено таково престѫпление. И бѣха открити, разследвани, избити физическитѣ убийци: нито едно изключение. Следъ това се отправиха обвинения противъ сѫщинскитѣ убийци и вдъхновителитѣ. Преди всичко Чаулевъ. На Стефановъ се пада участьта да тръгне отъ своитѣ планини и да дойде въ Италия съ фотография въ джоба си и да търси осѫдения. И когато го намира: — „Петре Чаулевъ — казва той — ти уби Тодоръ Александровъ, ти трѣбва да умрешъ" — и му изгърмява всички куршуми на револвера си. Отплатата е свършена. Следъ това, спокоенъ и ясенъ, предава ржцетѣ си на полицаитѣ, сѫдбата си — на италиянскитѣ сѫдии. И сега чака вашата дума.

Господа сѫдебни заседатели, уставътъ на ВМРО е съставенъ по образеца на италиянскитѣ устави на Карбонаритѣ и Млада Италия. Като тѣхъ и Организацията има национална цель: *Освобождението на Македония*. Като тѣхъ има своитѣ подраздѣления, организации и членове. Но по-дълбоката общность между тритѣ организации — дветѣ италиянски и македонската — *е въ основнитѣ положения, въ тайната — клетвата — и наказанието* (съ смърть) противъ издайницитѣ и клетвопрестѫпницитѣ. Ще ви цитувамъ единъ членъ, който се отнася до нашия случай, членъ 12 отъ Карбонарския уставъ: „Карбонарьтъ, който не изпълни повѣрена му работа или който по своя вина направи да не се из-

пълни нѣкое деяние изискуемо отъ дадена заповѣдь — — наказва се съ смъртъ". На тоя членъ съответствува чл. 206 отъ Устава на ВМРО., който гласи: „Терористичнитѣ групи иматъ за задача да изпълняватъ присѫдитѣ противъ политически лица чрезъ атентати и др. Всѣка заповѣдь трѣбва да бѫде изпълнена незабавно. Който би се отказалъ да я изпълни безъ уважителни мотиви, ще бѫде наказанъ съ най-тежко наказание". Но може да се запита нѣкой, законна власть ли е ВМРО? За македонцитѣ, които сѫ нейни членове — да, защото, както казахъ и въ началото ВМРО функционира като държава. И вънъ отъ това, законностьта се разглежда винаги отъ историческа, а не политическа гледна точка.

Мацини казва въ чл. 10 отъ „Длъжноститѣ на човѣка" — който членъ, следъ установяването режима на свободата, възвестява края на периода на робството: — „Дружествата трѣбва да бѫдатъ публични. Тайнитѣ дружества, *законно оржжие тамъ, дѣто нѣма родина, нито свобода,* сѫ незаконни и могатъ да бѫдатъ отхвърлени отъ народа, когато свободата е *признато право,* когато родината притежава развитието и непритѣсняването на мисъльта."

И така, оржжието е законно при робството въ Македония: законна е Организацията въ Македония, дето нѣма и следа отъ родина, нито отъ свобода — и родината и свободата сѫ избѣгали въ сърцето на патриотитѣ, нетърпещи подтисничеството и насилието! И може ли да се откаже, че ВМРО — да говоримъ исторически — е една законна власть за македонцитѣ, безъ родина и свобода; ако чл. 206 отъ Устава на Организацията заплашва съ най-голѣмо наказание ония членове, които отбѣгнатъ да изпълнятъ една присѫда издадена отъ самата Организация; ако Стефановъ изпълнява, убивайки Чаулевъ, една присѫда издадена отъ Организацията, и ако такава присѫда не бѣше изпълнена, би билъ наказанъ съ смъртъ; ако Стефановъ е действувалъ, значи, не по своя инициатива, но принуденъ отъ една сала, на която не би можалъ да се противопостави безъ да се изложи и самиятъ той на смъртьта — какъ може да се отрича *положението на необходимость*? Или това е тъкмо такъвъ случай, или изобщо такъвъ случай не сѫществува. И не може да

се каже, както спомена г-нъ прокурора, че Стефановъ се е поставилъ самъ, доброволно, въ това положение, когато се е записвалъ членъ на Организацията. Понеже сѫщото би трѣбвало да се каже за Чаулевъ. И би трѣбвало да се каже, че Чаулевъ, противопоставайки се на законитѣ на Организацията, е поискалъ присѫдата, която е знаялъ, че ще бѫде издадена, и така неговото задължение къмъ Организацията става единъ видъ самоубийство. *Положение на необходимость*, значи, неотрицаемо, неоспоримо, непоколебимо. Членъ 49, алинея трета. — Помнете, господа сѫдебни заседатели, че вие трѣбва да сѫдите единъ чужденецъ и за да бѫдете справедливи трѣбва го разгледате въ неговата срѣда, въ неговия духъ и въ неговата атмосфера — историческа, морална и политическа-революционна. Нѣмамъ друго да ви кажа.

Когато членоветѣ на Македонския Комитетъ се обърнаха къмъ мене, за да ми повѣрятъ своя другарь, тѣ ми писаха: „Защитете го, както бихте защитили единъ вашъ съотечественикъ въ сѫщото положение както въ 1821 г. или въ 1848 г. единъ италиянски адвокатъ би защитилъ единъ членъ на *Млада Италия*.“ И азъ препращамъ на васъ това повѣрение и отъ моя страна ви казвамъ: „Сѫдете го, както вашитѣ бащи биха сѫдили единъ милански гражданинъ, който би убилъ нѣкой членъ въ *Комитета на защитата* въ 1845 г. Щѣха ли да го осѫдятъ? Не. Така, вие не ще осѫдите Стефановъ. Видѣхте го, наблюдавахте го презъ цѣлия процесъ. Той е като отсѫтствуващъ, вече отвѫдъ доброто и злото! Той чака вашата присѫда като отъ другия брѣгъ, отъ брѣга на сѣня, презъ който е миналъ носейки смъртьта, до която пръвъ пѫть се е докосналъ при клетвата, че не ще измѣни на вѣрностьта си къмъ своята родина. Не виновникътъ за едно престѫпление е този, който стои предъ васъ — това е даръть на едно жертвоприношение. Не е това единъ напуснатъ любовникъ, който иде да изложи предъ васъ нищетата на своята плъть и ранитѣ на своето сърце, за да извика трепетъ на милость у вашата плъть и вашето сърце, създадени отъ сѫщата човѣшка материя; това е единъ гражданинъ безъ родина, който иде да моли вашата милость не за себе си, а за своята родина; това е единъ борецъ на националния идеалъ, който иде да иска убѣ-

жище въ душата на славния италиянски национализъмъ. Отворете му вратитѣ на вашата душа! Оправдайте го!

— — — — — — — — — — — — — — — —

Речьта на сенатора Морело бива изслушана съ дълбока тишина и внимание. Той говори тихо, извънредно съсрѣдоточено; понѣкога думитѣ му едва се чуватъ отъ скамейкитѣ на публиката; говори на състава на сѫда. Произнася речьта правъ отъ мѣстото си, съ внушителната осанка на единъ римски сенаторъ, за чиято речь наистина се оправдаватъ думитѣ на прокурора, предвиждащъ „съкрушаващата мощь на защитата". Ако Il Secolo отъ 29 IV 1926 г. нарече тази речь „блѣстяща и най-красноречива", тая преценка има предвидъ не обикновения блѣсъкъ на адвокатското ораторство, а дълбочината на едно изкуство, за което въ Италия още има непогрѣшимъ усетъ. Речьта на сенатора е единъ великолепенъ образецъ на това изкуство.

Другиятъ защитникъ на Чаулевъ

Адв. Ланцило почва своята речь следъ непосрѣдното впечатление отъ внушителнитѣ думи на сенатора. Почва при ропота на италиянската публика, която, изглежда, е свикнала да се държи въ сѫда по-свободно, отколкото другаде. Присѫтствуващитѣ фашисти въ залата изказватъ добре чуто негодувание отъ участието на адв. Ланцило въ процеса, защищавайки единъ болшевишки агентъ. Нѣкои предупреждаватъ високо да не петни партията, другъ му извиква да свали партийната значка на фашизма. Недоволството се проявява презъ цѣлата речь на адвоката и става несдържано при ония думи, които хвърлятъ клевети къмъ България и ВМРО. Амбициозниятъ ораторъ упорствува, увлича се въ косвена своя защита, повежда намѣста единъ прикритъ двубой съ фашиститѣ, които го порицаватъ.

Още отначало, като се пита, защо е билъ убитъ Чаулевъ, адвокатътъ лансира тезата на Балканска Федерация за отношенията между българското правителство и ВМРО, която теза той развива по-нататъкъ все съ познатитѣ измислици и клевети на „федеративститѣ" отъ Виена, признавайки, че процесътъ се е сложилъ изцѣло като едно голѣмо обвинение срещу убития. Адвокатътъ заявява, че приема ролята на неговъ защитникъ, за да запази паметьта на убития, за когото нито едно-

обвинение не било доказано, особено пъкъ обвинението, че миналъ на страната на болшевизма. Навѣрно въ отговоръ на страничнитѣ нападки противъ участието му въ процеса, г. Ланцило манифестира изпълнението на тоя свой дългъ съ особена гордость. Върху него били упражнени давления (—разбирай отъ страна на фашиститѣ—) да напусне поста на гражданската страна, и можеби щѣлъ да го напусне, ако най-великиятъ мжжъ на Италия не му билъ разрешилъ да остане въ сжда и да изпълни дълга си. — Тази алюзия за г. Мусолини предизвиква новъ изблицъ на негодувание и вече се долавя неприятното впечатление въ цѣлия сждъ отъ неправата кауза и отъ неблагоразумното поведение на младия депутатъ, който можеби се е подмамилъ и отъ суетата да излѣзе на едно състезание съ такива голѣми сили като г. г. Морело и Капа.

Споредъ защитника на Чаулевъ, последниятъ билъ искренъ привърженикъ на идеята за Балканска федерация, която идея представяла голѣма опасность за България, и затова софийското правителство смѣтало държавна необходимость премахването на водачитѣ „федератисти". Присжтствуващитѣ българи, естествено, немогатъ да скриятъ усмивкитѣ си предъ тоя абсурдъ, внушенъ съ плитко остроумие отъ другаритѣ на Чаулевъ. Застаналъ на това основно отношение къмъ „федератиститѣ", г. Ланцило развива идеологията на едно въображаемо движение, което, разбира се, нѣма нищо общо съ действителнитѣ „федератисти" при Виенското подѣление на Третия интернационалъ. Споредъ адвоката, идеята за осжществяването на една федерация отъ балканскитѣ страни е утопия, но тя е била искреното политическо вѣрую на Чаулевъ и приятелитѣ му. Такава мисъль за федерация, споменва адвокатътъ, е била въодушевявала на времето си и Мацини. — За да посочи значението на македонскитѣ федератисти и опасността, която тѣ представяли за тогавашното българско правителство, не като агенти на Москва, а като противници на стремежа у това правителство за присъединяване на Македония къмъ царството — г. Ланцило цитува въпроснитѣ статии на неявилия се свидетель Тамаро, писани отъ Виена около публикацията на т. н. манифестъ отъ 6 май.

Оттукъ вече защитата на Чаулевъ се разчленява въ три точки: 1) той не билъ комунистъ; 2) не участ-

вувалъ въ убийството на Т. Александровъ и 3) значи не е измѣнникъ на македонското дѣло. Адвокатътъ припомня думитѣ на другаря си Капокачиа, че комунизмътъ е едно схващане за економическия животъ и настоява, че нищо подобно никога не могло да бѫде установено за възгледитѣ на Чаулевъ. Отъ това гледище никакъвъ комунизъмъ нѣмало въ манифеста. Комунизъмъ нѣмало дори изобщо на Балканитѣ, нѣмало въ България. . .

Очудването отъ това откритие на г. Ланцило скоро предизвиква протеста на фашиститѣ, защото увлѣченията адвокатъ се одързостява да повтаря предъ единъ италиянски сѫдъ жалката клевета на задграничнитѣ еднофронтовци:

„Комунизмътъ, за който се говори въ процеса, българскиятъ комунизъмъ, македонскиятъ комунизъмъ, знаете ли отъ кого е измисленъ? Отъ кого е измисленъ като политическа представа, като методъ на защита? — Измисленъ е отъ правителството на Цанковъ!“ . .

Чаулевъ, безъ да бѫде комунистъ, безъ да бѫде болшевикъ, билъ търсилъ помощьта на Съветска Русия за македонската кауза, както тази помощь била търсена и отъ другитѣ членове на Ц К., за да се създаде външна опора на революционното движение. А споредъ защитника на Чаулевъ, последниятъ не може да бѫде обвиненъ, че е станалъ привърженикъ на болшевишката пропаганда на Балканитѣ, платенъ отъ нея, защото за това липсвали доказателства и посоченията документъ за полученитѣ 37,000 франка билъ фалшификация използувана отъ българския президентъ. Тукъ г. Ланцило отново се впуща да петни правителството на г. Цанковъ и него самия, привеждайки нѣкои басни, които намираха достѫпъ въ чужди вестници за положението въ България. Документътъ е фалшивъ, казва адвокатътъ, и за това, че такива документи не попадатъ лесно въ чужди рѫце. Тоя документъ ще е билъ замисленъ тогава, когато агентитѣ на Цанковъ сѫ пращали Димитъръ Стефановъ да търси Чаулевъ въ Европа. . .

Следъ една кратка пауза, разгорещениятъ ораторъ подновява нещастната защита, спирайки се на убийството на Т. Александровъ. „Азъ не знамъ, кой го е убилъ“ — казва г. Ланцило, но въ никой случай не до-

пущамъ, че може Чаулевъ да е замесенъ въ убийството. „Какъ Чаулевъ, който презъ този моментъ не е тамъ на самото мѣсто, който е билъ тогава въ Римъ, или Албания, или Виена, какъ Чаулевъ, далечъ отъ тамъ и трудно сношавайки се съ своитѣ последователи е могълъ да организира въ малко дни убийството на своя другарь?" — И тукъ на помощь се явяватъ и обясненията на Тамаро. Освенъ това адвокатътъ привежда като доказателство за невинността на Чаулевъ нѣкакви негови смачкани листчета, които били намѣрени въ джоба на дрехитѣ му следъ убийството. Отъ бележкитѣ въ тия листчета за смъртьта на Т. Александровъ се виждало, че Чаулевъ не е ималъ никакво участие въ заговора противъ своя другарь и че виновници били българското правителство съ Протогеровъ.

Що се отнася до третото обвинение, за измѣнничеството на Чаулевъ, защитникътъ вади заключения отъ предишнитѣ си думи и пакъ се позовава на Тамаро, който клевети въ бездействие Т. Александровъ и Ал. Протогеровъ. Като цитира едно писмо на Чаулевъ изпратено до неговъ познатъ въ София, въ което Чаулевъ се защищава, адвокатътъ отъ тоя фактъ изважда заключението, че обвиняемиятъ не е билъ измѣнникъ. Срещу него сж били само насочени празни обвинения, за да се оправдае смъртната присжда, издадена за мъсть, не отъ редовенъ институтъ на ВМРО. — „Стефановъ националенъ херой ли е или е неумолимиятъ изпълнитель на едно политическо отмъщение, на една фракция противъ друга фракция?"

Защитникътъ на Чаулевъ почва сега обвинението срещу подсждимия, като подчъртава значението на присждата далече вънъ отъ границитѣ на Италия. Стефановъ трѣбва да бжде осжденъ, но гражданската страна не държи за размѣра на наказанието. „Сждет го вие и вашата съвесть на хора. Азъ казвамъ, ч една утвърдителна присжда ще има стойността да потвърди италиянската традиция отъ двадесеть вѣка, а именно ще потвърди правото, споредъ което волята на закона е бивала винаги зачитана по величественъ начинъ отъ сждиитѣ на нашата страна. Италия е далечъ отъ балканскитѣ разпри. Тя трѣбва да ги сжди съ строгость. Тя не може да приеме и да направи свои законитѣ, които една група български селени можеби е създала въ сърцето на Македонскитѣ планини".

По-нататъкъ г. Ланцило припомня, че всѣко нарушение на законитѣ въ Италия е бивало осѫждано и че гордость на фашистката партия е листътъ на политическитѣ затворници, нейни членове, които изтърпяватъ наказанието си, наложено имъ зарадъ деяния извършени въ името на идеалитѣ на тая партия, но наказуеми отъ законитѣ на страната. Припомня и участьта на убийцитѣ на Матеоти, които бѣха осѫдени. Италиянското правосѫдие е било винаги еднакво строго, еднакво непреклонно. „Азъ не допущамъ, казва адвокатътъ, че когато авторитѣ на убийството на Матеоти сѫ още въ затвора, че вие бихте позволили убиецътъ на Чаулевъ да си отиде оттукъ триумфиращъ".

Тезата за положение на необходимость адвокатътъ отхвърля при сѫщата аргументация, която изтъкватъ преди това прокуроръть и адв. Капокачиа. Стефановъ доброволно е влѣзълъ въ ВМРО, доброволно е поелъ възложената му задача да убие Чаулевъ, когото убива следъ дълга подготовка, обмисляне и съзнание за вършеното. Никога въ Италия не се е случвало да бѫде оправданъ нѣкой при таково положение, като е извършилъ една добра работа. Ако оправдаятъ Стефановъ, сѫдебнитѣ заседатели биха легализирали престѫплението му, съ всичкитѣ последици отъ това, отъ каквато и страна да се погледне на деянието. Би се признало, че е допустимо да се убиватъ политически неприятели, че е законно да се убива, безъ дори да е налице сигурностьта — както е случаятъ съ убийството на Чаулевъ — че наистина сѫ обосновани обвиненията срещу осѫдения на смъртъ. Присѫдата надъ Чаулевъ не е обоснована и произлиза отъ единъ сѫдъ, който не може да бѫде признатъ въ Италия. Въ убийството на Чаулевъ адвокатътъ съзира само страстьта на отмъщението. Тази страсть г. Ланцило приписва на Ал. Протогеровъ, за когото не иска да повѣрва дори сния незаинтересувани думи, които казаха италиянскитѣ свидетели. Чаулевъ билъ убитъ, защото поставилъ Протогеровъ въ затруднено положение и защото последниятъ искалъ на всѣка цена да стане едничъкъ главатарь въ Организацията. Италия е отмѣнила смъртното наказание, защото нейната многовѣковна култура е очистила хората ѝ отъ злобата на отмъщението, което убива. Затова трѣбва да бѫде наказанъ оня, който е дошълъ

отвънъ, за да си послужи съ нея. Убийството на Чаулевъ не представя нѣкой изключителенъ случай, при който съдебниятъ заседатель може да се постави надъ закона и да решава по съвесть. Но въ този процесъ, ако се пренебрегне свещениятъ членъ, забраняващъ убийството, съ какве би билъ замѣненъ законътъ, ако не съ чистъ произволъ?

„Господа съдебни заседатели, защитата ви посочва закона на ВМРО, който обвиняемиятъ трѣбвало да слуша; тя иска да съдите Стефановъ споредъ неговото душевно състояние, споредъ неговия фанатизъмъ, споредъ неговата измѫчена психология. Азъ казвамъ—не! Ние сме неутрални; ние сме съ правото, съ закона, защото законътъ е гаранцията на обществото, защото законътъ е йерархия, законътъ е единственото нѣщо, което може да създаде гражданското общежитие и прогреса на нацията. Вие не можете да отмѣните закона." — Оправдателната присѫда би била споредъ адвоката признаване на анархията. По тоя пѫть би се стигнало до чудовищни последици. И увлѣченията ораторъ прибавя: „Ако утре би дошла предъ васъ онази луда англичанка, опиянена отъ мистицизъмъ, която неотдавна извърши атентатъ противъ Мусолини". . . . (шумъ отъ публиката)

Адв. Капа: — Какво разправяте! Мусолини е за насъ баща на отечеството! Това е дързость! . . .

Адв. Ланцило — продължава примѣра съ атентаторката, за да убеди, както казва, и публиката въ погрѣшностьта на тезата, развита отъ защитницитѣ. „Азъ казахъ — се провиква г. Ланцило — моята задача, моята тежка задача е завършена. Казвамъ тежка задача. . . .

Адв. Капа: — Печална задача!

Адв. Ланцило: — Тежка задача, защото рѣдко се е случвало въ съда, вмѣсто да бъде съденъ престѫпникътъ, да бъде съдена жертвата.— По-нататъкъ пакъ за свое оправдание, адвокатътъ се впуска да брани фашизма отъ намѣсването на балкански разпри въ него.

Адв. Капа: — Но кой го намѣси въ Балканска Федерация?

Адв. Морело: — Това сте вие, който се защищава отъ статията на Фариначи!*)

---

*) Вж. по-нататъкъ обясненията за тази статия.

Адв. Ланцило: — Отново повтаря, че е получилъ съгласието на г. Мусолини, за да се яви въ сѫда като граждански ищецъ, постъ, който билъ приелъ съ високо съзнание за адвокатски дългъ и поради чисти повеления на съвестьта си да реабилитира паметьта на Чаулевъ, да върне неговата честь. Това искатъ последнитѣ думи на г. Ланцило и отъ сѫдебнитѣ заседатели.

Председательтъ: — Времето вече е напреднало, и мѫчно ще бѫде процесътъ да се завърши тази вечерь.

Адв. Капа: — Нека имаме търпение и да продължимъ утре.

Председательтъ: — Утре ще говорите само Вий. Заседанието ще почне въ 9 часа.

Четвърти день. — Речьта на депутата Иноченцо Капа.—Една блѣскава защита

На 29 априлъ сутрѣньта залата е препълнена. Престои да говори вториятъ защитникъ на Стефановъ — прочутиятъ ораторъ депутатъ Иноченцо Капа, и—можеби — да се чуе присѫдата. Напрегнатото оживление у присѫтствуващитѣ ги кара въ кѫситѣ си разговори често да обръщатъ погледи къмъ спокойния, усмихнатъ адвокатъ, който, облѣкълъ вече черната мантия на защитника, размѣня думи съ другаря си, сенатора Морело, и кимва съ глава къмъ многобройнитѣ си познати. Очитѣ го търсятъ съ трепетно радостно очакване. Едно предчувствие обзема всички—че тукъ, въ залата на Миланския сѫдъ ще се чуятъ незабравими думи, че ще стане нѣщо изключително за Македония и за нейната участь. Сѫдебнитѣ заседатели, заемайки мѣстата си, сѫщо изглеждатъ неспокойни. И за тѣхъ, изглежда, тази речь ще бѫде решаваща. Но и тѣ знаятъ съвестьта и силата на Капа; можеби едно по-предвидливо око би прочело още сега по лицата имъ готовностьта да приематъ цѣлата болка и отговорность за Македония, както защитата иска.

Председательтъ въ червена мантия и плоска малка шапка влиза, както винаги, бързо, спокоенъ, строгъ, — и винаги оставя впечатлението за единъ голѣмъ магистъръ, комуто е чужда реториката на правосѫдието, но който нито за мигъ въ своята здрава душа не би допусналъ несправедливостьта. — Той открива заседанието въ 9 и четвърть.

Председателятъ: — Има думата почитаемиятъ господинъ Капа.

Адв. Капа: — Почитаеми господа съдебни заседатели!

Вчера, когато се закри заседанието, и азъ трѣбваше поради късния часъ да се откажа да взема думата, у мене се яви мисъльта съвсемъ да се откажа да говоря. Помислихъ си: „Ти можешъ да се отречешъ и днесъ и утре. Твоето вмѣсване вече не е необходимо. Тъй както се развиватъ разискванията предъ будното внимание на господа съдебнитѣ заседатели, предъ отличното безпристрастие на тоя, който съ толкова честность на ума е направявалъ досегашнитѣ разисквания, — защо да пледирамъ?" — Но можеби това бѣ една измама на моя темпераментъ. Винаги съмъ се колебалъ преди да изпълня своя дългъ предъ величието на правосъдието. Но азъ употрѣбямъ тая дума *винаги* съ неточностьта на вестникарь. Винаги е било за мене тежка мжка да взимамъ върху си дрехата на защитникъ. И *винаги* е неточенъ изразъ, защото — трѣбва да кажа — че сега е трети пжть въ почти тридесеть години, когато съмъ приемалъ длъжностьта на адвокатъ въ Миланския съдъ. И само съ мжка съмъ способенъ да надвия страшното безпокойство за тази отговорность: да съдишъ или да искашъ да съдишъ живитѣ и мъртвитѣ; да размърдашъ оттукъ-оттамъ оня, който е въ сѣнката отвъдъ свѣта, за да се допринесе нѣщо за спасението на тоя, който стои въ клетката на обвиняемия и чака освободителна присжда отъ суверенностьта на вашата справедливость, отъ вашата доброта и отъ вашия умъ, отъ вашата човѣчность. Трудно е това; а днесъ, господа съдебни заседатели, трудностьта за мене иде и поради факта — принуденъ съмъ да кажа — че напразно очаквахъ думата на последния ораторъ отъ гражданската страна, за да се опитамъ да разбера върху какви документи, върху какви факти, върху какви недвусмислени свидетелски показания се е сложило убеждението, което трѣбва да бжде устойчиво, когато се приема отъ една гражданска страна.

Можеха ли нашитѣ противници отъ гражданската страна да дойдатъ тукъ да искатъ осжждането на Димитъръ Стефановъ, за да отмъстятъ за Петъръ Чаулевъ? — Не вѣрвамъ. Можеха ли да съпоставятъ, както се

опитаха, него съ Джузепе Мацини? Не вѣрвамъ. Да, Петъръ Чаулевъ има години на вѣрность и задълго бѣше отдалъ себе си на ВМРО. Но този неблагодаренъ и нищоженъ човѣкъ най-сетне измѣни. Тоя посрѣдственъ човѣкъ измѣни. А той бѣше избранъ трети отъ триумвиритѣ на Ц К на ВМРО — до една фигура на аскетъ, на свещенъ борецъ като Тодоръ Александровъ, за когото такъвъ италиянски благородникъ, такъвъ почтенъ офицеръ като капитанъ Ронкальи казва, че, ако трѣбва да го сравнява съ нѣкого, би го сравнилъ съ Чезаре Батисти; — и до генералъ Протогеровъ, когото се опитватъ да опетнятъ, сбирайки тука мръснитѣ и глупави клевети на Балканска Федерация, но който наистина не е могълъ да откаже да бѫде онова що бѣше — човѣкътъ, комуто презъ дветѣ войни въ България е повѣрено командването на доброволцитѣ отъ Македония. Въ време на войната не се повѣрява командването на доброволци отъ една земя на човѣкъ, който не се ползува съ обща почитъ.

Петъръ Чаулевъ онеправданъ! — Той бѣ ималъ честьта да бѫде триумвиръ съ единъ Александровъ, съ единъ Протогеровъ — и измѣни! И можеби не измѣни само и преди всичко за облаги или отъ умора — а отъ суетность! Той имаше щастие по-голѣмо отъ заслугитѣ му. Триумвиръ съ Александровъ и Протогеровъ! А кой бѣше самиятъ той? Нека ни каже единъ неговъ апологетъ: казва ни го симпатичниятъ, но простодушенъ проф. Ченто, който бѣше веднъжъ националистъ, а сетне, когато националиститѣ минаха къмъ фашизма, се оттегли отъ организацията и обикна демократическитѣ сѫнища за Европейски Съединени Щати. Казва ни, повтарямъ, единственията свидетель, който похвали Чаулевъ, макаръ да го е познавалъ твърде малко и съ преводачъ. И така проф. Ченто казва: „Чаулевъ ми се стори съ оскѫдна култура, но искренъ; обличаше се бедно, живѣеше просто. Не бихъ могълъ да повѣрвамъ, че е измѣнникъ на своята кауза, тъй както ми се стори.“ Но нѣколко пѫти е имало несъгласие между проф. Ченто и Чаулевъ. Защо? Защото изглеждало, че Чаулевъ се опира твърде много на болшевикитѣ, а това именно е било противно на проф. Ченто, демократъ антифашистъ, но и антикомунистъ. Чудно! Дори на едничкия хвалитель на Чаулевъ той е направилъ впечатление съ своя

филоболшевизъмъ — Чаулевъ, сиречь странствуващия дипломатъ въ Италия, който не знаеше италиянски, и който презъ дългогодишното си пребиваване въ Италия не бѣше научилъ италиянски дори толкова, колкото бедниятъ Стефановъ е научилъ въ мжката на за твора; Чаулевъ — самосъздаденъ дипломатъ, който не знаеше езика на своето доброволно дипломатическо седалище и който минаваше днитѣ си въ игра съ децата на своя приятель или въ задоволена бездейность по барове отъ типа на Via Verziere . . . Имаше едно несъгласие между насъ, казва проф. Ченто, единственияТъ свидетель въ защита на паметьта на Чаулевъ, което несъгласие не е дошло тукъ презъ откжситѣ отъ вестници, на които бихме могли да противопоставимъ последовни откжси отъ писача на тия статии, що послужиха за основа въ речьта на гражданския ищецъ — сиречь отъ прочутиятъ и малко известенъ Тамаро. „Имаше несъгласие между насъ — говори проф. Ченто. — Азъ казвахъ: Но вие си служите съ болшевишки елементи, а това е опасно!" Защото проф. Ченто, човѣкъ съ умъ, който пише добре и говори съ симпатично благородство, проф. Ченто не принадлежи, надѣвамъ се, къмъ категорията демократи на глупостьта и предателството, които сж готови да правятъ единенъ фронтъ съ комуниститѣ, неразбирайки, че комуниститѣ, използувайки своето право, сж неумолими; тѣхнитѣ начини на международна политика сж реалистични; тѣ си служатъ макиавелистично съ националноститѣ тамъ, дето съ тѣхъ смѣтатъ да разкжсатъ редоветѣ на боржуазната демокрация и си служатъ съ демократичната боржуазия тамъ, дето мислятъ съ нея да разстроятъ националиститѣ. А когато противникътъ не може да бжде измаменъ другояче, тѣ хвърлятъ въ въздуха катедралата „Света Недѣля" съ двеста убити, между които много жени и деца. — Тоя който сѣе смъртьта — това е болшевизмътъ, който е престаналъ да се усмихва. Така биха могли да кажатъ въ София на г. Ланцило, който не знамъ защо отсжтствува, и който си позволи да укори само микистъръ Цанковъ за тия двеста мъртви, между които четиринадесеть генерали, и свидетелствуватъ, че не е достатъчна болшевишката усмивка, когато начело на управлението стои човѣкъ като г. Цанковъ, когото Балканска Федерация нарича балкански Мусолини, за да го

обвини като разбойникъ и убиецъ; — да, когато начело на управлението стои човѣкъ като проф. Цанковъ, тъй безразсѫдно нападнатъ вчера съ единъ езикъ, който никога не би трѣбвало да бѫде езикъ на фашистки депутатъ. — Но да продължимъ, господа! И така, проф. Ченто казва: Запитахъ Чаулевъ, дали той не се бои да играе съ болшевикитѣ. А той отговорилъ: „Не съ болшевикитѣ; работя за демокрацията." Ако говорѣше съ нѣкой националистъ, би му казалъ можеби, че реботи за национализма!

Ахъ, нещастенъ Чаулевъ! Твоята дребнава дипломация не бѣше лишена дори отъ злоба! Споредъ събеседника, ако той е хуманистъ демократъ, малко уединенъ въ благородството на своя домашенъ животъ, ти се учишъ да галишъ децата, за да погалишъ онова старо реторично дете, каквото е често демокрацията. Ако пъкъ напротивъ събеседникътъ бѣше нѣкой уморенъ и трескавъ революционеръ, когото ти си срещналъ въ Албания, идващъ отъ далече, следъ месеци на усамотеность въ планинитѣ съ изнурена плъть, който преминава Албания, за да се върне въ отечеството си съ нуждата за почивка — като зап. капитанъ Моловъ — тогава езикътъ е по-другъ: „Искашъ ли да ми станешъ секретарь за връзка съ болшевикитѣ? Ти си уморенъ, боленъ си. Азъ имамъ пари. Остани съ мене. Болшевикитѣ плащатъ добре.—Да: плащатъ съ смъртьта на своитѣ чисти противници като Тодоръ Александровъ и плащатъ петстотинь долара най-напредъ, после тридесеть и седемь хиледи лири . . . И тукъ гражданската страна се осмѣли да сравнява Чаулевъ съ Джузепе Мацини, който никога не измѣни и който винаги бѣше врагъ на социалистическия материализъмъ.

Да се върнемъ при Чаулевъ. Когато трѣбваше да разговаря не съ нѣкой неосведоменъ, както е билъ г. Моловъ въ Албания, когато се случеше да се срещне съ нѣкой спокоенъ човѣкъ съ тънъкъ умъ—какво казваше тогава? Чухме между другитѣ думитѣ на г. Пундевъ, който не може да бѫде огорченъ отъ злото на разтегнатостьта — човѣкъ съ тънъкъ умъ и синтезъ. Какво му казва Чаулевъ въ Римъ и Виена. Преговаряме съ Съветското правителство за Балканска федерация, въ която Македониящ е има своя независимость. Не искаме да сме роби на болшевишко движение, което

ще ни послужи за разпадане на националното чувство". Така! Неизмѣримиятъ и гениаленъ Чаулевъ, който правѣше дипломация въ Италия, безъ да научи италиянски езикъ, бѣше способенъ да въвлѣче въ своитѣ мрежи Ленинъ, Троцки и Зиновиевъ!

Както добре каза въ своята класическа речь този, който трѣбва да бѫде учитель на всички ни, Винченцо Морело, комунистическа Русия би искала да раздѣли на две Западъ и Изтокъ, служейки си за това съ зоната на Балканскитѣ държави. Тя се надѣва по тоя начинъ да отслаби всички буржуазии на Западна Европа и да събори, отслабвайки ги съ единъ хоризонталенъ отворъ, духовнитѣ сили на старата европейска цивилизация. Такова трѣбва да е било сѫщо убеждението на тънкия и уменъ г. Пундевъ и затова предъ него речьта на Чаулевъ е била маскирана съ патриотически грижи. Когато пъкъ третиятъ членъ на Ц К говори съ простия човѣкъ отъ народа, съ Михайловъ, речьта е съвсемъ друга. Чаулевъ му казалъ: „Свърши се съ Александровъ; трѣбва да се свърши и съ Протогеровъ. Следвай ме... Ти си сиромахъ, познавашъ ме. Вижъ болшевикитѣ плащатъ добре!" И му показалъ портфейла си. Михайловъ протестира. И тогава другиятъ му вика: „Внамавай, че ние преследваме сѫщо съ смъртъ ония, които не искатъ да ни се подчиняватъ."

Този ли е, колеги отъ гражданската страна, Македонскиятъ Мацини? Подкупениятъ, който подкупва. Пратеникътъ и приятелтъ на ония, които убиватъ, който заплашва тия, що му се противопоставятъ? Мацини на Македония ли е малкиятъ школски учитель, който не е оставилъ нито единъ томъ? Македонски Мацини ли е вулгарниятъ посетитель на бароветѣ и кръчмитѣ, който въ толкова годишенъ италиянски животъ не е научилъ десеть думи отъ нашия езикъ, когато славянитѣ съ толкова голѣма бързина учатъ езици и когато жаръть на прозелитизма трѣбваше да го застави да учи день и нощь? Македонски Мацини ли е безполезниятъ триумвиръ, оподленъ отъ времето, който предпочиташе произволнитѣ дипломатически мисии предъ живота на мѫкитѣ и опасноститѣ въ планинитѣ на своята печална родина? Кѫде го намира благородниятъ полковникъ Лоди? Можеби въ нѣкоя библиотека? Никой не дойде да ни каже, ча е срещналъ нѣкога Чаулевъ,

презъ тия последни години, нито въ окопъ, нито въ училище, нито въ черква, нито въ библиотека? Срещна го, защото го е търсилъ — въ една кръчма. Очитѣ му блѣстѣли отъ нашето южно вино. И Чаулевъ му казалъ: „Александровъ е убитъ отъ Цанковъ, отъ Протогеровъ и българитѣ". — Глупость и клевета! . .

Рабагасъ казва, че когато революционнитѣ движения не успѣватъ, трѣбва да се припишатъ на противницитѣ или на полицията. Кой не знае това? Изхабената маневра на лошитѣ работи въ мѫтна вода — когато престѫплението не успѣва да превърне едно политическо положение—състои въ това да се лишатъ отъ честь тѣхнитѣ жертви, макаръ повалени съ куршумъ и ножъ, като бѫдатъ оклеветени приятелитѣ на тия жертви. Не, не, Чаулевъ не е дори и въ най-малка степень Мацини! Чаулевъ е нещастна смѣсь отъ Рабагасъ и Юда.

Затова съ скрѣбь изслушахъ речьта на моя колега и личенъ приятель, почитаемия Ланцило. Никога даровитъ човѣкъ не е далъ толкова много доказателства, че се движи съ мѫка между хиледитѣ двусмислици на едно трудно положение. Не загатвамъ за негозия политически случай на чистосърдеченъ фашистъ, който по задължение се мѫчи да реабитира единъ лукавъ човѣкъ, продалъ се на комуниститѣ; не влизамъ въ тайнитѣ на неговата съвесть, която е навѣрно най-чиста и непровѣрима. Но знакъ за логическия абсурдъ на неговата правосѫдна грѣшка, съ която накрай, упоритъ поради интелектуална гордость, подържа неподържимото — е това, че той е изгубилъ дори обикновенитѣ похвати на най-общото сѫдебно изкуство. — Той стигна дотамъ да ни каже: „Вий защитницитѣ на Стефановъ не сте дали нито единъ документъ противъ Петъръ Чаулевъ, а азъ напротивъ ви давамъ безспоренъ документъ за неговата невинность въ тия смачкани листчета, които бѣха намѣрени върху неговия трупъ; неговитѣ последни писани думи, които свидетелствуватъ, че той е отричалъ да е предавалъ Македония". — Излиза, че нещастниятъ Чаулевъ, преди да бѫде убитъ, е ималъ любезностьта да напише собственоржчно своята изповѣдь и че я е държалъ скрита въ джоба въ деня на своята смъртъ, за да бѫде намѣрена тя у него?!

Срѣдство! Нека не се смѣемъ, защото споръ̀тъ е трагиченъ. Единъ човѣкъ подозиранъ и обвиняванъ, който обнародва въ Балканска Федерация грозна клевета срещу Протогеровъ, и който когато е пиянъ казва, че Александровъ е убитъ отъ българитѣ, защото е обичалъ много България, единъ човѣкъ, който е замѣсенъ въ подобно глупаво вѣроломство — каквото и апология да хвърли върху хартия, не може да бѫде вѣрванъ . . .

Безъ да се губимъ въ исторически справки, безъ да говоримъ дълго за мирове и войни, трѣбва да признаемъ, че въ случаягъ съ Д. Стефановъ стоятъ централнитѣ въпроси: Робиня ли е споредъ македонцитѣ Македония? Иска ли Македония да се освободи? Предалъ ли е Чаулевъ македонското дѣло? Вѣрно ли е, че Чаулевъ е предатель и участникъ въ убийството на Александровъ? И намиралъ ли се е Стефановъ въ положение на необходимость да убие, когато е убилъ? Това е сѫщностьта.

Между документитѣ ние притежаваме една папка съ писма и книжа намѣрени въ хотела, който е билъ последно жилище на убития. Тая папка, която гражданската страна на Чаулевъ почти не е отбелѣзала, можеби защото тя не би могла да бѫде употрѣбена въ защитата, има стойность винаги, когато може да бѫде употрѣбена противъ Чаулевъ. Въ тия писма и книжа не ще намѣримъ следи отъ укори на Александровъ и Протогеровъ, които укори сѫ били презъ нѣкои години многгбройни и тежки. Петъръ Чаулевъ не е пазилъ доказателствата за това недоволство на своитѣ приятели. Но намираме онова писмо, въ което е изповѣдано, че дори шуреятъ на мрътвия не е знаялъ федератистъ ли е той или комунистъ. И ще намѣримъ тукъ съжаление за всички убити комунисти. Ще намѣримъ и едно писмо, въ което се казва: „Внимавай, защото поведението ти е предизвикало отвръщението на всички патриоти.“ Ще намѣримъ доказателство, че кореспондентигѣ на бедния Чаулевъ, когато се отнасяше за националиститѣ въ България или за македонскитѣ националисти, наричаха ги охотно „разбойници“ и „реакционери“. Такъвъ е и езикътъ на Балканска Федерация, когато говори за фашизма въ

Италия. Въпрѣки това Чаулевъ има щастието на фашиски етикетъ въ своята защита.

Нека излѣземъ отъ папката дето се намиратъ следитѣ на писменитѣ изявления на Чаулевъ, отъ които се вижда, че той може да бѫде грубъ и посрѣдственъ пропагандистъ, който предпочиташе перото предъ пушката. . . Да отбележимъ и други части на процеса. Напримѣръ това заловено писмо, съ което Чаулевъ, вѣрвайки, че пише на единъ комунистъ, дава доказателства, че е готовъ да изпрати нѣколко хиледи лева, за да подпомогне дѣлото на преследванитѣ като убийци или съучастници въ убийството на Александровъ. — А има и друго още. О, ако г. прокуроръть трѣбваше да подържа каузата противъ П. Чаулевъ за изпращане отъ него убийци, никога подобно обвинение не би било по-добре документирано! Говоря за последното писмо на Александровъ, което Чаулевъ не е получилъ, но което Александровъ е пратилъ, следъ като му е телеграфиралъ, че, ако не се върне веднага въ Македония, ще понесе наказанието на измѣнницитѣ — телеграмата ултиматумъ, която е била получена и прочетена. Това сѫ други два документа, въ автентичностьта на които никой не би смѣлъ да се съмнява.

Каква нещастна защита ни се противопоставя? Тя е събирана отъ вестникарскитѣ кореспонденции на Атилио Тамаро — когото приятелътъ Ланцило нарича прочутъ, а при все това не знае, дали се нарича Атилио или Антонио и дали се произнася Тамаро или Тамаро; тѣ съдържатъ веселата басничка на единъ американски или английски журналистъ, въ която се твърди, че Александровъ живѣе наистина въ Македония, дето нѣма опасность (но дето го убиха) и че той, хитриятъ репортеръ, когато билъ заведенъ нощемъ на мѣстото, дето билъ Александровъ, разбралъ отъ единъ компасъ щоималъ въ джоба си, че е въ България, а не въ Сърбия.

Ако следъ това не заявите, че Александровъ е билъ лѣнивъ самохвалко, че е убитъ отъ българитѣ и че Петъръ Чаулевъ е билъ единъ Джузепе Мацини, не знамъ какви други доказателства чакате, за да се убедите! Нещастна защита! — Атилио Тамаро е единъ благороденъ чѣвекъ и азъ го знамъ за благороденъ още отъ времето на Австрийския Триестъ, но когато

той е събиралъ басничкитѣ, приятни на сърби и враждебни на македонцитѣ, той се е оставилъ да бѫде вдъхновяванъ отъ единъ Щайнеръ, сътрудникъ на Балканска Федерация и врагъ на италиянскитѣ фашисти. Но когато Атилио, а не Антонио Тамаро отиде въ България и видѣ катедралата Света Недѣля разрушена, отдаде почить на министъръ Цанковъ съ нѣколко статии появили се въ Миланския в. Secolo, който приятелтъ Ланцило се е пазилъ да прочете. Понеже трѣбваше да се покаже, че Цанковъ е единъ фалшификаторъ и убиецъ, тогава Атилио стана по такъвъ начинъ Антонио, че заслужава само любовьта на нещастната Клеопатра на защитата.

Последното писмо на Тодоръ Александровъ! Великиятъ патриотъ, който макаръ не още въ старческа възрасть бѣше нареченъ „старио" и „дѣдото" отъ всички македонски възстанници — пише на Чаулевъ: „Върни се въ нашитѣ планини — ти, който вече си ни предалъ можеби, защото си призналъ, че си получилъ петстотинь долара отъ болшевикитѣ и когато ти ги предложихме, за да ги върнешъ, ти предпочете да останешъ длъжникъ на болшевизма. Или ти не си посмѣлъ да ни признаешъ, че полученитѣ суми сѫ били много по-значителни. Но ние сме готови да ти простимъ. Борили сме се толкова години заедно. Върни се въ тая опечалена земя. Ти можешъ да бѫдешъ единъ заблуденъ, който е способенъ да изкупи заблудата си. Но внимавай! Ако упорствувашъ, последниятъ ти часъ е ударилъ!"

Но, ударилъ бѣше последниятъ часъ отъ живота на Александровъ. Cui prodest? Кой уби Александровъ? Простете, господа сѫдебни заседатели; искамъ ви прошка за това, че настоявамъ. Не се боя, че вий не сте разбрали. Азъ настоявамъ, за да изкопая вѫтре въ моята собствена съвесть страшната ми увѣреность! Петъръ Чаулевъ бѣше предатель и убиецъ. Ако жилото на съмнение, дори и най-леко, би ме пронизало, бихъ чувствувалъ достоинството да го изповѣдамъ. — Но не, нѣма съмнение! Въ джсбоветѣ се държатъ ржкописни дневници за собствена защита — една апологетична статия, въ която сѫ казани най голѣми лъжи

Писмото на Тодоръ Александровъ, което бѣ пратено на Чаулевъ, когато вече убийцитѣ ставаха, за да

стрелятъ върху тоя, който го бѣше писалъ, може да бжде документация отъ неоспорима истина. Безъ това писмо, какво внушение би могло да се упражни върху душата на тоя, който е трѣбвало да го получи? „Чаулевъ, ти си признадъ, че си взелъ петстотинь долара отъ представителитѣ на болшевизма. Най сетне, ако си ги взелъ, ако детето ти е далече, ако твоя скитнишки и не вече чистъ като нѣкога животъ ти струва много срѣдства, е добре, ето ти пари, ще харчимъ за твоитѣ хора, за твоитѣ грѣшки, за твоитѣ пороци; но трѣбва да се върнешъ при насъ". Но имаше още други три десеть и седемь хиледи лири — и когато си получилъ предварително за едно сражение пари, които не можешъ да върнешъ, задълженъ си да го издържишъ докрай. Каузата на болшевизма, която трѣбваше да служи за балканска федерация, бѣше една грѣшка, единъ предлогъ, бѣше най-сетне едно престжпление; но какъ да се намѣрятъ тридесеть и седемь хиледи лири, за които говори министъръ Цанковъ въ една официална речь произнесена въ Народното Събрание въ София?

Тукъ гражданската страна допусна най-тежката си грѣшка. Усъмни се въ сжществуването и истинността на документъ, който българскиятъ министъръ председатель въ качеството си на шефъ на едно гражданско управление бѣше представилъ въ парламента на единъ цивилизованъ народъ. Де свършва международното благоразумие, господа отъ гражданската страна? Можеби защото България не е победителка като Югославия, нейниятъ парламентъ трѣбва да изпита оскърбението да бжде посочванъ въ едно публично разискване на Миланския сждъ като събрание на глупци и слѣпи, които единъ министъръ председатель фалшификаторъ може да накара да вѣрватъ това що иска той? И това ли е политическо благоразумие? И това ли е начинъ да спечелимъ симпатиитѣ на балканскитѣ народи? Но дори и Югославия и Турция не би трѣбвало да ни бждатъ благодарни за подобна услуга, защото приятелитѣ се обичатъ еднакво, а не само тия, които за наше удоволствие клеветятъ управлението на единъ цивилизованъ народъ. Hodie tibi, cras mihi... (Днесъ — тебе, утре — мене...). Предишниятъ министъръ председатель на България може да бжде обвиняванъ, че е спасилъ своя народъ, извършвайки насилие (подобни обвинени

сме лушали да се произнасятъ сѫщо и за случая на Италия), но нѣма никой, който би се осмѣлилъ да каже, че проф. Цанковъ отъ висотата на управническото си мѣсто е правилъ фалшиви документи...

Тодоръ Александровъ е убитъ. Цѣла патриотическа Македония казва, че той е убитъ отъ Алеко паша, приятель на комуниститѣ и довѣренъ другарь на Чаулевъ въ интригитѣ на неговия болшевишки федерализъмъ. Цѣла патриотическа Македония е въ сълзи за смъртьта на Александровъ... Димитъръ Стефановъ ми каза въ затвора: „Никога въ живота си не съмъ плакалъ; но когато чухъ, че Тодоръ Александровъ е убитъ, плакахъ три дни". И когато тия седемнадесеть възстанници отъ Кочанската область, които гражданската страна искаше да оскърби като ги нарече селяци недостойни за почить, но които сѫ доброволци на смъртьта за спасение на родината — преминаха селата, за да се отзоватъ на призива на Протогеровъ, навсѣкѫде се чуваше да се говори: „Вѣрно ли е, че Тодоръ Александровъ е убитъ отъ Чаулевъ?"...

Но убилъ го е Протогеровъ! И защо? Защо?... не можахъ да разбера защо.

Имаме оня благословенъ отъ гражданската страна манифестъ, по-скоро оная скица за манифестъ, който трѣбваше да подчини македонското движение на интереситѣ на болшевизма, а да прави впечатление, че подчинява болшевизма на македонскитѣ аспирации — върху която скица се започва полемика. Струва ми се, че се е мислило така приблизително: Манифестътъ е билъ скициранъ съ любовь и съгласие между тримата триумвири въ Виена. После Александровъ и Протогеровъ се разкаяли и обявили тѣхнитѣ подписи за фалшиви. Затова Протогеровъ убилъ Александровъ. — Да видимъ, дали това не е логика на луди. И преди всичко да почнемъ съ отказа, че фотографията на тая скица на манифеста, пълна съ поправки, носи тритѣ подписа (истински или фалшиви) на триумвиритѣ.

Странно! Манифестътъ носи единъ пръвъ подписъ, който сигурно не е фалшивъ, но той не е на Тодоръ Александровъ, първиятъ отъ триумвиритѣ на ВМРО, който въ случай на приемане на една нова революционна насока би трѣбвало като пръвъ триумвиръ пръвъ да подпише. Първиятъ подписъ е на Петъръ Чаулевъ.

Показва ли това, че П. Чаулевъ посочва съ тоя свой манифестъ, че болшевикитѣ ще трѣбва да се увѣрятъ да служатъ на Македония, когато той подчинява Македония на болшевикитѣ? Не — защото въ последното писмо на Александровъ се казва: „Ти пишешъ това, което те каратъ да пишешъ". Въ тази скица за манифестъ, значи, внушението иде отъ болшевикитѣ, и ржката, която се подписва, принадлежи на тоя, който слага първия подписъ. — А другитѣ два подписа? Следъ първия подписъ, който не е на Александровъ, се вижда единъ подписъ, който, ако не е фалшифициранъ или прибавенъ сетне съ помощьта на фотография, трѣбва да е подписа на Протогеровъ, който е подписалъ за себе си и за Тодоръ Александровъ, no ad referendum.

Е добре! Нека предположимъ, че не е имало фотографическа измама. Нека допуснемъ, че Протогеровъ е подписалъ една скица за манифестъ за себе си и за Александровъ но ad referendum. Нека допуснемъ, че това е било въ моментъ, когато той е билъ разколебанъ. Кой не се е разколебавалъ въ правотата на болшевизма между 1918 и 1922 г. Наистина, 1922 г. е вече минала тогава; но нека допуснемъ, че Протогеровъ може за мигъ да е психологически закъснѣлъ. — Показано ли е съ тая фотография на скицата за манифестъ, че Тодоръ Александровъ е подписалъ? Не. И ако е избухналъ раздоръ между Протогеровъ и Александровъ, защото Протогеровъ е въ съгласие съ Чаулевъ, какъ ще си обясните това, че Протогеровъ, следъ като Александровъ е мъртавъ, се е поставилъ срещу тоя, чиито заблуждения е сподѣлялъ? Защо Александровъ не уби Протогеровъ, щомъ Протогеровъ е въ съгласие съ Чаулевъ, а Чаулевъ е противникъ на Александровъ?

Тодоръ Александровъ е тоя, който въ най-нещастнитѣ часове отъ живота на Македония възроди ВМРО. Бити отъ сърби и гърци, принудени да съжаляватъ за турцитѣ — безъ черкви, безъ училища, безъ право да говорятъ своя езикъ дори въ собственитѣ си кжши, македонцитѣ, които знаятъ всѣкакви мжки, сж гледали на него, на Александровъ, като на своя върховна надежда за свобода. И кой може да мисли, че, мразейки го и бидейки разположенъ да се болшевизира и по-

ради това, пощаденъ отъ ржцетѣ на убийцитѣ, които повалиха Александровъ — Протогеровъ не ще има после куража да използува всички последици на своето предателство, което щѣше да му позволи да владѣе революционеритѣ заедно съ Чаулевъ — съ благоволението и съ паритѣ на болшевикитѣ.

Не, не. . . Ако е имало несъгласие, ако е имало единъ мигъ несъгласие, то е било бързо изгладено между Александровъ и Протогеровъ отъ еднаквостьта на патриотическия идеалъ: „Македонио, свещенна Македонио, ето ни вѣрни на тебе и на твоята независимость!"

Не да подчинятъ Македония на България искаха ония, които стоеха начело на ВМРО. Македонцитѣ гледатъ на българитѣ като на единъ благороденъ народъ, на който тѣ се чувствуватъ синове по езикъ и по култура, но като се вземе предвидъ тѣхното минало и народностния съставъ на Македония — независимостьта е тѣхниятъ идеалъ.

Нека продължимъ да споримъ... и да разказваме...

Появява се манифестътъ, който Петъръ Чаулевъ побързалъ да обнародва, макаръ че Александровъ му телеграфира: „Никакви вестници, никаква публикация". Той употрѣбя подписа на Протогеровъ, фалшивъ или изтръгнатъ (ad referendum, съ обещание, че не ще бжде никога направенъ публично достояние, докато манифестътъ не бжде окончателно установенъ и одобренъ отъ първия триумвиръ) — като едно ново падение и едно обвързване. Струва ми се, че го чувамъ: „Ахъ ти, добрий Протогеровъ, ти бѣ за мигъ наивенъ. Но азъ те държа въ ржка и те употрѣбямъ срещу ВМРО и срещу Александровъ!" — Тукъ е първата истински престжпна халка отъ веригата грѣшки на Чаулевъ. И това негово упорство да иска да компрометира цѣлата ВМРО, да иска да позира като истински водачъ на ВМРО, да смѣсва национализъмъ съ болшевизъмъ — това го прави виновенъ.

Ако той още отначало бѣше публикувалъ единъ манифестъ само съ своя подписъ или бѣше после заявилъ, че тежкиятъ опитъ на неговия животъ на агитаторъ го е убедилъ да предпочете социалнитѣ агитации въ политическото движение, тогава той би билъ единъ бунтовникъ, но не би станалъ предатель. Предателството

се състои въ това, че той е искалъ да публикува манифеста съ подписитѣ на Александровъ и Протогеровъ, когато тѣ за всѣки случай сж ги отказали; състои и въ това, че той е далъ на собственото си постепенно политическо действие маската на национална грижа. Тая маска продължи и следъ смъртьта; и противъ това обезобразяване, което въ Италия трѣбва да предизвика смѣха на комуниститѣ около в. Унита — ние трѣбва да възстанемъ съ цѣлата си душа. Не е морално престжпление да бждешъ комунистъ. Това може да бжде политическо престжпление, което властитѣ преследватъ. Но моралното престжпление е, което отвращава нашитѣ съвести. Въ всѣки идеалъ, дори и противенъ намъ, ние почитаме пламенността на вѣрата. Но когато този, който е станалъ комунистъ на животъ и смърть, се маскира като националистъ, ние протестираме, защото по такъвъ начинъ бива оскърбено благородството на всѣки идеалъ.

Искате ли сега да говоримъ за Димитъръ Стефановъ и за неговата участь, която се обсжжда тукъ?

Кой е Димитъръ Стефановъ? — Единъ сиракъ по майка, прибранъ отъ милостиво семейство, който започва да страда още отъ раждането си по волята на своята сждба и който трѣбва сетне сто пжти повече да страда отъ лошотата на хората. — Скромна е неговата участь... Когато всички училища въ Македония, въ които се говорѣше български езикъ (който не е диалектъ, господа противници; не обиждайте дори и така България!) — бѣха затворени, той става дребенъ търговецъ на добитъкъ и отваря дюкянъ. Това, изглежда дразни гражданската страна, защото е явно, че той нѣма правото да бжде херцогъ или маркизъ. . . Върши своята малка търговия, както знае, по-скоро както може. Защото въ Македония, когато имашъ грѣха да не знаешъ да говоришъ сръбски или гръцки като грамадното болшинство на населението, домътъ не е сигуренъ, черквата е отречена, училището затворено, търговията е привилегия, всѣка економия ограбвана, всѣка частна собственость разрушена отъ продължителнитѣ обири. Не можа да се живѣе въ миръ — и тогава ще трѣбва да се бѣга въ планината. — Има ВМРО, която въ Македония е държава, която е законъ,

защита, отечество, което е всичко. И Димитъръ Стефановъ, македонски патриотъ, става войникъ на ВМРО.

Последниятъ ораторъ на гражданската страна каза вчера, че защищава сѣнката на Чаулевъ съ съгласието на Негово превъзходителство първия министъръ на Италия. Не знамъ съ какво политическо удобство многоуважаемиятъ противникъ откри тукъ личностьта на първия ни министъръ. Можеби поради онова международно благоразумие, което не биха могли да почувствуватъ нашитѣ глави. — Както и да е, не бихъ исналъ да допусна, въ съвсемъ друго поле, сѫщата грѣшка. Ние всички имаме по нѣкоя мила сѣнка, която ни съвѣтва. И когато сенаторътъ Морело ми направи честьта да ме запита съ писмо, дали бихъ приелъ да се присъединя къмъ защитата на Димитъръ Стефановъ, признавамъ, че дълго се колебахъ. Единъ день при мене дойде единъ студентъ българинъ, който защити дѣлото на своитѣ нещастни братя отъ Македония. Накрай, за да се реша, той извика отъ свещеннитѣ сѣнки на смъртьта едно мое мило създание, което не искамъ да назова, за да не направя сѫщия грѣхъ, който на политическото поле допусна гражданската страна. Нека оставимъ вънъ отъ тукъ лицата, които стоятъ надъ всичко, да оставимъ на страна споменитѣ, които сѫ по-приятни отъ всичко . . . Но всѣки има свидетели за чистотата на своя духъ, който трѣбва да призовава... И тоя споменъ за разбита младость ме накара да се съглася да защищавамъ застрашената младость на Димитъръ Стефановъ.

Колко години еималъ той, когато въ Кочанската область е изтеглилъ жребия за наказанието на Чаулевъ? Той нѣмаше още двадесеть и три години. А отъ тѣзи години колко бѣха изживѣни или въ скрѣбьта на робството или въ бойната тревога. Почти цѣлия си животъ той бѣше прекаралъ така; въ скрѣбь — защото домоветѣ на Македония бѣха опожарявани, старци и деца убивани, жени станали жертва на полови оскърбения отъ хора, които развѣваха червено или гръцко или сръбско знаме; въ трепетъ — въ засада да брани въ планинитѣ затъпканата свобода. И когато тръгналъ да търси Чаулевъ, казалъ е сѫщо, че отива да изпълни своя дългъ.

Тукъ при това се говори за отмъщение. Но кога съществува законно примѣрътъ на отмъщението? Само когато си отмъщаваме за вреда, нанесена ни като отдѣлни хора и даваме воля да се излѣе омраза, която чувствуваме като единици. А може ли да бѫде частна омраза любовьта къмъ Отечеството? — Когато господинъ прокуроръть видѣ, че ние не прибѣгнахме до унижението да молимъ, което би значило слабость на ума, и когато чу, че ние не поискахме отъ господа съдебнитѣ заседатели прилагането на положение на необходимость — както бихме могли и би трѣбвало да искаме, *защото Стефановъ е изпълнилъ заповѣдьта на Ц К на ВМРО, която въ Македония е държава и законъ и родина и всичко* — когато чу, че се ограничихме да искаме прилагането на положението, че Стефановъ е убилъ по необходимость Чаулевъ *съ цель да отдалечи отъ себе си и отъ другитѣ една неизбѣжна и тежка опасность* — тогава господинъ прокуроръть се поколеба да иска, господа съдебни заседатели, било крайностьта на защитата, било тридесеть години затворъ. Ако споредъ душата на справедливъ човѣкъ тия тридесеть години затворъ съ съответно наказание, защо, господа съдебни заседатели, господинъ прокуроръть ви предложи двусмислено оправданието на защитата? И, напротивъ, ако искането на защитата трѣбваше юридически да бѫде подкрепено, защо той го предложи по същина, приструвайки се, че го отхвърля по форма?

Ние ви казахме открито, господа съдебни заседатели, че Стефановъ е действувалъ въ положение на съвършена необходимость, че за него и за всички македонци опасностьта е била тежка, неизбѣжна и съществуваща, че да се остави живъ Петъръ Чаулевъ е значило да се остави живъ единъ човѣкъ, смѣтанъ за предатель, който вече е участвувалъ въ убийството на Александровъ и би разрушилъ цѣлата ВМРО, ако би останалъ да живѣе.

Италиянското право учи да се прилага положението на необходимость за капитанъ на корабъ, който безъ свой грѣхъ трѣбва да пожертвува човѣшки същества, за да спаси това, което би могло да се спаси отъ кораба. Но що е поробената родина, ако не единъ потъващъ корабъ?

Италиянското право добавя, че, ако въ една зала въ пламъци този, който не е причинилъ пожара, стжпче до смърть лицата, що го заобикалятъ, за да спаси себе си — не може да бжде осжденъ, защото действува въ положение на необходимость. Но едно отечество, което умира, не е ли единъ свѣтъ въ пламъци? О, Димитъръ Стефановъ! — още откато си се родилъ ти си билъ въ условия, при които е трѣбвало да убиешъ този, който е предавалъ Македония! И какъ не е трѣбвало да убиешъ триумвира Чаулевъ, когото си смѣталъ предатель, убиецъ осжденъ на смърть отъ твоитѣ водачи? Ти ли бѣше казалъ на Чаулевъ да предателствува, ти ли бѣше казалъ на Чаулевъ да убие Тодоръ Александровъ? Ти нѣмашъ грѣхъ, че Македония е робиня, ти не си причинилъ предателството на Чаулевъ. . . Ти не си опредѣлилъ своята сждба тогава, когато си се присъединилъ къмъ ВМРО; необходимостьта да страдашъ, да умрешъ, да убивашъ за тебе не е почнала отъ оня часъ, а още отъ часа на твоето раждане. Казвамъ и повтарямъ на тебе и на всички, че когато човѣкъ се ражда въ земя, която нѣма знаме, която нѣма училища, която нѣма свобода на вѣрата, на която е отречена дори и неприкосновеността на домашния животъ, той е осжденъ отъ рождение да убива и да умира.

Лудо е, несправедливо е отъ гражданската страна и отъ прокурора да се подържа, че когато Стефановъ е стигналъ въ Италия, би могълъ да се спаси, безъ да бжде наказанъ. Азъ не очаквахъ безкрайната горчевина на това положение, което повече прилича на апология на дезертьорството. Тежко ни, ако въ родината на Джузепе Гарибалди, на Капроли, на Коридони е било обявено съ присжда на миланскитѣ сждии, че единъ войникъ (— Димитъръ Стефановъ бѣше войникъ —), когато има заповѣдь за смърть, може да не я изпълни като избѣга! Бѣгството на Стефановъ, за да не изпълни присждата на ВМРО надъ Чаулевъ, би било подлость, непокорство, дезертиране. Ако вие, милански сждебни заседатели, приложите искането на гражданската страна, вие правите апология на дезертьоритѣ . . .

Но Димитъръ Стефановъ е чудно хубавъ, въ нравствена смисъль, при изпълнение на своя дългъ. Тръгва отъ Македония и търси човѣка, когото трѣбва да убие. Намира го единъ и втори пжть, но понеже, за да го

убие можеби е трѣбвало да нарани нѣкои невинни, чака по-удобенъ часъ. Нито подлость, нито нетърпение, нито гнѣвъ, нито слабость. Той е спокоенъ и непреклоненъ. Най-сетне го намира самъ удобно на Via Verziere, прочита му присѫдата и стреля. И после отправя оръжието срещу себе си. И това не е притворство—дори гражданската страна не посмѣ да възрази тукъ... А единъ отъ свидетелитѣ на прокурора каза между другото и още нѣщо: ако Стефановъ не бѣше се спрѣлъ следъ убийството, ако не бѣше опиталъ да се самоубие, би могълъ свободно да избѣга, преди единъ фашистки войникъ да го арестува. Но защо Стефановъ се е опиталъ да се убие?

Защото простиятъ и скроменъ Димитъръ Стефановъ принадлежи къмъ категорията на Оберданъ, къмъ ония, които желаятъ мѫченичество. Не великъ по умъ като Гулиелмо Оберданъ, допущамъ това, уважаеми адвокате Капокачиа или противникъ социалистъ, който стоите на мѣстото на гражданската страна; Гулиелмо Оберданъ е човѣкъ, който самъ или съ малко другари иска да създаде ново положение. Димитъръ Стефановъ е послушенъ войникъ, който изпълнява една присѫда. Но като воля за мѫченичество, като желание да умре, следъ като е изпълнилъ своя трагиченъ дългъ, Димитъръ Стефановъ прилича на Гулиелмо Оберданъ и не може да бѫде осѫденъ отъ народнитѣ сѫдии на великодушна Италия.

Димитъръ Стефановъ, чухме те да говоришъ на италиянски, който научи въ мѫката на затвора, но когато ти извика на своя езикъ, тъй приятенъ за слушане, че би искалъ да умрешъ като твоя учитель Лазаровъ, който се е убилъ отъ радость при вестьта за освободителната война за Македония, защото радостьта му въ тоя мигъ е струвала повече отъ живота — ти израстна още повече предъ насъ. Подчинявайки се на единъ инстинктъ на своята душа, произнасяйки тия последни думи на езика на твоитѣ дѣди, ти си отдавалъ почить на италиянското благородство.

Струваше ми се, че една тръпка наистина премина въ тоя мигъ въ душитѣ на сѫдиитѣ. Тѣ сѫ усѣщали въ тоя викъ на любовь и мѫка, че нашитѣ езици могатъ да бѫдатъ различни, но че тукъ не трѣбва да се допуща грѣшката да изглежда, че не се разбира еднак-

востьта на всички национални драми поради различието на езицитѣ.

И не става ли почти навсѣкжде така?

Парижъ прости убиецътъ на Есадъ паша; Виена, авторитетниятъ австрийски градъ par excellence, прости жената, която уби Паница, прости й за неговото убийство и наложи леко наказание, помилвано следъ това. Прага си направи честь, когато прости другъ единъ македонски мжченикъ и я унищожи, когато прие да промѣни собствената си присжда като се подчини на единъ международенъ ангажиментъ.

Никакъвъ международенъ ангажиментъ нѣма у васъ, граждани сждии! Вие не ще причините безредие, като простите, защото ще приложите единъ членъ отъ закона, следъ като всички форми на законностьта сж почетени въ това сждене, нито ще правите иредентизъмъ за смѣтка на другиго . . . Димитъръ Стефановъ, следъ като уби, не е билъ покритъ съ цвѣтя по пжтя. Той е завлѣченъ въ затвора отъ единъ фашистки войникъ. Магистритѣ отъ следователството не сж го освободили. Пратили сж го въ сжда следъ повече отъ година затворъ. Законътъ е билъ спазенъ. Законътъ ще бжде спазенъ, ако Миланскиятъ сждъ освободи Димитъръ Стефановъ, като приложи единъ членъ отъ закона, членъ 49 точка 3, който не е изнамѣренъ за него.

Едва освободенъ, той ще бжде приетъ отъ македонцитѣ съ почеститѣ, които се отдаватъ на херой. Може да се отдаватъ. Но чудно ми е, че гражданската страна изказва страха си отъ това. Тя значи признава, че човѣкътъ, за когото иска наказание тридесеть години затворъ, каточели е най-лошиятъ отъ убийцитѣ — че тоя човѣкъ може да бжде поздравенъ напротивъ отъ цѣлъ народъ като народенъ херой, спаситель на националната честь? Каква неволна изповѣдь за собствено безсилие има въ всичко това! . . .

Но вие, господа сждебни заседатели, слушате това, което вика у васъ вашата съвесть на италиянци. Бждете достойни за Гарибалдиевитѣ и Мациниеви традиции. Бждете християни, като се покажете милостиви. Кжса ще бжде радостьта на Стефановъ, защото въ Македония, дето е роденъ, ще може да се върне само

като борецъ изгубенъ въ планинитѣ и защото българскиятъ народъ, който страда тамъ, трѣбва да обуздае вжтре въ себе си израза на собствената солидарность. Той не ви мели: „Италиянци, направете да бжда увѣнчанъ!“ Той ви казва: „Въ тая земя, която бѣше земя на мжкитѣ, която е земя на хубостьта, която трѣбва да бжде винаги земя на добротата — простете моята драма, спомнете си за вашитѣ мжченици, върнете ме на скръбьта на Македония, която стене въ вериги, безъ никой да ѝ помогне!“

Миланци, оправдайте!

Бурни ржкоплѣскания огласяватъ цѣлата зала при последнитѣ думи на тая дълбока, бележита речь, която благородниятъ г. Капа завършва съ вдигнати къмъ небето ржце, обзетъ сѣкашъ отъ тревогата на чудото, съ разплакани очи и съ развълнуванъ гласъ, въ който трепери величието на една правда. Публиката става отъ мѣстата си къмъ скамейката на адвокатитѣ, заобикаля възторжено оратора, продължава да го акламира въ това време, когато присжтствуващитѣ българи го приръщатъ и съ сподавени думи му благодарятъ за Македония.

За тая речь, която Il Secolo отъ 30 IV 1926 г. нарече чудна защита (mirabile arringa), би трѣбвало да припомниме и преценката на в. La Sera отъ 29 IV 1926 г., съ която я придружи: „Ако нѣкога въ Миланския сждъ съ сждебни заседатели е имало представитель на защитата, който е свалялъ тогата, за да бжде не сждникъ на душата, а човѣкъ, който чувствува и страда и говори не можеби въ името на справедливостьта—справедливостьта е твърде много надъ насъ, за да можеме да достигнеме пълното ѝ значение—а въ името на човѣчеството, което страда — това бѣше тази сутринь речьта на почитаемия Капа“...

Следъ като никой другъ не иска думата, председательтъ обявява въ 10 и 30 ч., че дебатитѣ сж приключени, залата се опразва, за да почнатъ тамъ сждебнитѣ заседатели да гласуватъ въпроситѣ.

Присждата. — „Да живѣе италиянското правосждие! Да живѣе независима Македония!“

Въ 11 и 30 ч. публиката отново изпълва залата. Първото потресно впечатление отъ речьта на г. Капа

се е избистрило въ едно радостно очакване, което съ нѣкаква увѣреность не допуща, че може да бжде чута една тежка присжда тукъ, дето надъ сждбата на Стефановъ и Македония прозвуча пламенната защита на ед но неоценимо сърце.

Председателятъ подновява заседанието, спокоенъ съ леко озарено лице. Той обявява: Миланскитѣ сждебни заседатели сж признали, че Димитъръ Стефановъ е убилъ Петъръ Чаулевъ като е действувалъ въ положение на необходимость. После прибавя:

Като се има предвидъ решението на господа сждебнитѣ заседатели и като се има предвидъ това, че Димитъръ Стефановъ е признатъ за виновенъ само въ нарушение за носене опасно оржжие, оправдава се Димитъръ Стефановъ отъ обвинението въ предумишлено убийство. Осжжда се като виновенъ за казаното нарушение на наказание глоба отъ 203 лири, замѣнени съ прилагането на изтърпения затворъ. Заповѣдвамъ Димитъръ Стефановъ да бжде незабавно освободенъ, ако не трѣбва да изтърпи предишни наказания".

Присждата се влива като голѣмо тържество въ разкритата чаша на радостно очакване. Веднага гръмватъ възторжени ржкоплѣскания, залата е отново обзета отъ неописуемо ликуване. Надъ шума отъ ржкоплѣскания и взаимнитѣ поздрави се вдигатъ виковетѣ: „Да живѣе независима Македония! Да живѣе италиянското правосждие!"

И демонстрациитѣ съ ржкоплѣскане и поздрави продължаватъ вънъ отъ залата, когато излизатъ защитницитѣ, които биватъ понесени на ржце зарадъ тѣхната незабравима защита на Македония.

Около и следъ присждата

Неприятна сѣнка отначало въ процеса бѣше участието въ него на фашисткия депутатъ Агостино Ланцило като адвокатъ отъ гражданската страна. Какво е накарало тоя младъ и даровитъ, но твърде амбициозенъ фашистъ да вземе защитата на единъ болшевизиранъ предатель и на цѣлата продажна компания отъ Балканска Федерация — мжчно можеше да се разбере. Но това участие будѣше неудобрения всрѣдъ италиянскитѣ патриоти, особено всрѣдъ фашиститѣ, които виждаха въ него предизвикателство. Въпросътъ се

повдигна и въ печата. Фашисткиятъ вестникъ Il Regime Fascista излизащъ въ Cremona Nuova, органъ на предишния секретарь на фашистката партия *Роберто Фариначи*, (неговъ наследникъ стана Турати) въ броя си отъ 27 IV 1926 г., освенъ отчета за първия день на дѣлото, помѣсти и една редакционна курсивна бележка, която носи заглавието: *„Да се пази стила!“* и има следното съдържание:

Вчера въ Миланския сѫдъ съ сѫдебни заседатели започна процесътъ противъ македонския националистъ Стефановъ, който презъ декември 1924 г. въ Милано уби комуниста Чаулевъ.

На друго мѣсто въ вестника припомняме случката и причинитѣ ѝ. Тукъ ще се ограничимъ само да отбележимъ, че Стефановъ ще бѫде защищаванъ предъ миланскитѣ заседатели отъ г. Иноченцо Капа и отъ сенатора Морело, докато гражданската страна се представя отъ фашисткия депутатъ г. Ланцило.

Приятели сме на г. Ланцило и съ добро приятелство бързаме да обяснимъ, че неговата постѫпка не може да бѫде одобрена отъ насъ, защото не е постѫпка на фашистъ.

Това не е процесъ, за който може да се каже, че адвокатитѣ сѫ само адвокати и говорятъ само за законъ, доктрина и юриспруденция.

Това е напълно политически процесъ.

Нека не се казва, че Чаулевъ не бѣше комунистъ, защото отъ дѣлата личи, че той бѣше платенъ отъ руските болшевики.

И не можеме да премълчимъ, че в. Unitá преди нѣколко дена, съобщавайки за почването на процеса, нарече Чаулевъ „скѫпъ другарь“ и че Миланскитѣ комунисти носѣха цвѣтя на гроба на убития.

Трѣбва да се пази стила, ако не искаме да изгубиме довѣрието на съмишленицитѣ и симпатиитѣ на народа.

И не би билъ нѣкакво щастливо изобретение това, да се раздѣля адвоката отъ политическия мѫжъ!

Когато ние сме хора на борбата, когато сме представители на единъ непримиримъ фашизъмъ, трѣбва да се има предвидъ, че ще има и жертви, които ще приемемъ, ползитѣ отъ които ще използуваме!

Искаме да се надѣваме, че любезният г. Ланцило ще бъде осъденъ отъ приятеля Турати, за който не може да не е валидно едно решение на Националната Директория, ратифицирано отъ Голѣмия съветъ на партията, съ което се забранява на фашисткитѣ депутати да развиватъ професионална дейность противна на направлението на партията.

Да се запази стила!".

На този енергиченъ протестъ, писанъ навѣрно отъ самия Фариначи, изобличениятъ адвокатъ отговаря съ телеграма до сѫщия вестникъ (публикувана въ него на другия день) като казва, че е на своя постъ съгласно партията и че директивитѣ й не забраняватъ да се участвува въ процеси за убийства поради жестоко отмъщение, било и противъ комунисти; загатва при това, че процесътъ се отнася до жалки партизански борби на Балканитѣ. На телеграмата Il Regimo Fascista дава следния коментарь:

„Изглежда странно, че едно интелигентно лице може да напише такава телеграма. Г-нъ Ланцило казва, че е ималъ съгласието на партията, — ние изключваме това, защото ако би било така, зле биха сторили и г. Ланцило и Националната Директория. Имаме едно решение на Голѣмия съветъ, което забранява на фашисткитѣ депутати да развиватъ каквато и да е професионална дейность противна на политическото направление на партията. Да се защищава единъ комунистъ, това значи да се защищава политиката на комуниста, сиречь комунизма. Детинщина е да се ограничава процеса въ балкански партийни борби.

Комунизмътъ, на който служеше и за който работѣше Чаулевъ, е интернационаленъ! Москва е люлката на антифашизма, и значи г. Ланцило защищава единъ антифашистъ, сиречь защищава комунизма въ Италия.

Подържаме още веднъжъ напълно вчерашнитѣ си съображения. Ако г. Ланцило остава на своето схващане, заявено въ телеграмата, това нѣма значение: ние изпълнихме своя дългъ като фашисти и оставяме да сѫди общественото мнение."

Както се спомена, протеститѣ противъ г. Ланцило се изявиха особено рѣзко и презъ време на дѣлото, особено когато той държа своята толкова грѣшна и не-

обмислена речь. Тѣ го подтикнаха и къмъ голѣмия гафъ въ прекъсванията съ публиката, при които разсърденията и амбициозенъ ораторъ заяви, че е взелъ съгласието на г. Мусолини да участвува въ процеса като граждански ищецъ. Това неоправдано, крайно нетактично вмѣсване името на първия италиянски министъръ още повече усили неприязнеността къмъ г. Ланцило. И той се изложи несамо предъ публиката и общественото мнение, а вложи положението си и въ политическата си кариера, защото, доколкото ни е известно, партията му не остана хладнокръвна къмъ това злоупотрѣбение съ авторитета на г. Мусолини, комуто адвокатътъ ще е представилъ дѣлото въ погрѣшната свѣтлина, позната ни отъ речьта, и комуто, разбира се, съвсемъ не е било удобно да се намѣсва въ адвокатската работа на единъ депутатъ. Доколко политическата кариера на г. Ланцило е проиграна, може да се съди и отъ факта, че наскоро следъ дѣлото той се е видѣлъ принуденъ да спре своя голѣмъ стопанско-търговски вестникъ въ Милано Il Progresso. — Такива последици има тая злополучна защита на единъ болшевизиранъ предатель.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Всички милански вестници следѣха съ живъ интересъ развитието на дѣлото и въ подробнитѣ отчети, които даваха за него, проличаваше симпатично отношение къмъ обвиняемия и Македония. Изключение, разбира се, правѣха комунистическитѣ вестници, които прикрито се опитваха да защитятъ паметьта на Чаулевъ, повтаряйки познатитѣ обвинения на Балканска Федерация или като въ отчетитѣ за съдебнитѣ заседания тенденциозно изтъкваха повече тезата на гражданската страна, при явната недостатъчность и изопаченость въ съобщаваното за защитата. Такова бѣше напримѣръ писаното въ в. Avanti (той въ броя си отъ 25 VI 1926 год. призна Чаулевъ за „български комунистъ“) и Unità, които бѣха спрѣни следъ последния атентатъ противъ г. Мусолини като органи на болшевишка пропаганда.

Останалитѣ вестници L'Ambrosiano, Corriere della Sera, La Sera, Il Popolo d'Jatalia, Il Secolo, макаръ по понятни причини да не влизаха въ политически коментарии за дѣлото, се отнасяха съ достатъчно внимание къмъ него и значението на сѫщностьта му. — За опо-

знаване на ителиянската публика съ него особено ро-
принесе дългата статия, която преди почването на пла-
цеса напечати Jl Secolo (отъ 24 IV 1926 г.) подъ загдъ
вие: „Единъ епизодъ отъ македонската борба претъ
миланскитѣ заседатели. Комунистътъ Чаулевъ уби м
отъ националиста Стефановъ следъ убийството на триумо
вира Александровъ." Написана изобщо съ добро п- -
знаване на нѣщата, статията излага правилно борбитѣ
на ВМРО срещу болшевизиранитѣ отцепници, а сжщо
така нейното устройство и дейность.

Свобода и миръ на Македония

Въ отговоръ на многобройнитѣ поздравителни те
леграми г. Капа е отправилъ писмо отъ 3 V 1926 г.
до единъ свой приятель българинъ въ София, въ което
казва:

„Отъ разни градове, голѣми и малки, на България,
ми се пращатъ телеграми съ поздрави, благодарность
и дори съ вежлива почитъ, като се мисли, че моята
речь и речьта на Винченцо Морело можаха до известна
степень да допринесатъ за оправдателната присжда,
която освободи Димитъръ Стефановъ.

Не знамъ дали върху духа на заседателитѣ сж имали
нѣкакво въздействие думитѣ на защитницитѣ, но съмъ
сигуренъ, че най-добъръ защитникъ на Димитъръ Сте-
фановъ бѣ самиятъ той.

Миланскитѣ заседатели, които знаятъ какъ тѣхната
родина бѣше клеветена въ чужбина миналия вѣкъ, ко-
гато бѣше подъ чуждо робство и сега презъ послед-
нитѣ години, когато е приела дисциплината на Фашизма,
за да се спаси отъ болшевишката анархия (клевета,
която още продължава) — не можеха да бждатъ неумо-
лими да осждятъ постжпката на македонския нацио-
налистъ, ако не искаха да осждятъ сами себе си, ита-
лиянското минало и днешнитѣ дѣла на Фашизма. Ако
има нѣкой, който не е разбралъ това, толкова по-зле за
него, но миланскитѣ заседатели изпълниха своя дългъ.

Моля ви, драги господине, да благодарите на ма-
кедонцитѣ въ България, които ми изпратиха своята
признателность и имъ кажете, че стариятъ мацинианецъ,
който защити Димитъръ Стефановъ — пожелава сво-
бода и миръ на Македония."

Необходимостьта на борбата

И въ тритѣ дѣла защитницитѣ на подсѫдимитѣ развиха тезата за положение на необходимость. Цицонковъ бѣше оправданъ въ Прага отъ сѫдебнитѣ заседатели, които признаха съ д-ръ Ренеръ, че подсѫдимиятъ се е намиралъ въ положение на неодолима принуда, изпълнявайки волята на ВМРО. Менча Кърничева бѣше пусната на свобода отъ Виена, следъ като сѫдътъ формално отхвърли незабравимата по дълбочина и искреность защита на г. Пресбургеръ, но я призна извънъ сѫдебната зала и фактически скѫса присѫдата; а г. Пресбургеръ посочи у подсѫдимата положението на непреодолима принуда създадено отъ едно високо, честно съзнание за дългъ и отговорностъ къмъ родината. Въ Милано Димитъръ Стефановъ бѣше освободенъ сѫщо тъй по силата на убеждението, развито отъ г. Морело и Капа, че е извършилъ деянието, за да отстрани една неминуема опасность за Македония и нейното освобождение.

Каквито и форми да взе оправданието въ тритѣ процеса — оправдание поради заповѣдь, поради субективно убеждение въ необходимостьта на деянието и най-сетне поради обективна наличность на предателство — това оправдание има една и сѫща смисъль, една и сѫща основа, която бѣше призната и побеждаваща въ тия процеси: — Македония е принудена да се бори, тя се намира въ положение на необходимость да си служи съ оржжие, за да извоюва свободата си. Въ тая смисъль освобождаването на Й. Цицонковъ (въ Прага), Менча Кърничева и Д. Стефановъ е оправдаване на борбата, въ която сѫ участници; то санкционира правото на Македония да не търпи днешното си положение — правото на борбата съ оржжие срещу нейнитѣ днешни поробители.

Тукъ е най-голѣмото значение на тритѣ дѣла. Заедно съ подсѫдимитѣ въ тѣхъ бѣше защитена и оправ-

дана ВМРО, на чиито завети тѣ служеха, възвестени и признати бѣха идеалитѣ на Македония за свободенъ животъ и автономия, следъ всички жертви и при всички прѣчки, които борцитѣ преодолѣватъ. Между тия жертви една отъ най-скжпитѣ е Йорданъ Цицонковъ. Но нека бжде успокоенъ духътъ му съ това, че както неговото дѣло, така и другитѣ две дѣла изнесоха предъ свѣта истината за Македония и правото ѝ да добие своето освобождение.

Необходимостьта на борбата

И въ тритѣ дѣла защитницитѣ на подсѫдимитѣ развиха тезата за положение на необходимость. Цицонковъ бѣше оправданъ въ Прага отъ сѫдебнитѣ заседатели, които признаха съ д-ръ Ренеръ, че подсѫдимиятъ се е намиралъ въ положение на неодолима принуда, изпълнявайки волята на ВМРО. Менча Кърничева бѣше пусната на свобода отъ Виена, следъ като сѫдътъ формално отхвърли незабравимата по дълбочина и искреность защита на г. Пресбургеръ, но я призна извънъ сѫдебната зала и фактически скъса присѫдата; а г. Пресбургеръ посочи у подсѫдимата положението на непреодолима принуда създадено отъ едно високо, честно съзнание за дългъ и отговорностъ къмъ родината. Въ Милано Димитъръ Стефановъ бѣше освободенъ сѫщо тъй по силата на убеждението, развито отъ г. Морело и Капа, че е извършилъ деянието, за да отстрани една неминуема опасность за Македония и нейното освобождение.

Каквито и форми да взе оправданието въ тритѣ процеса — оправдание поради заповѣдь, поради субективно убеждение въ необходимостьта на деянието и най-сетне поради обективна наличность на предателство — това оправдание има една и сѫща смисъль, една и сѫща основа, която бѣше призната и побеждаваща въ тия процеси: — Македония е принудена да се бори, тя се намира въ положение на необходимость да си служи съ оржжие, за да извоюва свободата си. Въ тая смисъль освобождаването на Й. Цицонковъ (въ Прага), Менча Кърничева и Д. Стефановъ е оправдаване на борбата, въ която сѫ участници; то санкционира правото на Македония да не търпи днешното си положение — правото на борбата съ оржжие срещу нейнитѣ днешни поробители.

Тукъ е най-голѣмото значение на тритѣ дѣла. Заедно съ подсѫдимитѣ въ тѣхъ бѣше защитена и оправ-

дана ВМРО, на чиито завети тѣ служеха, възвестени и признати бѣха идеалитѣ на Македония за свободенъ живогъ и автономия, следъ всички жертви и при всички прѣчки, които борцитѣ преодолѣватъ. Между тия жертви една отъ най-скжпитѣ е Йорданъ Цицонковъ. Но нека бжде успокоенъ духътъ му съ това, че както неговото дѣло, така и другитѣ две дѣла изнесоха предъ свѣта истината за Македония и правото ѝ да добие своето освобождение.

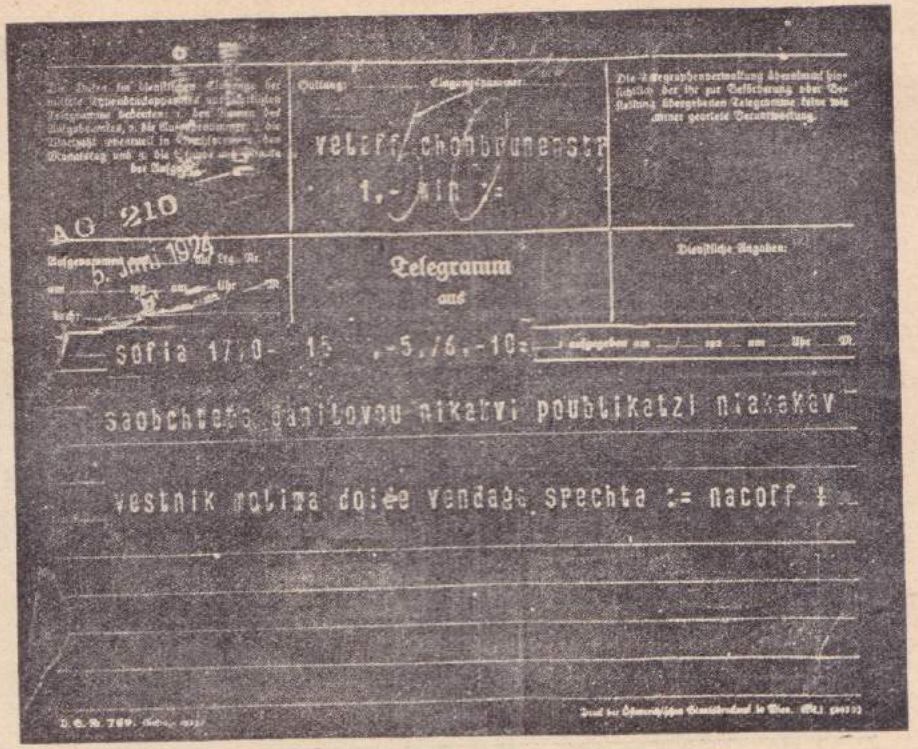

Telegramm
aus

Sofia 17/0- 15 -5./6.-10=

saobchtenie danilovou nikakvi poublikatzi niakakav

vestnik nolima doiee vendaga sprechta := nacoff

Телеграма до П. Чаулевъ отъ Тодоръ Александровъ

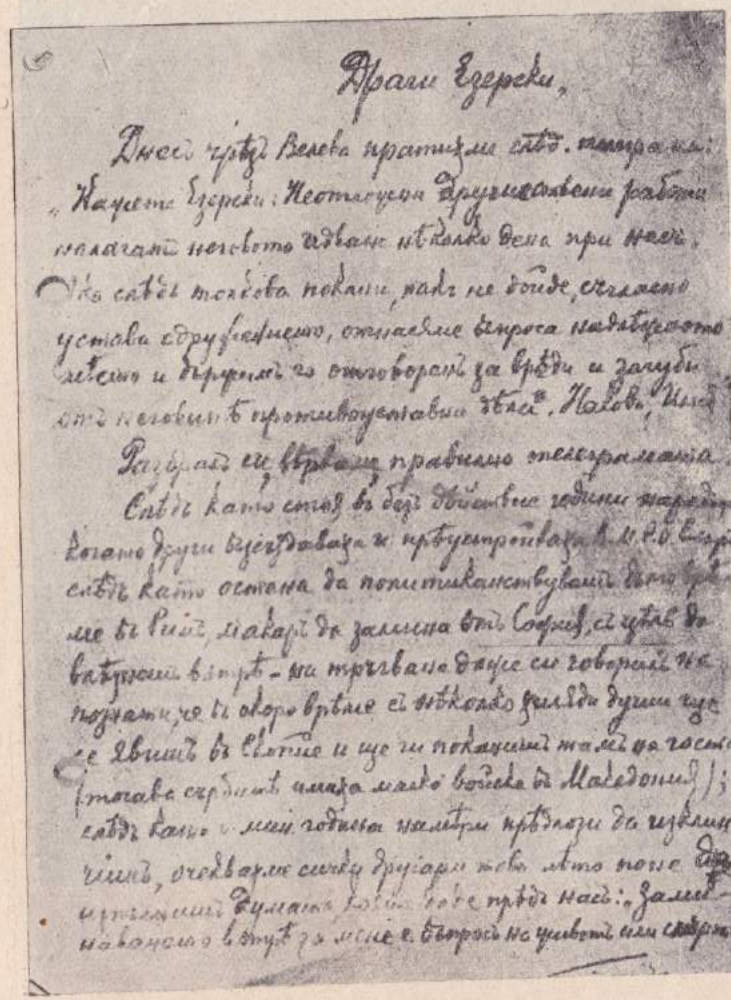

Драги Гдереки,

Днесь чрѣзъ Велева пратихме сѣдо. телеграма: „Каусте Гдереки: Нестагусни дружиславеми роботи полагать неговото идване нѣколко дена при насъ. Ако сѣдо тогова покаши, радъ не бойде, считаемо устава сдружението, отлагане въпроса надлѣжното мѣсто и вѣрнемъ се отговорен за врѣди и загуби отъ неговия непроизводителенъ идеи. Попов, Милев".

Разбрай ни чрѣзъ правилно телеграмата.

Сѣдо като стоя въ двѣ двайсеть години народенъ, когато други възгордяваха и пръсперяваха в. и р. д. Гдереки сѣдо като остана да поместиканствуваш само у ме въ Рилци, макаръ да заминах отъ София, сѣ чувах добатъкъ вѣрно - на тръгване дваще ни говорихъ не познаши, че ти оборвахме сѣ нѣколко хилядо души щеше се явишъ въ София и ще ни покажишъ тамъ на гостите отгонаве сърбите имаха малко войска въ Македония; сѣдо като и ний гобиха намѣри предлози да гузелимъ чинъ, очаквахме сичко другиаръ това лято поне да отпадишъ Румъния гобиха тебе трѣгъ наси: „Заминавонато въ тутъ за мене е въпросъ на животъ или смъртъ.

Писмо до П. Чаулевъ отъ Тодоръ Александровъ

2

Ти бе обещал да Даниелов, щом се почнат мир
договорите в Лондон, преди да е сформирано
ново правителство, в международно, без да
чакаш думата Палмерстън за тия нещо, че даде
знаеш да предпазиш Англия от такова унижение.
Ти обаче, не само не изпълни това твое
и наше пристигне Палмерстон в Брюксел,
Англия още повече нов правителство и откри
дали до нея е правилен пътят, отколкото сега
Палмерстон, дължи се единствено
Майор да обещае в писмо за тяхната от
ност, че няма да отиде Виена, без да получи
нашия отговор, дали за или
Не спира това, но въпреки нашите телегра
ма от 6 юни до Даниелов: „Нищо не публикувай
никакви вести ....", въпреки тяхното писмо
по Мерси и устните поръки по Мерси и Кауфе
да не допустнат публикуването на нищо
дипломатически, партизански манифести,
които ще отвлекат вниманието на В. Н. Р. О., ти и ма
публикуват в „Прогрес" [illegible]
Ти, който не изпълнил тия твои
нието да дължиш от секретар на сега
дишно в Виена, по твое предложение пред Ходов

3/ 500 петстотин долара – Като не ще да ви
диша предложението ни да ни дадеш от касата
на Орг., да отвориш на болшевиките, че да бъдат
независими, горди и с достойнство пред тях,
представяме, че си действително по-голяма сума –,
трябваше да бъдеш много внимателен и без-
наше знание и съгласие да не вземеш нищо.
Вместо да дойдеш при нас, да изучиш полo-
жението и да земеш задружно правилно решение
по въпроса, ти почна да даваш интервюта и
да печатиш манифести и сепатии . . . остави
се литературни и научни да ги пишат, а твоето
убийствено на други, а ти само да подписваш . . .

Тъй от това ни не отговори на аргумен-
тите, които ти се давахме в дългото писмо до
Мирчо, нито на упреците по Мирчо и Клубето,
а имаше време да пишеш забавителни писма
до Григора и Ценко . . .

Аз по-рано не се удържа истинските наме-
рения на берлинските кръгове относно Македония
и дали Царство България и нашите надежди
да върнат, че болшевиките ще помогнат

на македонското национално освободително движение, без да искаят то да промѣнятъ характера си и безъ да усилятъ да го правятъ орѫдие за свои цѣли, когато г. Бѣрзлевъ е ималъ смѣлостьта първъ вамъ да заявѣ, въ присѫствие и на клубове и Мирчо, да настоява Л.М.Р.О. да влѣзе въ разбирателство съ мерзавците-предатели Петрини и Ичпчаровъ, ако имаше капка съвѣсть у двама ви и малко родолюбиво чувство къмъ българи, трѣбваше да се възмутите и да защитите и своето човѣшко достойнство и престижа на Л.М.Р.О.

Затрѣли сичко станало ясно, изчистило се другарски дали имъ е и дума си имъ изяснената, борческа родна Македония, защо те показвамо за се опълчимъ, докато не е станало късно, да прѣстанатъ да вършатъ нови грѣшки и прѣстѫпления, да дойдатъ при нась, макаръ сега да не искатъ заедно да ни прѣдатъ и въ работа. Ако не ни послушатъ, сигурно и скоро ще се разкайватъ за това.

Съ много поздрави Тр.Василевъ

19/VIII 24г.

3/ 500 петстотин долара – Като не пръв
Вчера предложението ни да ти дадем от касата
на Орг., да отвориш по болшевикът, че да бъдеш
независим, горд и с достойнство пръв път,
противоречи, че си дал много по-голяма сума –,
трябваше да бъдеш много внимателен и без-
наше знание и съгласие да не вършиш нищо.
Напусто да доведеш признак, да изучиш поло-
жението и да земеш задружно правилно решение
по въпроса, ти почна да даваш интервюта и
да печатиш манифести и съгласия . . . остави
се литарски и черпи да ти пишат, а твоето
убеждение на друго, а ти само да подписваш . . .

Ние от това ти не отговори на аргумен-
тите, които ти се давахме в дългото писмо до
Мицо, нито на упрекът по Мицо и Кацубски,
а имаш връзки да пишеш задължителни писма
до Григора и Ценко . . .

Ако по-рано не се уважа истинският наци-
онален не вървеше към борческа Македония
и дом Царство България и имаше надежди
да вървиш, че болшевикът ще помогнат

на македонското национално освободително дви-
жение, без да искаш то да промени характера
си и без да успееш да го правиш оръдие за
свои цели, когато с Берлин е имал сепаратна
връзка с Данилова, в приемането и на клубс-
и Мирко, да настоява Л.М.Р.О. да влезе в
разбирателство с мерзавците - предатели
Петрини и Ичтаров, ако имаше капка съвест
у двама ви и малко родолюбиво чувство на
българи, трябваше да се възмутите и да за-
щитите и своето човешко достойнство и
престижа на В.М.Р.О.

Затреби сичко станало досега, изпълнявай
другарски дълг към тебе и дума си към ис-
черпената, борческа родина Македония, като
те показваме за се опомниш докато не е
станало късно, да престанеш да вършиш
нови грешки и престъпления, да дойдеш при
нас, макар сега да не искаш заради (вината)
ни пратеник и за работа. Ако не ни послушаш,
сигурно и скоро ще се разкайваш за това.

С мило поздрави Тр. Василев

19/VIII 24 г.

3 500 петстотинъ долара – Като не ориса да
Виена предпочетемъ ни да ти дадемъ отъ касата
на Орг., да ѝ върнатъ на болшевикитъ, да да бѣдатъ
независимъ, горд и съ достойнство пръдъ тѣхъ,
пръдполагаме, че си дълъ много по-голѣма сума –,
трѣбаше да бѣдешъ много внимателенъ и без-
наше знание и съгласие да не вършишъ нищо.
Наместо да дойдешъ при насъ, да изучишъ поло-
жението и да земешъ задружно правилно рѣшение
по въпроса, ти почна да давашъ интервюта и
да печатишъ манифести и сонатии . . . остави
се литературѣ и върни да ти пишатъ, какъвто
уйдисва на други, а ти само да подписвашъ . . .

Нито отъ това ни не отговори на аргумен-
титъ, които ти се даваха въ дългото писмо до
Мирчо, нито на упрѣкитъ по Мирчо и Клубски,
а имашъ дързость да пишешъ заканителни писма
до Григора и Ценка . . .

Ако по-рано не се знаѣха истинскитъ наме-
рения на върхушкови въ Вѣлг. Горческа Македония
и въ Царство България и имаше наивници
да вѣрвашъ, че болшевикитъ ще помогнатъ

на македонското национално освободително дви-
жение, без да искаш то да промени характера
си и без да успееш да го правиш оръдие за
свои цели, когато с Берлин е имал сливането
първи ваш е Даневлов, и присъединяването на Клубс
и Мирчо, да настоява Л.М.Р.О. да влезе в
разбирателство с мерзавците-предатели
Петрини и Ичтаров, ако имаше капка съвест
у Вълча Ви и малко родолюбиво чувство на
българи, трябваше да се възмутите и да за-
щитите и своето човешко достойнство и
престижа на В.М.Р.О.

Затуй сичко станало досега, изтъкмяване
другарски пътя към тебе и дълга си към из-
мъчената, борческа родина Македония, като
те поканяме да се опомниш докато не е
станало късно, да престанеш да вършиш
нови грешки и престъпления, да дойдеш при
нас, макар сега да не можеш заедно с
нас да работиш. Ако не ни послушаш,
скоро ще се разкайваш за това.

С много поздрави Трайчев

19/VIII 24 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

стр.

Предговоръ 3

Прага и Таборъ — Йорданъ Цицонковъ . 13

Предателътъ и наказанието 15

Обвинението 17

Процесътъ въ Прага 18

Разпитътъ на обвиняемия 20

Показанията на свидетелитѣ 27

Пледоариитѣ и присѫдата 29

Следъ оправданието 33

Процесътъ въ Таборъ 38

Разпитътъ на свидетелитѣ 40

Писмени показания 52

Въпроситѣ на сѫдебнитѣ заседатели и пледоариитѣ 55

Речьта на прокурора 56

Гражданскиятъ ищецъ 58

Речьта на д-ръ Ренеръ 60

Възражението на гражданския ищецъ . . 63

Присѫдата 64

Отзиви следъ присѫдата. *Една преценка* . 65

Чехски гласъ 66

Д-ръ Странски се оправдава 67

Жертва и победа 67

Благодарность къмъ д-ръ Ренеръ 68

Смъртьта на Цицонковъ 69

Виена — **Менча Кърничева** 71

Краятъ на Тодоръ Паница 73

Менча Кърничева 73

Какъ е извършено убийството 75

Защитата 81

Постановката на процеса и дейностьта на Паница 84

Развитието на дѣлото 95

Първи день — Разпитъ на обвиняемата. . 104

Неудовлетворени искания 114

Почва разпитътъ на свидетелитѣ 114

Втори день. — Продължава разпитътъ на свидетелитѣ — Единъ лъжецъ, изпѫденъ отъ залата 114

стр.
Съдебно-медицинска експертиза 121
Въпроситѣ на съдебнитѣ заседатели . . 128
Обвинителнитѣ речи 133
Въ защита на Паница 136
Една незабравима речь 142
Присъдата на заседателитѣ и наказанието 162
Следъ присъдата — *Освобождаването* . 166
Отзиви за дѣлото 172
Една цѣлувка 179
Милано — Димитъръ Стефановъ 181
Жертва на Третия интернационалъ . . 183
Развитието на дѣлото
Първи день.—Начало и думитѣ на обвиняемия 194
Разпитъ на свидетелитѣ 201
Втори день. — Продължава разпитътъ на свидетелитѣ. — Македонската революция и нейнитѣ водачи 204
Тезата на защитата 219
Трети день. — Обвинитель, който се опитва да защищава 220
Обвинителната речь на прокурора . . . 224
Речьта на сенатора Винченцо Морело за Д. Стефановъ и ВМРО 231
Другиятъ защитникъ на Чаулевъ 250
Четвърти день. — Речьта на депутата Иноченцо Капа — Една блѣскава защита. 256
Присъдата.—„Да живѣе италианското правосъдие! Да живѣе независима Македония!“ 276
Около и следъ присъдата 277
Свобода и миръ на Македония 281
Необходимостьта на борбата 282

Книжета

Йорданъ Цицонковъ (14); *д-ръ Кратохвиль*, председатель на Пражкия съдъ (с. 19); *д-ръ Янъ Ренеръ*, защитникъ на Цицонковъ (с. 29); *Менча Кърничева* (с. 72). *Виенскиятъ Бургтеатъръ* (с. 77); *д-ръ Рихардъ Пресбургеръ* (с. 82) и *д-ръ Игнацъ Куртъ Розенфелдъ* (с. 85), защитници на Кърничева; *Димитъръ Стефановъ* (182); *сенаторъ Винченцо Морело* (с. 189) и *адв. Иноченцо Капа* (с. 191), защитници на Стефановъ; телеграма и писмо до Чаулевъ отъ Тодоръ Александровъ (въ края на книгата).

ЦЕНА 50 ЛЕВА